

Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ

ΙΑΝ-ΑΠΡ 2013

Επιθεώρηση

Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913

Αντιστράτηγος Νικόλαος Ρόκας
(1869-1947)

Ταγματάρχης Πυροβολικού
Κωνσταντίνος Βερσής (1901-1941)

Έννοια και Εξέλιξη των Ειρηνευτικών
Επιχειρήσεων του ΟΗΕ

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ/5

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ

Επιθεώρηση

Τα προηγούμενα
τεύχη
υπάρχουν και
σε PDF
στη σελίδα
www.army.gr

ΕΚΔΟΤΗΣ:
ΓΕΣ/ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Διευθυντής
Διεύθυνσης Ενημέρωσης και Δημοσίων Σχέσεων
Ταχχος Παναγιώτης Ψύχας

Τμηματάρχης 5ου Τμήματος
Στρατιωτικών Εκδόσεων
Ανθλγός (ΠΒ) Δημήτριος Λαμπρόπουλος

Καταχώριση Συνδρομητών
Καταχώριση Μελετών
Multimedia
Ανθλγός (ΠΒ) Δημήτριος Λαμπρόπουλος

Επιμέλεια Κειμένων
Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση
Μ.Υ. Μαρία Ρέκκα

Επεξεργασία Φωτογραφίας
Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση
Μ.Υ. Βασιλική Κιρτζαλίδου
Μ.Υ. Ιωάννα Νικολαΐδη

Υποστήριξη Δικτυακού Τόπου (INTERNET)
ΓΕΣ/ΚΕΠΥΕΣ

Εκτύπωση
ΤΥΕΣ

<http://www.army.gr>
e-mail: ekdosis@army.gr

Τα κείμενα που δημοσιεύονται στη Στρατιωτική Επιθεώρηση εκφράζουν τη γνώμη και τις σκέψεις των συγγραφέων και όχι αναγκαίως τις αντιλήψεις ή το δόγμα του Γενικού Επιτελείου Στρατού. Ο συντάκτης είναι υπεύθυνος για το περιεχόμενο της εργασίας του και για την εξασφάλιση αδείας για τη χρησιμοποίηση των πηγών.

Οι εργασίες πρέπει:

- να τηρούνται μέσα σε ευπρεπές και τεκμηριωμένο επιστημονικά και τεχνικά πλαίσιο, χωρίς αιχμές ή οξύτητες, χωρίς προκλήσεις
- να μην περιέχουν διαβαθμισμένες πληροφορίες
- να μην είναι αντίθετες προς την επίσημη εθνική πολιτική της χώρας
- να παραπέμπουν υποχρεωτικά σε βιβλιογραφία (συγγραφέα, τίτλο, χρονολογία έκδοσης, εκδοτικό οίκο κ.λπ.)
- να χρησιμοποιούν τη δημοτική γλώσσα, χωρίς υπερβολές και ακρότητες
- να εφαρμόζουν το μονοτονικό σύστημα.

Η Στρατιωτική Επιθεώρηση δέχεται για δημοσίευση μελέτες πρωτότυπες ή από μετάφραση, τα αντικείμενα των οποίων περιλαμβάνονται στη θεματογραφία του Παραρτήματος «Α» της Πάγιας Διαταγής του ΓΕΣ με αριθμό 0-17/2001, δηλαδή:

Στρατιωτικά Θέματα: Εθνική Άμυνα, Τακτική και Στρατηγική, Οργάνωση ΕΔ, Πολεμικά Μέσα και Υλικά, Ηγεσία – Ηθικές Δυνάμεις, Στρατιωτική Γεωγραφία, Στρατιωτική Ιστορία, Διοικητική Μέριμνα, Τεχνολογικές Εξελίξεις.

Γενικότερα Θέματα: Στρατιωτικής – Πολιτικής Φύσης (Παγκόσμιο Περιβάλλον, συνασπισμοί, συμμαχίες, Διεθνείς Οργανισμοί, Διεθνείς Τάσεις – Εξελίξεις, Γεωπολιτική, Γεωφυσική, Διάστημα, Εθνικά Θέματα).

Εγκυκλοπαιδικά Θέματα: Οικονομικά και Πολιτικά, Κοινωνικά, Θρησκευτικά, Φιλοσοφικά, Τέχνες – Επιστήμες, Ιστορικά, Λειτουργία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος και των Δημοκρατικών Θεσμών.

Για τη διευκόλυνση της σύνταξης του περιοδικού, οι εργασίες θα πρέπει να υποβάλλονται σε δύο αντίτυπα χωρίς διορθώσεις επάνω στο πρωτότυπο κείμενο, σε ηλεκτρονική μορφή (Microsoft Word) και να συνοδεύονται από αντίστοιχο φωτογραφικό υλικό σε οπτικό δίσκο (CD). Θα πρέπει, επίσης, να μην υπερβαίνουν τις 20 σελίδες (με γραμματοσειρά Arial 12pt), να έχουν την υπογραφή και ένα σύντομο βιογραφικό του συντάκτη και τέλος, εφόσον αυτό είναι δυνατό, να συνοδεύονται από ανάλογο φωτογραφικό υλικό, κατάλληλο για αναπαραγωγή (πρωτότυπες φωτογραφίες ή σκαναρισμένες σε ανάλυση 300 dpi). Για περισσότερες πληροφορίες στο τηλέφωνο 210 6553167. Προκειμένου για εργασίες επετειακού χαρακτήρα (28η Οκτωβρίου-25η Μαρτίου κ.λπ.), θα πρέπει να υποβάλλονται τουλάχιστον προ τετραμήνου, έτσι ώστε να δημοσιεύονται ως επίκαιρες από το περιοδικό μας.

Στην περίπτωση που οι εργασίες προέρχονται από μετάφραση, πρέπει να αναφέρεται ευκρινώς ο τίτλος, ο μήνας και ο αριθμός του ξένου εντύπου, καθώς και το ονοματεπώνυμο του συγγραφέα.

Η απόφαση για δημοσίευση ή μη μιας μελέτης παίρνεται από την Επιτροπή Σύνταξης, ανεξάρτητα δε από τη δημοσίευση ή μη των εργασιών, η επιστροφή τους στον συγγραφέα δεν προβλέπεται.

Συγγραφικές αμοιβές υπόκεινται στην ΚΥΑ Υπ. Αριθμ. 2/76198/0022 (ΦΕΚ 208/τΒ' /11-02-2008). Εφόσον δημοσιευθεί η εργασία, οι συντάκτες δικαιούνται για κάθε τυπογραφική σελίδα (μεγέθους χαρτιού 17,5 X 25 εκ.) 2.300 χαρακτήρων αμοιβή 6,53€ για πρωτότυπη μελέτη και 3,97€ για εργασίες από μετάφραση.

Οι δικαιούχοι συγγραφικών αμοιβών, μετά την έκδοση και διανομή του αντίστοιχου τεύχους του περιοδικού, μπορούν να επικοινωνούν με τη Δνση Χρηματικού του ΤΥΕΣ στο 210 6552659.

Η έκδοση του περιοδικού γίνεται ανά 4μηνο (3 τεύχη κατ' έτος).

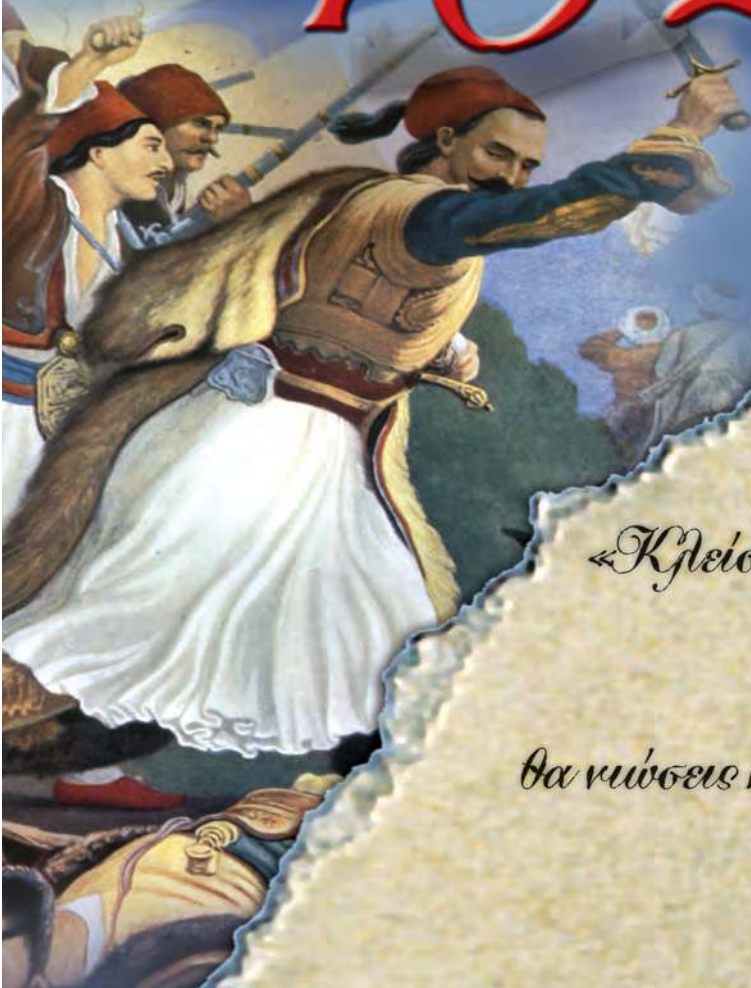

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

25^η Μαρτίου

1821

«Κλείσε μέσα στην ψυχή σου

την Ελλάδα και

θα νιώσεις κάθε είδους μεγαλείο»

Διονύσιος Λοζιωτός

Βραβευθείσα μελέτη διαγωνισμού,
στο πλαίσιο εορτασμού για τη συμπλήρωση
100 χρόνων από την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων

ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ 1912-1913

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Της (ΠΖ) Δοξάκης Κομήτης

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι του 1912/13, έχουν μελετηθεί από πολλές οπτικές γωνίες: από την πολιτική, την εθνική, τη διεθνική και την ανθρωπιστική. Αναμφίβολα, συνέβαλαν αποφασιστικά στην παγίωση των βαλκανικών στο σημερινό status quo,¹ με όσες ανακατατάξεις προέκυψαν μετά τους δυο Παγκόσμιους Πολέμους που ακολούθησαν. Ανέδειξαν ιερές, αλλά και ανίερους συμμαχίες, για την επίτευξη του συγκεκριμένου αντικειμενικού στόχου. Οριοθέτησαν τα εθνογραφικά όρια των λαών-κατοίκων των απελευθερωμένων περιοχών, με κάπως βίαιο τρόπο, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για τη δράση πρακτόρων από ξένες δυνάμεις, με αποκορύφωση τη δολοφονία του Βασιλιά της Ελλάδας² στη Θεσσαλονίκη, και άφησαν ανοιχτούς λογαριασμούς, οι οποίοι χρεώθηκαν τόσο στον Α΄ όσο και στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι ήταν μια μεγάλη περιπέτεια για όλα τα κράτη που συμμετείχαν σε αυτούς, με εξαίρεση ίσως τη Ρουμανία, η οποία μπήκε και βγήκε στον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο σχεδόν ανέπαφη. Οι υπόλοιπες χώρες, είτε ανήκαν στους νικητές είτε στους ηττημένους, πλήρωσαν πολύ βαρύ τίμημα σε ανθρώπινες ζωές, τόσο μαχητών όσο και αμάχων.

Δεν είναι στους στόχους της παρούσας εργασίας να περιγράψει γεγονότα λιγότερο ή περισσότερο γνωστά στον αναγνώστη, όπως τα πολιτικά πράγματα στα Βαλκάνια, το ξεκίνημα του ελληνικού διχασμού, τις μάχες με τη στενή στρατιωτική προσέγγιση αλλά και την επέκταση των συνόρων του κράτους που διαφοροποίησε τόσο τον γεωγραφικό-πληθυσμιακό, όσο και τον οικονομικό αλλά και τον εκλογικό χάρτη της Ελλάδας. Η προσπάθεια είναι να ιδωθούν οι συγκεκριμένες πολεμικές συρράξεις υπό ένα διαφορετικό πρίσμα, υπό το πρίσμα των αθέατων πρωταγωνιστών τους. Να αναδειχθούν οι συνθήκες μέσα στις οποίες έζησαν και πολέμησαν πάνω από 130.000 νέοι Έλληνες, πληγώθηκαν 32.142 και χάθηκαν 8.413, ενώ έχασαν τις ζωές τους ή ασθένησαν από τις κακουχίες και τις ασθένειες πάνω από 1.550 αξιωματικοί και 10.000 οπλίτες.³ Επιπλέον, θα επιχειρηθεί μια σύντομη ματιά στην υποστήριξη όλου αυτού του αγώνα, με την ανάδειξη του τρόπου λειτουργίας αλλά και των δυσλειτουργιών της επιμελητείας.

¹Αυτό που ως Έλληνες, γενικά, αντιλαμβανόμαστε ως «σημερινό» status quo στα Βαλκάνια, και ξεκίνησε να διαμορφώνεται με την ελληνική επανάσταση του 1821, πήρε μια πρώτη μορφή με τους Βαλκανικούς πολέμους και ολοκληρώθηκε με τη Συνθήκη της Λωζάνης το 1923. Είναι κάτι εντελώς διαφορετικό από αυτό που αντιλαμβάνονται οι Σέρβοι και οι Κροάτες, που είδαν τα «κράτη» τους να υφίστανται και άλλες μορφοποιήσεις τόσο στον Β΄ ΠΠ όσο και μετά κατά τον εμφύλιο πόλεμο της Γιουγκοσλαβίας (Γ΄ Βαλκανικό Πόλεμο για κάποιους πρβ. Glenn M., *The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War*).

²Η δολοφονία του Γεωργίου στη Θεσσαλονίκη, τον Μάρτιο του 1913, από τον Αλέξανδρο Σχινά, παρέμεινε επί της ουσίας ανεξιχνίαστη, αφού παρ' όλο που θεωρείται δεδομένο ότι αυτός δεν ενήργησε αυτοβούλως, για προσωπικούς λόγους (απόρριψη του αιτήματός του για οικονομική βοήθεια), δεν είναι ξεκάθαρο ποιοι ήταν οι ηθικοί αυτουργοί πίσω από αυτόν. Περίπου έναν χρόνο μετά, ένα παρόμοιο σκηνικό, η δολοφονία του Αρχιδούκα Φραγκίσκου Φερδινάνδου, Διαδόχου του αυστριακού θρόνου στο Σαράγιεβο, θα οδηγήσει στην έναρξη του Μεγάλου Πολέμου (Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος).

³ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα 1987, Πίν. 5.

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Ο τακτικός Ελληνικός Στρατός, του οποίου το κύρος είχε αποκατασταθεί από τη δράση των αξιωματικών στον «Μακεδονικό Αγώνα»,⁴ εισήλθε στον πόλεμο θέλοντας να πάρει μια μορφή εκδίκησης και να ξεπλύνει την ταπεινωτική ήττα του «ατυχούς» 1897.⁵ Ξεκίνησε μια αναμέτρηση ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ως μέλος μιας βαλκανικής συμμαχίας, με αντικειμενικό σκοπό την απελευθέρωση των κατακτημένων εδαφών τόσο στην Ήπειρο όσο και στη Μακεδονία, τη Θράκη και τα νησιά του Αιγαίου. Η κατάσταση μέσα στα πλαίσια της συμμαχίας ήταν από την αρχή ρευστή, τόσο βάσει των επίσημων συμφωνιών που είχαν υπογραφεί όσο και επί της ουσίας, αφού ο αγώνας μεταξύ των κομιτατζήδων – Βουλγάρων και των μακεδονικών αντάρτικων τμημάτων τα οποία έδρασαν κάτω από τις διαταγές Ελλήνων αξιωματικών λίγα χρόνια πριν είχε ήδη εδραιώσει μίσος στις δυο πλευρές, το οποίο, όπως θα αποδεικνυόταν λίγο αργότερα, ήταν αγεφύρωτο.

Επιπλέον, ενώ οι Έλληνες αξιωματικοί έτρεφαν αισθήματα εκτίμησης – συχνά και θαυμασμού – απέναντι στους Οθωμανούς ομολόγους τους, ειδικά προς τον Χασάν Ταχσίν πασά (Διοικητή της Θεσσαλονίκης) και τον Εσσάτ πασά⁶ (Διοικητή των Ιωαννίνων), δεν συνέβαινε όμως το ίδιο με τους αξιωματικούς και γενικά τον Βουλγαρικό Στρατό. Έτσι, εναντίον των Βουλγάρων εξελίχθηκε ένας εντελώς διαφορετικός, πιο βίαιος και ωμός πόλεμος. Ο πόλεμος αυτός ήταν μια «πρώ-

⁴Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000, τ. 6, Ελληνικά Γράμματα, 2003, 63.

⁵«Ωρες Ελευθερίας» 2, Καθημερινή, Απρ 2012, 25.

⁶Ο Εσσάτ πασάς, ως αιχμάλωτος πολέμου, χρησιμοποιήθηκε για τις μουσικές συνεννοήσεις Αθήνας-Κων/πολης κατά τον Β΄ ΒΠ στο Παρασκευόπουλος, Λ., Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913), εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1998, 211.

Στιγμιότυπο από μάχη. Οι μαχητές προ της εφόδου, με τις λόγχες εφ' όπλου. Αριστερά παρέχονται Α΄ βοήθειες σε κάποιον τραυματισμένο. Οι μαχητές φέρουν πλήρη στολή εκστρατείας.

τη (;)» απόπειρα ξεκαθαρίσματος λογαριασμών, κάτι που μέχρι τότε δεν ήταν γνωστό στο ευρωπαϊκό έδαφος, αλλά δυστυχώς θα εμφανιζόταν πολλές φορές από τότε και μετά, στην ευρύτερη περιοχή, σε σημείο που θα έφτανε και στα επίπεδα γενοκτονιών ολόκληρων λαών.

Πέραν αυτού, οι Βαλκανικοί πόλεμοι στιγματίστηκαν από την τάση οι άμαχοι πληθυσμοί να θεωρούνται ως πολεμικοί στόχοι από τις αντιμαχόμενες τακτικές και άτακτες δυνάμεις, κάτι το οποίο δεν είχε συμβεί σε ευρωπαϊκό έδαφος κατά τον προηγούμενο αιώνα.⁷ Ειδικά ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος αποδείχθηκε πολύ περισσότερο αιματηρός και σκληρός από τον Πρώτο για στρατιώτες και αμάχους. Τη βιαιότητα και τον φανατισμό της σύγκρουσης των αντίπαλων στρατευμάτων ακολουθούσε συνήθως η επίθεση εναντίον αμάχων.⁸ Ο φανατισμός, εξάλλου, της ελληνοβουλγαρικής αναμέτρησης φανερώνεται και στις λιθογραφίες της εποχής. «Κρίμα που δεν εξηκολούθησε ο πόλεμος διά να τους εξαλείψωμεν τελείως από το πρόσωπον της γης· αυτοί δεν πρέπει να υπάρχουν εις τον γεωγραφικόν χάρτην», έγραφε στη σύζυγό του για τους Βούλγαρους ένας Έλληνας αξιωματικός. Χωριά και κωμοπόλεις κήκαν κατά την υποχώρηση του Βουλγαρικού Στρατού ή κατά την προέλαση των ελληνικών και των σερβικών στρατευμάτων. Πολλές φορές οι ίδιοι οι κάτοικοι, που αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν τους οικισμούς τους, τους έβαζαν φωτιά για να μην τους αφήσουν άθικτους στον εχθρό, σκηνικό που είδαμε να επαναλαμβάνεται πρόσφατα και στους πολέμους στη Βοσνία και την Κροατία.⁹ Το κάψιμο χωριών και η έξοδος του ηττημένου πληθυσμού αποτέλεσε κοινό και παραδοσιακό χαρακτηριστικό όλων των βαλκανικών πολέμων και εξεγέρσεων, και έχει ειπωθεί ότι αποτελεί συνήθεια αυτών των λαών.¹⁰

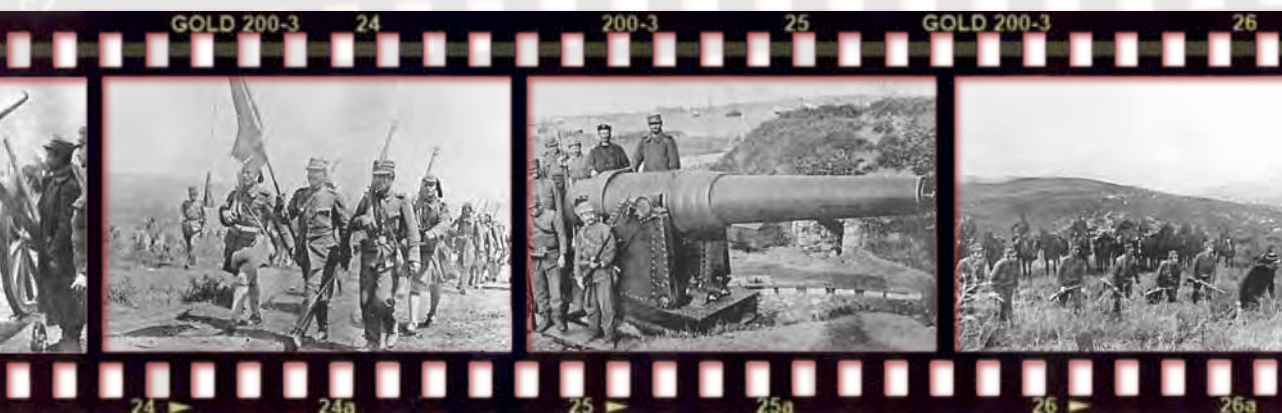
Κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους δε συντελέστηκε καμία επανάσταση ή έστω καινοτομία στη στρατιωτική τέχνη. Εφαρμόστηκαν οι τακτικές των προηγούμενων

⁷Hall, R., *The Balkan Wars 1912-13: Prelude to the First World War*, London 2000, 136.

⁸Το βουλγαρικό Γενικό Αρχηγείο Στρατού, επίσημα αποδοκίμαζε τις βίαιες πρακτικές που εφαρμόζαν οι αξιωματικοί και οπλίτες του εναντίον αμάχων.

⁹Χασιώτης, Λ., *Μακεδονία, 1912-1923: Από την πολυεθνική αυτοκρατορία στο εθνικό κράτος*.

¹⁰Κουλούρη, Χρ. Et.al., *Βαλκανικοί Πόλεμοι στο Εναλλακτικό εκπαιδευτικό υλικό για τη διδασκαλία της νεότερης ιστορίας της νοτιοανατολικής Ευρώπης*, βιβλίο 3, CDRSEE, Θεσσαλονίκη 2005, 83.

ευρωπαϊκών συρράξεων και θα μπορούσε με αρκετή ασφάλεια να ειπωθεί ότι αποτέλεσαν τον «μεσοπόλεμο» στις πολεμικές συρράξεις, αφού τοποθετούνται σε ό,τι αφορά τις τακτικές μεταξύ του γαλλογερμανικού πολέμου του 1870/1 και του Α΄ ΠΠ. Πιο συγκεκριμένα, ο ελληνικός αγώνας στη Μακεδονία, τόσο στον Α΄ όσο και στον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο, χαρακτηρίζεται από μεγάλες προελάσεις και ορμητικές εφόδους προ των γραμμών του αμυνόμενου αντιπάλου, κάτι που ήταν πιο κοντά στις στρατιωτικές τακτικές του προηγούμενου αιώνα (19ου). Αντίθετα, στην Ήπειρο και ειδικότερα στη μάχη του Μπιζανίου, έλαβε χώρα ένας παρατεταμένος αγώνας, άγνωστος μέχρι τότε, με ευρεία χρήση πυροβολικού και από τους δυο αντιπάλους, σε μια άρτια οχυρωμένη τοποθεσία, κάτι που θα συναντούσαν οι ευρωπαϊκοί στρατοί λίγα χρόνια αργότερα στον Μεγάλο Πόλεμο (Α΄ ΠΠ).

Τέλος, ο αναγνώστης θα πρέπει να έχει κατά νου ότι όσοι δεν βρίσκονταν στο μέτωπο του πολέμου, δηλαδή σε μια απόσταση που δεν υπερέβαινε τα 10 χλμ., μπορούσαν να ζουν μια κανονική ζωή, δηλαδή «να τρώνε, να πίνουν και να απολαμβάνουν την ησυχία τους» αφού δεν θα μπορούσαν σε καμία περίπτωση να πληγούν με κάποιον τρόπο από τον αντίπαλο. Ήταν ο τελευταίος πόλεμος που κατά βάση δεν επηρέαζε τους αμάχους που βρίσκονταν μακριά από τα πεδία των μαχών.

Η προετοιμασία

Μετά την ήττα του 1897 αλλά και την επανάσταση του «Στρατιωτικού Συνδέσμου» το 1909, ο Ελληνικός Στρατός αναδιοργανώθηκε εκ θεμελίων, απαλλάχτηκε από ξένες προς την αποστολή του υπηρεσίες και, παράλληλα, δόθηκε βαρύτητα στην εκπαίδευση και στην «προς πόλεμο προπαρασκευή». Απαγορεύτηκε η απόσπαση αξιωματικών και οπλιτών στη χωροφυλακή, τη δασική και τελωνειακή υπηρεσία¹¹ και διατέθηκαν πολλά χρήματα για τον εφοδιασμό του. Εξοπλίστηκε με σύγχρονα πυροβόλα και τυφέκια, έγιναν μεγάλες παραγγελίες σε πυρομαχικά, υλικά επιστράτευσης και άλλα εφόδια,¹² ενώ παράλληλα κατασκευάστηκαν υποβοηθητικά έργα υποδομής στρατιωτικού ενδιαφέροντος σε λιμάνια και σιδηροδρόμους (αποβάθρες κ.ά.), καθώς και οχυρωματικά έργα στη Θεσσαλία και την Ήπειρο.

Από το 1904 σχεδιάστηκε και συστηματοποιήθηκε το σύστημα επιστράτευσης, και το 1908 καθιερώθηκε η στολή εκστρατείας χρώματος χακί. Είναι σημαντικό δε να σημειωθεί ότι στον εξοπλισμό των στρατιωτών αυτή την περίοδο δεν περιλαμβάνεται κανένα είδος κράνους! Το 1911 η γαλλική αποστολή υπό τον Στρατηγό Εϊντού (Eydoux) συνέβαλε στη συστηματοποίηση της εκπαίδευσης, ενώ την ίδια χρονιά παραλήφθηκαν και τα πρώτα –υδροψυκτα– πολυβόλα. Τον Ιανουάριο του 1912 δημοσιεύτηκε ο νέος οργανισμός του στρατού, που εισήγαγε το τριαδικό σύστημα διοίκησης. Η κάθε μια από τις τέσσερες μεραρχίες που διέθετε ο Ελληνικός Στρατός

¹¹ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία* ό.π.,13.

¹²Κατά την επιστράτευση του Σεπτέμβρη του 1912, οι αποθήκες βρέθηκαν γεμάτες από εφόδια κάθε κατηγορίας (πυρομαχικά, ιματισμός, είδη εξάρτησης, σκηνικό και υγειονομικό υλικό, τρόφιμα και νομή) ικανά να υποστηρίξουν έναν στρατό 200.000 ανδρών. Υπήρχαν 115.000 σύγχρονα τυφέκια Μάνλιχερ, ενώ η Εθνοφυλακή και οι υπηρεσίες μετόπισθεν ήταν εξοπλισμένες με τα παλαιότερα τύπου Γκκα. Το πυροβολικό ήταν εξοπλισμένο με σύγχρονα πεδινά πυροβόλα Σνάιντερ-Κανέ (36 πυροβολαρχίες) και ορειβατικά Σνάιντερ-Δαγκλή (9 πυροβολαρχίες).

αποτελούνταν από 3 Συντάγματα Πεζικού, 1 Σύνταγμα Πεδινού Πυροβολικού, 6 ανεξάρτητα Τάγματα Ευζώνων, 2 Μοίρες Ορειβατικού Πυροβολικού, 1 Μοίρα Βαρέως Πυροβολικού, 3 Συντάγματα Ιππικού, 2 Συντάγματα Μηχανικού, Μοίρα Υγειονομικού, Μοίρα Τραυματιοφορέων και Νοσοκομείο Κτηνών Εκστρατείας.

Για τις ανάγκες όμως της εκστρατείας των Βαλκανικών Πολέμων, ο Ελληνικός Στρατός άλλαξε αρκετές φορές συγκρότηση, με βάση τον κάθε επιμέρους αντικειμενικό σκοπό. Αρχικά, συγκροτήθηκε σε Στρατό Θεσσαλίας, Στρατό Ηπείρου και Στρατό Εσωτερικού. Η συγκρότηση αυτή, όπως είναι φυσικό, διαφοροποιήθηκε κατά τη διάρκεια της εκστρατείας, αφού μετά την ολοκλήρωση του αγώνα στη Μακεδονία μετακινήθηκαν δυνάμεις στην Ήπειρο (Α΄ ΒΠ) και στη συνέχεια επαναμετακινήθηκαν στη Μακεδονία, για τις ανάγκες του Β΄ ΒΠ.

Σε κάθε περίπτωση, η αποτύπωση του Ελληνικού Στρατού ξηράς σε αριθμούς ήταν: 130.000 άνδρες, 30.000 κτήνη (ιππικό και μεταφορικά) και 5.700 οχήματα κάθε τύπου, καθώς και στολίσκος αεροπλάνων αναγνωρίσεων.¹³ Πρέπει να σημειωθεί ότι σημαντικό ρόλο στις επιχειρήσεις έπαιξε και το ναυτικό, τόσο σε επιχειρησιακό όσο και σε επίπεδο υποστήριξης, επηρεάζοντας τις εξελίξεις κυρίως στο Αιγαίο αλλά και στο Ιόνιο Πέλαγος. Πολύ συνοπτικά μπορεί να ειπωθεί ότι απαγόρευσε μεταφορές ενισχύσεων των Τούρκων από τη Μικρά Ασία προς τη Μακεδονία, απελευθέρωσε τα νησιά του Αιγαίου και συνέβαλε στις μεταφορές ελληνικών (αλλά και σερβικών) στρατευμάτων από Μακεδονία προς Ήπειρο και αντίστροφα, όποτε απαιτήθηκε.¹⁴

Με την κήρυξη της επιστράτευσης, η οποία ξεκίνησε με μεγάλο ενθουσιασμό, πλήθος κόσμου, πέραν των κληθέντων, έσπευσαν να καταταγούν ως εθελοντές. Σε αυτούς πρέπει να προστεθούν Έλληνες από την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου, 1.500 περίπου Ελληνοκύπριοι¹⁵ και μερικές χιλιάδες πρόσφατοι μετανάστες από τις ΗΠΑ. Πριν τελειώσουν οι επιχειρήσεις του Β΄ ΒΠ, ο Στρατός είχε σχεδόν διπλασιαστεί, φτάνοντας τις 240.000.¹⁶

ΟΙ ΜΑΧΗΤΕΣ

Οι Έλληνες στρατιώτες προέρχονταν από όλες τις διαστρωματώσεις της κοινωνίας της εποχής. Η ελληνική χώρα διήγε παραδοσιακό βίο σε όλη την έκτασή της,

¹³Η Ελληνική Πολεμική Αεροπορία συμμετείχε στους Βαλκανικούς πολέμους με τον «Λόχο Αεροπόρων», ο οποίος είχε αρχικά έδρα τη Λάρισα και αποτελούνταν αρχικά από 4 αεροπλάνα, τύπου Farman, τέσσερις Έλληνες αξιωματικούς χειριστές, έναν Γάλλο αερομηχανικό και βοηθητικό προσωπικό. Στις 5 Οκτωβρίου 1912 πραγματοποιήθηκε η πρώτη πολεμική αεροπορική αποστολή αναγνώρισης στο μέτωπο της Θεσσαλίας ενώ ακολούθησαν αποστολές βομβαρδισμού, με ρίψεις αυτοσχέδιων βομβών στα οχυρά του Μπιζανίου, καθώς και ρίψεις τροφίμων και εφημερίδων στους πολιορκούμενους κατοίκους των Ιωαννίνων. Στις 24 Ιανουαρίου 1913 πραγματοποιήθηκε η πρώτη πολεμική αποστολή ναυτικής συνεργασίας στον κόσμο, πάνω από τα Δαρδανέλια, γεγονός που αποτέλεσε σταθμό στην ιστορία των θαλάσσιων επιχειρήσεων, όταν το ελληνικό αναγνωριστικό υδροπλάνο εντόπισε και κατάρτισε σχεδιάγραμμα των θέσεων του Τουρκικού Στόλου, τον οποίο και βομβάρδισαν (πρβ. *Αεροπορική Επιθεώρησης*, τ. 1, 1972, 14).

¹⁴Στόλος Αιγαίου: 4 Θωρηκτά (Αβέρωφ, Σπέτσει, Ψαρά, Ύδρα), 10 Αντιτορπιλικά, 4 Ανιχνευτικά, 5 Τορπιλοβόλα, 1 Υποβρύχιο, 1 Υδροπλάνο, 1 Οπλιταγωγό, 1 Ναρκοθετικό, και 1 Ανεφοδιαστικό.

Μοίρα Ιονίου: 2 Ατμοβάριδες, 4 Ατμομυοδρόμωνες, 3 Κανονιοφόροι.

Μοίρα Ευδρόμων: 8 επίτακτα Εμπορικά-Υπερωκεάνια, εξοπλισμένα με 1 ή 2 πυροβόλα.

¹⁵Ενας από τους νεκρούς του Μπιζανίου ήταν και ο Χριστόδουλος Σώζος, Δήμαρχος Λεμεσού, ο οποίος έπεσε στο Ύψ. Προφήτης Ηλίας, στις 6 Δεκεμβρίου 1912, «Ώρες Ελευθερίας» 2, *Καθημερινή*, Απρ 2012, 45.

¹⁶*Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, ό.π., 64.

και μόνο σε ορισμένες μεγάλες πόλεις είχε αναπτυχθεί αστικός τρόπος ζωής. Πολύ συχνά οι οικογένειες διέμεναν σε σπίτια των οποίων το «αποχωρητήριο» βρισκόταν στην αυλή και απουσίαζε η μπανιέρα. Στα πλαίσια των κοινοτήτων, λειτουργούσαν με βάση τις ανταλλαγές, διέθεταν μερικά ζώα και καλλιεργούσαν τη γη. Συνήθως δεν μετακινούνταν από την περιοχή τους παρά μόνο για εμπορικούς λόγους, και τα ΜΜΕ στην ύπαιθρο περιορίζονταν στην έκδοση εφημερίδων, τις οποίες μέρος μόνο του πληθυσμού μπορούσε να διαβάσει (την περίοδο αυτή δεν υπήρχε ούτε ραδιόφωνο στην Ελλάδα). Όμως, ακόμη και οι φτωχοί και σκληραγωγημένοι αγρότες κοιμόνταν σε κρεβάτια, έτρωγαν σε οικογενειακό περιβάλλον μαγειρεμένο φαγητό και ψωμί και εφάρμοζαν στοιχειώδεις κανόνες υγιεινής, παίρνοντας τις περισσότερες φορές το λουτρό τους κάθε Σάββατο και τηρώντας με ευλάβεια τους κοινωνικούς κανόνες που επέτασσαν τη χρήση καθαρών ρούχων σε κοινωνικές εκδηλώσεις, όπως σε πανηγύρια και γιορτές. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι περπάτησαν εκατοντάδες χιλιόμετρα, διαβίωσαν για μήνες κοιμώμενοι στην άλλοτε υγρή, άλλοτε παγωμένη, και άλλοτε καυτή γη, έχοντας ως εφόδια μόνο τα ρούχα τους και μερικές κουβέρτες, συχνά χωρίς τα απαραίτητα τρόφιμα. *«Είναι αδύνατον να φαντασθείτε τι είναι και πώς περνούν οι δυστυχείς στρατιώται, ανθρώπινο νους δεν δύναται να το φαντασθεί»*, τονίζει αξιωματικός σε προσωπική του αλληλογραφία.¹⁷

Τα παραπάνω σκιαγραφούνται εύστοχα από ξένο δημοσιογράφο που έζησε από κοντά τα γεγονότα και ήρθε σε επαφή με όλους τους συμμαχικούς στρατούς, συνομιλώντας και με τους Έλληνες πρώην μετανάστες στις ΗΠΑ, οι οποίοι μιλούσαν λίγα αγγλικά:

¹⁷Παρασκευόπουλος, Λ., ό.π., 174.

**Θέση
πυροβολικού,
αριστερά,
διακρίνεται
το ιππήλατο
βληματοφόρο
όχημα.**

«... Ο Έλλην στρατιώτης, εν συγκρίσει προς τον Βούλγαρο, είναι μικροσκοπικός, έχει ολιγωτέραν πειθαρχίαν, μέχρις ότου δε η στολή την οποίαν του δώσουν ανασχηματισθή και διδαχθή ο ίδιος πώς να την φορή, ο διαβάτης, ο οποίος ρίπτει επ' αυτού το βλέμμα, πρέπει να τύχει συγγνώμης, εάν διστάση να του αποδώσει αμέσως την στρατιωτικὴν εκείνην αξίαν, την οποίαν τα κατορθώματά του κατά τους δύο αυτούς πολέμους τον απέδειξαν ότι κατέχει εις τόσον μέγα βαθμόν.

Η αναγκαία όμως αυτή υπαγωγή του Έλληνος εις τους νόμους της πειθαρχίας δεν θα είναι και πολύ εύκολος. Την φύσει δημοκρατικὴν «ψυχὴν» του θα κατέστρεφεν ἡ ἀκαμπτὸς αυστηρότης της Βουλγαρικῆς ἢ της Πρωσικῆς στρατιωτικῆς ανατροφῆς, χωρὶς να ἐπιφέρῃ κανὲν ἄλλο χρήσιμον ἀποτέλεσμα. Ο Έλλην ἔχει εὐστροφον πνεῦμα. Εἶνε εἰθισμένος να σκέπτεται και να συζητῇ, οὐδέποτε δε, δύναται να μεταβληθῇ εις πολεμικὴν μηχανήν. Το προτιμώτερον εἶνε να καλλιεργηθῇ ἡ ἀτομικὴ του αὐτὴ νοημοσύνη και να διδαχθῇ να ἐκτιμᾷ την λογικὴν ἀνάγκην της ἀκριβείας εις τας στρατιωτικὰς κινήσεις. Ο Έλλην στρατιώτης της σήμερον εἶνε ὄργανον ἐπιθέσεως. Ο πατριωτισμὸς εις την υψίστην του ἔντασιν ἀντικαθιστᾷ ἐν αὐτῷ την πειθαρχίαν και οἱ ἀξιωματικοὶ εἶνε ἀναγκαῖοι να τον ἀκολουθοῦν μᾶλλον παρά να τον διατάσσουν. Τα χαρακτηριστικὰ ταῦτα δύναται τις να ἐκτιμῆσει πλήρως μόνον μετὰ στενὴν ἀναστροφὴν μετὰ του Ἑλληνικοῦ λαοῦ...»¹⁸

Εἶναι γεγονός ὅτι οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες εἰσῆλθαν στον πόλεμο με ἐνθουσιασμό, ἐναντίον δε των Βουλγάρων και με φανατισμό. Στην ἀρχὴ της ἐκστρατείας ἦταν ἀπειροὶ ἀλλὰ προοδευτικὰ ἐξελίχθησαν σε σκληροὺς πολεμιστὲς. Πολέμησαν σε ἓναν ἐπιθετικὸ ταχέως ἐξελισσόμενο ἀγώνα που τους ταίριαζε στη Μακεδονία, ἀλλὰ κλονίστηκαν και φάνηκαν ἀνυπόμονοι ἀπὸ τον στατικὸ ἀγώνα στο Μπιζάνι.

¹⁸Κρόφορντ, Πράις, Ἀναποκριτὴς των *Times* στη Μακεδονία (Θεσσαλονίκη) κατὰ τους Βαλκανικοὺς Πολέμους.

Ο Εύζωνας

«Ιγώ ειμ' ιγώ, 'βζουνάκ' γουργό, που ζω στους κόσμου τιμημένα»¹⁹

Τα Ευζωνικά Τάγματα ήταν μονάδες επίλεκτου πεζικού, σύμφωνα με τις πρακτικές της τακτικής του πολέμου της εποχής. Ήταν κατά βάση επιθετικά τμήματα εφόδου. Ανέπτυξαν τον μύθο του ατρόμητου μαχητή, που επιτίθεται χωρίς φόβο, σε οποιοδήποτε έδαφος και υπό τις πιο αντίξοες καιρικές συνθήκες. Ενήργησαν με τόλμη και αυτοθυσία, συνέβαλαν σε όλες τις νίκες του στρατού και φαίνεται πως το ηθικό τους ήταν πολύ ψηλό, και είχαν συναίσθηση ότι ήταν οι καλύτεροι. Κατά βάση τα ευζωνικά τμήματα επανδρώθηκαν από ανθρώπους της υπαίθρου, ανθρώπους εξοικειωμένους με τη φύση και την κακουχία και πολέμησαν με την ίδια ψυχική δύναμη με την οποία ο αγρότης αντιμετώπιζε τη μοίρα του μπροστά στα φαινόμενα της φύσης.

Η διαβίωση

«Όλα είναι έξις»

Η εκστρατεία ξεκίνησε το Φθινόπωρο του 1912 από την περιοχή της Λάρισας. Η γρήγορη εξέλιξη του πολέμου στη Μακεδονία οδήγησε τον στρατό στις αρχές Νοεμβρίου στη Φλώρινα με κατεύθυνση προς Κορυτσά, με τις καιρικές συνθήκες να έχουν αλλάξει πλήρως.

Ο Αρχηγός του Στρατού, για πρώτη φορά, στις 5 Νοεμβρίου 1912, μετά από ένα μήνα συνεχών αγώνων και μετακινήσεων, ενημέρωσε επίσημα με τηλεγράφημα τον Πρωθυπουργό για την ανάγκη ανάπαυσης του στρατεύματος και ανεφοδιασμού του με χειμερινά υλικά.²⁰ Τη στιγμή εκείνη ο Στρατός Θεσσαλίας είχε ήδη διανύσει πεζή πάνω από 500 χιλιόμετρα κάτω από δυσμενείς καιρικές και εδαφικές συνθή-

¹⁹«Εν' δυό», από παράσταση επιθεώρησης το 1913, «Ωρες Ελευθερίας» 3, ό.π., 42.

²⁰ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία* ό.π., 84.

κες. Παρ' όλα αυτά, συνεχίστηκε η καταδίωξη του εχθρού μέχρι τις 8 Νοεμβρίου 1912 οπότε και το Γενικό Στρατηγείο ανέφερε, από τη Φλώρινα όπου βρισκόταν, αδυναμία συνέχισης της προέλασης προς Κορυτσά πριν την παρέλευση 15 ημερών, για την ξεκούραση του προσωπικού και τον εφοδιασμό της Στρατιάς.

Παράλληλα, όταν ο στρατός καθηλώθηκε στην Ήπειρο πολιορκώντας για αρκετούς μήνες το Μπιζάνι, παρουσίασε άλλου είδους συμπτώματα. Λαμβάνοντας υπόψη τις δύσκολες καιρικές συνθήκες, την αργή εξέλιξη των επιχειρήσεων που μέρα με τη μέρα έδινε την εντύπωση ενός μάταιου αγώνα αλλά και γενικότερα τις διαμορφωθείσες συνθήκες διαβίωσης των μαχητών, μπορούσε κανείς να οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι «τα δεινά της Μακεδονίας δεν ήταν τίποτε μπρος σε αυτά της Ηπείρου».

Οι στρατιώτες φορούσαν τα ίδια ρούχα και παπούτσια νυχθημερόν τουλάχιστον για τους πρώτους 4 ½ μήνες. Από την πολύ λάσπη συχνά, πριν βγουν από τις σκηνές τους έδεναν τις μπότες τους επάνω στα πόδια για να μη τις χάσουν. Μερικές φορές αφόδευαν μέσα στη σκηνή σε δοχείο και στη συνέχεια το πετούσαν εκτός, αφού στην αντίθετη περίπτωση έπρεπε να διανύσουν 300-400 μ. μέσα σε λάσπη, κρύο και απόλυτο σκοτάδι, προς εκτέλεση της ανάγκης τους.

Οι ασθένειες και οι κακουχίες κατέβαλαν το προσωπικό που ζούσε ατομικά το δράμα του. Πολλοί υπέφεραν από κοιλιακά, (στο Μπιζάνι έφτασαν το 50%). Κοιλιακά νοσήματα παρουσιάστηκαν και στη Θεσσαλονίκη αλλά και όπου αλλού στρατοπέδευσε εν υπαίθρω ο στρατός. Μεταξύ των αρρώστων ήταν βέβαια και πολλοί αξιωματικοί. Εύκολα μπορεί κανείς να φανταστεί τις δύσκολες στιγμές που πέρασαν αυτοί οι άνθρωποι και εκτός μάχης. Ακούγονταν οιμωγές, θρήνοι

Ατομική καθαριότητα σε ρυάκι

**Δεκανέας Πεζικού
με στολή μάχης**

**Εύζωνας
με στολή μάχης**

**Λοχίας Ιππικού
(μέρος του εξοπλισμού του
ήταν φορτωμένο στο άλογο)**

από διαφόρους, χωρίς να μπορούν να διακρίνουν ποιος ήταν ανώτερος και ποιος κατώτερος, καθώς ο πόνος και η δυστυχία τούς εξομοίωναν. Ήταν όλοι άνθρωποι και ως τέτοιοι αισθάνονταν και πονούσαν, όπως και οι διπλανοί τους, και ζητούσαν βοήθεια και συμπαράσταση από τον έσχατο, οποιοδήποτε και να ήταν αυτός.²¹

Η απλυσιά τούς έγινε συνήθεια, οι κάλοι στα πόδια και τα μεγάλα νύχια έγιναν συνήθεια, οι ψείρες έγιναν συνήθεια, η φαγούρα έγινε συνήθεια: «και έσχιζον τας σάρκας των, δια των μελανών ονύχων των, με φρικιαστικήν ηδονήν και λάγνον ανατριχίλλαν».²²

Οι άντρες ξυπνούσαν και κοιμόντουσαν βρεγμένοι και κουρασμένοι. Κουρασμένοι από τη μάχη, τις πορείες και διάφορες άλλες εργασίες, όπως το φόρτωμα των πυρομαχικών, την έλξη των πυροβόλων, το στήσιμο σκηνών, τις γεφυρώσεις κ.ά. Στο κρύο έπεφταν για ύπνο με τα ρούχα, σκεπασμένοι με τρεις κουβέρτες, από επάνω τη χλαίνη και το κεφάλι μέσα στα σκεπάσματα. Συνήθως δεν γδύνονταν, και τις περισσότερες μέρες δεν έβγαζαν ούτε τα παπούτσια. Ο ύπνος τους όμως είχε και άλλες δυσκολίες. Διαταρασσόταν από τον κρότο των βολών, τον ήχο της βροχής αλλά και από το βήχα και τα βογκητά των συμπολεμιστών τους.

Το ηθικό τους ήταν ψηλό όταν προχωρούσαν νικώντας, στις ατυχίες όμως υπήρχε άμεση και σημαντική κάμψη. Μέσο τόνωσης και εξύψωσης του ηθικού αποτελούσαν οι Θείες Λειτουργίες. Αυτές τελούνταν στην ύπαιθρο από τους ιερείς των Συνταγμάτων. Στο τέλος τους, ήρεμοι και αναθαρρυσμένοι, πιθανώς και έπειτα από κάποιο κήρυγμα, αναφωνούσαν βροντερά «ΖΗΤΩ». Μια τέτοια Θεία λειτουργία τελέστηκε και την ημέρα των Χριστουγέννων στην περιοχή του Μπιζανίου, όταν δεν διαφαινόταν καμία εξέλιξη στο μέτωπο και υπήρχε μεγάλη κατήφεια σε όλους. Την ημέρα εκείνη που η θερμοκρασία ήταν στους -8° C, οι στρατιώτες έψαλαν τα Κάλαντα στους διοικητές τους, μοιράστηκαν Χριστόψωμα στο φαγητό και γενικά έζησαν μερικές «ανθρώπινες» στιγμές μέσα στην κακουχία.

²¹Παρασκευόπουλος, Λ., ό.π., 106.

²²Πετρίδης, Αρίστος, *Στα κανόνια μας 1912-13*, Κάιρο 1914.

Μετά την άνοιξη, οι στρατιώτες έκαναν μάνιο σε ποτάμια, στα ίδια ποτάμια που, όπως λεγόταν, οι Βούλγαροι πετούσαν τους χοληρικούς νεκρούς τους. Την ίδια περίοδο είχε αρχίσει να ζεσταίνει, και ο καύσωνας έφερε κι έναν άλλο εχθρό, τις μύγες.

Αξιωματικός σημειώνει χαρακτηριστικά σε γράμμα προς τη σύζυγό του: «Σε βεβαίω, καλλίτερα να βρέχει, διότι να βλέπεις ωραία άνθη, περιβάλλον ζωής, ανοίξεως και να πολεμάς σα βρωμιάρης, μα το θεό είναι αηδία, καλλίτερα παγωνιά και αγριάδα, τουλάχιστον αυτό πηγαίνει».²³

Στη Μακεδονία από τον Απρίλιο άρχισε σταδιακά να κάνει ζέστη το πρωί και κρύο το βράδυ. Η θερμοκρασία έφτανε στα τέλη Μαΐου το πρωί τους 38° C, οι άντρες κοιμόνταν για 3-4 ώρες στην ύπαιθρο ενώ το κρύο εξακολουθούσε να είναι «φοβερό τη νύχτα». Ο ήλιος έκαιγε το πρωί, κάνοντας τα πρόσωπα και τα χέρια του προσωπικού να ξεφλουδίζουν. Οι μαχητές εξακολουθούσαν να φορούν ρουχισμό που δεν διέφερε σχεδόν καθόλου από ό,τι φορούσαν τον χειμώνα.

Παρατηρήθηκαν κρούσματα ηλίαςσης, ενώ οι συνθήκες αυτές ευνοούσαν την εξέλιξη της χολέρας η οποία χτύπησε την πόρτα και στον Ελληνικό Στρατό. Παρότι είχαν εκδοθεί διαταγές, και δίνονταν συνεχώς οδηγίες για προληπτικά μέτρα, ορισμένοι, «έτρωγαν και έπιναν ό,τι έβρισκαν και δε μπορούν να κρατηθούν». Πολλοί χοληρικοί έπεφταν νεκροί καθώς βάδιζαν. Υπολογίζεται ότι στα 70-100 περιστατικά χολέρας, τα 10-15 ήταν θανατηφόρα ενώ προσβλήθηκαν και οι εμβολιασμένοι.²⁴ Μεταξύ των νεκρών ήταν, βέβαια, και αρκετοί αξιωματικοί.

«Μόνο αν βαδίσει κανείς φορτωμένος εν μέσω πεδιάδων με αυτόν τον καύσωνα μπορεί να καταλάβει τι είναι. Ο χειμώνας είναι χιλιάδες φορές καλύτερος για μάχες και πορείες», θα σημειώσει στις αναμνήσεις του ανώτερος αξιωματικός.

Κατά τις επιχειρήσεις του Β΄ ΒΠ, ο στρατός αντιμετώπισε ακραίες διαφορές θερμοκρασίας, λόγω του ηπειρωτικού κλίματος της περιοχής στο οποίο έδρασε. Από τον καύσωνα των πεδινών περιοχών, παρατηρήθηκαν πολύ χαμηλές θερμοκρασίες σε μεγάλο υψόμετρο. Τα βράδια στις αρχές Ιουλίου, καταγράφηκαν θερμοκρασίες μέχρι και -2° C σε μεγάλο υψόμετρο όπου επικρατούσε και πυκνή ομίχλη (στο Υψ. Ρουσίνοβο 1.200 μ.). Από την άλλη μεριά, οι χαμηλές θερμοκρασίες περιόρισαν τα κρούσματα χολέρας.

Αξιωματικοί

Εξίσου δύσκολη ήταν η διαβίωση και για τους μάχιμους αξιωματικούς. Οι κατώτεροι ζούσαν, έτρωγαν, πολεμούσαν και γενικά βρίσκονταν κυριολεκτικά δίπλα στον στρατιώτη. Λίγο περισσότερες ανέσεις φαίνεται ότι παρέχονταν στους ανώτερους αξιωματικούς, οι οποίοι διέμεναν σε μεγαλύτερες σκηνές ανά δύο, κοιμόνταν σε κρεβάτια, έτρωγαν ανά τέσσερις και τις περισσότερες φορές μετακινούνταν έφιπποι (μπορούσαν να ιππεύουν πάνω από 5 ώρες την ημέρα). Οι αξιωματικοί συνήθως, ξυπνούσαν από τις 5 για να «κάμουν την τουαλέτα τους

²³Παρασκευόπουλος, Λ., ό.π., 166.

²⁴Κατά το χειμώνα και την άνοιξη του 1913 έγινε εκτεταμένος αντιχοληρικός εμβολιασμός του Ελληνικού Στρατού της Μακεδονίας, αφού είχε γίνει γνωστό ότι είχε ξεσπάσει επιδημία στον Βουλγαρικό Στρατό.

και το ξύρισμα», και στη συνέχεια μετέβαιναν για αναγνωρίσεις (πριν να φέξει). Τα ατομικά τους είδη μεταφέρονταν με υποζύγια.

Σε σκληρές αξιωματικών μπορούσε να βρεθεί κάποιο καμινέτο, ενώ στην πολιτορκία των Ιωαννίνων, όταν παρέμεναν για αρκετό καιρό στο ίδιο σημείο, φαίνεται πως είχαν περιποιηθεί κάπως και το διάκοσμο των σκηνών τους, τοποθετώντας κάποια προσωπικά είδη, βιβλία, είδη αλληλογραφίας κ.λπ. Λόγω των παρατεταμένων βροχών, έμεναν αρκετή ώρα μέσα σε αυτές, άναβαν συχνά φωτιές εντός αυτών για να αντιμετωπίσουν το κρύο και την υγρασία, και εκεί στέγνωναν και τα ρούχα τους. Η θερμοκρασία τον Δεκέμβριο του 1912 και τον Ιανουάριο του 1913 στην Ήπειρο ήταν συχνά κάτω από τους 0° και έφτανε μέχρι τους -10°.

Διαβιώνοντας στο μεσοδιάστημα των δύο πολέμων

«...είναι αστείο να τους βλέπεις πώς συνεννοούνται...»

Η εκστρατεία των βαλκανικών πολέμων δεν περιλάμβανε μόνο μάχες και πορείες. Υπήρξε ένα διάστημα μερικών μηνών που οι επιχειρήσεις είχαν διακοπεί. Οι μονάδες βρίσκονταν σε διασπορά και η καθημερινή ζωή είχε τη μορφή διαβίωσης σε καταυλισμό. Η διάρκεια της περιόδου αυτής, στον Α΄ ΒΠ, ήταν διαφορετική για κάθε μονάδα, ανάλογα με την περιοχή που έδρασε. Γενικά όμως για όλο τον στρατό ήταν η περίοδος από τον Μάρτιο μέχρι τα τέλη Ιουνίου του 1913, οπότε άρχισε ο Β΄ ΒΠ.

Ήταν μια παρατεταμένη περίοδος, με στερήσεις και ανία και όλα τα προερχόμενα από τη μακρά παραμονή στο ίδιο μικρό μέρος, αναμένοντας γεγονότα. Οι αξιωματικοί είχαν γενικά πληροφόρηση για τη ρευστή κατάσταση με τη Βουλγαρία, και η εκτίμηση ήταν ότι κάποια στιγμή η σύγκρουση θα ήταν αναπόφευκτη. Στο μεταξύ, οι ελλείψεις σε εφόδια συνεχίζονταν και οι απαιτήσεις του προσωπικού ήταν μεγαλύτερες, αφού δεν υπήρχε η δικαιολογία των μαχών. Ήθελαν να τρώνε καλύτερα και να διαβιούν καλύτερα. Κάθε μέρα τούς έβρισκε πιο κουρασμένους, λόγω της ρουτίνας. Αντιμετώπιζαν τον επερχόμενο πόλεμο ως μια διέξοδο από τη ραστώνη. «Στον πόλεμο άγεσαι από το σκοπό και όλα είναι αφοσιωμένα γύρω από αυτόν, παύει την ανία και κυριαρχεί η επιδίωξη της υλοποίησης της αποστολής».²⁵

Το διάβασμα των γραμμμάτων ήταν η μόνη διασκέδαση, η μοναξιά ήταν απελπιστική. «Όταν έρχεται το ταχυδρομείο και γίνεται η διανομή, όλοι κάνουν σαν τα μικρά παιδάκια που διέρχονται από τις βιτρίνες των παιχνιδιών και όποιος δεν έχει γράμμα στρέφει περίλυπος το κεφάλι του και απομακρύνεται».

Την περίοδο αυτή οι στρατιωτικές μπάντες στα πλαίσια υποστήριξης του ηθικού έδιναν συναυλίες και κονσέρτα όπου παραβρίσκονταν κυρίως αξιωματικοί. Οι Έλληνες στρατιώτες έκαναν συχνά παρέα με Σέρβους αλλά και Βουλγάρους («είναι αστείο να τους βλέπεις πώς συνεννοούνται»). Πιο σπάνια έρχονταν σε επαφή και με τον ντόπιο πληθυσμό.

Το Πάσχα του 1913 γιορτάστηκε σε κλίμα ηρεμίας, με ψήσιμο του οβελία από

²⁵Παρασκευόπουλος, Λ., ό.π., 350.

όλες τις Μονάδες, και μάλιστα στα μέρη όπου βρίσκονταν Έλληνες και Σέρβοι τελέστηκαν κοινές ακολουθίες, στα ελληνικά και στα σέρβικα, ενώ έψελναν ως επί το πλείστον στρατιώτες. Συγκεκριμένα δε, στη Γευγελή, η οποία ήταν υπό Σερβικό έλεγχο, τον επιτάφιο κράτησαν ανώτεροι αξιωματικοί.

Τόσο οι στρατιώτες όσο και οι αξιωματικοί, ανέπτυξαν μια ρουτίνα περισσότερο ή λιγότερο διασκεδαστική. Ο Μέγαρχος της Χ ΜΠ αναφέρει: «Καθ' εκάστην στις 6:30 το απόγευμα έρχεται κάποιος συνάδελφος ενίοτε μετά του Επιτελάρχου και πηγαίνομεν περίπατο προ της γέφυρας [εννοεί στη Γευγελή], περίπου 2 χλμ., και γυρίζουμε. Ο Επιτελάρχης σπανιότερα έρχεται διότι εργάζεται ο καημένος και το απόγευμα!»

Η εκστρατεία είχε ξεπεράσει τους έξι μήνες και οι περισσότεροι αξιωματικοί και στρατιώτες δεν είχαν πάρει ούτε μια μέρα άδεια για να δουν τις οικογένειές τους. Μέσα σε αυτό το κλίμα τα πρώτα χελιδόνια έφεραν μαζί τους και πολύ ζέστη μετά από ένα βαρύ χειμώνα και οι στρατιώτες είχαν πλέον να αντιμετωπίσουν εκτός από τη ραστώνη, τις τοπικές καταιγίδες, τις μύγες που δε τους άφηναν να ξεκουραστούν τα μεσημέρια και τους πρώτους καύσωνες του Ιουνίου. Με τα νεύρα να βρίσκονται σε οριακό σημείο, «οι δυστυχείς κλαίγανε για λίγη άδεια».²⁶

²⁶Παρασκευόπουλος, Λ., ό.π., 332.

Εορτασμός του Πάσχα 1913 (Ιωάννινα)

Συσσίτιο

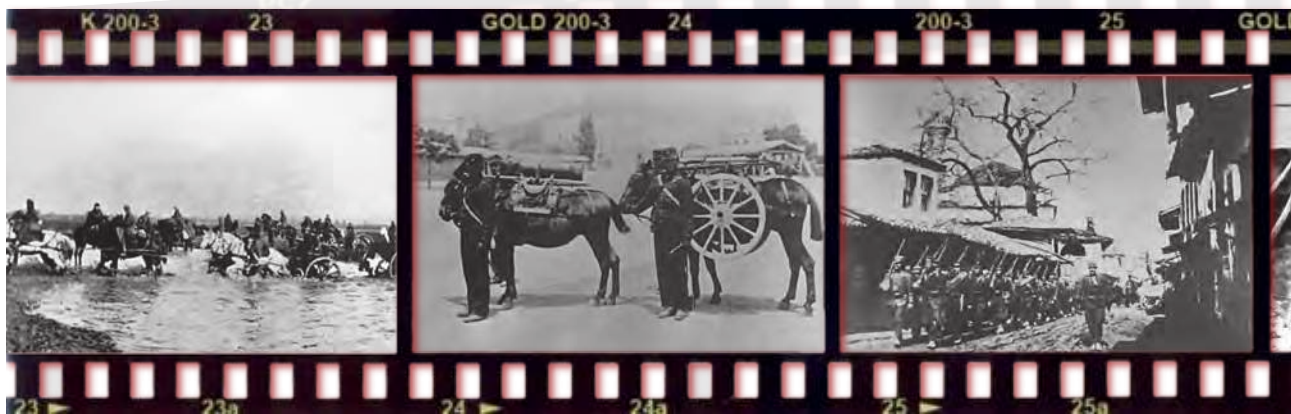
Μια από τις βασικές απαιτήσεις της εκστρατείας είναι η σίτιση του στρατεύματος. Κατά τους βαλκανικούς πολέμους η επιμελητεία δεν κατάφερε να εξασφαλίσει πάντοτε τα απαιτούμενα τρόφιμα για τους μαχητές αλλά ούτε και για τα υποστηρίζοντα αυτούς κτήνη. Μέχρι την έναρξη των επιχειρήσεων το φαγητό ήταν και καλό και επαρκές. Το μενού αποτελούνταν από μακαρόνια, ροσμπίφ, πιλάφι, πουλιά, τσάι με ζάχαρη, τυρί και ψωμί.

Αμέσως όμως μετά την έναρξη της προέλασης παρατηρήθηκαν οι πρώτες ελλείψεις, αρχικά στο ψωμί. Γενικά, η ποιότητα του φαγητού εξαρτιόταν από το επίπεδο και την όρεξη του μάγειρα. Αν αυτός ήταν καλός, μπορούσε να φτιάχνει, πέρα από το κλασικό συσσίτιο, και ρυζόγαλο, κρέμες, ακόμη και κέικ. Ορισμένοι μάγειρες δε, πλιατσικολογούσαν και έφτιαχναν νόστιμα φαγητά.

Οι επιτάξεις για το φαγητό ήταν πολύ συχνά σε ατομικό επίπεδο, αφού οι στρατιώτες, όταν εύρισκαν τρόφιμα, αναλάμβαναν αυτοβούλως την «επίταξη» τους. Έλληνας εθελοντής καταγράφει στο ημερολόγιό του: «Εκκινήσαμεν, διήλθομεν από εν βουλγαρικόν χωρίον. Εκεί ήτο πλήθος ορνίθων, παπιών, γάλων, χηνών. Εφορμήσαμεν άλλοι με πέτρας, άλλοι με ξίφη και εντός ολίγου όλο το τάγμα, άλλοι με δύο και τρεις όρνιθες και άλλοι εις χείρας αυγά και άλλα. Εγώ έπιασα μία γαλοπούλα, η μόνη όπου ευρέθη εκεί. Επροχωρήσαμε προς την γέφυραν. Το θέαμα ήτο έξοχον. Άλλοι έσφαζον, άλλοι εμαδούσαν, άλλοι έφευγον και εκυνηγούσαν. Θέαμα δια κινηματογράφον εξάισιον. Τέλος εφθάσαμεν εις την γέφυραν όπου τάγμα του 19ου εφρούρει την γέφυραν. Ανελάβαμεν την φρουράν. Ετοποθετήθημεν και ανάψαμε πυράς και καθένας έψηnen το πλιάτσικο. Ήναψα μεγάλην πυράν καθώς και καλήν και έψησα την γαλοπούλα, μη έχων άλας εγέμισα αυτήν με τυρί, όπου εψήθη θαυμάσια. Ήτο έως 5 οκάδας. Έφαγον ολίγην εις τας 8 και την υπόλοιπον έβαλον εις το γυλιόν μου με χαράν αυτήν των παιδίων».²⁷

Γενικά το φαγητό περιλάμβανε γαλέτα με ή χωρίς τυρί, ατζέμ πιλάφι, φασόλια γιαχνί, τηγανητά αυγά με τυρί, κοτόσουπα κ.ά. Όταν λειτουργούσε σωστά η επιμελητεία, έφταναν στους μαχητές ακόμη και σοκολάτες. Άλλες φορές, το κρέας

²⁷Κουλούρη, Χρ., Et.al., ό.π., 81.

χαρακτηριζόταν «προκατακλυσμαίο» και προσφερόταν βραστό ή με πιλάφι «της κακιά ώρας». Σε κάθε περίπτωση το φαγητό φαινόταν τόσο νόστιμο όσο πιο νηστικός ήταν ο μαχητής.

Το ψωμί, όταν υπήρχε, ήταν κακής ποιότητας και η σύστασή του, με κάποια τάση υπερβολής, ήταν 1/3 στάρι ή κριθάρι, 1/3 καλαμπόκι και 1/3 άμμος! Το γεγονός παραπέμπει στο ότι οι ελλείψεις στο φαγητό σε ορισμένες περιπτώσεις συνδέθηκαν και με απατεωνιές του προσωπικού της επιμελητείας, το οποίο έφτανε σε σημείο να πουλάει στους στρατιώτες ζάχαρη και άλλα είδη από το συσσίτιο. Για να μπορέσουν να φάνε αυτή την «ελεεινήν κουραμάνα», την έψηναν συνεχώς.

Στο Μπιζάνι, τον πρώτο καιρό το φαγητό ήταν πολύ καλό και προερχόταν και από το κυνήγι, αφού το κυνήγι στα βουνά της Ηπείρου ήταν άφθονο. Έτσι, το μενού περιλάμβανε πέρδικες, μπεκάτσες αλλά και λαγούς. Οι πέρδικες μάλιστα ήταν τόσες πολλές που τις έπιαναν με τα χέρια. Την ίδια περίοδο, οι Τούρκοι αιχμάλωτοι είχαν γαλέτα και κρέας στο σακίδιό τους. Βέβαια, το φαγητό σταδιακά μειώθηκε αισθητά, μιας και όλες οι πέριξ πόλεις εξάντλησαν τα αποθέματά τους, και παρατηρήθηκαν δυσχέρειες στον ανεφοδιασμό.

Όσο παράξενο κι αν ακούγεται, με δεδομένη την εξάρτηση του στρατού από τους επιτόπιους πόρους, δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι αντιμετώπιστηκε μεγάλο πρόβλημα στη διοικητική μέριμνα όταν ο στρατός παρέμεινε για πολύ καιρό στο ίδιο σημείο, όπως συνέβη στην πολιορκία των Ιωαννίνων (Μπιζάνι). Επιβεβαιώθηκε για άλλη μια φορά η παγκόσμια διαπίστωση ότι κατά τη διάρκεια των πολιορκιών αυτοί που λιμοκτονούν δεν είναι μόνο οι πολιορκούμενοι

Αξιωματικοί έξω από τη σκηνή τους γευματίζουν

αλλά και οι πολιορκητές.²⁸ Μετά την κατάληψη των Ιωαννίνων, πάντως, η ροή του ανεφοδιασμού ομαλοποιήθηκε και η επιμελητεία τούς προωθούσε κανονικά ψωμί, μακαρόνια, βούτυρο και ζάχαρη.

Σε ό,τι αφορά στο νερό, προερχόταν συχνά από πηγάδια, πηγές ή και ρυάκια. Για την αντιμετώπιση των κρουσμάτων δυσεντερίας, που όπως προαναφέρθηκε ταλάνισαν το στράτευμα, αλλά και την πρόληψη άλλων επιδημιών, αντί για νερό προτιμούσαν να πίνουν τσάι. Ο περιορισμός της πόσης νερού και η κατά το δυνατό αντικατάστασή του με τσάι, στο οποίο πρόσθεταν βάμμα ιωδίου, αποτέλεσε και βασική οδηγία για την πρόληψη της χολέρας.

Τα άλογα

Πρόβλημα με τη σίτιση είχαν και τα κτήνη. Στην κατάληψη της Ελασσόνας, στις 7 Οκτωβρίου, τα άλογα δεν είχαν φάει για 48 ώρες. Δηλαδή, δεν είχαν φάει, σχεδόν καθόλου τις δυο πρώτες μέρες του πολέμου. Παρόμοιο πρόβλημα, βέβαια, αντιμετώπισαν τόσο οι διοικητές του Ιππικού όσο και του Πυροβολικού με τα άλογα έλξεως πυροβόλων κατά την εκστρατεία στο Μάρνη (Α΄ ΠΠ), όπου εκτός των άλλων τις περισσότερες φορές τα άλογα αναγκάζονταν να φάνε χλωρό καλαμπόκι, που τους προκαλούσε εξάντληση και ασθένειες, οι οποίες δεν μπορούσαν να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά, αφού δεν υπήρχε νοσοκομείο κτηνών εκστρατείας.²⁹ Πρέπει να σημειωθεί ότι γενικά τα άλογα καταναλώνουν 10πλάσια ποσότητα τροφής (νομή) σε σχέση με τους στρατιώτες.

Τα άλογα ταλαιπωρήθηκαν και αυτά πολύ κατά την εκστρατεία των βαλκανικών πολέμων. Πολλά από αυτά έχασαν τη ζωή τους από πυρά, ενώ δεν ήταν λίγα εκείνα που απεβίωσαν γιατί δεν μπορούσαν ούτε να κοιμηθούν ούτε να ξεκουραστούν και δεν είχαν ούτε την ελάχιστη περιποίηση. Ένα μεγάλο μέρος από αυτά αντικαταστάθηκε από κτήνη που περιήλθαν στην κατοχή του στρατού ως λάφυρα μετά την παράδοση της Θεσσαλονίκης.

Η περίθαλψη των κτηνών, κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων, γινόταν από σταθμούς πετάλωσης-νοσηλείας, κτηνιατρικά χειρουργεία, πρόσκαιρα κτηνιατρικά θεραπευτήρια νοσοκομεία, κτηνιατρικά νοσοκομεία, καθώς και από τις λοιπές υπηρεσίες των μετόπισθεν.

Επιμελητεία

Η έλλειψη λεπτομερών πληροφοριών για θέματα όπως τα είδη που έφεραν οι στρατιώτες στον φόρτο τους, οι προμήθειες του στρατού, η κατάσταση των δρόμων, ο έλεγχος της κίνησης, ο ρυθμός φθοράς των οχημάτων, οι δυνατότητες επισκευών, το σιδηροδρομικό δίκτυο μας οδηγούν στο να επιχειρήσουμε να εξάγουμε ορισμένα συμπεράσματα, παραλληλίζοντας τις διεξαχθείσες επιχειρήσεις με το γενικότερο πνεύμα της εποχής τόσο στην τακτική όσο και την επιμελητεία, δηλαδή τη διοικητική μέριμνα.

Γενικός Επιμελητής Στρατού ήταν ο Γάλλος Μπονιέ (Intendant Bonnier), ο οποί-

²⁸Creveld M., *Επιμελητεία και πόλεμος*, Τουρίκη, Αθήνα 2001, 100.

²⁹Στο ίδιο, 160.

ος χαρακτηριζόταν, λίγα χρόνια μετά, ως «ένα από τα ευρύτερα και κοφτερότερα μυαλά της Στρατιάς της Ανατολής (Armée d' Orient)»³⁰ και ο οποίος είναι σίγουρο ότι είχε υπόψη του όλες τις σύγχρονες απόψεις περί επιμελητείας. Όπως προαναφέρθηκε, τουλάχιστον μέχρι την έναρξη του αγώνα, είχε προετοιμάσει, σχεδιάσει και υλοποιήσει σε πολύ καλό επίπεδο το στράτευμα.

Από τις πρώτες όμως ημέρες, η επιμελητεία «έλαμπε δια της απουσίας της», ενώ παρατηρούνταν προβλήματα στο ταχυδρομείο, τόσο κατά τη διάρκεια του αγώνα κίνησης, κάτι που θα χαρακτηριζόταν φυσικό, όσο και κατά τον χρόνο που οι μονάδες ήταν για μέρες στο ίδιο σημείο. Από τη μεριά του μαχητή, ο οποίος έκανε στο ακέραιο το καθήκον του, δεν ήταν ικανοποιητική η υποστήριξη: «να σκοτώνεσαι και τα τέρατα να σου δίνουν σκουληκιασμένο τυρί, λάδι που ο ντενεκές κατά τα $\frac{3}{4}$ είναι νερό, ψωμί ελεεινό και ελλιπές, ρύζι φρικόδες, χόρτο ανύπαρκτο, κριθή σπανίζει, κονιάκ ούτε κατ' όναρ. Αυτή την κατάσταση θα μπορούσαν να την προλάβουν οι της επιμελητείας».³¹ Γεγονός είναι, και δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί, ότι την εποχή εκείνη ενδέχεται ορισμένες από τις προμήθειες των τροφίμων να σάπιζαν λόγω κακής αποθήκευσης.³² Καλύτερη ήταν η κατάσταση με τη μισθοδοσία η οποία μάλλον γινόταν κανονικά, με μικρές μόνο καθυστερήσεις.³³

Σε διεθνές επίπεδο (ήδη από το 1846³⁴), είχαν σχεδιαστεί και υλοποιηθεί οι «κινούμενες αποθήκες», τα ειδικά μεταγωγικά τμήματα αρτοποιών, καθώς και τα σφαγεία εκστρατείας, κάτι που προφανώς γνώριζαν οι Γάλλοι ειδικοί που αναδιοργάνωσαν τον Ελληνικό Στρατό. Φαίνεται ότι κατά την προέλαση του στρατού δημιουργούνταν επί των οδικών αξόνων σημεία στα οποία προωθούνταν διάφορα εφόδια και υλικά, όπως λ.χ. πυρομαχικά, τρόφιμα ακόμη και ανταλλακτικά αυτοκινήτων. Γενικά υπολογίζεται ότι θα έπρεπε να μεταφέρονται ημερησίως ποσότητες εφοδίων 3 κιλών κατ' άντρα, καθώς και 30 κιλών κατά ίππο.³⁵

Η ποσότητα των μεταφερόμενων πυρομαχικών ανά στρατιώτη, με αναγωγή στα δεδομένα της εποχής, δεν πρέπει να ξεπερνούσε τα 150, μαζί με αυτά που μεταφέρονταν από τα τάγματα στα κάρα. Μέχρι την εποχή αυτή, οι καταναλώσεις των πυρομαχικών ήταν πολύ περιορισμένες. Ο Πρωσικός Στρατός λ.χ. στην εκστρατεία εναντίον της Δανίας, το 1864, έφερε 163³⁶ φυσίγγια ανά τυφέκιο, μαζί με αυτά που μεταφέρονταν στα υποζύγια, και από αυτά χρησιμοποιήθηκαν κατά μέσο όρο μόνο 7 φυσίγγια ανά μαχητή. Ανάλογη ήταν και η κατανάλωση στη μάχη του Καϊνίγρατς όπου βλήθηκε μόνο ένα φυσίγγιο ανά τυφέκιο! Οι καταναλώσεις ήταν παρόμοιες και στα βλήματα του πυροβολικού που επί της ουσίας δεν απαιτούσαν ημερήσιο ανεφοδιασμό. Όμως το 1914 ο αριθμός των μεταφερόμενων φυσιγγίων έφτασε τα 280, τα οποία καταναλώθηκαν μόλις κατά τη διάρκεια των πρώτων

³⁰Dutton, D., *The politics of diplomacy Britain and France in the Balkans in the 1st W W.*, Tauris, London 1998, 159.

³¹Παρασκευόπουλος, Λ., ό.π., 91.

³²Creveld, M., ό.π., 129.

³³Παρασκευόπουλου Λ., ό.π., 99.

³⁴Creveld M., ό.π., 103.

³⁵Στο ίδιο, 131.

³⁶Creveld, M., ό.π., 108 και 133.

εβδομάδων του πολέμου. Η κατάσταση στους βαλκανικούς πολέμους ήταν διαφορετική. Κατά την πρώτη μάχη της εκστρατείας, μια πυροβολαρχία πρόλαβε και τελείωσε τα πυρομαχικά της, ενώ μετά από 15 ημέρες και συμμετοχή σε δυο μόλις μάχες (Σαρανταπόρου και Γιαννιτσών), είχαν βληθεί 3.000 βλήματα πυροβολικού. Το βάρος των πυρομαχικών του πυροβολικού ήταν πάντοτε σοβαρό πρόβλημα, και για τους πυροβολητές αλλά και για την επιμελητεία.

Η κατάσταση του ανεφοδιασμού του στρατού βελτιώθηκε σημαντικά μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, όταν μαζί με την Πρέβεζα αποτέλεσαν τις δυο βάσεις ανεφοδιασμού και υποστήριξης όπου τα εφόδια κατέφθαναν με πλοία.

Οι τακτικές κινήσεις του στρατού, πάντως, εξαρτιόνταν, όπως και εκατοντάδες χρόνια πριν, από τα πόδια των ανδρών και των κτηνών, δηλαδή μέχρι 25 χλμ. την ημέρα. Οι μεταγωγικές άμαξες μπορούσαν να καλύπτουν αποστάσεις 45 χλμ., αλλά ο σχεδιασμός απαιτούσε παλινδρομική κίνηση από τη βάση στα πρόσω και μετά πάλι πίσω για ανεφοδιασμό.³⁷ Όλες οι μετακινούμενες δυνάμεις (μάχιμες και εφοδιασμού) μοιράζονταν μια σειρά αμαξιτών οδών κακής ποιότητας και αμφίβολης βατότητας.

Στην ανάπαυλα των δυο συρράξεων και στον Β΄ ΒΠ, πολλές από τις μεταφορές της επιμελητείας, όπου υπήρχε η δυνατότητα, γίνονταν με τον σιδηρόδρομο. Ο σιδηρόδρομος είχε χρησιμοποιηθεί και για τη μεταστάθμευση στρατιωτικών τμημάτων πριν την έναρξη του Β΄ ΒΠ, κάτι που εφαρμοζόταν στην Ευρώπη ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα (πρβ. τη σιδηροδρομική μεταφορά ενός σώματος στρατού –14.500 αντρών– μαζί με τα άλογά του το 1846 από το Χράντιτς στην Κρακοβία –320 χλμ.)³⁸.

Στον Β΄ ΒΠ, τα μεταγωγικά που ανεφοδίαζαν τα μαχόμενα τμήματα βρίσκονταν συχνά και 20 ώρες μακριά τους.³⁹ Σημαντική παράμετρος στις παρατηρούμενες καθυστερήσεις ανεφοδιασμού, εκτός από τον χρόνο μεταφοράς, ήταν και ο χρόνος φόρτωσης-εκφόρτωσης των εφοδίων. Πρέπει να σημειωθεί ότι με εξαίρεση την φόρτωση των πλοίων και σε ορισμένες περιπτώσεις των σιδηροδρόμων όπου υπήρχαν γερανοί, όλες οι φορτοεκφορτώσεις γίνονταν με τα χέρια.

Η κατάσταση του οδικού δικτύου της κεντρικής Ελλάδας, η όδευση της σιδηροδρομικής γραμμής αλλά και η κυριαρχία στη θάλασσα οδήγησαν στην υλοποίηση

³⁷Στο ίδιο, 145.

³⁸Στο ίδιο, 110.

³⁹Παρασκευόπουλος, Λ., ό.π., 408.

πολλών μεταφορών με πλοία. Με αυτόν τον τρόπο μεταγγίστηκαν δυνάμεις από τη Θεσσαλονίκη προς την Ήπειρο, για την ενίσχυση της πολιορκίας των Ιωαννίνων, αλλά και από την Ήπειρο προς τη Θεσσαλονίκη, για τις ανάγκες του Β΄ ΒΠ. Η φόρτωση περιλάμβανε το προσωπικό, τα κτήνη, τα υποζύγια, τα πυροβόλα, διάφορα εφόδια, καθώς και τα πυρομαχικά. Ενδεικτικά, η μετασταύθμεση της ΙΙ Μεραρχίας, ξεκίνησε την 16η Νοεμβρίου (π.η.) από το λιμάνι της Θεσσαλονίκης και, μετά από μικρή στάση στον Πειραιά, τα πλοία έφτασαν στην Πρέβεζα όπου η αποβίβαση άρχισε στις 20 Νοεμβρίου. Η ενέργεια της φόρτωσης, μεταφοράς και εκφόρτωσης ολόκληρων μονάδων από μόνη της ήταν μια πολύ σοβαρή επιχείρηση που στέφθηκε με επιτυχία. Με τον τρόπο αυτό μετακινήθηκαν τρεις Μεραρχίες Πεζικού και αριθμός Αποσπασμάτων.

Το πεδίο της μάχης

«Πόλεμος χωρίς απώλειες δεν μπορεί να γίνει»

Οι στρατιώτες που πολεμούν, δεν είναι αυτόματα που υπακούουν τυφλά στις εντολές των διοικητών τους, είναι ανθρώπινα όντα που παράλληλα με το ηθικό τους διακατέχονται από φόβο, φρίκη, έχουν συγκεκριμένα πρόσωπα που τα σκέπτονται και περιμένουν να τα ξανασυναντήσουν, έχουν βιοποριστικές «σκοτούρες» για τις οποίες δεν παύουν να ανησυχούν. Οι στρατιώτες πολεμούν, σύμφωνα με τον Ντε Πικ,⁴⁰ ωθούμενοι από τον φόβο: τον φόβο της ποινής, αν δεν πολεμήσουν, και τον φόβο του θανάτου, αν δεν πολεμήσουν καλά.⁴¹

Κατά την άποψη του Στρατηγού και Ιστορικού Σ.Λ Μάρσαλ, *«Όταν ένας στρατιώτης*

⁴⁰Charles Jean Jacques Joseph Ardant du Picq (1821-1870) Γάλλος αξιωματικός και θεωρητικός των στρατιωτικών.

⁴¹Keegan, J., *Το πρόσωπο της μάχης*, εκδ. Κέδρος, 2010, 90.

Στρατιωτικό Νοσοκομείο Εκστρατείας (Εμίν Αγά)

γνωρίζεται με τους άντρες της ομάδας του, έχει λόγους να φοβάται ότι μπορεί να χάσει το μόνο πράγμα που εκτιμάει ακόμα περισσότερο και από τη ζωή του – την υπόληψη που έχει ως άντρας, ανάμεσα σε άλλους άντρες». Αν σκεφτούμε δε ότι οι Έλληνες στρατιώτες πολύ συχνά κατάγονταν από τα ίδια μέρη, σίγουρα δε θα ήταν πολλοί αυτοί που θα ήθελαν να επιστρέψουν στα χωριά τους με τη ρετσίνα του δειλού ή ακόμη χειρότερα του λιποτάκτη, αν και φαίνεται ότι δεν ήταν άγνωστα τα «αιτήματα»⁴² προς την ηγεσία για ευνοϊκή συμπεριφορά προς συγκεκριμένους στρατιώτες.

[...] Τα κυρτωμένα μας κορμιά με κόπο υπεράνθρωπο ανεγείρονται τώρα, και χωρίς τον ελάχιστον γογγυσμόν καταλαμβάνομεν ψηλαφητεί εν μέσω πυκνού σκότους έκαστος την θέσιν του, εις τας τετράδας μας και εκκινούμεν πάραυτα. Τώρα πλέον δεν ομιλεί κανείς. Καθείς θέλει να ομιλήσει με τον εαυτό του. Υπάρχουν στιγμαί, κρίσιμοι και σπάνιοι εις τον βίον του ανθρώπου, καθ' ας επιθυμεί εκείνος που υποφέρει να συγκεντρώνει τας σκέψεις του περί εαυτόν μόνον. Τας στιγμάς αυτάς δεν έχει εις ουδένα εμπιστοσύνην. Ο οφθαλμός εργάζεται μηχανικώς πως, ενώ ο νους του πλανάται μακράν. Η σκέψις υπερπηδά κάθε εμπόδιον, διασχίζει όρη και θάλασσας, και φθάνει εις το απώτερον σημείον, όπου κάποτε ευρίσκει ανακούφισιν και ευχαρίστους στιγμάς. Κατά τας ώρας αυτάς ο πάσχων δεν εννοεί να ενοχληθή όπως και κανέναν δεν ενοχλεί. Ίσως διότι κανείς δεν τολμά να είπη εις τον σύντροπό του ότι δεν αντέχει πλέον, ότι η οσφυακή χώρα θα έχη πληγιάς από το βαρύ φορτίον του ζωστήρος από του οποίου επικρέμονται αι κατάμεστοι από γεμιστήρας φυσιγγίων βαρύταται μπαλάσκες, και το χειρότερον, ότι δεν αντέχει πλέον εις την πείναν μετά την τοιούτην μάλιστα υπεράνθρωπον κόπωσιν εις την οποίαν αγνοεί αν μέχρι τέλους θα ανθέξη.

Ο εγωισμός ο ανθρώπινος, παίζει εις αυτάς τας δυσκόλους στιγμάς του βίου, ένα ρόλον πολύ υψηλόν· το αίσθημα της αυτοσυντηρήσεως ακόμη υψηλότερον και εάν κανείς δεν είνε ανώτερος του άλλου εις αντοχήν, καρτεροψυχίαν, δυνάμεις και θάρρος, εννοεί να γίνει. Εάν δεν κατορθώνη τούτο προσπαθεί τότε με πάντα τρόπον να φανή τουλάχιστον, ισχυρός και ακούραστος [...]. Πόσον λαχταρούσε καθείς από ημάς να κοιμηθή, αν του επιτρέπετο. Να κλείση τα κουρασμένα βλέφαρά του, λησμονών δι' ολίγας μόνον στιγμάς έστω, την φρικαλεότητα του αγρίου θεάματος της γενικής εξεγέρσεως όλων των στοιχείων της φύσεως! Πόσον γλυκός θα ήτο αυτός ο ύπνος. Ο ύπνος ο μαρτυρικός και πρωτοφανής εις οδύνας, και ανατριχιάσματα, ύπνος του αποκαμωμένου πολεμιστού

⁴²Παρασκευόπουλος, Λ., ό.π.

υπό την αγρίαν θύελλαν μέσα εις ένα πλημμυρισμένο ταμπούρι».⁴³

«...Κατά τη διάρκεια μιας επίθεσης οι πρώτοι νεκροί και τραυματίες δεν εξαερώνονται πέφτοντας στο έδαφος, κάποιοι από αυτούς ποδοπατούνται από τους ίδιους τους συμπολεμιστές τους». «Αργότερα, μετά τη μάχη, εφόσον έχεις επιζήσει, σου λένε για τον τάδε που πριν λίγο μιλούσες μαζί του ότι είναι νεκρός». Όταν ο αγώνας είναι επιθετικός και έχει γρήγορη εξέλιξη, τα επιτιθέμενα τμήματα, όπως ήταν ο Ελληνικός Στρατός στη Θεσσαλία και στη Μακεδονία, έρχονταν σε επαφή κατά βάση με πρόσφατα σκοτωμένους αντιπάλους, «Τι απαίσιο δε, όταν φθάσαμε επί των εχθρικών θέσεων. Εις τα πυροβολία των εγέννετο καταστροφή, κομμένα πόδια, μυαλά, πτώματα, φρίκη». Στις περιπτώσεις αυτές, μετά τη μάχη, υπήρχε χρόνος και για να διακομιστούν οι τραυματίες, αλλά και για τα ταφούν οι νεκροί, τόσο οι φίλιο όσο και οι αντίπαλοι πολλές φορές, όπως στα Γιαννιτσά όπου οι Έλληνες στρατιώτες έθαψαν πάνω από 350 νεκρούς Τούρκους πολεμιστές.

Όταν όμως επρόκειτο για μάχη αργής εξέλιξης τα πράγματα είναι διαφορετικά. Η επίθεση μπορούσε να διαρκέσει μέρες, οι μονάδες μπορούσαν να ανατραπούν και να χρειαστεί να επιτεθούν ξανά και ξανά επί του ίδιου αντικειμενικού σκοπού. Τότε, οι τραυματίες διακομίζονταν άρον άρον, και οι νεκροί παρέμεναν, περιμένοντας στωικά την περισυλλογή τους. Σε συνδυασμό με καιρικές συνθήκες καύσωνα, η κατάσταση δεν απέχει από την περιγραφή που διέσωσε μαχητής του πολέμου, «...μια ανυπόφορη δυσωδία μας πνίγει, που βγαίνει από κανένα βρωμισμένο πτώμα, κανένα σάπιο κουφάρι αλόγου...».⁴⁴

Ο αγώνας όμως δεν ήταν μόνο οι μάχες. Ήταν οι πορείες και η μεταφορά εφοδίων, ήταν το κρύο και ο καύσωνας, ήταν οι σκοπιές, ήταν οι ψείρες και οι μύγες, ήταν η βρωμιά και η χολέρα. Ειδικά οι πυροβολητές υπέφεραν τρομερά από τις πορείες, αφού συχνά έπρεπε οι ίδιοι να έλκουν τα πυροβόλα τους μετακινώντας τα σε δύσβατα σημεία, κοντά στις γραμμές του εχθρού, αφού λόγω του μικρού βεληνεκούς τους και της φύσης του επιθετικού αγώνα, έπρεπε αυτά να επιχειρούν από προωθημένες θέσεις. Δεν ήταν σπάνια η εικόνα δεκά-έξι ζευγών αντρών να τραβούν κάποιο βαρύ πυροβόλο για αρκετά μέτρα. Η

⁴³Ζωγράφος, Μ. Α., «Ωρες Ελευθερίας» 2, 48.

⁴⁴Λαδέ, Λ., «Ωρες Ελευθερίας» 2, 67.

Μετακίνηση πυροβόλου από άντρες (Μπιζάνι)

μετακίνηση των πυροβόλων σε άλλη θέση (μέχρι και 2.500 μ. εμπρός) έπρεπε να γίνει πολλές φορές, κατά τη νύχτα, άλλες φορές υπό χιονοβροχή ή καύσιμα και φυσικά κάτω από το αντίπαλο πυρ. Οι οβίδες του πυροβολικού μπορεί να μην ήταν ακόμη τόσο φονικές όσο στον επόμενο πόλεμο, είχαν όμως αντίκτυπο στο ηθικό των πολεμιστών λόγω του κρότου που έκαναν αλλά και της σκόνης που σήκωναν όταν έσκαγαν. Σημειώνεται ότι εκτός από τα πυροβόλα απαιτούνταν να μετακινηθούν και τα βλήματά τους, των οποίων οι ποσότητες και το βάρος δεν ήταν καθόλου ευκαταφρόνητα.

Σε ό,τι αφορά την απαιτούμενη προσοχή στη μάχη, την επιβιωσιμότητα του μαχητή, όπως θα λεγόταν με σημερινούς όρους, αντιμετωπιζόταν από τους πολεμιστές ως εξής: «Αυτό είναι τυχερό. Όπου κι αν είσαι, αν είναι τυχερό να σε φάει η σφαίρα έρχεται και σε βρίσκει. Ο καθείς που έρχεται στον πόλεμο για να πολεμήσει τιμίως και πιστών εις τον όρκον που έδωσε για την πατρίδα του, δεν φοβάται τον θάνατον. Ωσάν

κι εμάς έφαγεν η σφαίρα χιλιάδες». Ενώ ανώτατος αξιωματικός σε προσωπική του αλληλογραφία περιγράφοντας την κατάσταση των απωλειών φαίνεται να καταλήγει πως, «είναι περίεργο, αλλά η σφαίρα κυνηγά αυτούς που φοβούνται».

Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος, μετά τη μάχη Κιλκίς-Λαχανά, καταγράφει σε προσωπική του αλληλογραφία, «είχα φοβερές απώλειες, περίπου δέκα χιλιάδες άνδρες εκτός μάχης και διακόσιοι αξιωματικοί, οκτώ διοικητές συνταγμάτων, από τους οποίους οι έξι νεκροί. Δεν είναι φρικτό; Αλλά ο σκοπός το άξιζε. Επί δέκα ημέρες τους κατεδίωξα ημέρα και νύχτα, ο στρατός μου ήταν πεθαμένος από την κούραση σε σημείο που μερικοί άνδρες αυτοκόπησαν επειδή δεν μπορούσαν πια να περπατήσουν, αλλά οι Βούλγαροι ήταν τελειωμένοι οριστικά, βρίσκουμε τους δρόμους γεμάτους από πολεμοφόδια και στρατιώτες που πεθαίνουν από την κούραση και που θα τους αποτελείωνα με τη μεγαλύτερη ευχαρίστηση, αλλά ο πολιτισμός μου δυστυχώς δεν μου το επιτρέπει».⁴⁵

Έπειτα από σχεδόν εννέα μήνες εκστρατείας, μετά από τις μεγάλες απώλειες σε αξιωματικούς (μεταξύ αυτών και 10 διοικητές Συνταγμάτων και Ταγμάτων) στη Μάχη Κιλκίς-Λαχανά, μόλις την 21η Ιουνίου 1913 το Γενικό Στρατηγείο διέταξε να αφαιρεθούν από τα πηλίκια των αξιωματικών τα διακριτικά των βαθμών τους για να μην παρέχουν ευδιάκριτο στόχο στον εχθρό.⁴⁶

Τα τραύματα

Η μεταφορά των τραυματιών από το πεδίο της μάχης, από το σημείο δηλαδή που κάποιος έπεφτε τραυματίας, γινόταν από δυο τραυματιοφορείς. Αυτοί, θα έπρεπε να ειδοποιηθούν με κάποιον τρόπο, να σπεύσουν στο σημείο και να μεταφέρουν τον τραυματία με τα χέρια στον πλησιέστερο ιατρικό «σταθμό». Αν θεωρήσουμε ότι κάθε Τάγμα μπορούσε να έχει, το μέγιστο, 32 τραυματιοφορείς, αυτοί, δεν ήταν δυνατό να μεταφέρουν περισσότερους από 16 τραυματισμένους σε πρώτο χρόνο. Να σημειωθεί ότι οι απώλειες των μαχών ήταν αρκετά μεγαλύτερες από αυτές τις δυνατότητες. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι στην πρώτη μάχη στο Σαραντάπορο αναφέρθηκαν 182 νεκροί και περίπου 1.000 τραυματίες, ενώ στην κρίσιμη μάχη Κιλκίς-Λαχανά μέσα σε 3 ημέρες, οι απώλειες της Στρατιάς ξεπέρασαν τους 8.500 νεκρούς και τραυματίες. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι πολλοί μαχητές πέθαναν μόνοι και αβοήθητοι μέσα σε φρικτούς πόνους στο σημείο όπου τραυματίστηκαν.

Βέβαια, έχουν καταγραφεί και περιστατικά που πολλοί πληγωμένοι, οι πιο ελαφριά, φρόντιζαν μόνοι τους τα τραύματά τους εκεί που έπεφταν, χρησιμοποιώντας τους ατομικούς επίδεσμούς⁴⁷ τους, για να μη δείξουν ότι χρειάζονται νοσοκόμο και για να παραμείνουν στο πεδίο της μάχης. Έχουν, επίσης, αναφερθεί περιστατικά όπου τραυματισμένοι Εύζωνοι έφταναν σε σημείο να αγριεύουν τους τραυματιοφορείς που έσπευδαν να τους συνδράμουν.⁴⁸

⁴⁵Ιδιωτική επιστολή του Βασιλιά Κωνσταντίνου στις 21 Ιουλίου 1913, «Ωρες Ελευθερίας» 3, Καθημερινή, Απρ 2012, 41.

⁴⁶ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία* ό.π., 223.

⁴⁷Οι στρατιώτες ήταν εφοδιασμένοι με ατομικό επίδεσμο, και η αποτελεσματικότητα της επίδεσης των τραυμάτων με αυτόν ήταν σε πολλές περιπτώσεις σωστική.

⁴⁸«Ωρες Ελευθερίας» 1, Καθημερινή, Μαρ 2012, 45.

Εκτός όμως από αυτή την ηρωική συμπεριφορά, παρατηρήθηκαν και ορισμένοι αυτοτραυματισμοί από στρατιώτες που με αυτόν τον τρόπο κατάφεραν να αποφύγουν περαιτέρω κόπους. Σε αρκετές περιπτώσεις οι αυτοτραυματισμοί αυτοί είχαν κοινά χαρακτηριστικά και είχαν μάλιστα κωδικοποιηθεί και σε σχέση με τον τόπο καταγωγής των στρατιωτών. Στους αυτοτραυματίες δεν επιβλήθηκαν ποινές, και ορισμένοι από αυτούς αντιμετωπίστηκαν ως ήρωες.^{49, 50}

Πίσω από την «πρώτη γραμμή» υπήρχε αναπτυγμένο ένα σύστημα περίθαλψης και διακομιδής που περιλάμβανε σταθμούς επίδεσης, κινητά χειρουργεία, νοσοκομεία εκστρατείας και τα στρατιωτικά νοσοκομεία των πόλεων. Η διακομιδή των τραυματιών στα δύσβατα σημεία γινόταν με «στοιχεία τραυματιοφορέων» των τεσσάρων ανδρών, οι οποίοι έφεραν το φορείο επάνω στους ώμους τους, και στη συνέχεια μεταφέρονταν με υποζύγια, αυτοκίνητα αλλά και τρένα. Εκτός από τα νοσοκομειακά τρένα υπήρχαν και δυο πλωτά νοσοκομεία, το «Ιωνία» και «Αλβανία».⁵¹

Στα νοσοκομεία εκστρατείας φαίνεται ότι υπήρχαν επαρκείς ποσότητες σε αναισθητικά, αντισηπτικά, επιδέσμους και ιατρικά εργαλεία. Υπήρχαν όμως και δυσχέρειες ως προς το υλικό, κυρίως του μετώπου, που αφορούσε φορεία, νάρθηκες, φωτισμό των χειρουργείων και γενικά τον ανεφοδιασμό σε φαρμακευτικό υλικό.⁵²

Στο χειρουργείο συχνά κατέληγαν εκτός από τους τραυματίες και αρκετοί στρατιώτες λόγω ψύχους και κακής περιποίησης των ποδιών, για να τους βγάλουν τις κάλτσες και τα νύχια. Οι χειρουργικές τεχνικές δεν ήταν εξελιγμένες, οι περιπτώσεις γάγγραινας ήταν πολλές, ενώ συχνοί ήταν και οι ακρωτηριασμοί, τόσο από τραύματα όσο και από κρυοπαγήματα. Για τους τραυματισμούς στον θώρακα και το κεφάλι, όταν υπήρχε η ένδειξη μόλυνσης, οι γιατροί δεν είχαν να προσφέρουν καμία θεραπεία, αφού δεν είχαν ανακαλυφθεί ακόμη τα αντιβιοτικά. Υπενθυμίζεται, επίσης, ότι κατά τους βαλκανικούς πολέμους το αίμα δεν είχε ακόμη ταξινομηθεί και δεν μπορούσαν να γίνουν μεταγγίσεις σε ασφάλεια.

Τα χειρουργεία εκστρατείας, έτσι κι αλλιώς, ήταν μονάδες ιδιαίτερα δυσκίνητες και δεν ήταν δυνατό να ακολουθήσουν τον ρυθμό προέλασης του στρατού στις επιχειρήσεις στη Θεσσαλία και Μακεδονία.⁵³

Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να σημειωθεί ότι το έργο που κατέβαλαν τόσο οι υγειονομικοί αξιωματικοί όσο και το υπόλοιπο προσωπικό των υγειονομικών μονάδων, ήταν υπεράνθρωπο. Με μεγάλες προσπάθειες επιχείρησαν και κατάφεραν να παρακάμψουν τις παρουσιαζόμενες δυσχέρειες και να ανταποκριθούν στην αποστολή τους.⁵⁴ Σημαντική ήταν η συνεισφορά των

⁴⁹Παρασκευόπουλος, Λ., ό.π., 78.

⁵⁰ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Η υγειονομική υπηρεσία κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913*, Αθήνα 2001, 498 κ.εξ.

⁵¹«Ωρες Ελευθερίας» 3, ό.π., 41.

⁵²ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Η υγειονομική υπηρεσία* ό.π., 33.

⁵³Στο ίδιο, 8.

⁵⁴Στο ίδιο, 305.

εθελοντριών-γυναικών, οι οποίες προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στα στρατιωτικά νοσοκομεία, τόσο σε αυτά της Αθήνας όσο και σε αυτά στην εκστρατεία αλλά και στα νοσοκομειακά τρένα. Στη συγκεκριμένη δράση, έλαβαν μέρος «γαλαζοαίματες», επώνυμες αθηναίες αλλά και «κοινές θνητές».⁵⁵

Στο μέτωπο, βέβαια, οι υπηρεσίες που μπορούσαν να παράσχουν στους τραυματίες ήταν λίγες. Ορισμένες φορές περιορίζονταν στο να τους προσφέρουν λίγο νερό και ένα χαμόγελο. Η εικόνα των τραυματισμένων στα νοσοκομεία εκστρατείας ήταν οικτρή. Ο Διάδοχος σε προσωπική του επιστολή γράφει, την 14η Οκτωβρίου 1912: «κατέβηκα στην πεδιάδα για να δω τους τραυματίες στα φορεία και ένα μικρό σπίτι και ένα στάβλο όπου τους είχαν βάλει. Το θέαμα ήταν θλιβερό, αποκαρδιωτικό και απελπιστικό, να βλέπει κανείς τον πόνο αυτών των ανθρώπων που είχαν τόσο θαρραλέα πολεμήσει πριν από μερικά λεπτά, οι διευθετήσεις ήταν κακές, βλέποντάς τους να είναι ξαπλωμένοι μερικοί στη λάσπη, με τις στολές τους λερωμένες και ματωμένες, σχεδόν έκλαψα, κλαίω τώρα που σου γράφω [...]. Ήταν το πίσω μέρος από τα παρασκήνια του πολέμου και δεν ήταν ωραίο»,⁵⁶ ενώ από το ημερολόγιο μιας αδελφής νοσοκόμας μαθαίνουμε ότι «...Όλοι ξαπλωμένοι κάτω, τυλιγμένοι στις κουβέρτες τους, ακίνητοι καθώς ήταν, έμοιαζαν περισσότερο με νεκρούς».⁵⁷

Όταν όμως έφταναν σε μόνιμα νοσοκομεία, η διαδικασία ήταν τυποποιημένη: κονιάκ για όλους, ασπρόρουχα και πλύσιμο των ποδιών, και εφόσον είχαν προσβληθεί και από τον «δεύτερο εχθρό», ...ξεψείρισμα. Στην επίσημη έκθεση της υγειονομικής υπηρεσίας, αναγνωρίστηκε η συμβολή των εθελοντριών στον αγώνα, παράλληλα όμως καταγράφηκαν και ορισμένα προβλήματα που παρουσιάστηκαν και προτάθηκε η μη χρησιμοποίησή τους σε μονάδες πλησίον του μετώπου, αλλά μόνο στα κεντρικά νοσοκομεία.⁵⁸

⁵⁵«Όρες Ελευθερίας» 2, ό.π., 24.

⁵⁶Στεφανοπούλου, Αλ., *Κωνσταντίνος-Πάολα: 100 ερωτικές επιστολές*, Λιβάνης, Αθήνα 2011, 258.

⁵⁷Στεφανοπούλου, Αλ., *Κωνσταντίνος-Πάολα: 100 ερωτικές επιστολές*, Λιβάνης, Αθήνα 2011, 258.

⁵⁸ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Η υγειονομική υπηρεσία* ό.π., 310.

Τα πρώτα χρόνια, μετά το τέλος των βαλκανικών αγώνων του 1912-1913, επιχειρήθηκε η συστηματική ενσωμάτωση των πολιτών των «νέων χωρών» στο ελληνικό κράτος, ανθρώπων που λίγους μήνες πριν ήταν υπήκοοι της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Το εγχείρημα ήταν πολύ δύσκολο, καθώς η εθνολογική σύνθεση της Κεντρικής Μακεδονίας ήταν, τουλάχιστον, ασαφής.⁵⁹ Αυτό διαφάνηκε όταν δημιουργήθηκαν προβλήματα ένταξης των πληθυσμών (πολλοί από τους οποίους είχαν ρευστή εθνική ταυτότητα) στον κοινωνικό ιστό, με συχνή τη συμπεριφορά των διοικητικών υπαλλήλων προς στους απελευθερωθέντες όχι ως σε ομογάλακτους αλλά ως σε ετερογενείς πληθυσμούς.⁶⁰

Η συλλογική εθνική μνήμη, σταδιακά και μέχρι το 1922, τοποθέτησε τους Βαλκανικούς Πολέμους, όχι άδικα, πολύ ψηλά στα επιτεύγματα του ελληνισμού. Οι μαχητές τιμήθηκαν με διακρίσεις στους τραυματίες και τους αναπήρους, εκδηλώθηκε η μέριμνα του κράτους με άδειες μικροπωλητών και περιπτέρων,⁶¹ και οι νίκες του στρατού πέρασαν και στα σχολικά βιβλία για την «ενίσχυση του πατριωτικού φρονήματος»,⁶² ενώ σε αρκετά σημεία ανεγέρθηκαν μνημεία.

Στη συνέχεια, αφενός τα προβλήματα από τη μικρασιατική εκστρατεία, που για πολλούς ήταν συνέχεια των βαλκανικών αγώνων και της συμμετοχής της χώρας στον Α΄ ΠΠ, αφετέρου η εποποιία του 1940, απομάκρυναν σταδιακά τους βαλκανικούς πολέμους από την εκπαίδευση και κατά συνέπεια από τη συλλογική μνήμη, αναδεικνύοντας ως εθνικούς πόλους την Επανάσταση του 1821 και το ΟΧΙ του 1940.

Σε κάθε περίπτωση όμως, ο αγώνας των Ελλήνων κατά τη Βαλκανική Εκστρατεία ανέδειξε το ισχυρό δυναμικό που διέθετε η Ελλάδα, και την τοποθέτησε για πρώτη φορά, σε υψηλό επίπεδο στα διεθνή πράγματα, καθιστώντας την υπολογίσιμο «παίκτη» στο Ανατολικό Ζήτημα. Έτσι, καταδείχθηκε για άλλη μια φορά ότι στο διεθνές πεδίο ισχύει ο νόμος του ισχυρού και ότι κάθε διπλωματική προσπάθεια βηματίζει τελικά με βάση τα «τετελεσμένα». Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι μετά την επιστράτευση των βαλκανικών στρατών (18/9/1912 για την Ελλάδα), οι διπλωματικοί αντιπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων, τις οποίες απασχολούσε το θέμα της υπό κατάρρευση Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δήλωναν με ταυτόσημο κοινό διάβημα προς τα Βαλκανικά Κράτη ότι δεν θα πρέπει να κη-

⁵⁹Schurman, G. J., "The Balkan wars, 1912-1913", *University Press*, Princeton 1914, 87.

⁶⁰«Ωρες Ελευθερίας» 3, ό.π., 69.

⁶¹Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000, ό.π., 73.

⁶²Κουλούρη, Χρ., Et.al., *Βαλκανικοί Πόλεμοι* ό.π., 124.

ρύξουν πόλεμο κατά της Τουρκίας και σε περίπτωση που κήρυτταν, δεν θα έπρεπε να ελπίζουν σε εδαφικές επεκτάσεις έναντι αυτής, οποιαδήποτε κι αν ήταν η έκβασή του,⁶³ κάτι που δεν υλοποιήθηκε εκ των πραγμάτων.

Ο «διεθνής παράγοντας» είναι μια σταθερά, με διαφορετικούς κατά καιρούς εκφραστές, που επιχειρεί να ελέγξει τις εξελίξεις, σύμφωνα με συγκεκριμένα συμφέροντα και ισορροπίες κάθε φορά. Η ιστορία όμως έχει δείξει ότι ακόμη και το πιο καλά οργανωμένο σχέδιο, ακόμη και το πιο καλοστημένο «παιχνίδι», μπορεί να ανατραπεί τόσο από αστάθμητους παράγοντες όσο και από τη θέληση των λαών.

⁶³ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα 1987, 9.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ *Αεροπορική Επιθεώρησης*, «Αι πρώτοι πολεμικοί αεροπορικοί αποστολοί εν Ελλάδι», τ. 1, 1972.
- ☞ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα 1987.
- ☞ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Η υγειονομική υπηρεσία κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913*, Αθήνα 2001.
- ☞ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ο Ελληνικός στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913*, 3 τόμοι, Αθήνα 1990/92.
- ☞ *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, τ. 6, Ελληνικά Γράμματα, 2003.
- ☞ Κουλούρη, Χρ., Et.al., *Βαλκανικοί Πόλεμοι στο Εναλλακτικό εκπαιδευτικό υλικό για τη διδασκαλία της νεότερης ιστορίας της νοτιοανατολικής Ευρώπης*, βιβλίο 3, CDRSEE, Θεσσαλονίκη 2005.
- ☞ Παρασκευόπουλος, Λ., *Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913)*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1998.
- ☞ Πετρίδης, Αρίστος, *Στα κανόνια μας 1912-13*, Κάιρο 1914.
- ☞ Στεφανοπούλου, Αλ., *Κωνσταντίνος-Πάολα: 100 ερωτικές επιστολές*, Λιβάνης, Αθήνα 2011.
- ☞ Χασιώτης, Λ., *Μακεδονία, 1912-1923: Από την πολυεθνική αυτοκρατορία στο εθνικό κράτος* (<http://www.imma.edu.gr/imma/history/11.html>)
- ☞ «Ωρες Ελευθερίας» 1, *Καθημερινή*, Μαρ 2012.
- ☞ «Ωρες Ελευθερίας» 2, *Καθημερινή*, Απρ 2012.
- ☞ «Ωρες Ελευθερίας» 3, *Καθημερινή*, Απρ 2012.
- ☞ Dutton, D., *The politics of diplomacy Britain and France in the Balkans in the 1st W W.*, Tauris, London 1998.
- ☞ Creveld, M., *Επιμελητεία και πόλεμος*, Τουρίκη, Αθήνα, 2001.
- ☞ Glenny, M., *The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War*, Penguin, 1992.
- ☞ Hall, R., *The Balkan Wars 1912-13: Prelude to the First World War*, London 2000.
- ☞ Keegan, J., *Το πρόσωπο της μάχης*, εκδ. Κέδρος, 2010.
- ☞ Schurman, G., J., "The Balkan wars, 1912-1913", *University Press*, Princeton 1914.

1912-1913

Βαλκανικοί Πόλεμοι

Βραβευθείσα μελέτη διαγωνισμού,
στο πλαίσιο εορτασμού για τη συμπλήρωση
100 χρόνων από την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΕΠΟΠ Λχίας (ΥΓ) Ελένη Βγενοπούλου

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι ξαναχάραξαν τον χάρτη ολόκληρης της Βαλκανικής Χερσονήσου και υπήρξαν, ειδικά για την Ελλάδα, το μεγαλύτερο πολεμικό έπος μετά την Ελληνική Επανάσταση. Ύστερα από περίπου έναν αιώνα αλυτρωτικών οραμάτων και συνακόλουθων απογοητεύσεων, οι ελληνικές νίκες στους Βαλκανικούς αποτέλεσαν την πρώτη πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας και ενίσχυσαν την εθνική αυτοπεποίθηση. Στις σελίδες που ακολουθούν, θα δούμε τα αίτια που οδήγησαν τα Βαλκανικά Κράτη στη σύρραξη του 1912/13, τη στάση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όσο και τις συνέπειες της σύρραξης αυτής για τα Βαλκάνια και ιδιαίτερα για την Ελλάδα. Τα στοιχεία αυτά θα μας βοηθήσουν να ερμηνεύσουμε τους Βαλκανικούς Πολέμους έναν αιώνα μετά το ξέσπασμά τους.

Φέτος συμπληρώνονται 100 χρόνια από τους Βαλκανικούς Πολέμους, κατά τους οποίους η μικρή Ελλάς, βγαίνοντας καθημαγμένη και ταπεινωμένη από τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, με τσακισμένη οικονομία και σοβαρές κοινωνικές αναταραχές, αλλά αναβαπτισμένη από το κίνημα στο Γουδί, διπλασίασε σχεδόν την έκτασή της, όχι μόνο σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά και της Βουλγαρίας. Εκεί που όλοι, στην Ευρώπη και τα Βαλκάνια, περίμεναν την ξέπνοη Ελλάδα να «τελειώνει» και να γίνεται πάλι τμήμα της οθωμανικής επικράτειας, κάποιοι ψυχωμένοι Έλληνες με πρωτεργάτη τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ανέτρεψαν το «αυτονόητο» της ήττας και έθεσαν τα θεμέλια της σύγχρονης πατρίδας. Σήμερα, 100 χρόνια αργότερα από εκείνο το ιστορικό κατόρθωμα, μπορούμε και πρέπει να δείξουμε και να αποδείξουμε ότι η Ελλάδα και οι Έλληνες δεν είναι οι οικονομικοί «παλιάτσοι» του ανεπτυγμένου κόσμου. Μπορούμε και πρέπει να εμπνευστούμε από το όραμα εκείνων που μεγαλούργησαν έναν αιώνα πριν και δεν άφησαν την πατρίδα να γίνει έρμαιο και κράτος υποτέλειας. Το χρωστάμε στο παρελθόν μας, στην Ιστορία και στα παιδιά μας.*

*Παρασκευόπουλος, (2012).

**Οι εθνικοί πόθοι των
βαλκανικών κρατών**

Ανάπαυλα στο μέτωπο

Απελευθέρωση των Ιωαννίνων

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Ο «Ο Μεγάλος Ασθενής»

Η όξυνση των αντίπαλων βαλκανικών εθνικισμών και η σταδιακή παρακμή της πολυεθνικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχαν προετοιμάσει πολύ νωρίτερα το έδαφος για το ξέσπασμα των Βαλκανικών Πολέμων.¹

Οι μεγάλες αποικιακές δυνάμεις της Ευρώπης προσπαθούσαν να επεκταθούν στις ηπείρους της Αφρικής και της Ασίας, η μία εις βάρος της άλλης, και ήταν έτοιμες να κατασπαράξουν το πτώμα του «Μεγάλου Ασθενούς», ο οποίος δεν ήταν άλλος από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Ιταλία, που δεν ήθελε να μείνει αμέτοχη στην αποικιοκρατική επέκταση, κήρυξε τον πόλεμο στην Υψηλή Πύλη και στις 5 Οκτωβρίου 1911 κατέλαβε την Τρίπολη της Λιβύης, ενώ τον επόμενο χρόνο θα κατέλαμβανε τα Δωδεκάνησα. Οι νέες συνθήκες της εποχής οδήγησαν σε προσέγγιση τις όμορες προς την αυτοκρατορία χώρες, της Βουλγαρίας, της Σερβίας και της Ελλάδος, που περίμεναν την ευκαιρία να επιτεθούν στην εξασθενημένη από τον ιταλοτουρκικό πόλεμο (1911-1912) Οθωμανική Αυτοκρατορία. Από το φθινόπωρο του 1911, τα βαλκανικά αυτά κράτη επιδόθησαν σε έναν μαραθώνιο μυστικών διαπραγματεύσεων, οι οποίες κατέληξαν σε μια σειρά από διμερείς συνθήκες και στρατιωτικές συμβάσεις.²

Το κίνημα των Νεότουρκων

Το κίνημα των Νεότουρκων του Κομιτάτου «Ένωση και Πρόοδος» έγινε το 1908 με στόχο την κατάργηση του θεοκρατικού καθεστώτος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και την αντικατάστασή του από ένα καθεστώς ευρωπαϊκού τύπου. Το κίνημα αυτό ξεκίνησε με τους καλύτερους οιωνούς για τις μειονότητες της Τουρκίας, αφού δεσμευόταν για ίσα δικαιώματα όλων των πολιτών ανεξαρτήτου θρησκείας και υποσχόταν φιλελεύθερη πολιτική.³

¹Κουλούρη, (31 Δεκεμβρίου 2011).

²Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

³Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, ό.π.

Οι αρχές του κινήματος και οι υποσχέσεις των Νεότουρκων για κατάργηση των τρομοκρατικών μεθόδων έγιναν δεκτές με ενθουσιασμό από τους υπόδουλους χριστιανούς, οι οποίοι πράγματι πίστεψαν σ' ένα καλύτερο μέλλον ελευθερίας και ισότητας. Οι ελπίδες τους όμως σύντομα διαψεύστηκαν και όλοι πείστηκαν ότι στο νέο καθεστώς υπήρχε θέση μόνο για τους Τούρκους μουσουλμάνους. Όταν οι Νεότουρκοι κατέλαβαν την εξουσία, προέβησαν σε μια απίστευτης βαρβαρότητας εξόντωση όλων των χριστιανών της τουρκικής επικράτειας. Οι χριστιανικοί

Ελληνικό πυροβολικό 1912-1913

Ελληνικό πυροβολικό 1912-1913

Η κάθοδος των Βουλγάρων

πληθυσμοί έπρεπε να εξαφανιστούν. Η νέα αυτή εθνικιστική πολιτική της Τουρκίας τέθηκε σε εφαρμογή με σειρά μέτρων, όπως της υποχρεωτικής στρατολογίας των χριστιανών, της διδασκαλίας της τουρκικής γλώσσας, της κατάργησης προνομίων κ.λπ.⁴

Παρά τις εξαγγελίες του για φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις, όχι μόνο δεν τηρούσε τους όρους της Συνθήκης του Βερολίνου, του 1878, που προέβλεπαν παραχώρηση εδαφών σε Ελλάδα, Σερβία, Βουλγαρία και Μαυροβούνιο και ευρύτατη αυτονομία των εθνικών μειονοτήτων που παρέμεναν στα εδάφη της Τουρκίας, αλλά ασκούσε όλο και πιο έντονη καταπίεση των μειονοτήτων αυτών. Ήταν φανερό ότι οι Νεότουρκοι δεν επιθυμούσαν τη δημιουργία ενός συνταγματικού πολυεθνικού οθωμανικού κράτους, όπως είχαν επαγγελθεί, αλλά την εγκαθίδρυση ενός εθνικιστικού τουρκικού συγκεντρωτικού κράτους.⁵

Η εξέλιξη των Νεότουρκων σε πιο κτηνώδεις και αποτελεσματικούς δολοφόνους απ' ό,τι ήταν ο Σουλτάνος, μαζί με την απροθυμία των Μεγάλων Δυνάμεων να αναμειχθούν, παρακίνησε τη Βουλγαρία, τη Σερβία και την Ελλάδα να καταφέρουν κάτι που κανένας δεν θεωρούσε δυνατό: να παραμερίσουν τις διαφορές τους και να συμμαχήσουν.⁶

Η απογοήτευση της ελληνικής κοινωνίας

Τον Δεκέμβριο του 1893 η Ελλάδα κήρυξε πτώχευση. Είχε προηγηθεί μια μακρά περίοδος οικονομικής και πολιτικής κρίσης. Από το 1879,

⁴ΓΕΣ, 1987, 5.

⁵Σπανδωνής, (2003).

⁶Karlan, (2002), 142.

αφού άνοιξαν οι ξένες χρηματαγορές για την Ελλάδα, το ελληνικό κράτος σύναψε πολλά εξωτερικά δάνεια και αύξησε υπερβολικά τη φορολογία –με έμμεσους φόρους στην κατανάλωση– για να μπορέσει να αυξήσει τα δημόσια έσοδα. Η σταφιδική κρίση, εξάλλου, είχε πλήξει τις εξαγωγές και είχε μειώσει σημαντικά την εισροή συναλλάγματος. Στην αναζήτηση νέου δανείου, ο Τρικούπης είχε προσκρούσει στον αγγλογαλλικό ανταγωνισμό, με τους Άγγλους να συναινούν στην παραχώρηση δανείων και τους Γάλλους να επιδιώκουν την πτώχευση, η οποία τελικά συνέβη. Παρά την πτώχευση, η ελληνική κοινωνία επέμενε στα αλυτρωτικά της οράματα και ενεπλάκη σε έναν καταστροφικό πόλεμο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Μετά την ήττα του 1897, επιβλήθηκε στην Ελλάδα διεθνής οικονομικός έλεγχος, με στόχο να καταβάλει η Ελλάδα πολεμική αποζημίωση στην Τουρκία και να υπάρξουν πρόσοδοι για την αποπληρωμή των ξένων δανείων. Παρότι η Ελλάδα δεν έχασε εδάφη, χάρη στην παρέμβαση των Δυνάμεων, ταπεινώθηκε με μια εξευτελιστική ήττα, τη στιγμή που μεγάλο μέρος των εξωτερικών δανείων είχε διατεθεί τα προηγούμενα χρόνια για στρατιωτικές δαπάνες.⁷

Οι λυτρωτικές βλέψεις της Ελλάδας είχαν καταρρεύσει στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Στην αρχή του 20ού αιώνα, υπήρχε μια διάχυτη αίσθηση αποτελμάτωσης. Κρητικό και Μακεδονικό αποτελούσαν τα κρίσιμα –και άλυτα– ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής. Στο εσωτερικό, το ανερχόμενο κοινωνικό ζήτημα σε συνδυασμό με την οικονομική κατάσταση (πτώχευση, σταφιδική κρίση, Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος) επέτεινε ένα γενικευμένο κλίμα δυσφορίας, που κατευθυνόταν εναντίον των κομμάτων, του Στέμματος και της Αυλής.⁸

Το κίνημα στο Γουδί

Αποκορύφωση της κρίσης υπήρξε το στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί, το 1909, το οποίο λειτούργησε ως καταλύτης για μια σειρά επαναστατικών αλλαγών.⁹

Στις 15 Αυγούστου 1909 έγινε το κίνημα στο Γουδί όπου συμμετείχαν περίπου 2.000 αξιωματικοί και στρατιώτες. Ανάμεσα στους στασιαστές ήταν ο Θεόδωρος Πάγκαλος και ο λαοφιλής Σπύρος Σπυρομήλιος (ο Καπετάν Μπούας του Μακεδονικού Αγώνα). Απογοητευμένοι από τη διαφθορά και την ανικανότητα των πολιτικών, από την οικονομική δυσπραγία, την ήττα του 1897 και την αδράνεια στο μακεδονικό και το κρητικό ζήτημα, Έλληνες αξιωματικοί του «Στρατιωτικού Συνδέσμου», με επικεφαλής τον Συνταγματάρχη Νικόλαο Ζορμπά, στασίασαν ζητώντας την παραίτηση της κυβέρνησης και την επιβολή νέων μέτρων. Η επανάσταση στο Γουδί βρήκε ευρεία απήχηση στις λαϊκές μάζες, ενώ η εφημερίδα Ακρόπολις έγραφε για: «*Μίαν Ειρηνικήν Επανάστασιν, η οποία απήχει με το εγερτήριον σάλπισμά της τας ελπίδας δι' εν καλύτερον μέλλον, δια μίαν νέαν Ελλάδα, την εκμηδένισιν των παλαιών τζακιών, την αναδιοργάνωσιν της εθνικής οικονομίας, την καλυτέρευσιν της θέσεως των εργαζομένων...*».¹⁰

⁷Κουλούρη, (10 Ιουλίου 2011).

⁸Κουλούρη, (31 Δεκεμβρίου 2011).

⁹Κουλούρη, ό.π.

¹⁰Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

Η Μεγάλη Ιδέα

Το ελληνικό βασίλειο «ασφυκτιούσε» μέσα στα στενά του σύνορα. Ιδρυμένο από το 1830 στο νοτιότερο άκρο της Βαλκανικής Χερσονήσου, σχεδίαζε την εδαφική του επέκταση προς τα βόρεια ως μοναδικός κληρονόμος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Μεγάλη Ιδέα, παρά τα πολλά της πρόσωπα και τις διαφορετικές εκδοχές της, αποτελούσε πρωτίστως ένα λυτρωτικό σχέδιο. Παρόμοιες «μεγάλες ιδέες» δεν θα αργήσουν, εξάλλου, να επεξεργαστούν και τα υπόλοιπα βαλκανικά έθνη, διεκδικώντας οθωμανικά εδάφη. Σχεδόν αναπόφευκτα, τα επεκτατικά βαλκανικά σχέδια αλληλοεπικαλύπτονταν στον χάρτη και προοιωνίζονταν την τελική σύγκρουση.¹¹

Για τον αγώνα, οι Βούλγαροι και οι Σέρβοι λένε «πράγμα» ή «υπόθεση» [delo], εκεί όπου οι Έλληνες λένε «ιδέα» (συντομευμένος τύπος, αυτή την εποχή, της Μεγάλης Ιδέας). Λέξεις που πρέπει να είναι κανείς ομοεθνής, για να τις συλλάβει με όλο τους το συναισθηματικό φορτίο. Η μία διεθνώς κατανοητή λέξη που θα απέδιδε το «πράγμα», την «υπόθεση» ή την «ιδέα» θα ήταν η ελευθερία.¹²

Η Άνοδος του Βενιζέλου

Οι στρατιωτικοί πολύ ορθά δεν επιθυμούσαν να αναλάβουν οι ίδιοι κυβερνητικό έργο, απλά έψαχναν μια κυβέρνηση, η οποία θα έφερνε εις πέρας το πρόγραμμα του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Οι παλαιοί πολιτικοί Θεοτόκης και Ράλλης είχαν παραιτηθεί και ο Ζορμπάς κάλεσε έναν πολιτικό, ο οποίος είχε δείξει πυγμή και αποφασιστικότητα στο Κρητικό Ζήτημα και δεν ήταν άλλος από τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Ο Κρητικός πολιτικός έφθασε στην Αθήνα στο τέλος του έτους και απέρριψε την αίτηση να ανακηρυχθεί δικτάτωρ ή να αναλάβει την πρωθυπουργία. Στις 10 Ιανουαρίου 1910 ανέλαβε Πρωθυπουργός ο Στέφανος Δραγούμης, με Υπουργό Στρατιωτικών τον Νικόλαο Ζορμπά και ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος διαλύθηκε. Τον Αύγουστο του 1910 έγιναν βουλευτικές εκλογές με αντίπαλους πολιτικούς που εξέφραζαν τα παλαιά κόμματα (Θεοτόκης, Ράλλης, Ζαΐμης) και νέους πολιτικούς, όπως ήταν ο Βενιζέλος. Μετά από τις επαναληπτικές εκλογές για Αναθεωρητική Βουλή (12 Οκτωβρίου 1910), ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ηγέτης του κόμματος των Φιλελευθέρων, εξασφάλισε 307 από τις 362 έδρες στη νέα Βουλή αναλαμβάνοντας, έτσι, για πρώτη φορά την πρωθυπουργία της χώρας. Άρχιζε μια νέα εποχή.... Ο Βενιζέλος, ως Πρωθυπουργός, εξασφάλισε μεγάλο γαλλικό δάνειο για την ανόρθωση των οικονομικών και για την προμήθεια εξοπλισμών, οδηγώντας τη χώρα σε εσωτερική ανασυγκρότηση, περαιτέρω εκβιομηχάνιση και πολιτική σταθερότητα. Ρυθμίστηκαν θέματα που αφορούσαν τα αγροτικά ζητήματα, την εργατική τάξη, τα δικαιώματα των γυναικών και την αναδιοργάνωση του στρατού, ο οποίος είχε χάσει το γόητρό του μετά τον πόλεμο του 1897. Γάλλοι ανέλαβαν την εκπαίδευση του στρατού και Βρετανοί την οργάνωση του στόλου. Τον Μάρτιο του 1912 επανήλθε ως αρχηγός του στρατεύματος ο Διάδοχος Κωνσταντίνος. Το θωρηκτό «Γεώργιος Αβέρωφ» έφθασε στο Φάληρο τον Σεπτέμβριο του 1911, και θα αποτελούσε την πιο σύγχρονη μονάδα του Ελληνικού Στόλου απέναντι στον Οθωμανικό Στόλο.¹³

¹¹Κουλούρη, (31 Δεκεμβρίου 2011).

¹²ΕΛΙΑ, (1993), 236.

¹³Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

Ελευθέριος Βενιζέλος

Ιωάννινα 1913

Στην Πρέβεζα

Μεταφορά Ελλήνων τραυματιών

Μία από τις προτεραιότητες του Βενιζέλου, ήταν η διοργάνωση και ο εξοπλισμός του στρατού. Γι' αυτόν τον λόγο, στις αρχές της πρωθυπουργικής του θητείας, ο Βενιζέλος προσπάθησε να αποφύγει οποιαδήποτε ένταση με την Τουρκία, ώστε να μη διακινδυνεύσει ένα δεύτερο 1897. Αυτός ήταν ο λόγος που με την εφεκτική στάση του στο πρόβλημα της Κρήτης, δυσαρέστησε τους συμπατριώτες του. Εξάλλου, ο διορατικός πολιτικός καταλάβαινε ότι, παρά την παρελκυστική τακτική της ανεξάρτητης πλέον Βουλγαρίας, ο μόνος δρόμος για τη διεκδίκηση των εδαφών των αλύτρωτων αδελφών μας ήταν η σύναψη συμμαχιών με τα γειτονικά μας βαλκανικά κράτη. Σε αυτό βοήθησε και η Ρωσία –για την εξυπηρέτηση των δικών της συμφερόντων φυσικά– η οποία έπεισε τη Βουλγαρία να συνάψει συνθήκη φιλίας και συμμαχίας με τη Σερβία. Αντίθετα, οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία αντιμετώπιζαν σοβαρές δυσχέρειες, επειδή η Βουλγαρία είχε υπερβολικές απαιτήσεις για τα εδάφη της Μακεδονίας και της Θράκης, σε περίπτωση που αυτά θα απελευθερώνονταν από τον οθωμανικό ζυγό.¹⁴

Σύμμαχοι κατ' ανάγκην

Παρ' όλα αυτά, ο Βενιζέλος ήταν αποφασισμένος να βάλει την Ελλάδα στο παιχνίδι σε περίπτωση που ο Μεγάλος Ασθενής εξαναγκαζόταν να εγκαταλείψει τις ευρωπαϊκές κτήσεις του. Γι' αυτό τον Μάιο του 1912, στη Σόφια, η Ελλάδα υπέγραψε αμυντική συνθήκη με τη Βουλγαρία, στην οποία δεν γινόταν καμία απολύτως μνεία για την τύχη των εδαφών που θα απελευθερώνονταν σε περίπτωση νικηφόρου πολέμου εναντίον της Τουρκίας. Μερικούς μήνες αργότερα, τον Οκτώβριο του 1912, η Ελλάδα και η Βουλγαρία υπέγραψαν και στρατιωτική συμφωνία με την οποία, σε περίπτωση βουλγαροτουρκικού πολέμου, η

¹⁴Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

Ελλάδα αναλάμβανε την υποχρέωση να βοηθήσει τη Βουλγαρία με 120.000 στρατό και όλη τη δύναμη του στόλου της, ενώ σε έναν ελληνοτουρκικό πόλεμο η Βουλγαρία θα βοηθούσε την Ελλάδα με 300.000 στρατό. Τον ίδιο μήνα η Σερβία συμάχησε με το Μαυροβούνιο. Η Ελλάδα δεν υπέγραψε συνθήκη με τη Σερβία αλλά, όταν ξέσπασε ο πόλεμος, οι δύο χώρες αποφάσισαν να στείλουν αντιπροσώπους στο στρατιωτικό επιτελείο η μία της άλλης για τον συντονισμό των επιχειρήσεων.¹⁵

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΩΝ

Η Ελλάδα συμμετείχε στον πόλεμο με 110.000 άνδρες και όλον της τον στόλο. Η Βουλγαρία με 270.000 στρατό, η Σερβία με 220.000 και το Μαυροβούνιο με 35.000.¹⁶

Η κατάσταση του Ελληνικού Στρατού είχε βελτιωθεί κατά πολύ από την εποχή του 1897. Στις διοικήσεις των συνταγμάτων υπήρχαν απόφοιτοι της Σχολής Ευελπίδων, εκπαιδευμένοι από Γάλλους ανώτερους αξιωματικούς, ενώ το πεζικό ήταν εφοδιασμένο με το καινούργιο όπλο τύπου Μάνλιχερ-Σενάουερ και πολυβόλο τύπου Σαρτλόζε. Η Ελλάς διέθετε τον ισχυρότερο στόλο από τους άλλους βαλκανικούς συμμάχους με ναυαρχίδα το θωρηκτό εύδρομο «Γεώργιος Αβέρωφ», πού ήταν η πιο αξιόμαχη και σύγχρονη μονάδα που χρησιμοποιήθηκε στις θαλάσσιες επιχειρήσεις του Αιγαίου. Διέθετε, επίσης, τα παλιά θωρηκτά «Σπέτσαι», «Υδρα» και «Ψαρά», τέσσερα αντιτορπιλικά: «Αετός», «Λέων», «Πάνθηρ» και «Ιέραξ», μικρότερα αντιτορπιλικά, τορπιλοβόλα, κανονιοφόρους, καθώς και το υποβρύχιο «Δελφίν», που ήταν το πρώτο υποβρύχιο στον κόσμο που χρησιμοποιήθηκε σε πολεμικές επιχειρήσεις.¹⁷

Ένας από τους σοβαρούς λόγους της ήττας του Τούρκικου Στρατού, δυνάμει 340.000 πεζών, ήταν το γεγονός ότι δεν ήταν καλώς πληροφορημένοι σε ό,τι αφορούσε την ισχύ των εχθρών τους. Υπολόγιζαν, για παράδειγμα, ότι οι Έλληνες θα μπορούσαν να παρατάξουν 80.000 στρατό. Εξίσου μικρή προσοχή έδωσαν στους Μαυροβούνιους, και θεώρησαν επαρκείς τις δυνάμεις τους για να αμυνθούν. Έτσι, λοιπόν, έστρεψαν την προσοχή τους βορειοανατολικά, περιμένοντας την επίθεση των Βουλγάρων, που θεωρούσαν υπολογίσιμη δύναμη.¹⁸

Ο Λέον Τρότσκι αναφέρει μάλιστα την άποψη που κυριαρχούσε στην Ευρώπη σε σχέση με τη δύναμη των συμμάχων: *«Διαβάζω μια γερμανική εφημερίδα που έχει ένα άρθρο ενός γνωστού στρατιωτικού σχολιαστή, του απόστρατου στρατηγού Goedke, για τους βαλκανικούς στρατούς. Θεωρεί πως η δύναμη του Τουρκικού Στρατού μπορεί να φτάσει τους 450.000 άνδρες, από τους οποίους οι 360.000 θα είναι μάχιμοι. Για τους συμμαχικούς στρατούς δίνει πολύ χαμηλούς αριθμούς –200.000 για τον Βουλγαρικό (160.000 μάχιμοι), 120.000 για τον Σερβικό (95.000 μάχιμοι), 55.000 για τον Ελληνικό (45.000 μάχιμοι) και 35.000 για το Μαυροβούνιο.*

¹⁵Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

¹⁶Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

¹⁷Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

¹⁸Πράις, (1915), 40.

Η μάχη του Μπιζανίου

Αιχμάλωτοι της μάχης

Ο Κωνσταντίνος μετά τη μάχη του Μπιζανίου

Οι υπολογισμοί του Goedke για το μέγεθος του βουλγαρικού και του σέρβικου στρατού είναι προφανώς πολύ χαμηλοί, ίσως και μέχρι 50%, αν όχι και περισσότερο. Όμως τα γενικά συμπεράσματα που βγάξει είναι αδιαμφισβήτητα, και τα συμμερίζονται όλοι οι μυαλωμένοι πολιτικοί της Βουλγαρίας, όπως μπόρεσα κατόπιν να επιβεβαιώσω: Οι σύμμαχοι μπορούν να υπολογίζουν σε σοβαρές στρατιωτικές επιτυχίες μόνο κατά την πρώτη φάση των εχθροπραξιών, και μόνο εφόσον δράσουν με αποφασιστικότητα, διότι δεν έχουν δυνάμεις για παρατεταμένη εκστρατεία –έχουν ρίξει μονομιάς όλες τους τις δυνάμεις– ενώ η Τουρκία δεν έχει ακόμα τις σημαντικότερες εφεδρείες της από τη Μικρά Ασία και τη Συρία».¹⁹

Ο Τούρκικος Στρατός, επίσης, αν και ήταν εφοδιασμένος με όλα τα τελευταία επιστημονικά εργαλεία και μηχανήματα νεότερης πολεμικής τέχνης, αποδείχθηκε ανίκανος να τα χρησιμοποιήσει, διότι δεν ήταν εξοικειωμένος με τα διδάγματα της σύγχρονης επιστήμης.²⁰

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Την ευκαιρία για επίθεση εναντίον της Τουρκίας τη βρήκε το Μαυροβούνιο, εξαιτίας της άρνησης της Τουρκίας να διευθετηθούν οι μεταξύ τους συνοριακές διαφορές. Το Μαυροβούνιο κήρυξε τον πόλεμο στην Τουρκία στις 25 Σεπτεμβρίου 1912. Λίγες ημέρες νωρίτερα, η Βουλγαρία είχε ειδοποιήσει την Ελλάδα ότι η Τουρκία συγκεντρώνει στρατό στα μεταξύ τους σύνορα και ότι από κοινού

με τη Σερβία είχαν αποφασίσει να επιτεθούν εναντίον της Τουρκίας και καλούσε την Ελλάδα να τιμήσει τη στρατιωτική τους συμφωνία. Η Ελλάδα συμφώνησε και στις 30 Σεπτεμβρίου οι πρεσβευτές της Ελλάδας, της Βουλγαρίας και της Σερβίας στην Κωνσταντινούπολη επέδωσαν κοινό τελεσίγραφο στην Πύλη με το οποίο απαιτούσαν, πέρα από την άμεση ανάκληση των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων από τις παραμεθόριες περιοχές, πολλές άλλες ρυθμίσεις και μεταρρυθμίσεις όπως: την επικύρωση της εθνικής αυτονομίας των εθνοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την αναλογική τους αντιπροσώπευση στο τουρκικό κοινοβού-

¹⁹Τρότσκι (1993), 102-103.

²⁰Πράις, (1915), 43.

λιο, την αναγνώριση των χριστιανικών σχολείων ως ισοτίμων των μουσουλμανικών, τον διορισμό χριστιανών σε δημόσιες θέσεις κ.λπ. Όπως ήταν αναμενόμενο, η Πύλη χαρακτήρισε το τελεσίγραφο «θρασεία απόπειρα επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις της Αυτοκρατορίας» και άρα «ανάξιο απαντήσεως». Έτσι, οι τρεις χώρες, ακολουθώντας το παράδειγμα του Μαυροβουνίου, κήρυξαν και αυτές τον πόλεμο στην Τουρκία (4 Οκτωβρίου 1912).²¹

Από την μάχη στο Σαραντάπορο

Σαραντάπορο

Ο Βενιζέλος στο μέτωπο

ΜΕΡΟΣ Ι: ΟΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΞΗΡΑ

Ο Ελληνικός Στρατός, διαθέτοντας σχετικά περιορισμένες δυνάμεις και όντας υποχρεωμένος να διεξάγει επιχειρήσεις σε δύο μέτωπα, της Μακεδονίας και της Ηπείρου, δεν ήταν δυνατό να αναλάβει επιθετικές ενέργειες ταυτόχρονα και στις δύο αυτές κατευθύνσεις. Έτσι, αποφασίστηκε να δοθεί προτεραιότητα στην απελευθέρωση της Μακεδονίας, διότι αυτό επέβαλαν σοβαροί εθνικοί λόγοι.²²

Η μάχη του Σαρανταπόρου

Οι Τούρκοι είχαν οργανώσει την αμυντική τους γραμμή στα υψώματα βόρεια της Ελασσόνας, αλλά ο Ελληνικός Στρατός τούς ανάγκασε να υποχωρήσουν προς τα στενά του Σαρανταπόρου.

Η τοποθεσία Σαρανταπόρου, την οποία είχε επιλέξει και οργανώσει η τουρκική Διοίκηση, είναι φύσει οχυρή και προσφέρεται για ισχυρή άμυνα, με εξαιρετα πεδία βολής προ αυτής.²³

Τα στενά αυτά, τα οποία από μόνα τους είναι απόρθητο φρούριο, οι Τούρκοι, με τη βοήθεια Γερμανών αξιωματικών, τα είχαν οχυρώσει υποδειγματικά. Στα βορειοανατολικά του χωριού Σαραντάπορο, το ύψωμα Σκοπιά έλεγχε όλη την περιοχή από τον ποταμό Σαραντάπορο ως τον δρόμο Ελασσόνας-Σερβίων, στα δυτικά. Στη φυσική οχύρωση των στενών συνέβαλαν τα υψώματα νοτιοδυτικά της Σκοπιάς και η δύσβατη περιοχή στα βόρεια του χωριού Σαραντάπορο. Η προσέγγιση της περιοχής

²¹Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

²²ΓΕΣ, 1987, 186.

²³Ο.π., 26.

μπορούσε να γίνει μόνο μέσα από εξαιρετικά δύσβατες ορεινές διαβάσεις.²⁴

Το σχέδιο της τουρκικής διοίκησης προέβλεπε σταθερή άμυνα με το σύνολο σχεδόν των δυνάμεών της, με σκοπό την απόφραξη των κατευθύνσεων Ελασσόνα-Σέρβια και Δεσκάτη-Λαζαράδες-Σέρβια και την απαγόρευση της προελάσεως του Ελληνικού Στρατού προς τα βόρεια. Το σχέδιο ενεργείας του Ελληνικού Γενικού Στρατηγείου προέβλεπε επίθεση κατά μέτωπο εναντίον των αμυνόμενων τουρκικών δυνάμεων στα Στενά Σαρανταπόρου, με ταυτόχρονη και από τα δύο πλευρά υπερκερωτική ενέργεια προς τα Σέρβια για την κατάληψη της γέφυρας του Αλιάκμονα και την αποκοπή της σύμπτυξης του εχθρού. Η όλη επιθετική ενέργεια θα συνδυαζόταν και με ευρύτερο κυκλωτικό ελιγμό, από την περιοχή του χωριού Κρασιά, δια μέσου του πόρου Ζάμπουρδας προς την Κοζάνη.²⁵

Οι δυσχέρειες τις οποίες οι Έλληνες έπρεπε να υπερνικήσουν, αυξάνονταν σε σημαντικό σημείο, λόγω της αδυναμίας της συγχρόνου προελάσεως των πυροβολαρχιών με τις μεραρχίες στις οποίες ανήκαν, καθώς και της εκτεταμένης πεδιάδας, η οποία έφτανε μέχρι τις τουρκικές θέσεις και ήταν γεμάτη από βαθιές χαράδρες και λόφους, που καθιστούσαν αδύνατη τη μεταφορά πεδινού πυροβολικού.²⁶

Το πρωί της 9ης Οκτωβρίου ο Ελληνικός Στρατός εξαπέλυσε επίθεση κατά μέτωπον. Η προέλαση των μεραρχιών του κέντρου (I, II και III) έγινε με δύο συντάγματα από κάθε μεραρχία. Πλησιάζοντας σε απόσταση 1.000 μέτρων, οι Έλληνες δέχθηκαν καταγισμό εχθρικών πυρών αλλά, παρά τις σοβαρές απώλειες, συνέχισαν την προέλασή τους. Παράλληλα η IV και η V Μεραρχία κινήθηκαν από τα πλάγια. Η V επιτέθηκε ανοίγοντας δρόμο προς τις τοποθεσίες Λαζανάδες και Βογγόπετρα και η IV προχώρησε προς τα Σέρβια, ούτως ώστε να βγει στα νώτα του εχθρού.²⁷

Ο αγώνας στο μέτωπο των τριών μεραρχιών του κέντρου διακόπηκε τις πρώτες βραδινές ώρες, ενώ οι Τούρκοι εξακολουθούσαν να διατηρούν σταθερά τις θέσεις τους. Όλες οι μονάδες, κατά την ημέρα της 9ης Οκτωβρίου, κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες εναντίον του ισχυρώς οργανωμένου αντιπάλου, κάτω από δυσμενείς εδαφικές και καιρικές συνθήκες. Οι σοβαρές απώλειες που προκλήθηκαν από τα εχθρικά πυρά, ιδιαίτερα στις μεραρχίες του κέντρου που ενεργούσαν κατά μέτωπο, σε συνδιασμό με τη σωματική κόπωση, είχαν σχετικά δυσμενή επίδραση και στο ηθικό των αντρών.²⁸

Οι Τούρκοι κατά τη διάρκεια της νύχτας, αντιλαμβανόμενοι την πρόθεση της V Μεραρχίας να τους κυκλώσει, προτίμησαν να υποχωρήσουν προς τα Σέρβια, αλλά εκεί τους περίμενε η IV Μεραρχία, η οποία τους αιφνιδίασε, και οι Τούρκοι τράπηκαν σε φυγή, αφήνοντας πίσω τους 22 πυροβόλα και άφθονο πολεμικό υλικό. Στη συνέχεια, ο Ελληνικός Στρατός προωθήθηκε προς τον Αλιάκμονα ενώ το απόγευμα της 12ης Οκτωβρίου ένα τμήμα της ταξιαρχίας ιππικού απελευθέρωσε την Κοζάνη.²⁹

Η γρήγορη και νικηφόρα έκβαση της μάχης του Σαρανταπόρου τόνωσε το

²⁴Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

²⁵ΓΕΣ, 1987, 27.

²⁶Πράις, (1915), 47.

²⁷Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

²⁸ΓΕΣ, 1987, 30.

²⁹Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

ηθικό του στρατού και άνοιξε τον δρόμο για την απελευθέρωση της Μακεδονίας. Οι απώλειες του Ελληνικού Στρατού ήταν 182 νεκροί και 995 τραυματίες.³⁰

Ύστερα από αυτή την εντυπωσιακή επιτυχία, το Γενικό Στρατηγείο εγκαταστάθηκε στην Κοζάνη, από όπου ο Αρχιστράτηγος Κωνσταντίνος σκόπευε να βαδίσει προς το Μοναστήρι για να ενωθεί με τον Σερβικό Στρατό. Ο Βενιζέλος, ωστόσο, είχε διαφορετική γνώμη. Ήθελε ο Ελληνικός Στρατός να συνεχίσει την πορεία του στη Μακεδονία και να μπει στη Θεσσαλονίκη προτού προλάβουν να το κάνουν οι Βούλγαροι, όπως σχεδίαζαν. Απέστειλε λοιπόν επείγον τηλεγράφημα στον Αρχιστράτηγο με την προτροπή να καταλάβει χωρίς χρονοτριβή τη Θεσσαλονίκη (13 Οκτωβρίου 1912):

«Αναμένω να μοι γνωρίσετε την περαιτέρω διεύθυνσιν, ην θα ακολουθήση η προέλασις του στρατού Θεσσαλίας. Παρακαλώ μόνον να έχετε υπ' όψιν ότι σπουδαίοι πολιτικοί λόγοι επιβάλλουσι να ευρεθώμεν μίαν ώραν ταχύτερον εις την Θεσσαλονίκην».

Κωνσταντίνος προς Βενιζέλο:

«Ο στρατός δεν θα οδεύση κατά της Θεσσαλονίκης. Εγώ έχω καθήκον να στραφώ κατά του Μοναστηρίου, εκτός αν μου το απαγορεύετε».

Βενιζέλος προς Κωνσταντίνο:

*«Σας το απαγορεύω».*³¹

Η μάχη των Γιαννιτσών

Ο Ελληνικός Στρατός, λοιπόν, κινήθηκε σύμφωνα με τα νέα σχέδια ανατολικά, απελευθερώνοντας την Κατερίνη και τη Βέροια στις 17 Οκτωβρίου και στη συνέχεια τη Νάουσα και την Έδεσσα, διεξάγοντας συνεχείς μάχες με τον Τουρκικό Στρατό, ο οποίος συνεχώς οπισθοχωρούσε.³²

Η τοποθεσία των Γιαννιτσών, παρά το μειονέκτημα ότι είχε στα νώτα της ένα μεγάλο κώλυμα, τον Αξιό ποταμό, προσφερόταν για άμυνα, διότι η πόλη εκτείνεται στους πρόποδες απόκρυμνης οροσειράς, που η διέλευσή της είναι αδύνατη, και οχυρώθηκε από την πεδιάδα μέχρι τη λίμνη και το έλος. Ήταν μια θέση που ο Τουρκικός Στρατός μπορούσε να χρησιμοποιήσει για να αποκλείσει την προέλαση του Ελληνικού Στρατού προς τη Θεσσαλονίκη.³³

Ο Αρχιστράτηγος Χασάν Ταζίν Πασάς προτίμησε αυτήν την τοποθεσία είτε γιατί έτσι υπερασπιζόταν αμέσως μια ιερή πόλη των μουσουλμάνων, όπως θεωρούνταν από τους Τούρκους τότε τα Γιαννιτσά, είτε γιατί δίσταζε να καταλάβει μια γραμμή άμυνας που βρισκόταν πολύ κοντά στην πόλη της Θεσσαλονίκης.³⁴

Η επίθεση του Ελληνικού Στρατού άρχισε το πρωί της 19ης Οκτωβρίου. Με συντονισμένες προσπάθειες οι ελληνικές μεραρχίες διέσπασαν την τουρκική

³⁰ΓΕΣ, 1987, 33.

³¹Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

³²Αποστόλου, (2010).

³³Πράις, (1915), 69.

³⁴ΓΕΣ, 1987, 47.

Τμήμα Πεζικού προς τον Αξιό

Το Αβέρωφ στο λιμάνι του Μούδρου

Το μέτωπο της Ηπείρου

Ύψωση της ελληνικής σημαίας στο ιστορικό φρούριο των Χανίων

άμυνα, και τμήματα του Τουρκικού Στρατού άρχισαν να υποχωρούν προς τη Θεσσαλονίκη. Το απόγευμα της επομένης ο Ελληνικός Στρατός μπήκε θριαμβευτής στα Γιαννιτσά.³⁵

Οι απώλειες του Ελληνικού Στρατού ήταν 200 νεκροί και 800 τραυματίες, ενώ 3.000 Τούρκοι στρατιώτες είχαν αιχμαλωτιστεί μαζί με δύο πολεμικές σημαίες.³⁶

Προς Θεσσαλονίκη

Μολονότι η νίκη των Γιαννιτσών ήταν πολύ σπουδαία για την πρόοδο των ελληνικών επιχειρήσεων, ο δρόμος για τη Θεσσαλονίκη δεν ήταν περίπατος. Οι Τούρκοι κατά την υποχώρησή τους είχαν καταστρέψει όλες τις γέφυρες του Αξιού και οι πολλές βροχές είχαν φουσκώσει τα νερά του ποταμού. Για να περάσει η ελληνική στρατιά έπρεπε να κατασκευαστούν πρόχειρες γέφυρες και αυτό συνεπαγόταν καθυστέρηση. Οι καθυστερήσεις αυτές ανησυχούσαν τον Βενιζέλο. Οι Βούλγαροι, νικηφόροι και αυτοί έναντι των Τούρκων, βάδιζαν ακάθεκτοι προς τη Θεσσαλονίκη. Στις 24 Οκτωβρίου ο Βενιζέλος έστειλε το παρακάτω τηλεγράφημα στον Κωνσταντίνο κοινωποιώντας το και στον Βασιλιά Γεώργιο:

«Λαμβάνω την τιμήν να φέρω εις γνώσιν της Υμετέρας Μεγαλειότητος τηλεγράφημα όπερ πέμπω προς τον Αρχηγόν του Στρατού Θεσσαλίας, έχον ούτω:

Αρχηγείον Στρατού Θεσσαλίας. - Από της μάχης των Γιαννιτσών ουδέν ανεκοινώσατε προς το Υπουργείον περί των περαιτέρω στρατιωτικών υμών επιχειρήσεων, ως και εκείνων της V Μεραρχίας. Και όμως από της μάχης των Γιαννιτσών παρήλθον 4 όλαι ημέραι. Η σιωπή αύτη και η πλήρης άγνοια, εις ην ως εκ τούτου ευρίσκεται και η υπεύθυνος Κυβέρνησις και το Έθνος περί της τύχης του Στρατού του, είναι όντως εκπληκτική».

Βενιζέλος».

³⁵Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

³⁶Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

Η μάχη του Γρίμποβου

Η ανατίναξη του Φετίχ Μπουλέντ

Η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης

Μία ημέρα αργότερα ο Βενιζέλος, επικοινωνώντας τηλεφωνικά με τον Βασιλιά, τον παρακάλεσε να μεταβιβάσει το ακόλουθο μήνυμα στον γιο του:

*«Σας καθιστώ προσωπικώς υπεύθυνον διά την βραδύτητα με την οποίαν διεξάγετε τας επιχειρήσεις, αι οποίαι κινδυνεύουν να φέρουν τους Βουλγάρους πρώτους εις Θεσσαλονίκην».*³⁷

Την επομένη, έφθασαν στο Γενικό Στρατηγείο δύο Τούρκοι αξιωματικοί του επιτελείου του Ταξίν πασά για διαπραγματεύσεις. Ο Κωνσταντίνος τους δήλωσε ότι δεχόταν να παραιτηθεί από τη μάχη, με την προϋπόθεση να παραδοθεί ο Τουρκικός Στρατός αφοπλισμένος, ως αιχμάλωτος πολέμου, εκτός από τους αξιωματικούς που θα διατηρούσαν τα ξίφη τους, και να μεταφερθεί με δαπάνες της ελληνικής κυβερνήσεως σε λιμάνι της Μικράς Ασίας.³⁸

Ο Χασάν Ταξίν Πασάς αρχικά απέφυγε να απαντήσει, όμως όταν η κύκλωση του Τουρκικού Στρατού γινόταν όλο και πιο ασφυκτική, είδε το μάταιο της επιμονής του και αποφάσισε να δεχτεί όλους τους όρους.³⁹

Το μεσημέρι της 26ης Οκτωβρίου 1912, ανήμερα του Αγίου Δημητρίου, του πολιούχου και προστάτη της Θεσσαλονίκης, η VII Μεραρχία και δύο αποσπάσματα Ευζώνων απελευθέρωσαν την πρωτεύουσα της Μακεδονίας, προλαβαίνοντας τους Βουλγάρους στους οποίους επετράπη μόνο δύο τάγματα να εισέλθουν στην πόλη. Το βράδυ της ίδιας ημέρας, οι Βίκτωρ Δούσμανης και Ιωάννης Μεταξάς συνυ-

πέγραψαν με τον Ταξίν πασά το πρωτόκολλο παράδοσης, σύμφωνα με το οποίο παραδίδονταν ως αιχμάλωτοι 25.000 Τούρκοι στρατιώτες, 1000 αξιωματικοί, 70 πυροβόλα και 70.000 τουφέκια.⁴⁰

Στροφή προς τα δυτικά

Το Γενικό Στρατηγείο εξέδωσε στις 19 Νοεμβρίου διαταγή για τη συγκρότηση

³⁷Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

³⁸Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

³⁹ΓΕΣ, 1987, 59.

⁴⁰Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

Τμήματος Στρατιάς από τις III, V και VI Μεραρχίες και το 1ο Σύνταγμα Ιππικού, με αποστολή να εξασφαλίσει τις περιοχές Καστοριάς και Φλώρινας από κάθε τουρκική απειλή, από την κατεύθυνση της Κορυτσάς. Την ίδια μέρα κήρυξε την περιφέρεια της Κορυτσάς σε αποκλεισμό και ανέφερε σχετικά στο Υπουργείο Στρατιωτικών, υποβάλλοντας την παράκληση να επεκταθεί και ο θαλάσσιος αποκλεισμός μέχρι το Δυρράχιο. Παράλληλα ο Αρχηγός των σερβικών δυνάμεων στο Μοναστήρι διέταξε, ύστερα από πρόταση του Ελληνικού Γενικού Στρατηγείου, τη διακοπή κάθε επικοινωνίας της πόλεως αυτής με την Κορυτσά.⁴¹

Οι αποκλεισμένοι Τούρκοι επιχείρησαν έξοδο χωρίς επιτυχία και υποχώρησαν προς τα Ιωάννινα και έτσι στις 7 Δεκεμβρίου η III Μεραρχία, έπειτα από τριήμερη μάχη, κατέλαβε την Κορυτσά της Βορείου Ηπείρου. Ενώ Βούλγαροι και Σέρβοι είχαν υπογράψει ανακωχή με την καταρρέουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Τσατάλτζα, η Ελλάς αρνήθηκε να υπογράψει, εφόσον συνεχίζονταν οι επιχειρήσεις του Ελληνικού Στρατού στην Ήπειρο αλλά και του Στόλου στο Αιγαίο.⁴²

Απελευθέρωση της Ηπείρου – Η μάχη στο Μπιζάνι

Στο μέτωπο της Ηπείρου οι επιχειρήσεις διεξάγονταν με βραδύτερο ρυθμό. Αν και ο Ελληνικός Στρατός κατέλαβε με σχετική ευκολία την Άρτα, την Πρέβεζα, την Καλαμπάκα και το Μέτσοβο, καθηλώθηκε σχεδόν μπροστά στο Μπιζάνι, ένα ύψωμα 15 χιλιόμετρα περίπου έξω από τα Γιάννενα, το οποίο είχαν οχυρώσει οι Τούρκοι, εμποδίζοντας έτσι την προέλαση προς την πρωτεύουσα της Ηπείρου.⁴³

Αμέσως μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, η ελληνική κυβέρνηση, επιδιώκοντας την απελευθέρωση της Ηπείρου και το συντομότερο τερματισμό των εκεί επιχειρήσεων, αποφάσισε να ενισχύσει τον στρατό της Ηπείρου με δυνάμεις από τη Μακεδονία.⁴⁴

Στις 10 Ιανουαρίου 1913 ο Αρχιστράτηγος Διάδοχος Κωνσταντίνος εγκατέστησε το στρατηγείο του στη Φιλιππιάδα, αναλαμβάνοντας τη διοίκηση όλων των μονάδων που υπήρχαν στην Ήπειρο. Το ενδιαφέρον του Βενιζέλου για την απελευθέρωση των Ιωαννίνων ήταν μεγάλο. Στις 6 Φεβρουαρίου ο Πρωθυπουργός και Υπουργός Στρατιωτικών έφθασε στο μέτωπο, για να συνεννοηθεί με τον Κωνσταντίνο για τις περαιτέρω στρατιωτικές επιχειρήσεις.⁴⁵

Το τελικό σχέδιο για την επίθεση εναντίον των Τούρκων στο Μπιζάνι προέβλεπε συσπείρωση όλων των δυνάμεων και ελιγμό αιφνιδιασμού. Η συνολική δύναμη του Ελληνικού Στρατού ανερχόταν σε 41.500 άνδρες, 48 πολυβόλα και 93 πυροβόλα. Οι οχυρωμένοι Τούρκοι αριθμούσαν 30.000 άνδρες και 112 πυροβόλα. Το σχέδιο του Κωνσταντίνου ήταν αρκετά ριψοκίνδυνο, καθώς αποσκοπούσε στην ευρεία υπερκέραση από δυτικά της οχυρωμένης τοποθεσίας και στην κατάληψη των Ιωαννίνων. Ταυτόχρονα θα γίνονταν επιθέσεις στον κεντρικό και ανατολικό τομέα, για την παραπλάνηση του εχθρού και την καθήλωση των δυνάμεων που

⁴¹ΓΕΣ, 1987, 90.

⁴²Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

⁴³Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

⁴⁴ΓΕΣ, 1987, 154.

⁴⁵Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

υπήρχαν εκεί. Στις 19 Φεβρουαρίου τέθηκε σε εφαρμογή το σχέδιο παραπλάνησης με βολές πυροβολικού και επιθέσεις μονάδων πεζικού, από το Α΄ τμήμα της Ελληνικής Στρατιάς, στον τομέα Μπιζάνι-Κουτσελιό-Καστρίτσα. Το Β΄ τμήμα της Στρατιάς συγκεντρώθηκε με πλήρη μυστικότητα απέναντι από τον τομέα Μανωλιάσα-Άγιος Νικόλαος-Τσούκα. Με το πρώτο φως της επομένης, το Β΄ τμήμα Στρατιάς εξαπέλυσε αιφνιδιαστική επίθεση με μεγάλη σφοδρότητα, και το 1ο Σύνταγμα Ευζώνων κατόρθωσε να φθάσει στις παρυφές των Ιωαννίνων, στον Άγιο Ιωάννη, φροντίζοντας να καταστρέψει την επικοινωνία της πόλης με τα οχυρά του Μπιζανίου. Οι φήμες της προέλασης του Ελληνικού Στρατού είχαν σκορπίσει τον πανικό στον τουρκικό πληθυσμό της πρωτεύουσας της Ηπείρου.⁴⁶

Ο αρχηγός των τουρκικών δυνάμεων Εσάτ Πασάς, για να αποφύγει τον άσκοπο αποδεκατισμό των δυνάμεών του, απευθύνθηκε στους προξένους της Ρωσίας, της Αυστροουγγαρίας, της Γαλλίας και της Ρουμανίας για να μεσολαβήσουν για την παράδοση. Τα ξημερώματα της 21ης Φεβρουαρίου του 1913, στο χάνι Εμίν Αγά όπου βρισκόταν το ελληνικό στρατηγείο, οι Τούρκοι παρέδωσαν στον Αρχιστράτηγο Κωνσταντίνο τα Ιωάννινα και τον Τουρκικό Στρατό.⁴⁷

Ήταν το 1430, όταν έμπαινε κατακτητής της πόλης ένας Τούρκος, ο Σινάν πασάς, και θα παρέμενε ο Τούρκος κατακτητής για 500 χρόνια περίπου, μολύνοντας με την παρουσία του τα χώματα της Αρχαίας Δωδώνης, τα νερά του Αχέροντα και τις βυζαντινές εκκλησίες της Ηπείρου.⁴⁸

Ο Αρχιστράτηγος εισήλθε επισήμως στην πόλη στις 22 Φεβρουαρίου, κάτω από τις ενθουσιώδεις εκδηλώσεις των κατοίκων. Επακολούθησε δοξολογία στο μητροπολιτικό ναό, μέσα σε πανηγυρική ατμόσφαιρα. Η απελευθέρωση των Ιωαννίνων εξύψωσε ακόμη περισσότερο το γόητρο του Ελληνικού Στρατού απέναντι των Συμμάχων και των Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης.⁴⁹

Ο Σπύρος Μελάς, μάλιστα, αναφέρει ότι αν και για την εποχή εκείνη του έτους ήταν σπάνια τα λουλούδια, οι γυναίκες είχαν μαδήσει τις γλάστρες τους και έρριχναν τον Κωνσταντίνο, το στρατηγείο και τα Σώματα της φάλαγγας. Πολλές έριχναν ακόμη και ρύζι, όπως στους γάμους, φωνάζοντας «να ριζώστε». Στην καταναυχτική δοξολογία η συγκίνηση έφτασε ως τους λυγμούς.⁵⁰

ΜΕΡΟΣ ΙΙ: ΟΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ

Αξιομνημόνευτα είναι δύο ναυτικά επεισόδια που συνέβησαν αυτή την περίοδο. Το πρώτο έγινε στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, τη νύχτα της 18ης Οκτωβρίου. Ο Κυβερνήτης τορπιλοβόλου, Νικόλαος Βότσης ξεκίνησε από τη Σκάλα Λιτόχωρου στις 8 το βράδυ και στις 11 περίπου μπήκε στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης από τα αβαθή των εκβολών του Αξιού. Όταν βρέθηκε σε απόσταση 150 μέτρων από την κορβέτα "Fetih- I Bulend" (Φετίχ Μπουλέντ), εκσφενδόνισε τορπίλες, οι οποίες ανατίναξαν το εχθρικό πλοίο, βυθίζοντάς το μαζί με 14 ναύτες. Το ελληνικό πλοίο επέλεξε για

⁴⁶Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

⁴⁷Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

⁴⁸Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

⁴⁹Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

⁵⁰Μελάς, (1958), 406- 407.

τη διαφυγή του την κύρια είσοδο του λιμανιού, η οποία ήταν ναρκοθετημένη και κατάφερε να ξεφύγει τόσο από τις νάρκες όσο και από το πυροβολείο του φρουρίου Καραμπουρνού. Το δεύτερο επεισόδιο έγινε στο λιμάνι των Κυδωνιών (Αϊβαλί) όπου την 6η Νοεμβρίου 1912 το торπιлоβόλο 14 με Κυβερνήτη τον Υποπλοίαρχο Ν. Αργυρόπουλο μπήκε στον κόλπο του Αϊβαλιού και προσπάθησε να αιχμαλωτίσει την τουρκική κανονιοφόρο "Trabzon". Τελικά το εχθρικό πλοίο βυθίστηκε μαζί με τον κυβερνήτη του, ο οποίος αρνήθηκε να το εγκαταλείψει.⁵¹

Ως βάση των ναυτικών επιχειρήσεων, οι Έλληνες κατέλαβαν τη Λήμνο στις 8 Οκτωβρίου 1912 και ξεκίνησαν την αυστηρή φρουρήση των Δαρδανελίων, ώστε να αποκλείσουν τη δυνατότητα μεταφοράς στρατευμάτων στη Μακεδονία και τη Θράκη. Παρ' όλα αυτά, ο Τουρκικός Στόλος δεν επέδειξε καμία επιθυμία να εγκαταλείψει το κρησφύγετο αυτό, παρά μόνο μετά τις ήττες στη Μακεδονία και τη Θράκη, οπότε η ανάγκη ενισχύσεων κατέστη επιβεβλημένη.⁵²

Η ναυμαχία της Έλλης

Στις 8 το πρωί της 1ης Δεκεμβρίου 1912, η «Σφενδόνη», που περιπολούσε έξω από τα Στενά του Ελλησπόντου αντιλήφθηκε το καταδρομικό «Μετζητιέ» στην έξοδό του. Αμέσως το πλησίασε και σε απόσταση 3.000 μέτρων του έριξε 4 οβίδες, για να απαντήσουν τα πυροβόλα των φρουρίων Κούμ-Καλέ και Σεδού Μπχάρ. Η εμφάνιση αυτή ενίσχυσε τις υποψίες για επικείμενη έξοδο του Τουρκικού Στόλου από τα Δαρδανέλια. Στις 3 Δεκεμβρίου, και ενώ ο Ελληνικός Στόλος περιπολούσε διαρκώς την έξοδο των Δαρδανελίων, έγιναν αντιληπτοί οι καπνοί του εξερχόμενου από τα Στενά Τουρκικού Στόλου. Ο Ναύαρχος Κουντουριώτης σήμανε πολεμική έγερση. Ώρα 9:22 η τουρκική ναυαρχίδα «Χαϊρεδδίν Βαρβαρόσα» μαζί με τα θωρηκτά «Τουργούτ-Ρείς», «Μετζητιέ» και «Ασάρι-Τεφίκ», ύστερα από εντολή του Τούρκου Ναύαρχου Ραμίζ, άρχισαν να βάλουν κατά του Ελληνικού Στόλου, από απόσταση 12.500 μέτρων. Απάντησαν τα ελληνικά πλοία και στις 9:35 το «Αβέρωφ» ύψωσε το σήμα ότι καθιστά την κίνησή του ανεξάρτητη και αφού αύξησε την ταχύτητά του στα 20 μίλια, διέγραψε μια πολυγωνική πορεία και βρέθηκε στο μέσον του Τουρκικού Στόλου, βαλλόμενο πανταχόθεν. Το ελληνικό πλοίο χαμένο μέσα στους καπνούς της μάχης, εμάχετο μόνο του εναντίον του εχθρικού στόλου και έβαλλε τότε διά της μιας και τότε διά της άλλης ομοιοχίας κατά των τουρκικών πολεμικών. Όταν ο Τούρκος Ναύαρχος Ραμίζ μπέης αντιλήφθηκε το «Αβέρωφ» να έρχεται καταπάνω του, διέταξε στροφή 180 μοιρών και είσοδο πάλι στα Στενά του Ελλησπόντου. Η ναυμαχία της Έλλης διήρκεσε μία ώρα και τα πυρά των ελληνικών πυροβόλων είχαν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα και ευστοχία από τα εχθρικά πυρά, προξενώντας φθορές στα τουρκικά πλοία και πάνω από 100 νεκρούς, ενώ οι απώλειες του Ελληνικού Ναυτικού ήταν δύο νεκροί. Έκτοτε ο Τουρκικός Στόλος επιχειρήσε διάφορες εξόδους από τον Ελλησποντο, αλλά μόλις αντιλαμβανόταν την παρουσία του Ελληνικού, ο οποίος είχε ως ορμητήριό του τον όρμο του Μούδρου, επανερχόταν στα Στενά, κάτω από την προστασία των πολυβολείων του. Όμως

⁵¹ Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

⁵² Πράις, (1915), 63.

οι Τούρκοι συνέλαβαν ένα σχέδιο αντιπερισπασμού για να ξεγελάσουν τον στόλο και να ξεχυθούν προς τα νησιά του Αιγαίου. Στις 30 Δεκεμβρίου, τουρκικός ασύρματος συνέλαβε ακρυπτογράφητο τηλεγράφημα του κυβερνήτη της επίτακτης «Μακεδονίας» προς τον Κουντουριώτη, με το οποίο του ανέφερε, ότι θα κατέπλεε στη Σύρο για επισκευή του πηδαλιού του. Το «Χαμιδιέ» με κυβερνήτη τον Ραούφ μπέη, παρέμεινε κρυμμένο πίσω από τα οχυρά των Δαρδανελίων και τη νύχτα της 1ης προς 2α Ιανουαρίου βγήκε από τα στενά χωρίς να γίνει αντιληπτό από την ελληνική περίπολο, η οποία για να αποφύγει τους ισχυρούς βόρειους ανέμους και τα κύματα, είχε βρει καταφύγιο στα υπήνεμα της Ίμβρου και της Τενέδου. Το "Hamidieh" έφθασε στην Ερμούπολη και βομβάρδισε τόσο τη «Μακεδονία», όσο και το λιμάνι της Σύρου. Η ελληνική Κυβέρνηση θορυβήθηκε και διέταξε τον Έλληνα Ναύαρχο Κουντουριώτη να καταδιώξει το τουρκικό καταδρομικό. Ευτυχώς ο Υδραίος Ναύαρχος δεν υπάκουσε στην εντολή του Βενιζέλου, γιατί υποπτεύθηκε ότι επρόκειτο για κίνηση αντιπερισπασμού. Πράγματι ο Τουρκικός Στόλος ετοιμαζόταν σε νέα προσπάθεια εξόδου.⁵³

Η ναυμαχία της Λήμνου

Στις 8:20 το πρωί της 5ης Ιανουαρίου 1913, το «Λέων» ανέφερε ότι ο Τουρκικός Στόλος είχε εξέλθει από τα Στενά. Αμέσως, ο Ελληνικός Στόλος εξέπλευσε από το Μούδρο στις 9:45 και συναντήθηκε με τον «Λέων» κοντά στο ακρωτήριο «Ειρήνη» της Λήμνου. Στις 11:34 τα τουρκικά πλοία έβαλαν κατά των ελληνικών από απόσταση 8.400 μέτρων. Και πάλι όμως το τουρκικό πυροβολικό αποδείχθηκε άστοχο. Οι Έλληνες πυροβολητές απάντησαν πλήττοντας καίρια τους στόχους τους. Το μεσημέρι το «Αβέρωφ» ξεκίνησε τη μοναχική του πορεία, καταδιώκοντας την τουρκική ναυαρχίδα, αφού τα ελληνικά παλαιά θωρηκτά ήταν αδύνατο να το ακολουθήσουν. Ο Τουρκικός Στόλος έντρομος υποχώρησε και στις 14:30 διέφυγε στα Δαρδανέλια για να μην ξαναβγει μέχρι το τέλος του πολέμου. Σε όλη τη διάρκεια της ναυμαχίας ο Ελληνικός Στόλος έριξε συνολικά 800 βολές. Το θωρηκτό «Μπαρμπαρόσα» δέχτηκε πάνω από 20 βλήματα με αποτέλεσμα να καταστραφεί ο μεσαίος του πύργος και να βρουν τον θάνατο 35 άνδρες. Το «Τουργκούτ-Ρέις» δέχτηκε 47 βλήματα, πλημμύρισε το λεβητοστάσιο και σκοτώθηκαν 47 ναύτες, ενώ ανάλογες ζημιές είχαν και τα άλλα πολεμικά πλοία του κατακτητή.⁵⁴

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ: ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΤΩΝ ΣΥΜΜΑΧΩΝ

Σημαντικές στρατιωτικές επιτυχίες είχαν και οι Σέρβοι, οι Μαυροβούνιοι και οι Βούλγαροι. Οι Σέρβοι κατέλαβαν το Μοναστήρι, το Στιπ, τα Σκόπια και μαζί με τους Μαυροβούνιους ένα μεγάλο μέρος της Αλβανίας. Οι Βούλγαροι κατέλαβαν τις Σαράντα Εκκλησιές, τη Ραιδεστό και έφθασαν ως το Ιουστινιάνειο Τείχος, λίγα χιλιόμετρα έξω από την Κωνσταντινούπολη. Επίσης, κατέλαβαν την Καβάλα και τις Σέρρες αλλά, όπως είδαμε, δεν πρόλαβαν να μπουν πρώτοι στη Θεσσαλονίκη.⁵⁵

⁵³Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

⁵⁴Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, ό.π.

⁵⁵Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

Απόβαση στρατού στη Θεσσαλονίκη

Βούλγαροι αιχμάλωτοι

Βούλγαροι νεκροί. Έλληνες στρατιώτες παρακολουθούν.

ΜΕΡΟΣ IV: Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ (17 ΜΑΪΟΥ 1913)

Η ταχεία κατάρρευση της Τουρκίας αποτέλεσε έκπληξη για ολόκληρη την Ευρώπη. Τα βαλκανικά κράτη είχαν καταλάβει περισσότερα εδάφη από όσα είχαν φανταστεί και υπολογίσει. Έτσι, οι έξι Μεγάλες Δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία, Γερμανία, Αυστρία, Ρωσία) συμφώνησαν να συγκαλέσουν στο Λονδίνο διάσκεψη των βαλκανικών κρατών για να συζητήσουν για την ειρήνη στην περιοχή των Βαλκανίων. Αυστρία και Ιταλία επέμεναν στη δημιουργία ανεξάρτητου αλβανικού κράτους, κάτι που σήμαινε απώλεια εδαφών για την Ελλάδα και τη Σερβία που με θυσία των στρατιωτών τους τα είχαν αποκτήσει.⁵⁶

Η Συνθήκη του Λονδίνου, ωστόσο, είχε ένα μεγάλο μειονέκτημα: άφηνε αδιανέμητα τα κατακτηθέντα εδάφη από τους Συμμάχους και δεν καθόριζε τα νέα σύνορα των βαλκανικών κρατών. Αποτέλεσμα ήταν να αρχίσουν οι διενέξεις για τη μοιρασιά των εδαφών, οι οποίες οδήγησαν στον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο προτού κυρωθεί η Συνθήκη, εξαιτίας κυρίως των αξιώσεων της Βουλγαρίας. Η Βουλγαρία, με την υποστήριξη της Αυστροουγγαρίας, διεκδικούσε τη Θράκη, την Ανατολική Μακεδονία με τη Θεσσαλονίκη και το Μοναστήρι, το οποίο είχαν καταλάβει οι Σέρβοι. Το γεγονός αυτό οδήγησε την Ελλάδα να συνάψει μυστική συμφωνία με τη Σερβία εναντίον της Βουλγαρίας.⁵⁷

Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΣΕ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟ ΜΕ ΤΗ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΑΠΕΙΛΗ – ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

ΜΕΡΟΣ I: ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ Η ΑΦΟΡΜΗ

Ο Βαλκανικός Σύνδεσμος υπήρξε από την αρχή κάτι το δυσαρμονικό, προκαταδικασμένο σε γρήγορη αποσύνθεση, διότι φάνηκε σαν να λησμόνησε το παρελθόν, να αγνόησε το παρόν και να έκρινε κακώς το μέλλον. Σίγουρα, ο αποκλεισμός της Τουρκίας από το έδαφος των συζητήσεων ήταν αναγκαίο προκαταρκτικό μέτρο,

⁵⁶Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

⁵⁷Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

αλλά ο πραγματικός αγώνας ήταν τελικά μεταξύ Σέρβων, Ελλήνων και Βουλγάρων. Ο καθένας από τους λαούς αυτούς θεωρούσε τη βαλκανική χερσόνησο ως δική του κληρονομιά, και καμιά ένωση ή συμμαχία δεν μπορούσε να επιτελέσει κάτι περισσότερο από μια αναβολή της μοιραίας πάλης προς επικράτηση. Ο πόλεμος, λοιπόν, των Συμμάχων ήταν αποτέλεσμα αποφάσεως του καθενός από τους μαχομένους να μην τεθεί σε κίνδυνο το εθνικό του μέλλον. Η Βουλγαρία, αισθανόμενη τον εαυτό της ισχυρότερο από τους γείτονές της, φιλοδοξούσε να αποκαταστήσει την αρχαία Βουλγαρική Αυτοκρατορία. Η έλλειψη κάθε προσυμφωνίας και η αγέρωχη καταφρόνηση της αξίας του Σέρβικου και του Ελληνικού Στρατού, οδήγησε τη Βουλγαρία στο σφάλμα να αποπειραθεί να υπεισέλθει δια της ενόπλου βίας στη συγκατοχή του υπό αμφισβήτηση εδάφους.⁵⁸

Οι προθέσεις άλλωστε της Βουλγαρίας είχαν φανεί από νωρίτερα, καθώς ο στρατός της, βλέποντας τις νίκες του Ελληνικού Στρατού, αντί να κινηθεί ανατολικά στη Θράκη έσπευσε δυτικά, για να προλάβει την κατάληψη της Θεσσαλονίκης. Τότε ο Κωνσταντίνος, αντιλαμβανόμενος το γεγονός αυτό, είχε γράψει προς τον Βούλγαρο στρατηγό την ακόλουθη επιστολή:

«Στρατηγέ μου,

Ταύτην την στιγμήν πληροφορήθην, ότι το ιππικόν σας έφθασεν εις το χωρίον Αποστολάρ και ότι τούτο ακολουθείται υφ' υμών εις απόστασιν 10 χιλιομέτρων, ότι δε το τέρμα της πορείας υμών είναι η Θεσσαλονίκη.

Εκφράζω την χαράν μου διά την συνάντησιν ταύτην των στρατευμάτων μας, λαμβάνω ταυτοχρόνως την τιμήν να σας πληροφορήσω ότι ευρίσκομαι ήδη επικεφαλής του στρατού μου έμπροσθεν της πόλεως ταύτης, εις την οποίαν, επειδή δεν προβλέπω καμμίαν σοβαράν αντίστασιν, θα εισέλθω πιθανώς απόψε.

*Σπεύδω να σας ανακοινώσω την πληροφορίαν ταύτην, ίνα μη υποβάλητε τα στρατεύματά σας εις κόπον της προελάσεως κατά της Θεσσαλονίκης και, εάν το θεωρήσητε επωφελέστερον, κατευθύνητε τας δυνάμεις σας όπου υπάρχη μάλλον επείγουσα στρατιωτική ανάγκη».*⁵⁹

Παρ' όλα αυτά, μετά από παράκληση του Βούλγαρου στρατηγού, ο Κωνσταντίνος επέτρεψε την είσοδο δύο ταγμάτων στην πόλη.

Η αντιπάθεια και η δυσπιστία των Ελλήνων για τους Βουλγάρους διαφαίνεται και στο ημερολόγιο του Φίλιππου Δραγούμη: «Αρχισαν τη δουλειά τους με τα όλα τους οι Βούλγαροι. Έπιασαν ένα σωρό δημόσια και κοινοτικά κτίρια, που δεν είχαμε φροντίσει ακόμη εμείς να τα καταλάβουμε, καθώς και την Αγία Σοφία και τον Άγιο Γεώργιο, αφού πέταξαν στον δρόμο τους δυστυχημένους μουσουλμάνους πρόσφυγες που είχαν καταφύγει εκεί. Θα είχαν καταλάβει και τις άλλες Βυζαντινές εκκλησιές, αν δεν τις έπαιρναν ευθύς σήμερα οι δικοί μας. Ανάξιοι είμαστε. Ντροπή μας! Να 'χουμε την αξίωση πως πήραμε τη Θεσσαλονίκη και να μην ξέρουμε να την κατέχουμε. Μας παιζογελούν κατάμουτρα οι Βούλγαροι!» Στη συνέχεια, αφού

⁵⁸Πράις, (1915), 189-191.

⁵⁹Ο.π., 94-95.

αναφέρει και άλλα διάφορα επεισόδια άσχημης συμπεριφοράς των Βουλγάρων γράφει: «*Το μόνο καλό που βλέπω να βγαίνει από τη συνάντησή μας εδώ με τους Βούλγαρους, είναι πως θα τους γνωρίσει και ο ελληνικός λαός και οι άρχοντές του. Θα τους καταλάβουν, θα τους μισήσουν και έτσι θα αρχίσουν να ξυπνούν από τον ύπνο τους, για να σωθούν*».⁶⁰

Ο Σπύρος Μελάς στο δικό του ημερολόγιο αναφέρει τα παρακάτω, μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων: «*Οι Σέρβοι δέχτηκαν με ειλικρινή συμμαχική χαρά την ελληνική νίκη. Μονάχα οι Βούλγαροι δεν τη χώνεψαν: Αυτοί τριβανε τα χέρια τους με την παράταση του Αγώνα στην Ήπειρο. Τους έδινε όλο τον καιρό ν' αλωνίζουν στη Μακεδονία και να παίρνουν τον αέρα του αφέντη στη Θεσσαλονίκη. Και είχανε την κρυφή ελπίδα ότι μπροστά στο Μπιζάνι, καρφωμένος, θα 'λιωνε ο ελληνικός στρατός... Στο μεταξύ απ' όλα τα μέρη της Ηπείρου κατέβαιναν στα Γιάννενα να χαιρετήσουν τον Κωνσταντίνο. Όπου πήγαινε γινόταν αντικείμενο θαυμασμού και λατρείας. Εκείνος, όμως, δε φαινότανε να προσέχει πολύ όλα αυτά. Ο νους του ήταν αλλού, στους Βούλγαρους. Προέβλεπε ότι με αυτούς δε θα ξεμπλέκαμε χωρίς πόλεμο*».⁶¹

Αλλά ακόμη και σε αναφορές ξένων ανταποκριτών βλέπουμε την αντιπάθεια προς τους Βουλγάρους και τη συμπάθεια προς τους Έλληνες. Ο Κρόφορντ Πράις, ανταποκριτής των *Times* αναφέρει: «*Ο ελληνικός στόλος κατέστησε δυνατό το βαλκανικό πόλεμο του 1912. Εν τούτοις βλέπουμε τη Βουλγαρία αγνώμονα για τη βοήθεια αυτή, και επιθυμούσα όχι μόνο να απολαύσει μόνη τη δόξα για την τουρκική ήττα, αλλά και αποπειραμένη φιλαργύρως να κλέψει από τη Σύμμαχο αυτής Ελλάδα, τη μερίδα των κατακτηθέντων που της ανήκε*». Επίσης, δεν παραλείπει να κάνει αναφορά στις φρικαλεότητες των Βουλγάρων κατά των Τούρκων, αλλά και κατά των συμμάχων τους, αργότερα, φέρνοντάς τους σε αντιπαράθεση με τους Έλληνες: «*Οι Έλληνες, εν τούτοις, απέδωσαν καλό αντί κακού. Μερίμνησαν για τους Βούλγαρους τραυματίες όσο και για τους δικούς τους, και σεβάστηκαν και έθρεψαν τους αιχμαλώτους τους. Τα είδα όλα ό,τι γράφω*».⁶²

Στο έργο *Ημερολόγια και Γράμματα από το Μέτωπο: Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913* βλέπουμε το μίσος για τους Βουλγάρους εκ μέρους των Ελλήνων και των Τούρκων, οι οποίοι μάλιστα φαίνεται πως θαυμάζουν τη συμπεριφορά των Ελλήνων απέναντί τους. Τα νέα ελληνικά σύνορα δεν καλύπτουν όλες τις περιοχές που κατέλαβε ο Ελληνικός Στρατός. Στις περιοχές που θα περιέλθουν στη Βουλγαρία επικρατεί θρήνος και οδυρμός Ελλήνων και Τούρκων. Η εντύπωση που δίνεται από τα τεκμήρια που παρουσιάζονται στον τόμο αυτόν είναι ότι οι Έλληνες στρατιώτες δεν αντιμετωπίζουν κατά τον ίδιο τρόπο τους Τούρκους στον πρώτο Βαλκανικό πόλεμο και τους Βούλγαρους στον δεύτερο. Η εχθρότητα και το μίσος κατά των Βουλγάρων εκδηλώνονται σαφώς εντονότερα, αντιμετωπίζονται ως ιδιαίτερα μισητός εχθρός. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι μια εξουσία φθίνουσα και σε αποσύνθεση, ενώ η Βουλγαρία είναι ανερχόμενη

⁶⁰Δραγούμης, (1988), 147-148.

⁶¹Μελάς, (1958), 408-409.

⁶²Πράις, (1915), 64, 287.

δύναμη και επιδιώκει την επικράτηση στον ίδιο χώρο. Πέρα από τα γράμματα του Ιππ. Παπαβασιλείου, που αποτελούν πραγματικές εκρήξεις του κατά των Βουλγάρων, το μίσος αυτό καθίσταται εμφανές και από τη συμπεριφορά των στρατιωτών απέναντι στους τραυματίες αιχμαλώτους, που δεν εννοούν να τους περιποιηθούν, χωρίς την επέμβαση των αξιωματικών. Μετά τη λήξη δε του ελληνοτουρκικού πολέμου, υπάρχουν αναφορές για ειρηνική συνύπαρξη Ελλήνων και Τούρκων. Για παράδειγμα, ο Ιωάννης Παπαδήμας αναφέρει ότι όταν βρισκόταν στα Ιωάννινα δυο μήνες μετά την κατάληψή τους, πηγαίνει σε ένα χαμάμ όπου πλένεται μαζί με δύο Τούρκους αξιωματικούς. Την ίδια μέρα σημειώνει ότι στρατιώτες μας ρίχνουν τη σφαίρα με Τούρκους στρατιώτες. Λίγες μέρες αργότερα, κάθεται σε καφενείο μαζί με έναν Τούρκο λοχαγό φαρμακοποιό. Στις αρχές του Ιούνη, πηγαίνει παρέα αξιωματικών Τούρκων και το Σουλεϊμάν εφένδη, πρώην νομάρχη Φιλιπιάδος, ημερήσια εκδρομή σε μια πηγή. Σε πολλές από τις δοξολογίες παρίστανται και Οθωμανοί. Τον Ιούλιο του 1913 ο Πετροπουλάκης περιγράφει την υποδοχή του Ελληνικού Στρατού στην Ξάνθη όπου οι Οθωμανοί είναι εξίσου ενθουσιασμένοι και οι χανούμισσες συναγωνίζονται τις Ελληνίδες στην έκφραση του ενθουσιασμού. Όταν δε ο στρατός αναχωρεί από το χωριό Σαχίν για να επιστρέψει στην Ξάνθη, οι Τούρκοι ανησυχούν, κλαίνε, φοβούνται την επάνοδο των Βουλγάρων, παρακαλούν τους Έλληνες να μη φύγουν και τέλος πολλές οικογένειες ακολουθούν τα ελληνικά στρατεύματα.⁶³

Ο Φίλιππος Δραγούμης αναφέρει, επίσης, ότι κατά την παραμονή του στη Θεσσαλονίκη Τούρκοι αξιωματικοί αιχμάλωτοι έρχονταν στο Διοικητήριο να παραπονεθούν για τη συμπεριφορά των Βουλγάρων: *«Ένας Τούρκος αξιωματικός μου έλεγε στα γαλλικά ότι εμείς οι Έλληνες τους φερθήκαμε τίμια και σαν άντρες. Μετά το πάλεμα ξεχάσαμε κάθε έχτρα, αλλά οι Βούλγαροι τους κάνουν να υποφέρουν πολύ από τις προσβολές και τις κλειψίες»*.⁶⁴

Όσο καιρό η Ελλάδα και η Βουλγαρία έρχονταν σε επίγνωση των πραγματικών συναισθημάτων που έτρεφαν η μία για την άλλη, οι σχέσεις Σερβίας και Βουλγαρίας υφίσταντο, επίσης, σημαντική αλλοίωση. Εάν ο σκοπός που παρακίνησε τη Βουλγαρία να μπει στη Συμμαχία ήταν να εξασφαλίσει τον έλεγχο στη Μακεδονία, ο πόθος της Σερβίας ήταν η απόκτηση διεξόδου προς τη θάλασσα και εξασφάλιση λιμανιού στην Αδριατική και όχι η δημιουργία Αλβανικού κράτους. Η Σερβία, λοιπόν, είδε τότε ότι παρά τις μεγάλες της θυσίες, πήρε πολύ μικρούς καρπούς, ενώ οι Βούλγαροι γίνονταν ισχυρότεροι.⁶⁵

Αφορμή του Β' Βαλκανικού Πολέμου ήταν η επίθεση τμημάτων του Βουλγαρικού Στρατού εναντίον ελληνικών αποσπασμάτων στη Νιγρίτα, την 16η Ιουνίου 1913, και την επομένη εναντίον σερβικών στη Γευγελή, την οποία και κατέλαβαν. Τότε, η Ελλάδα και η Σερβία αποφάσισαν να δράσουν αμέσως.⁶⁶

⁶³Τρίχα, (1993), 18-19.

⁶⁴Δραγούμης, (1988), 150.

⁶⁵Πράις, (1915), 180-181.

⁶⁶Ζενάκος, (11 Μαΐου 2003).

Έλληνες στρατιώτες στη Βουλγαρία

Ελληνικός στρατός στη Θεσσαλονίκη

Η μάχη του Κιλκίς

Τα στενά της Κρέσνας

ΜΕΡΟΣ II: ΟΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Η εκκαθάριση της Θεσσαλονίκης από τα βουλγαρικά τμήματα

Μετά την επίθεση αυτή, οι βουλγαρικές δυνάμεις διατάχθηκαν στις 17 Ιουνίου, με έγγραφο από τον Διοικητή της II Μεραρχίας Υποστράτηγο Καλλάρη, να παραδώσουν τον οπλισμό τους και να απομακρυνθούν από τη Θεσσαλονίκη, διαφορετικά θα θεωρούνταν εχθρικές. Οι Βούλγαροι όχι μόνο δεν απάντησαν στο παραπάνω έγγραφο, αλλά απεναντίας άρχισαν να παίρνουν μέτρα άμυνας. Ύστερα από αυτό, οι ελληνικές δυνάμεις του Στρατού και της Κρητικής Χωροφυλακής άρχισαν να βάλουν με πυρά κατά των βουλγαρικών τμημάτων, τα οποία και απάντησαν με μεγάλη σφοδρότητα. Ακολούθησε γενική επίθεση των ελληνικών τμημάτων, η οποία διήρκησε μέχρι τις πρωινές ώρες της επομένης και είχε ως αποτέλεσμα την παράδοση των βουλγαρικών τμημάτων, με συνολικά 19 αξιωματικούς, 1.160 οπλίτες και 80 κομιτατζήδες αιχμαλώτους. Έτσι, λοιπόν, στις 18 Ιουνίου ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος εξέδωσε διαταγή περαιτέρω επιχειρήσεων.⁶⁷

Σχέδιο επίθεσης

Κατά την έναρξη των εχθροπραξιών, οι Σέρβοι και οι Βούλγαροι βρίσκονταν σε στενή επαφή και η μάχη άρχισε αμέσως χωρίς χρονοτριβή. Μεταξύ όμως των Ελλήνων και των Βουλγάρων μεσολαβούσε κάποια απόσταση, γι' αυτό και οι Έλληνες έπρεπε να βαδίσουν μια ημέρας πορεία για να λάβουν επαφή με τον εχθρό.⁶⁸

Το σχέδιο επίθεσης των ελληνικών δυνάμεων προέβλεπε την προέλαση βόρεια και ανατολικά: οι II, III, IV, V και X Μεραρχίες, καθώς και η ταξιαρχία ιππικού θα κατευθύνονταν προς τον τομέα του Κιλκίς, ενώ οι VI και VII Μεραρχίες προς τον Λαχανά. Η 2η βουλγαρική στρατιά εγκατέστησε αμυντικά

⁶⁷ΓΕΣ, 1987, 215.

⁶⁸Πράις, (1915), 225.

μια μεραρχία και τρεις ταξιαρχίες πεζικού ενώ διέθετε και ένα σύνταγμα ιππικού για την εκτέλεση αντεπιθέσεων.⁶⁹

Μάχη Κιλκίς-Λαχανά

Οι Βούλγαροι επέλεξαν ως αμυντική τοποθεσία την περιοχή Κιλκίς-Λαχανά. Η τοποθεσία αυτή, λόγω της μορφολογίας του εδάφους της, παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες κινήσεως τμημάτων πεζικού προς τα βόρεια και τα ανατολικά, ενώ αντίθετα προσφέρεται για αποτελεσματικό αμυντικό αγώνα, γιατί εκτός των άλλων παρέχει στον αμυνόμενο άριστη παρατήρηση και εκτεταμένα πεδία βολής. Επιπλέον, οι Βούλγαροι, αφού κατέλαβαν στις 26 Οκτωβρίου 1912 την περιοχή αυτή, άρχισαν αμέσως να την οργανώνουν, κατασκευάζοντας χαρακώματα, πολυβολεία, πυροβολεία και άλλα αμυντικά έργα, με μέτωπο προς τα δυτικά και τα νότια.⁷⁰

Στον τομέα Κιλκίς, ο Ελληνικός Στρατός ύστερα από επίμονες μάχες, υποχρέωσε τη βουλγαρική πλευρά σε σύμπτυξη, με αποτέλεσμα την κατάληψη των βουλγαρικών προφυλακών από την πρώτη μέρα. Το πρωί της 29ης Ιουνίου, παρ' όλη τη γενική επίθεση που εξαπολύθηκε, η διάσπαση της αμυντικής γραμμής δεν επετεύχθη. Όμως μέχρι το απόγευμα οι ελληνικές μεραρχίες πλησίασαν σε απόσταση εφόδου, έχοντας προωθηθεί στη γραμμή: Κάστρο-Μεγάλη Βρύση-Κρηστώνη-Κάτω Ποταμιά-Ακροποταμιά. Το ελληνικό Γενικό Επιτελείο, στοχεύοντας στην ταχεία κατάληψη του Κιλκίς, διέταξε την πραγματοποίηση νυχτερινής επίθεσης. Η νυχτερινή επίθεση όμως, λόγω προβλημάτων συντονισμού, εξαπολύθηκε μόνο από τη II Μεραρχία στις 3.30 π.μ., ενώ τις πρώτες πρωινές ώρες είχαν καταληφθεί στρατηγικές θέσεις στα ανατολικά της πόλης. Με την αυγή, στις 21 Ιουνίου πραγματοποιήθηκε σφοδρή επίθεση από το σύνολο των διατιθέμενων μεραρχιών με συνεχείς εφόδους. Στις 9.30 π.μ. διασπάστηκε η βουλγαρική αμυντική γραμμή και ο Ελληνικός Στρατός απελευθέρωσε το Κιλκίς.⁷¹

Η πόλη του Κιλκίς καιγόταν ήδη όταν εισήλθαν σ' αυτήν οι Έλληνες, λόγω του πυρός του πυροβολικού –γεγονός άξιο ιδιαίτερης προσοχής, αφού ακολούθως υποστηρίχθηκε ότι δήθεν πυρπολήθηκε υπό του νικηφόρου στρατού.⁷²

Στο ανατολικό θέατρο των επιχειρήσεων, στην περιοχή Λαχανά, οι μάχες διεξήχθησαν σώμα με σώμα. Το βράδυ της 19ης Ιουνίου η VI Μεραρχία έφθασε στο ύψωμα Γερμανικό και η I Μεραρχία στο χωριό Όσσα. Το επόμενο πρωί άρχισε γενική επίθεση των ελληνικών τμημάτων. Οι απώλειες από τα φονικά πυρά των Βουλγάρων ήταν μεγάλες, και οι Έλληνες στρατιώτες καθηλώθηκαν στις θέσεις τους. Στις 21 Ιουνίου όμως, όταν αναγγέλθηκε η νίκη στο Κιλκίς, οι Βούλγαροι υποχώρησαν άτακτα, αφήνοντας στο πεδίο της μάχης 16 πυροβόλα. Οι Έλληνες τους καταδίωξαν με τη λόγχη και συνέλαβαν 500 αιχμαλώτους.⁷³

Η μάχη Κιλκίς-Λαχανά υπήρξε από τις φονικότερες της νεότερης ελληνικής ιστορίας. Οι απώλειες του Ελληνικού Στρατού ήταν 8.828 νεκροί και τραυματί-

⁶⁹Βικιπαίδεια, (30 Οκτωβρίου 2011).

⁷⁰ΓΕΣ, 1987, 217.

⁷¹Βικιπαίδεια, (30 Οκτωβρίου 2011).

⁷²Πράις, (1915), 233.

⁷³Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

Έφοδος στα χαρακώματα

Η μάχη Δεμίρ-Ισάφ

Έλληνες στρατιώτες στη μάχη

ες. Παράλληλα, η μάχη αποτελεί μία από τις πιο ένδοξες σελίδες της, που επιτεύχθηκε ως απόρροια του υψηλού ηθικού, ηρωισμού και ανδρείας των ελληνικών τμημάτων.⁷⁴

Ο Κρόφορντ Πράις, ανταποκριτής των *Times*, γράφει για τη μάχη: «Το εκπληκτικότερο χαρακτηριστικό ήταν η μεγαλοπρεπής ορμή των Ελλήνων στρατιωτών, οι οποίοι παρά το αποτελεσματικό πυρ των βουλγαρικών τηλεβόλων, εισέβαλαν στα εχθρικά χαρακώματα, πέφτοντας επάνω στις λόγχες του σκληροτράχηλου, αποφασισμένου και γενναίου εχθρού τους. Το πνεύμα το οποίο διέπνεε τους Έλληνες στρατιώτες ήταν κάτι το μεγαλοπρεπές. Γεμάτοι πατριωτικό μένος και διακατεχόμενοι από μια πλήρη καταφρόνηση του κινδύνου, ορμούσαν ακάθεκτοι προς τη νίκη ή το θάνατο, και αν έπεφταν πληγωμένοι από σφαίρα ή λόγχη, υπέφεραν χωρίς να βογγούν ή να δυσθυμούν, δυνάμενοι να αναπέμπουν ενθουσιώδης ζητωκραυγές υπέρ του Βασιλέως και της Πατρίδας τους».⁷⁵

Μάχη Δοϊράνης

Η βουλγαρική στρατιά, υποχωρώντας από το Κιλκίς, κατέφυγε στην περιοχή Δοϊράνης-Γευγελής και οργάνωσε αμυντική τοποθεσία στα υψώματα νότια από τη Δοϊράνη, πάνω από το χωριό Βλαντάγια. Το ελληνικό Γενικό Στρατηγείο, μετά τη διπλή νίκη της 21ης Ιουνίου, έθεσε σαν άμεσο σκοπό την όσο το δυνατό ταχύτερη εκκαθάριση όλης της περιοχής δυτικά του Στρυμόνα και νότια του Μπέλες από τις εχθρικές δυνάμεις και την απώθησή

τους προς τα βορειοανατολικά, ώστε να επιτευχθεί επαφή με τους Σέρβους.⁷⁶

Οι Ελληνικές Μεραρχίες (III και X), σύμφωνα με διαταγή του Γενικού Επιτελείου, επιτέθηκαν το πρωί της 23ης Ιουνίου στα υψώματα της (Παλαιάς) Δοϊράνης όπου βρίσκονταν οχυρωμένες βουλγαρικές δυνάμεις. Η X Μεραρχία επιτέθηκε κατά των υψωμάτων της διάβασης Περάσματα, στα νοτιοδυτικά της Δοϊράνης. Τα ελληνικά τμήματα δέχθηκαν σφοδρά πυρά πεζικού και πυροβολικού, με αποτέλεσμα να καθηλωθούν. Σε αυτό συνέβαλε και η καθυστέρηση της III Μεραρχίας, που έδω-

⁷⁴Βικιπαίδεια, (30 Οκτωβρίου 2011).

⁷⁵Πράις, (1915), 239.

⁷⁶Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

σε την ευκαιρία στις βουλγαρικές δυνάμεις να συγκεντρώσουν το σύνολο των πυρών τους κατά της Χ Μεραρχίας. Στις 10.00 π.μ. ξεκίνησε να επιτίθεται και η III Μεραρχία. Ύστερα από σύντομο αλλά και σφοδρό αγώνα, τα ελληνικά τμήματα κατάφεραν να απελευθερώσουν την πόλη της Δοϊράνης.⁷⁷

Οι Βούλγαροι εγκατέλειψαν τις θέσεις τους πάνω στα υψώματα, υποχωρώντας προς τα βόρεια, αφού απήγαγαν ως ομήρους τον Μητροπολίτη και 30 προκρίτους της πόλης και έκαψαν πολλά χωριά. Η μάχη της Δοϊράνης κόστισε στις δύο μεραρχίες περίπου 1.000 νεκρούς και τραυματίες.⁷⁸

Κατάληψη της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης

Μετά τη συντριβή των εχθρικών δυνάμεων, στόχος του Γενικού Στρατηγείου ήταν η εκκαθάριση της περιοχής μεταξύ Στρυμόνα και Μπέλες, ενώ η VII Μεραρχία θα παρέμενε ως εφεδρεία στη δυτική όχθη του εν λόγω ποταμού. Εν τω μεταξύ, ο Ελληνικός Στόλος εκτελούσε παραπειστική ναυτική επίδειξη μπροστά από την Καβάλα, ολοκλήρη την 24η Ιουνίου 1913, με αδειανά μεταγωγικά πλοία. Αυτή η κίνηση δημιούργησε την εντύπωση στους Βουλγάρους ότι οι ελληνικές μεραρχίες της Ηπείρου είχαν έρθει ως ενισχύσεις και αποβιβάζονταν ανατολικά της Καβάλας, στην Κεραμωτή, απέναντι από τη Θάσο. Έτσι, στις 25 Ιουνίου εκκένωσαν την Καβάλα, για να την καταλάβει αναίμακτα ο στόλος μας με τα αντιτορπιλικά «Δόξα», «Πάνθηρ» και «Ιέραξ». Στις 28 Ιουνίου, η VII Μεραρχία, υπό τις διαταγές του Αντιστράτηγου Ναπολέοντος Σωτήλη, πέρασε τις γέφυρες Στρυμονικού και Κουμαριάς και απελευθέρωσε τις Σέρρες. Η εικόνα που αντίκρισε ήταν τρομερή. Οι Βούλγαροι, πριν την αναχώρησή τους, έκαψαν το μεγαλύτερο μέρος της πόλης. Κυρίως τη μεγάλη ελληνική συνοικία και την ελληνική αγορά. Στις 30 Ιουνίου, το 21ο Σύνταγμα υπό την ηγεσία του Συνταγματάρχη Νικολάου Μιχαλόπουλου Αρκαδινού, έλαβε διαταγή να κατευθυνθεί προς τη Δράμα και το ίδιο βράδυ έφθασε μέχρι το σιδηροδρομικό

Η συνθήκη του Βουκουρεστίου

Υποδοχή του Κωνσταντίνου στην Αθήνα μετά το Β΄ ΒΠ

⁷⁷Βικιπαίδεια, (1 Ιουνίου 2011).

⁷⁸Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

σταθμό Αγγίστης. Την επομένη, 1η Ιουλίου, συνέχισε την πορεία του και αφού έδωσε σκληρή μάχη με τους κομιτατζήδες κοντά στην Αλιστράτη, έφθασε στη Δράμα και την απελευθέρωσε. Στην κωμόπολη του Δοξάτου, στα νοτιοανατολικά της Δράμας, οι Βούλγαροι κατά την υποχώρησή τους, στις 30 Ιουνίου, διέπραξαν μεγάλης εκτάσεως βανδαλισμούς, την πυρπόλησαν και έσφαξαν περισσότερους από 3.000 κατοίκους της, μεταξύ των οποίων πολλούς ιερείς, γυναίκες και παιδιά. Στις 9 Ιουλίου, η VII Μεραρχία, αφού συγκρούστηκε με βουλγαρικά τμήματα κοντά στο Ντεντελέρ (Καπνόφυτο), έφτασε στο Παρανέστι. Στις 11 Ιουλίου κατέλαβε τη Χρυσούπολη και στις 12 Ιουλίου την Ξάνθη. Ταυτόχρονα ο στόλος μας καταλάμβανε το Πόρτο Λάγος, τη Μαρώνεια και την Αλεξανδρούπολη. Ακολούθησαν αιματηρές μάχες στα στενά της Κρέσνας, το Σιμιτλή και τη Τζουμαγιά, οι οποίες συνεχίστηκαν μέχρι τις 18 Ιουλίου 1913.⁷⁹

Καθώς η Βουλγαρία είχε ήδη ανοικτά μέτωπα, η Ρουμανία και η Οθωμανική Αυτοκρατορία αποφάσισαν να επιτεθούν και αυτές. Η Ρουμανία κήρυξε τον πόλεμο στις 27 Ιουνίου και συναντώντας ελάχιστη αντίσταση έφτασε 30 χιλιόμετρα έξω από την βουλγαρική πρωτεύουσα Σόφια. Οι Τούρκοι ανακατέλαβαν την Αδριανούπολη από τους Βουλγάρους, που την είχαν χάσει κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο και ανακατέλαβαν, επίσης, όλη την Ανατολική Θράκη.⁸⁰

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ: Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΥ (28 ΙΟΥΛΙΟΥ 1913)

Ο Β΄ Βαλκανικός πόλεμος κράτησε μόλις ένα μήνα, ήταν όμως πολύ αγριότερος και πιο αιματηρός από τον προηγούμενο. Χωριά ολόκληρα κήκαν μαζί με τους άμαχους κατοίκους τους, αιχμάλωτοι εκτελέστηκαν, δεκάδες χιλιάδες έγιναν πρόσφυγες, πρακτικές εθνοκάθαρσης ακολουθήθηκαν με έναν φανατισμό, που προκάλεσε βαθιά τραύματα στους πληθυσμούς των εμπόλεμων περιοχών και στιγμάτισε τα Βαλκάνια απέναντι στη δυτική Ευρώπη. Η Βουλγαρία πλήρωσε τον τυχοδιωκτισμό των ηγετών της με πλήρη κατάρρευση. Με επέμβαση των ευρωπαϊκών δυνάμεων, ο πόλεμος τελείωσε με την υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου.⁸¹

Η Σερβία έπαιρνε τη Βόρεια Μακεδονία έως τη Ραντόβιτσα και τη Στρώμνιτσα, με το Μοναστήρι και το μεγαλύτερο μέρος της κοιλάδας του Αξιού (Βαρδάρη). Η Ελλάδα έπαιρνε τη Θεσσαλονίκη, τη Χαλκιδική, το λιμάνι της Καβάλας, με ολόκληρη σχεδόν την ενδοχώρα, τη νότια Ήπειρο με τα Ιωάννινα, τα νησιά του Αιγαίου (εκτός από τα Δωδεκάνησα που έμεναν στους Ιταλούς, το Καστελόριζο, την Ίμβρο και την Τένεδο που έμεναν υπό τουρκική κατοχή). Στη Βουλγαρία δινόταν έξοδος στο Αιγαίο ανάμεσα στο Πόρτο-Λάγος και την Αλεξανδρούπολη. Η Ρουμανία πήρε τη Νότιο Δοβρουτσά και η Τουρκία κράτησε την Ανατολική Θράκη με την Ανδριανούπολη. Ολόκληρη η βόρεια Ήπειρος με τη νησίδα Σάσσωνα παραχωρούνταν στην Αλβανία, η οποία στην ουσία γινόταν ένα προτεκτοράτο των Μεγάλων Δυνάμεων και ειδικά της Αυστρίας και της Ιταλίας.⁸²

⁷⁹Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

⁸⁰Βικιπαίδεια, (2 Μαρτίου 2012).

⁸¹Κουλούρη, (31 Δεκεμβρίου 2011).

⁸²Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

Από τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου, η Ελλάδα βγήκε σχεδόν διπλάσια. Η εδαφική της έκταση, από τα 63.211 τετραγωνικά χιλιόμετρα, έφθασε με τη συνθήκη στα 120.308 τετραγωνικά χιλιόμετρα και ο πληθυσμός της, από 2.631.912 έφθασε τους 4.718.221 κατοίκους. Η Ελλάδα απαλλασσόταν από την εδαφική καχεξία, η οποία είχε αναγκαστικά συνυφανθεί στη διάρκεια του 19ου αιώνα με την οικονομική στενότητα, τη στρατιωτική ανεπάρκεια και τη διπλωματική αδυναμία.⁸³

Το ελληνικό κράτος διπλασιάστηκε και σε έκταση και σε πληθυσμό με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν οι καλύτερες προϋποθέσεις για κοινωνική, πολιτική και οικονομική ανάπτυξη. Ταυτόχρονα άλλαξε ριζικά και η δομή του πληθυσμού τόσο για το νέο Ελληνικό κράτος όσο και για το κομμάτι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που αποσπάστηκε από αυτήν. Στη θέση, δηλαδή, ενός ενιαίου οικονομικού χώρου, μπήκαν ξαφνικά σύνορα, τα οποία επηρέασαν π.χ. τους νομάδες κτηνοτρόφους, οι οποίοι ήταν συνηθισμένοι να μετακινούνται στον ενιαίο χώρο των Βαλκανίων. Ανάλογα επηρεάστηκαν οι Έλληνες έμποροι, που ήταν η αστική τάξη της εποχής. Μια λύση ήταν η στροφή στη διοίκηση. Οι Έλληνες, δηλαδή, αστοί από έμποροι άρχισαν να μετατρέπονται σε δημοσίους υπαλλήλους και να τοποθετούνται στον διοικητικό μηχανισμό του νέου Ελληνικού κράτους στη θέση των αποχωρούντων μουσουλμάνων. Ταυτόχρονα, μεγάλος αριθμός πληθυσμού μετακινήθηκε από όλες και προς όλες τις πλευρές. Η Ελλάδα δέχθηκε και άλλα κύματα προσφύγων, λόγω των διωγμών που υπέστησαν οι Έλληνες στη Ανατολική Θράκη και τη Μικρά Ασία. Το Οθωμανικό κράτος, ψάχνοντας υπεύθυνους για την ήττα, ξέσπασε σε διωγμούς εναντίον των Ελλήνων. Υπολογίζονται σε περισσότερους από 100.000 οι πρόσφυγες από την Ανατολική Θράκη και αντίστοιχος αριθμός προσφύγων από τη Μικρά Ασία που εξαναγκάστηκαν να φύγουν μετά τις βιαιότητες. Από κοινωνική άποψη, με την ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης αλλά και της Μακεδονίας γενικότερα, το Ελληνικό κράτος, από μονοεθνικό και αγροτικό, γίνεται ξαφνικά πολυεθνικό, αλλά και λόγω της ενσωμάτωσης των νέων εδαφών, αλλάζει κοινωνική δομή, αποκτώντας περισσότερους αστούς και εργάτες.⁸⁴

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι Βαλκανικοί Πόλεμοι σηματοδοτούν την τελι-

⁸³Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

⁸⁴Βικιπαίδεια, (2 Μαρτίου 2012).

κή φάση αποσύνθεσης των πολυεθνικών αυτοκρατοριών προς όφελος των εθνών-κρατών.⁸⁵

Αξίζει να μεταφερθούν οι απόψεις που δημοσίευσε ο Άγγλος δημοσιογράφος Κρώφορντ Πράις για τον Έλληνα στρατιώτη, που με αυτοθυσία και πείσμα υπηρέτησε την πατρίδα, και σ' αυτόν οφείλουμε την απελευθέρωση ελληνικών εδαφών που τόσες εκατοντάδες χρόνια ήταν υποδουλωμένα: «...Ο Έλλην στρατιώτης εν συγκρίσει προς τον Βούλγαρον, είναι μικροσκοπικός, έχει ολιγωτέραν πειθαρχίαν, μέχρις ότου δε η στολή την οποίαν του δώσουν ανασχηματισθή και διδαχθή ο ίδιος πώς να την φορή, ο διαβάτης ο οποίος ρίπτει επ αυτού το βλέμμα, πρέπει να τύχει συγγνώμης, αν διστάση να του αποδώση αμέσως την στρατιωτικήν εκείνην αξίαν, την οποίαν τα κατορθώματά του κατά τους δύο αυτούς πολέμους τον επέδειξαν ότι κατέχει εις τόσον μέγαν βαθμόν. Η αναγκαία όμως αυτή υπαγωγή του Έλληνος εις τους νόμους της πειθαρχίας δεν θα είνε και πολύ εύκολος. Την φύσει δημοκρατική ψυχήν του θα κατέστρεφεν η άκαμptos της Βουλγαρικής ή της Πρωσικής στρατιωτικής ανατροφής, χωρίς να επιφέρη κανένα άλλο χρήσιμον αποτέλεσμα. Ο Έλλην έχει εύστροφον πνεύμα, είναι ειθισμένος να σκέπτεται και να συζητή, ουδέποτε δε δύναται να μεταβληθή εις πολεμικήν μηχανήν. Το προτιμότερον είναι να καλλιεργηθεί η ατομική του αυτή νοημοσύνη και να διδαχθή να εκτιμά την λογικήν ανάγκην της ακριβείας εις τας στρατιωτικάς κινήσεις. Ο Έλλην στρατιώτης της σήμερον είναι υπέροχον όργανον επιθέσεως, ο πατριωτισμός εις την υψίστην του έντασιν αντικαθιστά εν αυτώ την πειθαρχίαν και οι αξιωματικοί είναι αναγκαίοι να τον ακολουθούν μάλλον παρά να τον διατάσσουν».⁸⁶

Τελειώνοντας, θεωρείται χρήσιμο να αναφερθεί η άποψη του Ίωνος Δραγούμη ότι ο ελληνικός εθνικισμός δεν είναι κατακτητικός ούτε επιθετικός. Ο ελληνικός εθνικισμός είναι απελευθερωτικός και αμυντικός. Και άπαντες γνωρίζουμε σε αυτή τη χώρα ότι χάρη σε αυτόν τον εθνικισμό είμαστε Ρωμιοί και όχι Τούρκοι, είμαστε Έλληνες και όχι Φράγκοι ή Σλάβοι, είμαστε χριστιανοί και όχι μωαμεθανοί, είμαστε ορθόδοξοι και όχι καθολικοί και χάρη σε αυτόν τον εθνικισμό πανάρχαια ελληνικά εδάφη (όχι όλα) ξαναέγιναν ελληνικά.⁸⁷

⁸⁵Κουλούρη, (31 Δεκεμβρίου 2011).

⁸⁶Πράις, (1915), 132-133.

⁸⁷Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο, 2009.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 📖 *Η Ελλάδα των Βαλκανικών Πολέμων 1910- 1914*. ΕΛΙΑ (1993), Αθήνα.
- 📖 ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα 1987.
- 📖 Δραγούμης, Φ., *Ημερολόγιο: Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-13*, Δωδώνη, Αθήνα- Γιάννινα 1988.
- 📖 Μελάς, Σ., *Οι πόλεμοι 1912- 1913*, Μπίρης, Αθήνα 1958.
- 📖 Πράις, Κ., (1915), *Οι Βαλκανικοί Αγώνες: Πολιτική και στρατιωτική ιστορία των εν Μακεδονία Βαλκανικών Πολέμων*, Πετράκος, Αθήνα.
- 📖 Τρότσκι, Λ., *Τα βαλκάνια και οι βαλκανικοί πόλεμοι 1912- 1913*, (Μετάφραση: Ματαλάς Παρασκευάς), Θεμέλιο, Αθήνα 1993.
- 📖 Τρίχα, Λ., *Ημερολόγια και Γράμματα από το Μέτωπο. Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-13*, ΕΛΙΑ, Αθήνα (1993).
- 📖 Kaplan, R., (2002), *Φαντάσματα των Βαλκανίων*, (Ν. Κουβαράκου Μτφρ). Αθήνα: Καρτάκης –Printa
- 📖 Ζενάκος, Α., *Σαραντάπορο- Γιαννιτσά- Μπιζάνι 1912-1913*, Το Βήμα, 11 Μαΐου 2003.
- 📖 Κουλούρη, Χ., «Μοιάζουμε στην εποχή μας, παρά στους γονείς μας», *Το Βήμα*, 10 Ιουλίου 2011.
- 📖 Κουλούρη, Χ., «Όταν άλλαξε ο χάρτης της Βαλκανικής. 100 χρόνια από τους Βαλκανικούς Πολέμους», *Το Βήμα*, 31 Δεκεμβρίου 2011.
- 📖 Αποστόλου, Α., (2010). Βαλκανικοί Πόλεμοι. Ανακτήθηκε 27 Οκτωβρίου 2010, από <http://argeios.pblogs.gr>.
- 📖 Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο (2009). Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος. Ανακτήθηκε 23 Αυγούστου 2011 από <http://users.sch.gr>.
- 📖 Βικιπαίδεια, Ελεύθερη Εγκυκλοπαίδεια (2011). Μάχη Δοϊράνης. Ανακτήθηκε 1 Ιουνίου 2011 από <http://el.wikipedia.org>
- 📖 Βικιπαίδεια, Ελεύθερη Εγκυκλοπαίδεια (2011). Μάχη Κιλκίς- Λαχανά. Ανακτήθηκε 30 Οκτωβρίου 2011 από <http://el.wikipedia.org>
- 📖 Βικιπαίδεια, Ελεύθερη Εγκυκλοπαίδεια (2012), Βαλκανικοί Πόλεμοι. Ανακτήθηκε 2 Μαρτίου 2012 από <http://el.wikipedia.org>
- 📖 Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο (2009). Δεύτερος Βαλκανικός Πόλεμος. Ανακτήθηκε 23 Αυγούστου 2011 από <http://users.sch.gr>.
- 📖 Παρασκευόπουλος, Τ. (2012) *Ελεύθερη Ζώνη* (ηλεκτρονική εφημερίδα). Ανακτήθηκε 14 Απριλίου 2012, από <http://www.elzoni.gr>.
- 📖 Σπανδωνής, Ν. (2003). Γράφει ο Γιάννης Σπανδωνής. Ανακτήθηκε 12 Μαρτίου 2010, από <http://www.istoria.gr>.

Αλέξανδρος Παπάγος

Στρατηγός Γαμελίν

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ:
Υπηγος ε.α. Γεώργιος Βασιλείου

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΣΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΛΛΑΔΑΣ - ΓΑΛΛΙΑΣ

Σην 1η Σεπτεμβρίου 1939 η Γερμανία επιτέθηκε εναντίον της Πολωνίας. Σαν κυριότερη αιτία της εισβολής αυτής υπήρξε ο Πολωνικός διάδρομος προς τη Βαλτική Θάλασσα, γνωστός ως διάδρομος του Ντάντσιχ, που περνώντας μέσα από γερμανικό έδαφος διαχωρίζει την Ανατολική Πρωσία από τη λοιπή Γερμανία. Η βρετανική κυβέρνηση, υπό την εγγύηση της οποίας τελούσε η Πολωνία, αξίωσε την άμεση αναστολή των πολεμικών επιχειρήσεων. Αυτό όμως δεν το δέχθηκε η Γερμανία, οπότε η Αγγλία και η Γαλλία κήρυξαν στις 3 Σεπτεμβρίου τον πόλεμο κατά της Γερμανίας, και έτσι άρχισε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος.

Η Ρωσία, μετά την αποτυχία των αγγλο-γαλλο-ρωσικών διαπραγματεύσεων της Μόσχας, το θέρος του 1939, και μετά την υπογραφή του γερμανο-σοβιετικού συμφώνου μη επιθέσεως, στις 23 Αυγούστου 1939 στο Κρεμλίνο, τηρούσε μάλλον φιλογερμανική πολιτική.

Η Ιταλία ενέτεινε τον πόλεμο νεύρων κατά της Ελλάδος και προώθησε τις πολεμικές προπαρασκευές της στην Αλβανία, μολονότι δεν ήταν ακόμη εμπόλεμη χώρα.

Κατά την περίοδο αυτή, η θέση της Ελλάδος διαγραφόταν ως εξής:

- Υπήρχαν μονόπλευρες εγγυήσεις των Δυτικών Δυνάμεων, οι οποίες όμως δεν καθόριζαν συγκεκριμένα το είδος, την έκταση και τον χρόνο της βοήθειας προς την Ελλάδα.

- Εξέπνεε το Ελληνοϊταλικό Σύμφωνο του 1928.

- Υπήρχαν πολιτικές δεσμεύσεις με την Τουρκία, με τα Σύμφωνα των ετών 1933 και 1938, χωρίς όμως ρητές σχετικές στρατιωτικές υποχρεώσεις.

- Τυπικά ίσχυε το Βαλκανικό Σύμφωνο Συνεννοήσεως του 1934, αλλά με διαφορετικό γενικό προσανατολισμό κάθε κράτους προς την ευρωπαϊκή πολιτική.

Η διπλωματική προσπάθεια της Ελλάδας, κάτω από τις συνθήκες αυτές και εξαιτίας της κρίσεως που δημιουργήθηκε το φθινόπωρο του 1939, στράφηκε προς δύο κυρίως κατευθύνσεις:

- Πρώτον, στη διευκρίνιση και οριστικοποίηση του σημαντικού ζητήματος της συμμαχικής βοήθειας που ανέμενε η Ελλάδα και στην οποία θα μπορούσε να στηριχθεί, γιατί η βοήθεια αυτή, αν και ήταν βέβαιη, εξακολουθούσε να παραμένει ακαθόριστη και σε ύψος και σε χρόνο. Η αβεβαιότητα βέβαια αυτή δεν επέδρασε αρνητικά στην απόφασή της να αντιταχθεί σε κάθε επιβουλή. Η απόφαση πάρθηκε ελεύθερα χωρίς να εξαρτηθεί η πραγματοποίησή της από συμμαχική βοήθεια, δέχτηκε όμως με ικανοποίηση τις βρετανογαλλικές υποσχέσεις βοήθειας, επειδή θεωρούσε στρατιωτική ανάγκη τον καθορισμό, έστω και σε κάποιο βαθμό, της υπόψη βοήθειας και επειδή πίστευε ότι σημαντικό στοιχείο της επιτυχίας ήταν η προπαρασκευή και ο συντονισμός των κοινών συμμαχικών προσπαθειών στο θέατρο επιχειρήσεων. Έτσι, ζήτησε να διεξάγει συνεννοήσεις με τους Συμμάχους, στο πλαίσιο πάντοτε της περιπτώσεως εχθρικής κατά της Ελλάδας επιθέσεως.

- Δεύτερον, στην προώθηση του ζητήματος της κοινής και έγκαιρης αμυντικής οργανώσεως των κρατών της Βαλκανικής Συνεννοήσεως, για κάθε περίπτωση επιθέσεως. Η ελληνική κυβέρνηση, κατά την περίοδο αυτή, έκανε συνεχείς υπομνήσεις προς τα παραπάνω κράτη για την ανάγκη της κοινής και έγκαιρης αμυντικής οργανώσεως. Παράλληλα, διαμέσου του Γενικού Επιτελείου Στρατού έστειλε στις 29 Νοεμβρίου 1939 και προσχέδιο στρατιωτικής συμφωνίας προς τον Αρχηγό του Τουρκικού Επιτελείου, με το οποίο προβλέπονταν όλα εκείνα που επακολούθησαν αργότερα και απέδειξαν πόσο κοινή και καλά οργανωμένα άμυνα των τεσσάρων βαλκανικών κρατών, στηριζόμενη στην ενίσχυση και τη βοήθεια των δύο Δυνάμεων της Μ. Βρετανίας και της Γαλλίας, οι οποίες είχαν εγγυηθεί την ανεξαρτησία και την ακεραιότητά τους,

έθεσε ορισμένες προϋποθέσεις και κυρίως αποστολή πολεμικού υλικού.

Για τη συνεργασία Ελλάδας-Γαλλίας προ του πολέμου, η γερμανική διακοίνωση προς την ελληνική κυβέρνηση μεταξύ άλλων αναφέρει¹:

Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ ΡΑΪΧ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ Διακοίνωση Βερολίνο, 6 Απριλίου 1941

Από της ενάρξεως του πολέμου, του επιβληθέντος εις την Γερμανίαν.[...]. Τα επίσημα έγγραφα, άτινα ευρέθησαν εις την Λα Σαριτέ της Γαλλίας, και τα οποία ήδη εδόθησαν εις την δημοσιότητα, αποδεικνύουν κατά τον πλέον αναμφισβήτητον τρόπον την θέσιν, ήν έλαβε σαφώς η Ελλάς εναντίον του Άξονος από της εκρήξεως του πολέμου. Από τα επίσημα ταύτα στοιχεία του γαλλικού Γενικού Επιτελείου και της γαλλικής Κυβερνήσεως, προκύπτει η ακόλουθος εικών περί της αληθούς πολιτικής, την οποίαν ηκολούθησε μυστικώς η Ελληνική Κυβέρνησις:

1. Από του Σεπτεμβρίου ήδη του 1939 το ελληνικόν Γενικόν Επιτελείον απέστειλεν εις Άγκυραν τον Συνταγματάρχη Δόβαν, ίνα έλθη εις επαφήν με τον Στρατηγόν Βειγκάν, Αρχιστράτηγον του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος εν τη Εγγύς Ανατολή.

2. Την 18η Σεπτεμβρίου 1939 ο Έλλην Πρεσβευτής εν Παρισίοις Πολίτης έδωσε την διαβεβαίωσιν ότι η Ελλάς δεν επεθύμει την ανανέωσιν της μετά της Ιταλίας συνθήκης (Η διμερής Συνθήκη Φιλίας, Συνδιαλλαγής και Δικαστικού Διακανονισμού είχε υπογραφεί στη Ρώμη στις 23 Σεπτεμβρίου 1928), ήτις εξέπνεε τον Οκτώβριον, ειμή μόνον εφόσον μία τοιαύτη συμφωνία δεν θα ημποδίζε τον σχηματισμόν ενός ανατολικού μετώπου.

3. Κατά τας αρχάς του Οκτωβρίου 1939 ο Υφυπουργός των Εξωτερικών Μαυρουδής εδήλωσεν εις τον Γάλλον Πρεσβευτήν εν Αθήναις, ότι η Ελλάς όχι μόνον δεν θα ημποδίζε μίαν απόβασιν των συμμάχων εις Θεσσαλονίκην, αλλά τουναντίον θα υπεστήριζεν ενεργώς αυτήν, υπό την προϋπόθεσιν μόνον ότι η επιτυχία των επιχειρήσεων θα ήτο εξησφαλισμένη.

4. Η επαφή, η λαβούσα χώραν κατά τα τέλη Οκτωβρίου 1939 μεταξύ του εν Αθήναις Γάλλου στρατιωτικού Ακολούθου και του Έλληνος Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου οδήγησε, την 4η Δεκεμβρίου 1939, εις την ρητήν επιθυμίαν του Ελληνικού Γενικού Επιτελείου, όπως γίνει έναρξις στρατιωτικών διαπραγματεύσεων, καθώς και εις την αποστολήν εις Ελλάδα του Συνταγματάρχου του γαλλικού Γενικού Επιτελείου Μαριό.

5. Εις σημείωμα του Στρατηγού Gamelin, υπό χρονολογίαν 4 Ιανουαρίου 1940, λέγεται ότι ο Αρχηγός του ελληνικού Γενικού Επιτελείου κατέστησε γνωστόν ότι ήτο εις θέσιν να εγγυηθεί την αποβίβασιν ενός διασυμμαχικού εκστρατευτικού σώματος εις Θεσσαλονίκην, υπό την επιφύλαξιν επαρκούς υποστηρίξεως δι' αεροπορικών δυνάμεων και δια δυνάμεων αντιαεροπορικής αμύνης.

Όσον αφορά τον Συνταγματάρχη Μαριό, ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού, Αντιστράτηγος Παπάγος, σε «ΑΥΣΤΗΡΩΣ ΑΠΟΡΡΗΤΗ» προσωπική αναφορά του² προς τον Πρόεδρον της Ελληνικής Κυβερνήσεως και Υπουργό

¹Ελληνικά Διπλωματικά Έγγραφα 1940/41, 191 αριθ. 208.

²Η αναφορά ευρίσκεται στο ιστορικό αρχείο του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών (βλ. Κείμενο 1).

επί των Στρατιωτικών, θα αναφέρει μεταξύ άλλων: «Την μεσημβρίαν της 23ης Δεκεμβρίου ο ενταύθα (σημ. γράφοντος: Αθήνα) Στρατιωτικός Ακόλουθος της Γαλλίας Αντισυνταγματάρχης De Lobit, παρουσιασθείς ενώπιόν μου μοι ανέφερεν ότι αφίχθη, υπό ιδιότητα ουχί πραγματικήν, Γάλλος αξιωματικός εντεταλμένος παρά του Αρχιστρατήγου των αγγλο-γαλλικών δυνάμεων στρατηγού Gamelin να επιζητήσει συνάντησιν μετ' εμού.[...]. Την 18:30 ώραν της αυτής ημέρας εδέχθην εις το γραφείον μου τον Αντισυνταγματάρχη Mariot. Ο Αντισυνταγματάρχης ενεχείρησε στον Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου, Αντιστράτηγο Α. Παπάγο, επιστολή του Στρατηγού Gamelin, ενώ ταυτόχρονα διεβίβασε προφορικός και τα εξής εκ μέρους του Αρχιστρατήγου: «Ο Στρατηγός Gamelin με επεφόρτισε να σας γνωρίσω ότι, κατόπιν των δοθεισών εγγυήσεων Αγγλίας και Γαλλίας, βοήθεια προς την Ελλάδα θέλει παρασχεθεί πλήρης όση και όποταν η Ελληνική Κυβέρνησις ήθελε κρίνει ταύτην ως επιβαλλομένην εκ των περιστάσεων [...]. Επιθυμεί ο Στρατηγός να γνωρίζει η Ελληνική Κυβέρνησις και να γνωρίζετε και υμείς προσωπικώς ότι ευθύς ως η Ελλάς ήθελε ζητήσει την Συμμαχικήν βοήθειαν, αύτη θέλει παρασχεθεί αμέσως και πλήρως».

Ο Έλληνας Αντιστράτηγος, στη συνέχεια, ανέπτυξε τις ελληνικές αντιλήψεις για τα ζητήματα της συμμαχικής βοήθειας και μεταξύ άλλων επεσήμανε: «Εξασφαλιζομένης της επιστρατεύσεως και συγκεντρώσεώς του, ο ελληνικός Στρατός θα παρέξη όλον τον απαιτούμενον χρόνον δια την προς ενίσχυσίν του αποβίβασιν Συμμαχικών δυνάμεων, των οποίων ο αριθμός εις Μεγάλας Μονάδας θα εξαρτηθεί εκ της σημασίας την οποίαν το Βαλκανικόν Μέτωπον θα προσλάβει. Ίσως ο αριθμός ούτος θα χρειασθεί να είναι πολύ περισσότερος των 3 Μεραρχιών, τας οποίας, ως μου είπατε, διαθέτετε εν Συρία, ώστε να καταστεί δυνατόν να αντιμετωπισθεί αποτελεσματικώς σοβαρά εχθρική ενέργεια εν τη Βαλκανική. Εις το σημείον τούτο με διέκοψε ο Αντισυνταγματάρχης Mariot και μοι είπεν ότι ο Στρατηγός Gamelin τον επιφόρτισεν να μοι είπει: «Η Συμμαχική βοήθεια δεν είναι καθορισμένον να γίνει μόνον με τας διατιθεμένας εν Συρία 3 Γαλλικάς Μεραρχίας, αλλ' ότι θα είναι τόση όση χρειάζεται δια την αποτελεσματικήν αντιμετώπισιν της εχθρικής ενεργείας».

Ο Α. Παπάγος δήλωσε στον Αντισυνταγματάρχη Mariot ότι θα εγχειρήσει σ' αυτόν επιστολήν απευθυνόμενη προς τον Στρατηγό Gamelin.

Η Ελλάδα, βεβαίως, προσπαθούσε να μην δίνει αφορμές στον Άξονα, αλλά από την άλλη πλευρά προσπαθούσε να εξασφαλίσει μια «επαρκή» βοήθεια από τους Συμμάχους. Την απόφαση ότι θα είναι παρά το πλευρό των Συμμάχων την είχε πάρει πολύ νωρίς. Ο Μεταξάς, ως κοινοβουλευτικός Πρωθυπουργός ακόμη, στις αρχές Μαΐου του 1936, αποφάσισε «να ανοίξει σκόπιμα» τα χαρτιά του ενώ ταξίδευε σιδηροδρομικά προς το Βελιγράδι, για να προεδρεύσει της «Βαλκανικής Συνεννόησης». Επρόκειτο στη Διάσκεψη αυτή να συζητηθεί η ανανέωση της Συμφωνίας των Αθηνών της 9ης Φεβρουαρίου 1934. Σε εμπιστευτική του συνομιλία με τον Γιουγκοσλάβο Πρωθυπουργό Στογιαντίνοβιτς, γνωστό γερμανόφιλο, του ανέφερε ότι, σε περίπτωση που η Ιταλία θα βρισκόταν σε πόλεμο αντιμετώπη με τη Γαλλία ή την Αγγλία, «η Ελλάδα θα παρείχε

πλήρη υποστήριξη στις δύο μεγάλες δυτικές δυνάμεις».³

Ο πόλεμος κατά της Ελλάδας, που τόσο επιζητούσε η Ιταλία, ουσιαστικά κηρύχθηκε περί τις 03:00 της 28ης Οκτωβρίου 1940, με την επίσκεψη του Ιταλού Πρεσβευτή στην Αθήνα Γκράτσι στην παρά την Κηφισιά κατοικία του Έλληνα Πρωθυπουργού Ιωάννη Μεταξά, ο οποίος ενεχείρησε το «τελεσίγραφο» κηρύξεως του πολέμου.

Οι νίκες των Ελλήνων στα βορειοηπειρωτικά βουνά είναι μια πραγματικότητα και δημιούργησαν μια αντίστροφη μέτρηση στην ψυχολογία των δυνάμεων του Άξονα. Αλλά πρέπει να τονιστεί ότι και μόνο με το «ΟΧΙ» της Ελλάδας στην Ιταλία, η εντύπωση που δημιουργείται στον ελεύθερο κόσμο είναι καταπληκτική. Εξέχουσες προσωπικότητες θα τηλεγραφήσουν στον Έλληνα Πρωθυπουργό για να εκφράσουν τον θαυμασμό τους, μεταξύ αυτών και ο Αρχηγός των «Ελεύθερων Γάλλων» Στρατηγός Σαρλ ντε Γκώλ, ο οποίος στις 2 Νοεμβρίου 1940 τηλεγραφούσε από τη Μπραζαβίλ που βρισκόταν στον Μεταξά: *«Εξ ονόματος όλων των Γάλλων εκείνων που συνεχίζουν τον πόλεμο, όπως και εκείνων που προσωρινά κατέχει ο εχθρός, απευθυνόμαστε στην Εξοχότητά σας καθώς και προς την Κυβέρνηση του ελληνικού λαού για να εκφράσουμε τον θαυμασμό μας και την πίστιν μας στον αγώνα του. Ορθώθηκαν οι Έλληνες ακόμη μια φορά για να διαφυλάξουν την ελευθερία τους, δίνοντας στον κόσμο ένα παράδειγμα άξιο των αρχαίων τους παραδόσεων. Μαζί με τους συμμάχους μας θα νικήσουμε τους κοινούς εχθρούς μας».*

Ακολούθησε γράμμα του Ντε Γκώλ προς τον Τσώρτσιλ με το οποίο ζητά να βρεθούν μέσα αποστολής εθελοντών Ελεύθερων Γάλλων στο μέτωπο της Αλβανίας. Ας σημειωθεί ότι τότε οι Ελεύθεροι Γάλλοι μόλις ξεπερνούσαν τις 12.000.

Εν τω μεταξύ ο Χ. Σιμόπουλος, Πρεσβευτής της Ελλάδας στο Λονδίνο, τηλεγραφούσε προς το Υπουργείο Εξωτερικών στις 7 Νοεμβρίου 1940⁴: *«Με επεσκέφθη σήμερα αντιπρόσωπος του Στρατηγού De Gaulle ίνα μοι ανακοινώσει ότι πάντες οι Γάλλοι οι ευρισκόμενοι εις τας πέριξ Ελλάδος χώρας και επιθυμούντες ενωθώσι με γαλλικάς δυνάμεις Στρατηγού, διετάχθησαν μεταβώσιν εις Αθήνας ή Κάιρον. Εις Αθήνας υπασπιστής του Στρατηγού είναι ο κ. De Courcel, άλλοτε Γραμματεύς γαλλικής Πρεσβείας Αθηνών. Είναι προς το παρόν μια συμβολική εκδήλωση των αισθημάτων της Ελεύθερης Γαλλίας προς την Ελλάδα, ελπίζουν όμως να εξελιχθεί σημαντικότερα».*

Ο πόλεμος συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια του χειμώνα 1940/41 με τους Ιταλούς στην Αλβανία, ώσπου στις 6 Απριλίου 1941 επιτίθεται η «σιδηρόφρακτη» Γερμανία κατά της Ελλάδας μέσω Βουλγαρίας. Η Ελλάδα ανθίσταται και εδώ «δια την αξιοπρέπεια και την τιμή της». Αλλά ο ο άνισος αυτός αγώνας δεν ήταν ανθρωπίνως δυνατόν να συνεχιστεί. Τα Οχυρά του «Μεταξά» παρακάμπτονται, και η Ελλάδα εξαναγκάζεται να συνθηκολογήσει με τους Γερμανούς στις 14:00 της 9ης Απριλίου, στη Θεσσαλονίκη. Ο αγώνας όμως συνεχίζεται στην ηπειρωτική Ελλάδα, με δυνάμεις του Βρετανικού Εκστρατευτικού Σώ-

³Β. Μαθιόπουλος, *Η Συμμετοχή της Ελλάδας στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα 1998, 49.

⁴Το γεγονός συνέβη στη Β' Μοίρα του Βρετανικού Συντάγματος Καταδρομών στο στενό «Γκαμπές».

ματος. Η αποχώρηση του Βρετανικού Εκστρατευτικού Σώματος από την Ελλάδα άρχισε τη νύχτα 24/25 Απριλίου και τελείωσε την 1η Μαΐου 1941, κάτω από πολύ αντίξοες συνθήκες. Οι βρετανικές δυνάμεις μεταφέρθηκαν στην Αίγυπτο και την Κρήτη.

Έτσι, έπεσε η αυλαία της τελευταίας πράξεως του δράματος, όπως είχε εξελιχθεί το Έπος της Αλβανίας, ο επίλογος του οποίου θα κορυφωνόταν με τη Μάχη της Κρήτης. Ο Ελληνικός Στρατός είχε γράψει σελίδες άφθαστης δόξας, προκαλώντας τον θαυμασμό όλου του πολιτισμένου κόσμου, ακόμη και αυτών των αντιπάλων του, αλλά ήταν πεπρωμένο να υποκύψει μπροστά στον συντριπτικό όγκο δύο Μεγάλων Δυνάμεων.

Είναι ανθρωπίνως αδύνατον να αναφερθούν τα παραδείγματα των ηρώων της «άφθαστης δόξας», φράση η οποία δεν είναι καθόλου υπερβολική. Θα αναφέρω μόνο ένα παράδειγμα, όπως περιγράφεται στην ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ της 17ης Οκτωβρίου 2004 σε άρθρο του Καθηγητή της Ιστορίας των Νεότερων Χρόνων της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: «...ο Ταγματάρχης του Πυροβολικού Βερσής διατάχθη από τους προελαύνοντες Γερμανούς να παραδώσει τα πυροβόλα και τους άνδρες της μονάδας του. Εκείνος παρέταξε τους πυροβολητές μπροστά από τα πυροβόλα, έψαλαν αυτός και οι άνδρες τον Εθνικό Ύμνο και εν συνεχεία αυτοκτόνησε μπροστά στους εμβρόντητους κατακτητές, για να μην γίνει προφανώς μάρτυρας της ατιμώσεως των όπλων που του είχε εμπιστευθεί η πατρίδα...». Πιστεύω ότι το παράδειγμα του Ταγματάρχη Βερσή, τα κειμήλια του οποίου βρίσκονται στην «Εταιρεία των Φίλων του Λαού», είναι αντιπροσωπευτικό όλων εκείνων που δημιούργησαν «ΤΟ

...Εμείς οι Άγγλοι δεν θα λησμονήσουμε ποτέ την ανακούφιση και την παρηγοριά που μας προσέφερε κατά τις αγωνιώδεις εκείνες στιγμές του πολέμου η τιμιότητα και η αξιοπρέπεια της στάσης των Ελλήνων.

Άντονι Ήντεν

Απέναντι σε έξι ή επτά άνδρες από εσάς στέκεται όρθιος ένας Έλληνας. Ότι αυτός ο ένας τολμάει να υπερασπίσει το στενό της ελευθερίας που είναι οι Θερμοπύλες, προτάσσοντας το δικό του σώμα, είναι καταπληκτικό και όχι το ότι εσείς νικάτε.

Tomas Mann

ΕΠΟΣ ΤΟΥ ΣΑΡΑΝΤΑ», διαλύοντας την μέχρι τότε κυρίαρχη εντύπωση για το ακατανίκητο των δυνάμεων του Άξονα και στέλνοντας το μήνυμα της ελπίδας σε όλον τον κόσμο. Όμως, η σημασία της εμπλοκής της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δεν εξαντλείται σε μεμονωμένες ηρωικές πράξεις ή στη δράση συγκεκριμένων προσώπων και στην απήχηση που είχαν στη διεθνή κοινή γνώμη. Η σημασία της έγκειται στην αναγκαστική μεταβολή που επέφερε στα στρατηγικά σχέδια της Γερμανίας, όπως θα αναφερθεί αναλυτικά παρακάτω.

Η Ελλάδα, πιστή στο βάρος της ιστορίας της, αλλά και στις δεσμεύσεις της προς τους Συμμάχους, αγωνίζεται μαζί τους στη Βόρεια Αφρική και μετά στην Ιταλία.

Η Ελλάδα και η Γαλλία έχουν εδώ πλέον «βίους παράλληλους». Αυτό είναι μια πραγματικότητα. Και οι δύο βρίσκονται υπό κατοχή, αλλά συνεχίζουν τον αγώνα εκεί σε «ξένη χώρα». Εδώ αξίζει να μνημονευθεί ο ελληνικός «Ιερός Λόχος», μια από τις ελληνικές μονάδες που συγκροτήθηκαν στη Μέση Ανατολή, που αρχικά είχε υπαχθεί υπό βρετανική διοίκηση και συμπολέμησε υπό γαλλική διοίκηση, μετά από ένα ατυχές γεγονός.⁵ Ο Στρατηγός Μοντγκόμερυ, επηρεασμένος από αυτό το γεγονός και εκτιμώντας συνάμα το εύρος του μετώπου, δεν επέτρεπε τη διεξαγωγή καταδρομικών επιχειρήσεων, γι' αυτό διέταξε την επιστροφή του Ιερού Λόχου στην Αίγυπτο. Ο Συνταγματάρχης Τσιγάντες και οι συνοδοί του προσπάθησαν να μεταπείσουν τον Στρατηγό Μοντγκόμερυ, προβάλλοντας σειρά επιχειρημάτων.

Ο Στρατηγός Μοντγκόμερυ μεταπείστηκε και έθεσε τον «Ιερό Λόχο» υπό τη γαλλική ταξιαρχία

του Στρατηγού Leclerc (Λεκλέρ)⁵, που είχε φθάσει την ημέρα εκείνη στη Μίσιδα, τη βορειότερη άσση της Λιβυκής Σαχάρας. Υπό τις διαταγές του Στρατηγού Λεκλέρ, ο Ιερός Λόχος χρησιμοποιήθηκε ως κλιμάκιο έρευνας μεγάλου βάθους, για περιπολίες αναγνωρίσεως και επαφής, δηλαδή σε ρόλο ελαφρού ιππικού κατά την ορολογία της εποχής.

Δεν θα ήθελα όμως στο άρθρο τούτο να αδικήσω και την ιστορία αλλά και προσωπικότητες άλλων χωρών, ακόμη και αντιπάλων, γι' αυτό οφείλω, χάριν της ιστορικής αλήθειας, να αναφέρω λίγες από τις πολλές επισημάνσεις των παραπάνω προσωπικοτήτων.

Ο Πρωθυπουργός Ουίνστον Τσώρτσιλ, απευθυνόμενος προς τον Έλληνα Πρωθυπουργό, έλεγε: «*Η Ιταλία εύρε τας απειλάς του εκφοβισμού ανωφελείς έναντι ηρέμου θάρρους σας [...]. Ο τρόπος με τον οποίον ο ελληνικός λαός, υπό την αξίαν εμπιστοσύνης ηγεσίαν σας, αντιμετώπισε τους κινδύνους και τας προκλήσεις των τελευταίων μηνών, κατέκτησε τον θαυμασμόν του βρετανικού λαού δια την Ελλάδα. Θα σας παράσχωμεν όλην την δυνατήν βοήθειαν μαχόμενοι εναντίον κοινού εχθρού και θα μοιρασθώμεν την κοινήν νίκην*».

Στις 7 Απριλίου 1942 ο ραδιοφωνικός σταθμός της Μόσχας σ' εκπομπή του με θέμα «Χαιρετισμός προς τους Έλληνες» ανέφερε: «*Πολεμήσατε μικροί εναντίον μεγάλων και επικρατήσατε. Δεν ήταν δυνατό να γίνει διαφορετικά, γιατί είσατε Έλληνες. Οι Ρώσοι κερδίσαμε, χάρις στη θυσία σας, χρόνο για να αμυνθούμε. Σας ευγνωμονούμε*».

Στις 24 Σεπτεμβρίου 1942 ο Υπουργός Εξωτερικών, Άντονι Ήντεν, δήλωνε στην Αυτοκρατορική Λέσχη του Λονδίνου:

«*Άσχετα από ό,τι θα πουν οι ιστορικοί του μέλλοντος, εκείνο που εμείς μπορούμε να πούμε από τώρα είναι ότι η Ελλάδα πρώτη έδωσε αλησμόνητο μάθημα στον Μουσολίνι, Εμείς οι Άγγλοι δεν θα λησμονήσουμε ποτέ την ανακούφιση και την παρηγοριά που μας προσέφερε κατά τις αγωνιώδεις εκείνες στιγμές του πολέμου η τιμιότητα και η αξιοπρέπεια της στάσης των Ελλήνων*».

Αξίζει εδώ να σημειωθεί το λιγότερο γνωστό, αλλά εξίσου μνημειώδες, μήνυμα του Thomas Mann προς τον γερμανικό λαό, σχετικά με την επίθεση κατά της Ελλάδας, τον Απρίλιο του 1941. Μεταξύ άλλων το μήνυμα λέει: «*Απέναντι σε έξι ή επτά άνδρες από εσάς στέκεται όρθιος ένας Έλληνας. Ότι αυτός ο ένας τολμάει να υπερασπίσει το στενό της ελευθερίας που είναι οι Θερμοπύλες, προτάσσοντας το δικό του σώμα, είναι καταπληκτικό και όχι το ότι εσείς νικάτε*».

Θα μπορούσε κανείς να γράψει πολλές δεκάδες, αν όχι εκατοντάδες δηλώσεις-μηνύματα προσωπικοτήτων για την προσφορά της Ελλάδας σ' αυτόν

⁵Ο Στρατηγός Λεκλέρ ήταν ικανότατος Γάλλος Αξιωματικός, ο οποίος μέχρι το 1939 υπηρετούσε στο Μαρόκο. Τον Ιούνιο του 1940 κατόρθωσε να διαφύγει από τους Γερμανούς και τα γαλλικά συνεργαζόμενα στρατεύματα και να φθάσει στο Λονδίνο όπου προσχώρησε στις δυνάμεις του Στρατηγού Ντε Γκώλ. (ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ο Ελληνικός Στρατός στη Μέση Ανατολή*, 87).

τον πόλεμο. Δεν είναι όμως σκοπός του άρθρου αποκλειστικά η καταγραφή όλων αυτών των δηλώσεων-μηνυμάτων. Τώρα πρέπει να επισημανθούν τα κυριότερα στοιχεία της συμβολής της Ελλάδας:

Μετά την αποτυχία της Γερμανίας στη Μάχη της Αγγλίας, η επίθεση του Μουσολίνι κατά της Ελλάδας και η αποτυχία του να την καταλάβει σε 15 ημέρες, όπως ήλπιζε, σε συνδυασμό με την απραξία του Ιταλικού Στρατού στην Αφρική, όλο το καλοκαίρι του 1940, οδήγησαν μαθηματικώς στη διασπορά των στρατιωτικών στόχων της Γερμανίας. Η Ελλάδα όχι μόνον καθυστέρησε αλλά και επέφερε μεγάλες απώλειες στις δυνάμεις του Άξονα.

Η απόφαση της Ελλάδας να αντισταθεί και στη δεύτερη επιβουλή (γερμανική εισβολή), με γνωστό εκ των προτέρων το αποτέλεσμα, εν όψει της απόλυτης γερμανικής στρατιωτικής υπεροχής, ήταν κατά τον Σπύρο Νικολάου επ. Σύμβουλο Επικρατείας «*ηθικά ανώτερη και από το πρώτο ΟΧΙ*». Η απόφαση αυτή είχε ληφθεί ακόμα πιο πριν.

Στις 20 Δεκεμβρίου 1940 ο Πρέσβης της Γερμανίας στην Αθήνα Πρίγκηψ Έρμπαχ ρώτησε τον Ι. Μεταξά αν η συμμαχία Ελλάδας-Αγγλίας ίσχυε και κατά της Γερμανίας. Η απάντηση ήταν σαφής και κατηγορηματική: «*Αν μας εγγίσετε στα Βαλκάνια, βεβαίως*».

Επίσης, σε απόρρητη, αυστηρώς προσωπική αναφορά του Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Στρατού της Ελλάδας Αντιστρατήγου Α. Παπάγου προς τον Ι. Μεταξά⁶ που αφορά τις «*Απόψεις του Στρατηγού επί των γενικών γραμμών αντιμετώπισης των επιχειρήσεων εν περιπτώσει επεκτάσεως του πολέμου εις την Βαλκανικήν...*», μεταξύ άλλων αναφέρονται τα εξής: «*[...] ΕΞΕΤΑΣΤΕΟΙ ΠΙΘΑΝΟΙ ΑΝΤΙΠΑΛΟΙ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΕΩΣ ΤΩΝ*». Ως τοιούτοι δέον να ληφθώσιν υπ' όψιν η ΓΕΡΜΑΝΙΑ, η ΡΩΣΙΑ, η ΙΤΑΛΙΑ, η ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ και η ΟΥΓΓΑΡΙΑ [...]

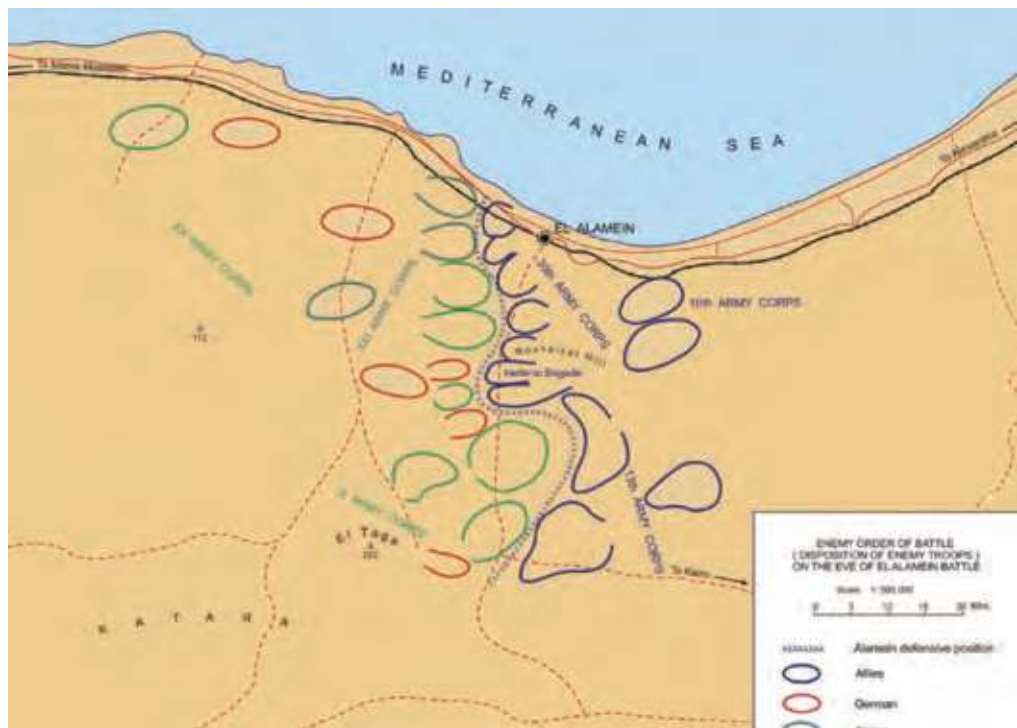
Κατόπιν των ανωτέρω είναι καταφανής η ανάγκη δια τα αμυνόμενα βαλκανικά κράτη όπως μόλις ως σημειωθώσιν αρχόμενα απειλητικά μέτρα των από βορρά αντιπάλων:

- λάβωσιν από κοινού άνευ χρονοτριβής τα απαιτούμενα μέτρα (επιστράτευσης, συγκέντρωσής των),
- καλέσωσιν άνευ χρονοτριβής τίνος τους αγγλο-γάλλους εις βοήθειαν,
- εκκαθαρίσωσιν άνευ χρονοτριβής τίνος την ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΝ, έστω κι αν αυτή δηλοί ουδετερότητα (περί τούτου γίνεται μνεία ευρύτερα περαιτέρω).

Τα μέτρα ταύτα θεωρούνται απαραίτητα δια την εξασφάλισιν των απαιτουμένων προϋποθέσεων επιτυχούς αντιμετώπισης των από βορρά εισβολέων, τουτέστι:

- αναχαιτίσεως αυτών επί γραμμής καλυπτούσης τουλάχιστον τα κύρια πολεμικά και βιομηχανικά κέντρα των βορείων βαλκανικών κρατών, αντιμετώπισεως των από βορρά εισβολέων αποφασιστικής δια των συνενωθέντων εγκαίρως όγκων των τεσσάρων βαλκανικών κρατών, ενισχυθέντων δι' άγγλογαλλικών δυνάμεων...»

⁶Ο Στρατηγός Fuller, επικαλούμενος τη ρήση του Μ. Ναπολέοντος κατά την οποία η αλλαγή του στρατηγικού στόχου, σε περίπτωση που ο αρχικά επιλεγείς στόχος αποδεικνύεται λανθασμένος, είναι πράξη μεγαλοφυίας, όμως η απώλεια του στόχου αυτού είναι έγκλημα, Αρχεία Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικού αριθ. πρωτ. 99469, 13 Μαρτίου 1940.

Μνημείο πεσόντων στο Ελ Αλαμίν

Η απάντηση του Ι. Μεταξά στον πρέσβη της Γερμανίας και η αναφορά του Αντιστρατήγου Α. Παπάγου προς τον Ι. Μεταξά είναι δύο από τις πολλές τεκμηριώσεις που καταρρίπτουν τη θεωρία του Γερμανού ιστορικού Η. Richter, που στο βιβλίο του *Η ιταλογερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδας* ισχυρίζεται ότι η άμυνα της Ελλάδας «δεν ήταν καρπός ελεύθερης επιλογής».

Η εκστρατεία της Γερμανίας κατά της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας την άνοιξη του 1941 καθυστέρησε την εισβολή στη Ρωσία κατά πέντε εβδομάδες που τελικά αποδείχτηκαν κρίσιμες για την έκβαση του όλου εγχειρήματος, όταν ο πρόωρος και βαρύς χειμώνας του 1941 σταμάτησε τις γερμανικές δυνάμεις μπροστά στη Μόσχα.

Ο Γερμανός ιστορικός, που αναφέρθηκε παραπάνω, αμφισβητεί την επίδραση της ελληνικής εκστρατείας στον χρόνο έναρξης της επιχείρησης «ΒΑΡΒΑΡΟΣΣΑ». «Πρόκειται για τελείως επιπόλαια ανάγνωση, αν όχι πλαστογραφία, των γεγονότων και παράλληλα για μια λογική αυθαιρεσία».⁷ Πρέπει να διευκρινισθεί ότι η αναβολή της επίθεσης κατά της Ρωσίας από 15 Μαΐου στο δεύτερο δεκαπενθήμερο του Ιουνίου αποφασίστηκε την 15η Απριλίου 1941 και οφειλόταν αποκλειστικά στην επικείμενη εκστρατεία κατά της Γιουγκοσλαβίας και της Ελλάδας.

Τελευταία, αλλά όχι και πιο ασήμαντη, άμεση συνέπεια της ελληνικής εκστρατείας ήταν η αχρήστευση, από τις υπερβολικές απώλειες, της μοναδικής μεραρχίας αλεξιπτωτιστών, της πιο επίλεκτης μονάδας του Γερμανικού Στρατού στη Μάχη της Κρήτης, με τη συνακόλουθη αδυναμία περαιτέρω χρησιμοποίησής της σε παρόμοιες επιχειρήσεις που θα μπορούσαν να είναι κρίσιμες κατά τη διεξαγωγή του πολέμου στο ανατολικό μέτωπο ή για διείσδυση στη Μέση Ανατολή ή για την κατάληψη της Μάλτας, η στρατηγική σημασία της οποίας ήταν μεγάλη.

Στις παραπάνω άμεσες συνέπειες της εμπλοκής της Γερμανίας στην «προκαταρκτική» εκστρατεία των Βαλκανίων «ΜΑΡΙΤΑ» (προκαταρκτική σε σχέση με την εφαρμογή του σχεδίου ΒΑΡΒΑΡΟΣΣΑ) θα πρέπει να προστεθεί και η προελθούσα εξασθένηση του όλου μετώπου της Μέσης Ανατολής από την επίθεση του Μουσολίνι κατά της Ελλάδας.

Από όσα μέχρι τώρα αναφέρθηκαν, πιστεύω ότι βγαίνει το συμπέρασμα ότι η Ελλάδα συνέβαλε στη νίκη κατά του Άξονα αλλά και συνεργάστηκε τίμια με τους Συμμάχους από την αρχή μέχρι το τέλος του πολέμου και φυσικά δεν ήταν ουδέτερη.

Η Ελλάδα δεν ισχυρίζεται ότι αυτή «νίκησε» τον Άξονα.

Η Ελλάδα συνεργάστηκε με τους Συμμάχους και σε πολλές δηλώσεις της αλλά και σε διάφορα πονήματα επισημαίνει αυτή την πραγματικότητα.

Η έκκληση της 10ης Νοεμβρίου 1940, που παρατίθεται παρακάτω, των Ελλήνων διανοομένων προς τους διανοούμενους ολόκληρου του κόσμου για ηθική βοήθεια, δείχνει την ασυμβίβαστη και ανυποχώρητη ανδρεία, το

⁷Σπύρος Νικολάου, *Η σημασία και τα αποτελέσματα της Συμμετοχής της Ελλάδας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα, 2004, 38.

ακατάβλητο σθένος της παρρησίας και μαχητικότητας, την ακράδαντο πίστη και εμμονή στις παραδόσεις και τις αξίες του έθνους και των ανθρώπων του πνεύματος:

ΕΚΚΛΗΣΙΣ

ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΥΣ ΟΛΟΚΛΗΡΟΥ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

(10 Νοεμβρίου 1940)

Είναι δύο εβδομάδες τώρα που μ' ένα τελεσίγραφο, μοναδικό στα διπλωματικά χρονικά των εθνών, για το περιεχόμενο, την ώρα και τον τρόπο που το παρουσίασαν, η Ιταλία κάλεσε την Ελλάδα να της παραδώσει τα εδάφη της, ν' αρνηθεί την ελευθερία της, και να κατασπιλώσει την τιμή της.

Κι αυτή τη στιγμή, κοντά στο ρεύμα του Θυάμιδος και στις χιονισμένες πλαγιές της Πίνδου και των μακεδονικών βουνών, πολεμούμε, τις περισσότερες φορές με τη λόγχη, αποφασισμένοι να νικήσουμε ή να πεθάνουμε μέχρι ενός.

Αγωνιζόμαστε για τη σωτηρία όλων εκείνων των υψηλών αξιών που αποτελούν τον πνευματικό και ηθικό πολιτισμό, την πολύτιμη παρακαταθήκη που κληροδότησαν στην ανθρωπότητα οι δοξασμένοι μας πρόγονοι και που σήμερα βλέπουμε ν' απειλούνται από το κύμα της βαρβαρότητας και της βίας. Ακριβώς αυτό το αίσθημα εμπνέει το θάρρος σ' εμάς τους Έλληνας διανοούμενους, τους ανθρώπους του πνεύματος και της τέχνης, ν' απευθυνθούμε στους αδελφούς μας όλου του κόσμου για να ζητήσουμε, όχι την υλική, αλλά την ηθική βοήθειά τους.

Με τη μεγάλη και σταθερά αυτή ελπίδα, Σας στέλνουμε τον αδελφικό μας χαιρετισμό:

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ, ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ,
ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ,
ΣΩΤ. ΣΚΙΠΗΣ, ΔΗΜ. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ,
Κ. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, ΝΙΚΟΣ ΒΕΗΣ, Κ. ΠΑΡΘΕΝΗΣ, ΙΩΑΝ. ΓΡΥΠΑΡΗΣ,
ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ,
ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ, Κ. ΟΥΡΑΝΗΣ,
Μ. ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ, ΓΡΗΓ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ,
ΑΛΕΞ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ, ΑΡΙΣΤ. ΚΑΜΠΑΝΗΣ.

Βεβαίως, σε ένα άρθρο δεν είναι δυνατό να καταγραφούν-αναλυθούν απόλυτα όλα τα στοιχεία που διακριβώνουν και εξατομικεύουν πλήρως τη συμβολή της Ελλάδας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και τις σχέσεις της (συνεργασίες) με τη Γαλλία.

Θα ήθελα εδώ να επισημάνω ένα σημείο της αναφοράς του Αρχιστρατήγου Παπάγου⁸: «... κατά την 28η Οκτωβρίου 1940, ημέραν καθ' ήν η Ελλάς απορρίψασα το ιταλικόν τελεσίγραφον, απεδύθη υπέρ της εθνικής αυτής ελευθερίας εις τον τιμιόν της αγώνα. Εις τον αγώνα τούτον, η Ελλάς, συνεπής προς την παρ' αυτής

⁸ΓΕΣ/ΔΙΣ Αναφορά Αρχιστρατήγου Φ.601/Α/1, 36.

Αριθ. Πρωτ. 4.Π. 6229

ΑΥΤΙΟΘΕΤΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΠΡΟΕΡΟΤΙΚΗ

Εν Αθήναις τῆ 27 Δεκεμβρίου 1939

Ἄ

Ἀρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ

Π ρ ο ς

τῶν Ἀ.Π.τὸν Χόριον Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως
καὶ Ἰπουργὸν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν

Ἐ.Υ.Τ.Θ.Π.Θ.

Handwritten: The 1st of 14

Μετὰ τῆς συνομιλίας μου μετὰ τοῦ Ἀντισυνταγματάρχου
ἐντεταλμένου τοῦ Στρατηγοῦ _____ *

λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἀναφέρω ὅτι τὴν μεσημέριον τῆς
23ης δεκεμβρίου ὁ ἐνταθὲς Στρατιωτικὸς Ἀσκήσιμος τῆς Γαλλίας
Ἀντισυνταγματάρχου _____, παρουσιάσας ἐνδεδειγμένον, μοι ἐπέφερεν
ὅτι ἀρχίον, ὡς ἰδίωτη οὐχὶ τὴν πραγματικὴν διὰ τὴν ἐξα-
πείθειαν τῆς πλήρους μυστικότητος, Γάλλος ἀξιωματικὸς ἐντεταλ-
μένος παρὰ τοῦ Ἀρχιστρατηγού τῶν Ἀγγο-Γαλλικῶν συνδυῶν Στρα-
τηγού _____ νὰ ἐκτελέσῃ συνάντησιν μετ' ἐμοῦ. Ὁριον τὴν 18.
30 ὥραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας, τὴν ὥραν δὲ ταύτην ἐβίβην εἰς τὸ Γρα-
φεῖον μου τὸν Ἀντισυνταγματάρχον _____, ὅστις ἔφερε καὶ μέ-
λος τῆς τελευταίας ἐκπαιδευτικῆς Γαλλικῆς Στρατιωτικῆς ἀποστο-
λῆς παρὰ τῆ Ἑλληνικῆς Ἐστρατῆ. Μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν τυπιῶν
φιλοφρονήσεων ἡ ἐν λόγῳ Ἀντισυνταγματάρχος μοι ἐνεχείρισεν ἐπι-
στολὴν τοῦ Στρατηγοῦ _____, ἧς συνομολογῶν ἐπιγράφων,
μοι διεκρίβασε δὲ προσφορικῶς καὶ τὰ ἐξῆς ἐκ κέρους τοῦ Ἀρχιστρα-
τηγού:

« Ὁ Στρατηγὸς _____ ἐπεφθέρισεν νὰ σοῦ γνωστοῖν ὅτι ἡ κατέ-
πειν τῶν δοκιμασθῶν Ἑγγυησῶν Ἀγγλικῆς καὶ Γαλλικῆς προέβλεπε πρὸς
τὴν Ἑλλάδα ἐλακὴ κεραικῆ πλῆρης ὄψεως καὶ ὁπότεν ἡ Ἑλληνικὴ
Κυβέρνησις ἤθελε κινήσει ταύτην ὡς ἐπιβαλλομένη ἐν τῶν κεραικῶν
μεσῶν, κατ' ὁδὸν αὐτῶν δὲ ἤθελε νὰ ἐπιανεληθῶσαν αἱ ἐξουχίαι

- 7 -

νάπτω ἐξείως ἀντίγραφον, ὡς καὶ τῆς πρὸς τὸν Στρατηγὸν ἑλληνικῆν
ἐπιστολῆς μου. Ἡ παροῦσα ἀναφορὰ μου καὶ τὰ συντημένα αὐτῆ ὁ-
μοβάλλονται, ἀσφύτως τῆ ἐντολῆ Ἰμῶν, ἐπὶ τῆ σκοπιᾷ ὅπως ἐβρίσκειν-
ται καταϊεθεμένα καὶ εἰς τὰ Ἀρχεῖον τοῦ Ἰπουργείου Ἐξωτερι-
κῶν.

Handwritten signature: Α. Παπαγιάννης

Α. Π Α Π Α Γ Ι Α
Ἀντιστρατήγος

ασκηθείσα ηθικόν, εθνικόν, υπερήφανον και ουδόλως καιροσκοπικόν πολιτικόν, κατήλθε μετά πίστεως και κατήλθεν εις αυτόν, βασιζομένη κυρίως εις τας ιδίας αυτής δυνάμεις και εν πλήρει επιγνώσει ότι η δοκιμασία της χώρας θα ήτο βεβαίως μακρά και αι θυσίαι μεγάλαι».

Νομίζω ότι αυτή την επισήμανση του Αρχιστρατήγου την δέχονται οι ψυχές όλων των ηρώων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μεταξύ αυτών και των Γάλλων και Ελλήνων που συμπολέμησαν. Εμείς, πρέπει να ερευνούμε και να καταγράψουμε γεγονότα όπως του Βερσή, του Λεκλέρ και του Τσιγάντε, για να μας φωτίζουν και να μας κατευθύνουν στον σωστό δρόμο του καθήκοντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Αδημοσίευτες Πηγές: Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών.
- ☞ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου 1940-1941*, Αθήνα 1984.
- ☞ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ο Ελληνικός Στρατός στη Μέση Ανατολή*, Αθήνα 1996.
- ☞ Αντιστρατήγου Ι. Κ. Μανέτα, *Ιερός Λόχος 1942-1945*, Αθήναι 1977.

ΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ ΠΥΡΟΒΟΛΙΚΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΒΕΡΣΗΣ

(1901-1941)

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Ανθλγός (ΠΖ) Γεώργιος Φλώρος, Α' Βραβείο ΣΣΕ

Δεν θα μπορέσουμε ποτέ να απαντήσουμε αν η ιστορική στιγμή καθορίζει την πράξη ή αν η πράξη ταυτοποιεί τη στιγμή ως ιστορική. Επίσης, αν η συναισθηματική φόρτιση, τα γεγονότα, ο επαναπροσδιορισμός των συνθηκών ή ο άκρατος ηρωισμός οδηγεί τον στρατιωτικό να γίνει ήρωας. Ο Ταγματάρχης πυροβολικού Κωνσταντίνος Βερσής του Σωτηρίου, Α.Μ. 13807, υπηρετώντας ως Διοικητής Μοίρας στο Α΄ Σύνταγμα Πεδινού, στο ύψωμα Ραψίστης του νομού Ιωαννίνων, αυτοκτόνησε όταν «αναγκάσθηκε» να παραδώσει τα πυροβόλα της μοίρας του στους Γερμανούς κατά παράβαση των αρχικών όρων της ανακωχής: *«...Πριν παραδώσει τη μοίρα του, την παρέταξε κατά τον κανονισμό ασκήσεων πυροβολικού, την επιθεώρησε, όλοι οι άνδρες έψαλαν τον Εθνικό Ύμνο και αμέσως μετά αυτοκτόνησε με το περίστροφό του...»*. Στην παρούσα βιογραφική εργασία, θα προσπαθήσουμε να ξεδιπλώσουμε περιληπτικά τις πτυχές της ζωής τού στρατιωτικού αυτού, ο οποίος με την πράξη του έμεινε απαρεγκλίτως πιστός στα εδάφια του όρκου που έδωσε ως Εύελπης: *«...Να υπερασπίζω με πίστιν και αφοσίωσιν, μέχρι της τελευταίας ρανίδος του αίματός μου τας Σημαίας. Να μην τας εγκαταλείπω, μηδέ ν' αποχωρίζομαι ποτέ απ' αυτών...»* Επίσης, θα περιγραφεί η περιρρέουσα ιστορική ατμόσφαιρα, καθώς και τα σημαντικότερα πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα τα οποία πλαισίωσαν τη στρατιωτική ζωή τού Κωνσταντίνου Βερσή και τα οποία μπορεί και να τον επηρέασαν στην «Τελική Πράξη». Τέλος θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η μελέτη θα στηριχθεί στο αρχειακό υλικό το οποίο μας παραχώρησαν η ΔΙΣ και η ΥΣΑ, καθώς και αυτό της προσωπικής μας έρευνας. Τα τεκμήρια υπέστησαν τη μελέτη, την επεξεργασία και την επιλογή.

ΓΕΝ. ΕΠΙΤ. ΣΤΡΑΤΟΥ
ΑΝΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

(ΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΥ
ΙΝΟΝΤΟΣ ΕΝ ΠΟΛΕΜΩ)

1. Γενικά Στοιχεία

Όνοματεπώνυμο : ΒΕΡΣΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ
 Όνομα Πατρός : ΣΩΤΗΡΙΟΣ
 Τόπος και χρόνος γεννήσεως : Αθήνα 22-2-1901
 ΑΜ : 13807
 Όσλον — Σώμα — Βαθμός : Τχης ΠΒ
 Απονεκωθείς μετά θάνατον βαθμός : Ανχης
 Προβόσεις (Τρόπος κατατάξεως) : ΣΣΕ
 Ημερομηνία κατατάξεως : 9-11-1917
 Ημερομηνία έναρξης Άνθλγού : 28-8-21
 Μονάς εις ην υπερέτει όταν ἐρονείθη : Α' Συν. Πεδ. Πυροβολικού
 Ημερομηνία θανάτου : 23-4-1941
 Τόπος και μάχη καθ' ην έπεταν : Ύψωμα Ραφσότης Νότια Ιωαννίνων

2. Συνθήκαι υπό τὰς ὁποίας ἐφρονεύθη

Υπερωτάνας ως Διτήρ Μοίρας στο Α' Σύνταγμα Πεδινού Πυροβολικού αυτοκτόνησε στο ύψωμα Ραφσότης Νότια Ιωαννίνων στις 23 Απριλίου 1941, όταν υποχρεώθηκε να παραδώσει τα πυροβόλα της Μοίρας του στους Γερμανούς κατά παράβαση των αρχικών όρων της Ανακωχής.

3. Πολεμική δράσις

Έλαβε μέρος στον Ελληνοϊταλικό πόλεμο 1940-41.

την υπέρτατη ιδέα της πατρίδας και όχι μόνον. Το ότι όμως υπηρέτησε στην πρώτη γραμμή από τη θέση του αξιωματικού σημαίνει ότι συνειδησιακά και υπαρξιακά γαλουχήθηκε από την οικογένειά του με τη Μεγάλη Ιδέα του Ελληνισμού, και υπό αυτήν την προοπτική εισέρχεται ως υποψήφιος στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων.

Η προαναφερθείσα περίοδος κατά την οποία ο Κωνσταντίνος Βερσής μεγάλωσε και «προετοιμάστηκε» ως υποψήφιος (9/11/1917) για τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων και στη συνέχεια ως Εύελπις 1ης (1/08/1918) είναι από τις ιστορικά και πολιτικά πιο ταραχώδεις, όχι μόνον για τη νεότερη ελληνική ιστορία αλλά και για ολόκληρη την Ευρώπη και την Εγγύς Ανατολή.

Επιγραμματικά αναφέρουμε: Η παγκόσμια πολιτική της Γερμανίας, η αντίδραση της Αγγλίας στην ανάπτυξη του γερμανικού πολεμικού στόλου, η κατάρρευση του μύθου της στρατιωτικά ισχυρής Ρωσίας (1905), καθώς και η άνοδος των αξιών του милитарισμού και της λογικής των εξοπλισμών θα οδηγήσουν στον Μεγάλο Πόλεμο. Επίσης, οι ανακατατάξεις στον χώρο της Εγγύς Ανατολής, στο τέλος του 19ου-αρχές 20ού αιώνα, ανέτρεψαν θεμελιώδη δεδομένα που εί-

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1901-1917

Πολιτικά και Στρατιωτικά Γεγονότα

Ο Κωνσταντίνος Βερσής γεννιέται στις 22 Φεβρουαρίου του 1901 στην Αθήνα και θα εγγραφεί από τον πατέρα του Σωτήριο, το επόμενο έτος, στα Μητρώα Αρρένων του Δήμου Αθηναίων, με αύξοντα αριθμό: 119/1849. Περισσότερα για την οικογενειακή του κατάσταση δεν γνωρίζουμε, για να εξηγήσουμε πώς ο πατέρας Σωτήριος ενστάλαξε στην ψυχή τού Κωνσταντίνου

χαν αποκτήσει χαρακτήρα δόγματος. Η Ελλάδα, ειδικότερα, μετά την ήττα του 1897, είχε μικρά περιθώρια ελιγμών τόσο όσον αφορά το Κρητικό Ζήτημα όσο και την προώθηση των ελληνικών συμφερόντων στην Οθωμανική Μακεδονία. Η επανάσταση των Νεότουρκων (1908) οδήγησε στους Βαλκανικούς του 1912-1913, με νίκη των συμμαχικών βαλκανικών κρατών στον πόλεμο αυτό, αλλά και στην κατάταξη της Πύλης στο στρατόπεδο των ηττημένων. Το επιστέγασμα αυτής της περιόδου για την Ελλάδα –ανεπανάληπτης, για όσους την έζησαν, εξαιτίας των πυκνών στρατιωτικών και διπλωματικών μαχών– στο τιμόνι της οποίας είναι ο Ελευθέριος Βενιζέλος όσον αφορά την πολιτική ηγεσία και ο Βασίλειος Κωνσταντίνος όσον αφορά τη στρατιωτική, ήταν η προσάρτηση της Ανατολικής Μακεδονίας (Συνθήκη Βουκουρεστίου, Αύγουστος 1913) και η παραχώρηση των νησιών του βορείου και κεντρικού Αιγαίου εκτός της Ίμβρου και της Τενέδου (τον Δεκέμβριο του 1913) αφενός, και η επιδίκαση, από τις Μεγάλες Δυνάμεις, της Βορείου Ηπείρου στο κράτος της Αλβανίας (Δεκέμβριος-Φεβρουάριος 1913-1914) αφετέρου. Έντονο πολιτικό γεγονός της εποχής αυτής για την Ελλάδα είναι ο Εθνικός Διχασμός. Οι τεταμένες σχέσεις Κωνσταντίνου και Βενιζέλου, κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων, κορυφώθηκαν το 1915 και κάλυψαν την επόμενη διετία, ενώ ο Κωνσταντίνος Βερσής ετοιμαζόταν για τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων. Μια περίοδος με έντονο το στοιχείο του παραδόξου, που δεν απουσιάζει από την ελληνική πολιτική, και κατά τη διάρκεια της οποίας διεξήχθη ένας ιδιότυπος πόλεμος στο ελληνικό έδαφος και στα ελληνικά χωρικά ύδατα, με κανονικές ναυτικές και στρατιωτικές επιχειρήσεις.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1917-1921

Η αναδιοργάνωση του Στρατού

Η εποχή κατά την οποία ο Κωνσταντίνος Βερσής έγινε δεκτός στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, χαρακτηρίζεται ως η Ε΄ 1914-1940. Η περίοδος αυτή έχει δύο χαρακτηριστικά: αφενός τις μεταρρυθμίσεις και την αύξηση των εισακτέων, εξαιτίας του επερχόμενου Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, και αφετέρου τις στρατιωτικές εκκαθαρίσεις από τον Βενιζέλο. Επίσης, την εποχή που ο Κωνσταντίνος Βερσής είναι στους «κόλπους της Σχολής», μέρος μαθητών των τάξεων 1917, 1918 και 1919 εγκατέλειψε τη Σχολή και προσχώρησε στον «Στρατό Εθνικής Αμύνης» στη Θεσσαλονίκη, μετά την ανάληψη της πολιτικής εξουσίας από τον Ελευθέριο Βενιζέλο (Ιούνιος 1917).

Τα κατ'έξοχήν στρατιωτικά γεγονότα της περιόδου αυτής είναι οι εκκαθαρίσεις του στρατού (1917) από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, καθώς και η αναδιοργάνωσή του σε μια αξιόμαχη δύναμη, ικανή να αγωνιστεί δίπλα στις δυνάμεις της Entente και να διεκδικήσει το μερίδιό της στο ενδεχόμενο μιας συμμαχικής νίκης. Με Υπουργό Στρατιωτικών τον Θ. Πάγκαλο, θα αποστρατεύσει 1.600 αξιωματικούς και θα θέσει σε διαθεσιμότητα άλλους 700, ενώ θα υποβιβάσει σε οπλίτες 600 έφεδρους αξιωματικούς. Το 40% των Ελλήνων αξιωματικών θα βρεθεί εκτός στρατεύματος και θα αντικατασταθεί από «Βενιζελικούς», κατά παρέκκλιση της επετηρίδας. Στη συνέχεια, το ζήτημα της αναδιοργάνωσης και της επιστράτευσης ήταν η κύρια ενασχόληση της κυβέρνησης με Υπουργό Στρατιωτικών τον ίδιο τον Βενιζέλο, ο οποίος εξασφάλισε δύο στρατιωτικά-πολεμικά δάνεια από τη Γαλλία, ύψους 800

χιλιάδων χρυσών φράγκων, και με αυτά δημιούργησε έναν αξιόμαχο στρατό. Γάλλοι αξιωματικοί με επικεφαλής τον Μπραγκέ (Στρατιωτικό Ακόλουθο της πρεσβείας στην Αθήνα), ανέλαβαν «...να εξασφαλίσουν την οργάνωσιν και την προς πόλεμον προπαρασκευήν του Ελληνικού Στρατού...». Επίσης, την ίδια περίοδο, πραγματοποιήθηκαν σημαντικές μεταρρυθμίσεις στον οπλισμό του στρατού, όπως η παραδοχή των οπλοπολυβόλων και οβιδοβόλων ως τακτικών όπλων του Πεζικού και η ενίσχυση της Αεροπορίας Στρατού, που αποσπάστηκε από το Μηχανικό και απετέλεσε ιδιαίτερη υπηρεσία. Στο τέλος του 1918, παρά τις στάσεις στο στράτευμα από τους «Κωνσταντινικούς», ο Ελληνικός Στρατός αποτέλεσε ανεξάρτητη στρατιά από τις συμμαχικές δυνάμεις, με τρία Σώματα Στρατού: το Σώμα Στρατού Εθνικής Αμύνης, το Α΄ Σώμα Στρατού και το Β΄ Σώμα Στρατού με 3 μεραρχίες το καθένα και στελέχωσή τους με μονάδες: Πυροβολικού, Μηχανικού, Ιππικού, Υγειονομικού και Επιμελητείας. Ο Ελληνικός Στρατός, που ένα μεγάλο μέρος του πολεμούσε από την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων (1912-1913), συμμετέσχε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο 1917-1920 και συνέχισε με την εκστρατεία στη Μικρά Ασία 1919-1923.

Η φοίτηση του Βερσή στη ΣΣΕ

Τα τεκμήρια τα οποία μας παραχώρησε η ΥΣΑ από τη φοίτηση του Ευέλπιδος Κ. Βερσή στη ΣΣΕ πιστεύουμε ότι είναι ενδεικτικά της δυνατής και ανήσυχης προσωπικότητάς του. Διακρίσεις και ποινές κατακλύζουν τον φάκελό του, το λίγο χρονικό διάστημα που καλύπτει το αρχείο. Πράξεις όπως παραλήψεις, κάλυψη συναδέλφων του ή απόκρυψη ποινών τους (με αποτέλεσμα να τιμωρεί-

ται ο ίδιος), η διάκρισή του σε Αρχηγό τάξης και στη συνέχεια σε Δεκανέα χαρακτηρίζουν σίγουρα μια ανήσυχη φύση και νεότητα, η οποία θέλει να αναδειχθεί και να μην περάσει απαρατήρητη. Θα αναφερθούν ενδεικτικά κάποια συμβάντα από το Ημερολόγιον Σχολείου της ΣΣΕ: Στην Ημερήσια Διαταγή Σχολείου με ημερομηνία 29 Ιουνίου 1920, μέσα από την τιμωρία της διήμερης κράτησης, διαπιστώνουμε ότι είναι Αρχηγός της τάξης του: «...εις τον *Εύλπιν Ι Βερσήν Κ.* διότι αρχηγός της τάξεως ών αντί να δίδη το παράδειγμα της ευταξίας εν τω μελετητηρίω ούτος εθωρύβη εν αυτώ εμποδίζων τους άλλους συναδέλφους του να μελετώσιν...». Επίσης, φαίνεται να συμπαρίσταται σε τιμωρημένους συναδέλφους του με τον δικό του τρόπο και οπωσδήποτε τιμωρούνταν γι' αυτήν του την ενέργεια. Τούτο, πέρα από την παράληψη ή όχι, καταδεικνύει άτομο το οποίο δεν «δίνει» τους συμμαθητές του, ακόμα κι όταν τιμωρείται ο ίδιος. Αναλυτικά: Ημερολόγιον Σχολείου της 28ης Ιουνίου 1920: «...*Δεκ. Βερσήν Κ. εξαήμερος κράτησις, [...] εσφαλμένως είχεν αναγράψει ότι η ποινή του Εύελ. ΙΙ (όνομα) έληγεν την 26ην ενώ αύτη λήγει την 29ην τρ. ειδοποιήσας άμα τον εν λόγω εύελπιν ότι ληξούσης της ποινής του, εδικαιούτο εξόδου...*». Στη συνέχεια, με ημερομηνία 7 Ιουλίου 1920: «...*48ωρον κράτησιν εις τον δεκ. Βερσήν Κ., διότι αντιληφθείς παράπτωμα κατωτέρου του, ανέφερεν τούτο μετά 20ωρον*». Στην Ημερήσια Διαταγή της 19ης Ιουλίου 1920 διαβάζουμε δύο ποινές για δύο παραπτώματα την ίδια ημέρα: *και δήμερη κράτηση και 10ήμερη φυλάκιση*. Ο νεαρός Βερσής φαίνεται να διαθέτει έναν εκρηκτικό

χαρακτήρα, απείθαρχο πολλές φορές, αλλά θα μπορούσαμε να τον χαρακτηρίσουμε και υγιή, σε σχέση με τη νεότητα και την αυστηρή πειθαρχία της ΣΣΕ. Επίσης, Ημερολόγιον Σχολείου της 16ης Νοεμβρίου αναφέρει 2ήμερη κράτηση, διότι μιλά στην πύλη χωρίς άδεια. Τέλος, στο τελευταίο τεκμήριο που έχουμε στα χέρια μας, διαβάζουμε τιμωρία 4ήμερης φυλάκισης, διότι ο Βερσής, ως μαθητής της ΙΙΙ τάξης, εξέρχεται της Σχολής με τη «στολή του νοσηλευμένου(!) για την αγορά πραγμάτων».

Συμπεράσματα περιόδου

Κατά τη διάρκεια της παραμονής του Βερσή στη ΣΣΕ, το σίγουρο είναι ότι το στράτευμα ζει τις πιο έντονες και μεγάλες ανατροπές-αλλαγές δομής, φιλοσοφίας και στάσης απέναντι στην πολιτική εξουσία. Ο νεαρός Εύελπης, μέσα από

Ημερολόγιο Σχολείου Βερσίου
16ης Νοεμβρίου 1920

Αθωμανικός επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
Αθωμανικός επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών

α) Ταυτό τον αθωμανικός επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
1) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
2) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
3) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
4) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
5) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
6) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
7) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
8) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
9) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
10) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών

Ημερολόγιο Σχολείου Βερσίου
29ης Ιουνίου 1920

Αθωμανικός επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
Αθωμανικός επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών

Τοίς δύο επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
1) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
2) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
3) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
4) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
5) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
6) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
7) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
8) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
9) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών
10) Ημέρα παραμονή επί διακοπών επί διακοπών επί διακοπών

τα τεκμήρια της ΣΣΕ, εμφανίζεται ως ένα «ανήσυχο πνεύμα». Ο συνδυασμός διάκρισης και ποινής φανερώνει, για το νεαρόν της ηλικίας του, μια προσωπικότητα ολοκληρωμένη και επαναστατημένη. Ο Βερσής εισήλθε στη ΣΣΕ στην εφηβεία, μόλις δεκαέξι ετών. Η μη ύπαρξη αρχείων, πέραν των παραπάνω και μερικών ακόμα για την περίοδο που ήταν στη Σχολή, δεν μας επιτρέπει να αποφανθούμε για τη πρωθύστερη συμπεριφορά του. Ήταν απόλυτα προσηλωμένος στη στρατιωτική πειθαρχία ή ανασυγκροτούσε την προσωπικότητά του υιοθετώντας ή απορρίπτοντας στάσεις; Τα γεγονότα αναμέτρησης στρατιωτικής και πολιτικής εξουσίας στον ελλαδικό χώρο τον άφηναν ή όχι ανεπηρέαστο; Πέρα από τις εικασίες, όταν ο Βερσής ορκίσθηκε Ανθυπολοχαγός, είχε πάρει την επαρκή στρατιωτική κατάρτιση και είχε ολοκληρωθεί ως προσωπικότητα. Διαπνεόταν από τα ιδανικά της Φυλής και τη Μεγάλη Ιδέα και ήταν αποφασισμένος να θυσιαστεί για την πατρίδα αν χρειαζόταν, αφού γνώριζε πολύ καλά ότι ορκιζόμενος θα έπερνε φύλλο πορείας για τον χαλασμό της Μ. Ασίας.

**Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΚΑΙ
Η ΣΦΥΡΗΛΑΤΗΣΗ
ΤΟΥ ΝΕΑΡΟΥ
ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΥ ΜΕ ΤΗ
ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ...**

ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ: 1921-1923

Η Τρίτη πράξη. Η Ήττα..., Η Υποχώρηση..., Η Αιχμαλωσία...

Μετά τη συμμαχική νίκη και με τη Συνθήκη των Σεβρών, η Ελλάδα επεδίωκε να αξιοποιήσει τη συνεισφορά της με την αποκατάσταση του αλύτρωτου ελληνισμού, μέσω της εντολής των συμμάχων για περιφρούρηση της Σμύρνης. Αλλά οι πολιτικές εξελίξεις στον ελληνικό και ευρωπαϊκό χώρο, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του Κεμαλικού κινήματος, επηρέασαν άμεσα την ελληνική υπόθεση. Στη δεύτερη φάση της Μικρασιατικής εκστρατείας, κατά τη διάρκεια της οποίας ο Κωνσταντίνος Βερσής πήγε στη Μικρά Ασία ως Ανθυπολοχαγός, οι σύμμαχοι της Ελλάδας έγιναν θεατές της ελληνικής περιπέτειας ή συνεργάτες και συνομιλητές του Κεμάλ. Το κέντρο βάρους μετατοπίστηκε από τον πολιτικό στον στρατιωτικό τομέα. Ο Ελληνικός Στρατός ανέλαβε το μεγάλο εγχείρημα, αλλά η αποτυχία του εξαρτήθηκε και από εξωστρατιωτικούς παράγοντες. Η προέλαση του Ελληνικού Στρατού στην αφιλόξενη μικρασιατική ενδοχώρα, η ήττα και η αποχώρησή του επέφεραν το ξερίζωμα του ελληνισμού. Η περίοδος, η οποία θα απασχολήσει την παρούσα εργασία από την παραπάνω τριλογία, είναι η ήττα και η αποχώρηση του Ελληνικού Στρατού με τον Κωνσταντίνο Βερσή να συμμετέχει ενεργά και να αιχμαλωτίζεται!

Τον Αύγουστο του 1921, ο Βερσής «ταξίδεψε» προς τη Μικρά Ασία ως Ανθυπολοχαγός και εντάχθηκε στο Γ' Σώμα Στρατού, στην ΙΙΙ Μερραρχία. Αυτό πιστοποιείται από: α) τα Αποσπασμάτα Ημερήσιων Διαταγών με τις προτάσεις για εύφημο μνεία από τους ανωτέρους του και β) το βιβλίο της ΔΙΣ, *Η Εκστρατεία εις την Μακράν Ασίαν* όπου υπάρχει αναλυτικά η στελέχωση των Σωμάτων Στρατού και των

αντίστοιχων μεραρχιών. Πιο αναλυτικά, τις παραπάνω προτάσεις για τον Βερσή υπογράφουν:

❶ Ο Αντισυνταγματάρχης ΓΣΠΠ, Ιωάννης Γαρέζος, ο οποίος σύμφωνα με τα αρχεία της ΔΙΣ υπηρετεί στην παραπάνω Μεραρχία και υπογράφει το απόσπασμα της Ημερήσιας Διαταγής της 13ης Μαΐου 1922 και εκείνο της 7ης Ιουλίου 1922, το οποίο συνυπογράφει ο Αντισυνταγματάρχης Παρασκευάς Ζερβέας. Το απόσπασμα δε της 13ης Μαΐου 1922 υπογράφει, ως Ταγματάρχης πια, και ο Λοχαγός Κωνσταντίνος Κυβέλος.

❷ Ο Γεώργιος Γκορτζιάς, ο οποίος υπογράφει, ως Μοίραρχος, το απόσπασμα της Ημερησίας Διαταγής της 6ης Μαρτίου 1922.

Η κατάσταση του στρατεύματος την εποχή που υπηρετήσε ο Βερσής μέχρι την υποχώρηση (Ελληνικού Στρατού) και αιχμαλωσία του περιγράφεται με τα πλέον μελανά χρώματα. Ο Αντιστράτηγος Νικόλαος Τρικούπης, Διοικητής του Β΄ Σώματος Στρατού εκείνη την εποχή, περιγράφει την κατάσταση αυτή στα απομνημονεύματά του, απ' όπου και χρησιμοποιούμε κάποια αυτούσια αποσπάσματα:

«...Κατά το τέλος του 1920, ήτοι μετά την οργάνωσιν των ατάκτων εχθρικών ομάδων εις τακτικόν στρατόν, ο οποίος ταχύτατα εφωδιάσθη με όπλα συγχρονισμένα [...], ο ημέτερος στρατός κατά τας προς Εσκή-Σεχίρ και Αφιόν-Καραχισάρ επιχειρήσεις τού Μαρτίου 1921 έδωσε σκληράς μάχας [...], η III Μεραρχία εδοκιμάσθη σκληρώς σχούσα περί τους 2.000 άνδρας [...].» Και συνεχίζει: «...επίσης βραδύτερον (Ιούλιος 1921), κατά τας επιχειρήσεις εναντίον του Εσκή-Σεχίρ και του Αφιόν-Καραχισάρ και της Κιουταχείας, ο ημέτερος στρατός υπέστη αρκετάς απωλείας, αίτινες επηρέασαν αρνητικά το ηθι-

κόν του [...]». Επίσης: «...εις ερώτησιν του Αντιστρατήγου Παπούλα εάν το στράτευμα επιθυμή να συνεχίση την προέλασίν του μέχρις Αγκύρας, απήντησα: οι άνδρες είναι κουρασμένοι και επιθυμούν να επανέλθουν εις τας εστίας των [...], οι άνδρες εξεδήλωναν την δυσαρέσκειάν των δια την παρατεινόμενην στράτευσιν με διαφόρους τρόπους. Δεν εδίστασαν να εκδηλώσι ταύτην προς τον Βασιλέα Κωνσταντίνον κατά την ημέραν της απονομής Αριστείων εν Εσκή-Σεχίρ. Το Δελτίον Στρατιάς του Ιουλίου 1921 αναγράφει: κατά την διάβασιν του αυτοκινήτου του φέροντος των Βασιλέα ηκούσθησαν ζωηραί κραυγαί των ευρισκομένων εκατέρωθεν στρατιωτών, οίτινες εφώναζον: Απόλυσιν! Απόλυσιν! [...]» Τέλος: «...εις ερώτησιν του Αντιστρατήγου Κ. Πάλλη τον Σεπτέμβριον του 1921 περί του ηθικού του στρατεύματος απήντησα: Πρέπει να τερματισθή ταχέως η εκκρεμότης της πολεμικής καταστάσεως, καθόσον παρατηρείται εις το Στράτευμα κόπωσης σωματική και ψυχική, η δε ανθρωπίνη αντοχή έχει όρια, άτινα δεν δύναται τις να υπερβή ατιμωρητί [...]».

Στα παραπάνω, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε, ότι μετά τις επιχειρήσεις στον Σαγγάριο όπου ο Ελληνικός Στρατός υπέστη μεγάλες απώλειες, πολλοί μόνιμοι αξιωματικοί, έφεδροι ανθυπολοχαγοί αλλά και οπλίτες, οι οποίοι έπαιρναν άδεια, δεν ξαναγύριζαν στο μέτωπο, παρά τις εγκυκλίους που εξέδιδε το Υπουργείο Στρατιωτικών περί επανόδου και ποινών (Μάιος 1921, 185.026 και 1922, 128.819/671). Επίσης, στα παραπάνω προσθέτουμε και τις διαφωνίες ανάμεσα στο Στράτευμα και την πολιτική ηγεσία (υπόθεση Αρμοστή Σμύρνης Στεργιάδη με τον κλήρο και την ηγεσία του Στρατού).

Παρά τα παραπάνω όμως, ο νεαρός Ανθυπολοχαγός Βερσής επέδειξε εξαιρετο θάρρος. Η απόσταση του χρόνου,

η ήττα και η υποχώρηση του Ελληνικού Στρατού δεν μας επιτρέπουν να έχουμε πολλά στοιχεία γι' αυτόν εκείνη την περίοδο. Οι ελάχιστες όμως προτάσεις των ανωτέρων του, που έχουμε στα χέρια μας από ημερήσιες διαταγές, καταδεικνύουν το θάρρος του Αξιωματικού. Πιο αναλυτικά:

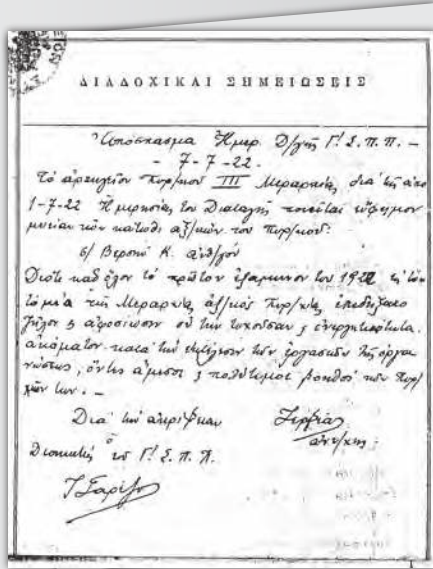
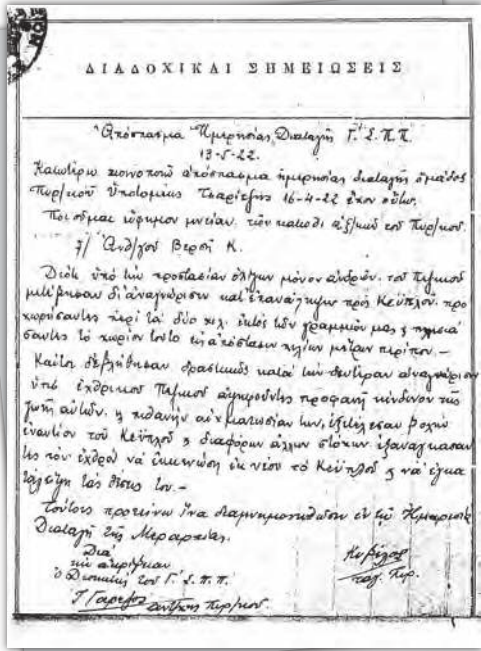
Η Ημερήσια Διαταγή της 7ης Πυροβολαρχίας, ΙΙΙ Μερραρχίας, ΓΣΠΠ, της 1ης Μαρτίου 1922, την οποία υπογράφει, εν Κουρμπάν Μπουχαρέ, ο Διοικητής Πυροβολαρχίας Π. Μοσχοβίτης εξαιρεί: «...το ωραίο θάρρος, την ζηλευτήν ευψυχίαν και την απόλυτον αφωσίωσιν προς το καθήκον...» του νεαρού αξιωματικού. Επισημαίνει δε ότι ήταν το «βάπτισμα του πυρός» για τον Βερσή το παραπάνω εγχείρημα (δεν αναφέρεται ποιο, μόνο ο λόφος Κατραλή) και το έφερε εις πέρας με επιτυχία περιφρονώντας τον κίνδυνο. Τον προτείνει δε, δια το Χρυσούν Αριστείον Ανδρείας. Ο Διοικητής της ΙΙΙ Μερραρχίας, Συνταγματάρχης Πεζικού Γ. Γκορτζάς, συμμερίζεται την παραπάνω πρόταση και, όπως ανα-

φέρει στην Ημερήσια Διαταγή της 6ης Μαρτίου 1922, μετά την εισήγηση του Διοικητού υποκομίας Τσαρίτζη, «...ποιείται εύφημον μνείαν...» για τον Βερσή. Στην παρούσα διαταγή αναφέρεται με λεπτομέρεια το εγχείρημα των αξιωματικών, οι οποίοι κατέβαλαν «...ζηλευτήν προσπάθειαν...» για την πλήρη επιτυχία της επιδρομής στο εχθρικό φυλάκιο στον λόφο Κατραλή, με αποτέλεσμα την αιχμαλωσία όλης της εχθρικής δύναμης εκεί.

Η δεύτερη αναφορά γίνεται στο Απόσπασμα Ημερήσιας Διαταγής ΓΣΠΠ στις 13-5-1922 όπου ο Διοικητής υποκομίας Τσαρίτζης προτείνει δια «εύφημον μνείαν και διαμνημόνευση εις την Ημερησίαν Διαταγήν της Μερραρχίας» τον Αξιωματικό του Πυροβολικού Κ. Βερσή, διότι, όπως αναφέρει, στις 16 Απριλίου του 1922 αγνόησε μαζί με την ομάδα του Πεζικού που επεχείρουν εις το Κεϋπλού τον κίνδυνο της αιχμαλωσίας και του θανάτου τους. Πιο αναλυτικά, αφού απομακρύνθηκαν 2 χιλιόμετρα από τις ελληνικές γραμμές και πλησιάζοντας το χωριό στα χίλια μέτρα, δέχθηκαν ισχυρά τουρκικά πυρά από μονάδα πεζικού, τα οποία απέκρουσαν, ενώ συγχρόνως εκτέλεσαν βολές εναντίον του Κεϋπλού, αναγκάζοντας τον εχθρό να εγκαταλείψει το χωριό. Την πρόταση αποδέχεται και υπογράφει ο Διοικητής του ΓΣΠΠ, Αντισυνταγματάρχης Ιωάννης Γαρέζος και προσυπογράφει και ο Ταγματάρχης Πυροβολικού Κωνσταντίνος Κυβέλος.

Η τελευταία αναφορά γίνεται στο Απόσπασμα Ημερησίας Διαταγής του ΓΣΠΠ, στις 7-7-1922, που μετά την πρόταση του Αρχηγείου Πυροβολικού της ΙΙΙ Μερραρχίας της 1ης Ιουλίου 1922, αποδέχεται και απονέμει «εύφημον μνείαν εις τον Κωνσταντίνον

Βερσίην Ανθυπολοχαγόν» για τη συνολική του παρουσία στο πρώτο εξάμηνο του 1922. Η αναφορά αυτή δεν αναφέρεται στη γενναιότητά του αλλά στα επιμέρους προσόντα, τα οποία πρέπει να έχει ένα αξιωματικός πέρα από το αξιόμαχο. Χαρακτηρίζει δε αυτόν, ως αξιωματικό ο οποίος επέδειξε ζήλο και αφοσίωση σε ό,τι κι αν του τύχαινε, ενεργητικότητα, ικανότητα στις οργανωτικές εργασίες της Πυροβολαρχίας, γινόμενος πολλές φορές πολύτιμος βοηθός των Πυροβολαρχών του. Τη διαταγή υπογράφει ο Διοικητής Πυροβολικού Ιωάννης Γαρέζος και προσυπογράφει ο Αντισυνταγματάρχης Πυροβολικού Παρασκευάς Ζερβέας.

Ο Κωνσταντίνος Βερσίης έζησε δυστυχώς και την τελευταία πράξη της Μικρασιατικής εκστρατείας που ήταν η υποχώρηση. Η μοίρα όμως του επιφύλαξε και αιχμαλωσία! Έτσι, μελετώντας τα αρχεία της ΔΙΣ και της ΥΣΑ, διαπιστώνουμε πως ο Βερσίης, ενώ ανήκε στην

III Μερραρχία του ΓΣΠΠ, αιχμαλωτίστηκε με την XI, η οποία ήταν και η μοναδική. Αυτό πιστοποιείται και από την έκθεση του Διοικητού του ΓΣΠΠ, Συνταγματάρχου Ιωάννη Γαρέζη με ημερομηνία Δεκέμβριος 1922, ο οποίος στην κατακλείδα αναφέρει ότι ενώ ο Βερσίης βρίσκεται ακόμα στην αιχμαλωσία: «...Ηχμαλωτίσθη μετά της Πυρ/χίας του ολοκλήρου συντεταγμένης, την αυτήν σχούσαν τύχην XI Μερραρχίας».

Έτσι, ακολουθώντας την τύχη της XI Μερραρχίας, ζούμε τις δύο τελευταίες ημέρες του Βερσή στη Μικρά Ασία και συναισθανόμαστε την απογοήτευση, την αγωνία και τέλος την απελπισία της αιχμαλωσίας του νέου αξιωματικού.

Μελετώντας τα αρχεία της ΔΙΣ, διαπιστώνουμε ότι το μέρος διαταγής του Σώματος το αφορών την σύμπτυξη της Μερραρχίας, κατά τη νύκτα της 28ης προς 29ην Αυγούστου, είχε ως εξής: «...Η XI Μερραρχία (ενισχυθείσα και δια του πεδινού πυροβολικού του υποτομέως Κίου), θα καταλάβη την γραμμήν από του ποταμού Νιλουφέρ...». Η σύμπτυξη της Μερραρχίας ήταν βραδύτατη, εξαιτίας της πρόσθεσης σ' αυτήν της φάλαγγας του πεδινού πυροβολικού, των τροχηλάτων σχηματισμών αλλά και των προσφύγων. Οι δε στρατιώ-

τες ήταν άπνοι, νηστικοί και κατάκοποι. Η λάθος πορεία του 45ου Συντάγματος, η επίθεση επ' αυτού τουρκικού ιππικού και πεζικού, συνδυαζόμενη με πυρά πυροβολικού, δυσχέραναν ακόμα περισσότερο τον Ελληνικό Στρατό. Στη συνέχεια, η αδυναμία επικοινωνίας, μέσω ασυρμάτου, του Γ' Σώματος και της Μερραρχίας, για περαιτέρω εντολές, εξαιτίας των παρεμβολών των ασυρμάτων των γαλλικών πολεμικών πλοίων, οδήγησε στην πλήρη αποκοπή της από το υπόλοιπο Σώμα. Η κίνηση έμφυχου και άψυχου υλικού γινόταν μόνον κατά τη διάρκεια της νύκτας, για να αποφεύγουν τα πυρά του εχθρού, ο οποίος τους ακολουθούσε κατά πόδας. Η XI Μερραρχία θα φτάσει τέλος στα Μουδανιά που όμως είχαν ήδη προκαταληφθεί από Τούρκους και στη συνέχεια από Γάλλους. Η μάχη υπήρξε αιματηρή για τον Ελληνικό Στρατό. Ήταν σφοδρή και άνιση, εξαιτίας της ετοιμότητας των τουρκικών δυνάμεων. Η δε κατάρρευση και η άτακτη υποχώρηση του 45ου Συντάγματος επέφερε την καταστροφή. Το μόνο που έμεινε αγωνιζόμενο ήταν το I Τάγμα του 17ου Συντάγματος του οποίου ο φόρος αίματος σε αξιωματικούς ήταν βαρύτατος. «...Περί την 12.30, επήλθε νέος πανικός όστις επέφερεν την οριστικήν διάλυσιν των υπολοιπομένων τμημάτων, άτινα εγκατέλειψαν τας θέσεις και τα πυροβόλα, τραπέντα εν αταξία προς την πόλιν των Μουδανιών...». Ο Διοικητής της XI Μερραρχίας περί την 13.30 διαπίστωσε ότι η αιχμαλωσία ήταν αναπόφευκτη. Οι Τούρκοι είχαν εισχωρήσει στις γραμμές τους και οι αμυνόμενοι ελογχίζοντο. Η δύναμη της XI Μερραρχίας που αιχμαλωτίστηκε ήταν 4.500 άνδρες και 36 πυροβόλα διαφόρων διαμετρημάτων. Ανάμεσά τους ήταν και ο Κωνσταντίνος Βερσής, ο οποίος γύρισε από την αιχμαλωσία το 1923...

Συμπεράσματα περιόδου

Όπως προαναφέραμε, επικαλούμενοι τα απομνημονεύματα των αυτοπτών μαρτύρων της Μικρασιατικής Καταστροφής αλλά και μελετώντας τα αρχεία της ΔΙΣ με τα ημερολόγια δράσης των Μερραρχιών, αντιλαμβανόμαστε ότι ο Βερσής έζησε μια ήττα η οποία είχε τρία γνωρίσματα:

- Την ασυνεννοησία μεταξύ Πολιτικής Μητρόπολης και Στρατιωτικής Ηγεσίας
- Τη φρίκη και το μένος των Τούρκων στην αφιλόξενη Ανατολία και
- Το κουρέλιασμα της ελληνικής υπερωφάνειας από τον προαιώνιο εχθρό. Και όμως, ο νεαρός Ανθυπολοχαγός επιτέλεσε με θάρρος και αυτοθυσία οποιαδήποτε αποστολή τού ανατέθηκε. Οι τρεις Ημερήσιες Διαταγές για εύφημον μνείαν το πιστοποιούν. Στη συνέχεια, η υποχώρηση ήταν για αυτόν μια ακόμη επώδυνη κατάσταση, εξαιτίας, αφενός, της μη υπάρξεως συγκεκριμένου στρατιωτικού σχεδίου και, αφετέρου, της μη συνεννόησης των ανώτατων αξιωματικών μεταξύ τους και με το Γενικό Επιτελείο. Τέλος δε, εξαιτίας του ξεπουλήματος του Ελληνικού Στρατού από τις Μεγάλες Συμμαχικές Δυνάμεις υπέρ του Κεμάλ και των συμφερόντων τους στην περιοχή. Έτσι, ο Βερσής έχοντας «την τύχη» η Πυροβολαρχία του να συμπτυχτεί με την XI Μερραρχία, η οποία και αιχμαλωτίστηκε, παρέμεινε για έναν ακόμα χρόνο, ως αιχμάλωτος πολέμου, στο μένος των Τούρκων. Ο νέος Ανθυπολοχαγός, με τα όνειρα για την Πατρίδα και την προάσπιση Αυτής και των συστατικών της (ιδανικών, αξιών, ανθρώπων), θα ζήσει πανταχόθεν:

ΤΗΝ ΗΤΤΑ, ΤΗ
ΣΥΜΠΤΥΞΗ, ΤΗΝ
ΥΠΟΧΩΡΗΣΗ
ΚΑΙ ΤΗΝ
ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑ...

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1923-1940

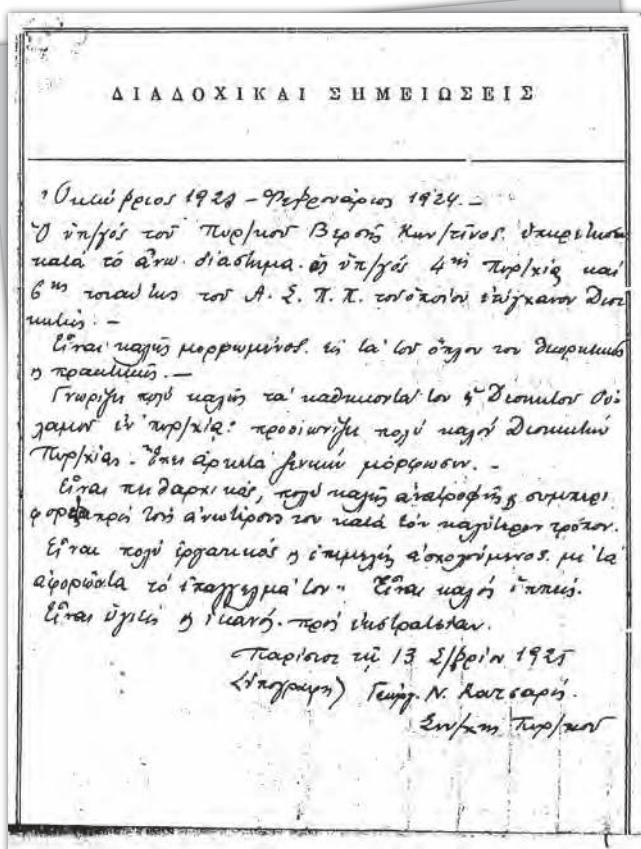
Ο Γυρισμός από την αιχμαλωσία και η στρατιωτική καριέρα

Την ιστορία της αιχμαλωσίας του Βερσή δεν θα την μάθουμε ποτέ. Ο ίδιος επέλεξε τη σιωπή. Ο ίδιος επέλεξε να μην μας πει πώς η φιλοδοξία του αξιωματικού να πολεμήσει και να υπερασπιστεί τα ιδανικά του «κουρελιάζεται» όταν παίρνει το βάπτισμα του πυρός με την ήττα, την υποχώρηση, την αιχμαλωσία! Εμείς, οφείλουμε να το σεβαστούμε και να υποκλιθούμε στις στιγμές που πέρασε όχι μόνον αυτός αλλά και χιλιάδες άλλοι.

Σ' αυτή λοιπόν τη μελέτη, θα συνεχιστεί η αναφορά στη ζωή του από το 1923. Μέσα από τα αρχεία της ΔΙΣ και τα αποσπάσματα τα οποία μας παρεχώρησε η ΥΣΑ από τα βιβλία μεταβολών του, καθώς και την προσωπική μας έρευνα, θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τα δεκαεπτά χρόνια που προηγήθηκαν πριν την τελευταία πράξη της ζωής του που αυτός επέλεξε. Επίσης, θα αναφερθούμε επιγραμματικά στα τεκταινόμενα στον ελλαδικό χώρο και στην κατάσταση του στρατεύματος εκείνη την εποχή. Μελετώντας συνοπτικά την συγκεκριμένη περίοδο, θα υπερθεματίζαμε ότι ήταν μια από τις πιο ταραχώδεις, όσον αφορά την πολιτική και πολιτειακή κατάσταση της Ελλάδος: κυβερνήσεις που παραιτούνται σε τρεις ημέρες, αποφάσεις Συντακτικών Συνελεύσεων που κρίνουν την πολιτειακή μορφή από βασιλευόμενη σε αβασίλευτο και ξανά σε βασιλευόμενη κοινοβουλευτική Δημοκρατία,

κλείσιμο και φίμωση εφημερίδων, αλλά το κυριότερο, που αφορά την παρούσα εργασία, ήταν η εμπλοκή των αξιωματικών στη διαμόρφωση της πολιτικής των κυβερνήσεων (Πρωθυπουργός ο Αλ. Παπαναστασίου 1924). Κινήματα, πραξικοπήματα εναντίον των πολιτικών, αλλά και «ξεκαθαρίσματα» μεταξύ τους χαρακτήριζαν τα ανώτατα κλιμάκια των αξιωματικών. Πλαστήρας, Πάγκαλος, Παπάγος, Οθωναίος, και πολλοί άλλοι πρωτοστατούσαν.

Έτσι, η κατάσταση την οποία αντιμετώπισε ο Βερσής στο στράτευμα, γυρίζοντας από την αιχμαλωσία, δεν ήταν η καλύτερη. Η μεγάλη πολεμική περίοδος η οποία είχε προηγηθεί αλλοίωσε το κοι-

ωνικό status της προέλευσης των αξιωματικών, εξαιτίας της αποστρατεύσεως ή μονιμοποιήσεως εφέδρων και οπλιτών. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθούν πελατειακές πολιτικές σχέσεις και ρουσφέτια. Ο Εθνικός Διχασμός, επίσης, στον οποίο συμμετείχαν αξιωματικοί, δημιούργησε ρήγμα στο στράτευμα, το οποίο πήρε μεγάλες διαστάσεις, μετά την ήττα στη Μικρά Ασία και έφθασε ως το Έπος του 1940. Τα αλληπάλληλα κύματα αποστρατειών και αποτάξεων επέτρεψαν σε ομάδες ευνοούμενων αξιωματικών, ικανών και μη, να καταλαμβάνουν θέσεις και βαθμούς αποταχθέντων και αποστρατευμένων. Η επετηρίδα του στρατού, βάσει της οποίας γίνονταν οι προαγωγές, έγινε αντικείμενο έριδας κατά την περίοδο 1922-1926. Το 1923 δημιουργήθηκε ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος με την προοπτική της αποτροπής κινήματος μέσα από τις τάξεις του στρατού. Το κίνημα όμως ξέσπασε τον Οκτώβριο του 1923, αλλά ο Σύνδεσμος το κατέστειλε. Η ανάμειξη του στρατού, όπως προαναφέρθηκε, στην πολιτική ζωή με αποστρατεύσεις, αποτάξεις, καθαιρέσεις, συμβιβασμούς κορυφώθηκε με το «αποτακτικό» νομοσχέδιο που κατατέθηκε και ψηφίστηκε από τη Βουλή το 1927.

Αυτό το κλίμα βρήκε ο Βερσής γυρίζοντας από την αιχμαλωσία, τον Αύγουστο του 1923, και έτυχε της «ευνοϊκής» μεταχείρισης της κυβέρνησης. Κατ' αυτήν την περίοδο, η κυβέρνηση, παρά τη δυσαρέσκεια του Στρατιωτικού Συνδέσμου, παρέβλεψε τον κανονισμό ο οποίος προέβλεπε την αποστράτευση των αξιωματικών οι οποίοι επαναπαρίστηκαν από την αιχμαλωσία, μέχρι να αποδειχθεί ότι δεν συνεργάστηκαν με τον εχθρό. Μελετώντας επισταμένως το αρχαιακό υλικό το οποίο μας παραχώρη-

σε η ΔΙΣ και η ΥΣΑ, καθώς και αυτό της προσωπικής μας έρευνας διαπιστώνουμε ότι επρόκειτο για έναν συγκροτημένο αξιωματικό, ο οποίος αποκόμισε τις καλύτερες εκθέσεις για την παρουσία του στις μονάδες που υπηρέτησε. Ιδιαίτερα περιστατικά, σε συνδυασμό με τα προαναφερθέντα γεγονότα στο στράτευμα, δεν αναφέρονται. Στην παρούσα εργασία θα επιλεγούν κάποια αντιπροσωπευτικά τεκμήρια για τον Βερσή. Σύμφωνα με την πρώτη έκθεση που του έγινε από τον Συνταγματάρχη Πυροβολικού Γεώργιο Κατσαρή, τον Σεπτέμβριο του 1925, για το διάστημα Οκτώβριος 1923-Φεβρουάριος 1924, κατά την πρώτη του τοποθέτηση μετά την αιχμαλωσία τον Οκτώβριο του 1923, *«Γνωρίζει πολύ καλώς τα καθήκοντά του ως Διοικητού Ουλαμού εν Πυρ/χία προοιωνίζει πολύ καλού Διοικητού Πυρ/χίας...»*. Η έκθεση αναφέρει ότι προήχθη σε Υπολοχαγό στις 13-12-1923 (ΕΔΥΣ 1156/1923) και η πρώτη Μονάδα που υπηρέτησε ήταν η 4η Πυροβολαρχία του ΑΣΠΠ. Εκεί, έμεινε έως και τον Φεβρουάριο του 1924. Η επισήμανση του διοικητού του: *«...της πολύ καλής ανατροφής...»* και της *«...συμπεριφοράς προς τους ανωτέρους του κατά τον καλύτερον τρόπον...»* καταδεικνύει το καλό αξιακό σύστημα της οικογένειας από την οποία προερχόταν και στην οποία είχε γαλουχηθεί. Η υπόλοιπη έκθεση αναφέρεται στην εργατικότητα του, την επιμέλειά του, την ικανότητά του ως ιππέα και την κατάρτισή του όσον αφορά το όπλο του.

Στη συνέχεια, διαπιστώνουμε, από τις διαδοχικές σημειώσεις του βιβλίου μεταβολών του, ότι σε πρωθύστερη γινόμενη πρόταση ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου συμφώνησε με τους προκατόχους του και πρότεινε *«... ίνα προαχθεί*

εις τον βαθμόν του λοχαγού κατ' εκλογήν...». Αυτό σημαίνει ότι ο Βερσής από πολύ νωρίς διακρίθηκε ανάμεσα στο στράτευμα. Η συγκεκριμένη πρόταση έχει ημερομηνία 2 Οκτωβρίου 1925. Ενδιαμέσως, υπάρχουν οι εχέγγυες διαβεβαιώσεις των διοικητών του. Αφενός η έκθεση (Ξάνθη 4 Αυγούστου 1924) του Αντισυνταγματάρχη Πυροβολικού της XIII Μεραρχίας ΣΟΠ Σ. Κώκα, ο οποίος επισήμανε δύο ακόμα προσόντα του νεαρού Βερσή: Την «...αξιέπαινον εντιμότητα...» και αυτό «...της κοινωνικής παραστάσεως πολύ καλής...». Οι δύο προαναφερθέντες χαρακτηρισμοί επιβεβαιώνουν την άριστη οικογενειακή ανατροφή του. Ιδιαίτερως, η επισήμανση της «κοινωνικής παραστάσεως» μάς δίνει τη δυνατότητα να εικάσουμε ότι προερχόταν από αστική οικογένεια με κοινωνικές επαφές. Επίσης, ο διοικητής του επισημαίνει την άριστη υγεία του και σωματοπλαστική κατάστασή του, ικανού να συμμετάσχει σε εκστρατεία. Αφετέρου ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου, Αντιστράτηγος Α. Μαζαράκης Αιινιάν, κατά τη διάρκεια της απόσπασής του Βερσή (1 εξάμηνο 1925) στο Γενικό Επιτελείο (υπ' αρ. 133276/26-10-1924), αποκομίζει την κάτωθι εντύπωση, αφού προαναφέρει γι' αυτόν τα προλεγόμενα προσόντα από τους διοικητές: «...καθεστώςι τον αξιωματικόν τούτον πρότυπον νέου και παρέχουσι πλήρεις εγγυήσεις περί της σταδιοδρομίας του...».

Το αντιπροσωπευτικό υλικό του 1926 (Αθήνα 20 Μαρτίου 1926), μας προσθέτει δύο ακόμα προσόντα του νεαρού αξιωματικού. Το ένα εξ αυτών: «...γενικὴν μόρφωσιν και εγκυκλοπαιδικὰς γνώσεις...», υπερθεματίζει περί της αστικής καταγωγής του και του πνευματικού επιπέδου

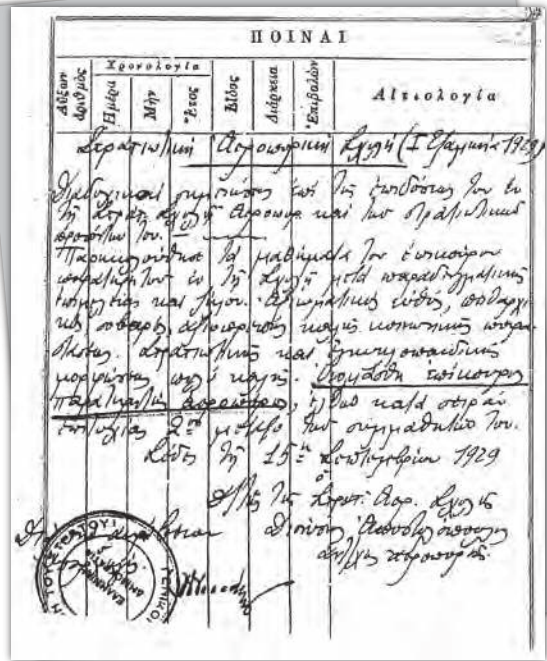
της οικογενείας, ιδιαίτερως εκείνη την εποχή. Το δε δεύτερο: «...γνωρίζει και Γαλλικά...» καταδεικνύει ότι ο Βερσής είχε πάρει ήδη γαλλική παιδεία. Αυτό επιβεβαιώνεται και από άλλες εκθέσεις οι οποίες αναφέρουν την άριστη γνώση της Γαλλικής. Επιπροσθέτως, το 1927, υπάρχει ένα απόσπασμα για τον Βερσή από έκθεση του Αντισυνταγματάρχη Διευθυντή της Σχολής Πολέμου Στρατηγού Girard, ο οποίος είναι Αρχηγός της Γαλλικής Στρατιωτικής Αποστολής (21 Μαρτίου 1927) και επιβεβαιώνει τα προλεγόμενα. Η έκθεση είναι στα Γαλλικά. Εδώ αναφέρεται ότι ο Βερσής συμμετείχε κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης έχοντας τον ρόλο του μεταφραστή στην παραπάνω σχολή. Άλλωστε, έχουμε ήδη συναντήσει στις εκθέσεις που γίνονται από τους ανωτέρους του, αναφορές για τη γλωσσολογία του και δὴ για τα Γαλλικά. Εμείς, θα παραθέσουμε πιο αναλυτικά κάποια αποσπάσματα σε μετάφραση:

«...Ὦντας στην διάθεση του Αντισυνταγματάρχη Διευθυντοῦ της Σχολῆς Πολέμου για την οργάνωση των ενεργειῶν τῆς προαναφερθείσης σχολῆς, εκπλήρωσε διάφορες αποστολές που του ανατέθηκαν με μεγάλη συνέπεια. Προσέφερε σημαντικό ἔργο στην μετάφραση διαφορετικῶν εγγράφων και συσκέψεων που προορίζονταν για τους μαθητές. Απόδειξη αποτελοῦν τα μεγάλα προτερήματα της αφοσίωσης, της διαφορετικότητας και του ζήλου...».

Το παραπάνω απόσπασμα καταδεικνύει ότι ο νεαρός Υπολοχαγός Βερσής γνώριζε άριστα Γαλλικά, των οποίων η γνώση δεν προέρχεται από τη φοίτησή του στη ΣΣΕ, αλλά από την εγκύκλιο παιδεία του. Ενισχύει δε την άποψη όχι μόνον της αστικής καταγωγής του, όπως έχουμε επισημάνει πρωθύστερα, αλλά και του πνευματικού επιπέδου της οικογενείας του.

Στη συνέχεια, η έκθεση που γίνεται στον Βερσή στις 26-12-1928, εκτός των άλλων, επιβεβαιώνει την πρωθύστερη εικασία μας ότι η ανατροφή την οποία έχει πάρει από το σπίτι του είναι ότι καλύτερο: «...με αρίστην..., οικογενειακήν ανατροφήν...». Επίσης, εμφανίζεται και η πρώτη αρνητική επισήμανση για τον νέο αξιωματικό, «Δεν δεικνύει σταθεράν θηλησιν και επιμονήν κατά την επίλυσιν των προβλημάτων...», η οποία όμως σε μετέπειτα έκθεση του 1929 (Ναύπλιον 19-1-1929) διαγράφεται με ειδική παράγραφο υπογραφομένη από τον Αντισυνταγματάρχη Πυροβολικού Π. Ζερβέα. Στο ίδιο τεκμήριο εμφανίζεται και ετέρα αρνητική επισήμανση: «...της μετρίας αντιλήψεως...», όπως και η πληροφορία ότι παρακολούθησε με επιτυχία τα μαθήματα ως εκπαιδευτής αυτοκινήτων. Επίσης, κατά το ίδιο έτος υπάρχει και έτερο τεκμήριο (15η Σεπτεμβρίου 1929), το οποίο πιστοποιεί ότι ο Βερσής φοίτησε στη Στρατιωτική Αεροπορική Σχολή (ΔΥΣ 202417/27-9-1929) με επιτυχία: «...Ονομάσθη επίκουρος Παρατηρητής Αεροπορίας, ελθών κατά σειράν επιτυχίας 2ος μεταξύ των συμμαθητών του...». Το 1930 ο Βερσής αρρώστησε και μάλ-

λον σοβαρά. Αυτό το αποδεικνύουν δύο τεκμήρια: Αφενός η επισήμανση σε έκθεση που

Ο Κ. ΒΕΡΣΗΣ ΠΟΖΑΡΕΙ ΕΜΠΡΟΣ ΣΕ ΕΝΑ ΑΕΡΟΠΛΑΝΟ.

του γίνεται (Σεπτέμβριος 1929 Μάρτιος 1930) και αναγράφεται στις διαδοχικές σημειώσεις: «...πλην έχει ανάγκη εργασίας εν Συντάγματι, λόγω της προηγούμενης μακράς του απουσίας δια λόγους υγείας από μάχιμον υπηρεσία...» και συνεχίζει: «...Δυστυχώς η απόσπασίς του τη αιτήσεται εις το Υπουργείον Γεωργίας ανέκοψε τον αρξάμενον προσανατόλισμόν του προ τινός εις την μάχιμον υπηρεσίαν...». Και αφετέρου (Λάρισα 2-8-1930) το τεκμήριο όπου υπάρχει παράγραφος στην οποία εμφανίζεται η διαταγή απόσπασής του (υπ. αρ. 3227/27/2/30, δυσανάγνωστο το υπόλοιπο) στην Τοπογραφική Υπηρεσία του Υπουργείου Γεωργίας. Άρα, πιστοποιούνται τα ανωτέρω περί της σοβαρότητας της κατάστασης της υγείας του. Βεβαίως, υπάρχει και κάτι πολύ ευχάριστο για τον νεαρό αξιωματικό αυτή τη χρονιά πέραν των ανωτέρω: η προαγωγή του σε Λοχαγό στις 5-7-1930 και με την Εγκ. 205/1930.

Μελετώντας τα υπόλοιπα τεκμήρια εκθέσεων μέχρι το 1933, μετά από επεξεργασία, παραθέτουμε τα ακόλουθα: Αυτό του Συνταγματάρχη Π. Μελισσινού, Διοικητού του Α΄ Συντάγματος Ορεινού Πυροβολικού για το έτος 1932, όπου εμφανίζεται μια συγκεντρωτική αναφορά των προσόντων του Βερσή. Πιο αναλυτικά: «...αρτίας επαγγελματικής μορφώσεως, λίαν καλής εκπαιδευτικής ικανότητος, καλού Διοικητικού. Ταχείας αντιλήψεως, εργατικότητας κ' επιμελέστατος. Επίκουρος Παρατηρητής. Κατέχει το αυτοκίνητον. Γλωσσομαθής. Άκρως ευσυνείδητος. Αξιοπρεπής, ευγενέστατος κ' εν γένει αρίστης αγωγής. Κοινωνικός, σεμνός, λαμπρού χαρακτήρος. Συνάδελφος αγαπητός. Αποδίδει πολύ κ' είναι Αξίος

μέλλοντος...». Αυτός ήταν, λοιπόν, ο Βερσής, δέκα χρόνια μετά την αποφοίτησή του από τη ΣΣΕ. Το πρότυπο αξιωματικού μέλλοντος. Στις 22 Φεβρουαρίου του 1933 ο Βερσής νυμφεύθηκε τη Σοφία Κουτσογιάννη. Αυτό πιστοποιείται με υπεύθυνη δήλωση την οποία κάνει ως Ταγματάρχης πια, το 1939. Τεκμήριο το οποίο μας έδωσε η ΥΣΑ, και εκεί, βλέπουμε τον γραφικό χαρακτήρα και την υπογραφή του.

Τέλος επιλέγουμε το τεκμήριο-έκθεση του Διοικητού του Α΄ Συντάγματος Βαρέως Πυροβολικού, Συνταγματάρχη Βασιλείου Κρυστάλλη, ο οποίος βεβαιώνει ότι στο διάστημα από τον Μάρτιο έως τον Νοέμβριο του 1933, ο Βερσής διετέλεσε «...Διοικητής Πυρ/χίας των 85 νεοσυλλέκτων κλάσεως 1932 Β΄...» και «Διώκησε την Πυρ/χίαν του μετ' ενδιαφέροντος τόσον διά την αρτιότεραν εκπαίδευσιν των εμπιστευθέντων αυτών ανδρών...». Επίσης, θα θέλαμε να προσθέσουμε ότι ο Βερσής διοικώντας την Πυρ/χίαν του τυγχάνει εξεταζόμενος και βαθμολογούμενος. Σύμφωνα με έκθεση επίδοσης εις τις ασκήσεις βολής, του ιδίου Διοικητού (Αθήναι τη 6η Οκτωβρίου 1933) έλαβε βαθμολογία «Λίαν Καλώς 17» για όλες τις επί μέρους φάσεις βολής. Επίσης, υπάρχει μια ανάλογη έκθεση για τις επιδόσεις στο όπλο του από το Στρατόπεδο των Θηβών-Κέντρο Βολής Πυροβολικού όπου και εκεί βαθμολογείται με «Λίαν Καλώς 15».

Την ίδια εποχή, το ρήγμα στο Στράτευμα και η εμπλοκή του (στρατεύματος) με την πολιτική εξουσία, σε παθογόνο μορφή κατά τις δύο προηγούμενες δεκαετίες, οδήγησαν στο κίνημα του 1935 στο οποίο πρωτοστατούσαν δύο στρατιωτικές οργανώσεις υπέρ

αυτά, αν και ο στρατός πρωτοστατούσε. Έτσι, το 1935 έχουμε μια έκθεση (Αθήναι 18 Φεβρουαρίου 1935) στην οποία προτείνεται από τον Αρχηγό του ΓΕΣ, Αντιστράτηγο Δ. Καθενιώτη: «προακτέος κατ' εκλογήν». Και ετέρα θετική, από τον επόμενο Αρχηγό ΓΕΣ, Αντιστράτηγο Α. Χασαπίδη, καθ' όσον ο Βερσής συνέχιζε να υπηρετεί στο ΓΕΣ. Η δεύτερη πρόταση για την προαγωγή του Βερσή σε Ταγματάρχη, διότι η πρώτη δεν τελεσφόρησε, ήταν στις 15-2-1936. Γίνεται από τον Διοικητή του VI Μικτού Συντάγματος Πυροβολικού Σερρών, Συνταγματάρχη Σκανιδάκη: «Προτείνω όπως προαχθή εις Ταγ/χην κατ' εκλογήν». Η έκθεση δε που συνοδεύει την πρόταση είναι άκρως κολακευτική για τον εν λόγω Αξιωματικό. Η τρίτη και τελική πρόταση να προαχθεί σε Ταγματάρχη κατ' εκλογήν έγινε το επόμενο έτος, στις 6-1-1937. Την έκθεση-πρόταση την έκανε ο Επιτελάρχης της Επιθεωρήσεως, Αντισυνταγματάρχης Μ. Λυμπούσης, και το περιεχόμενό της είναι άκρως τιμητικό για τον Βερσή, την επαγγελματική ικανότητά του, τον χαρακτήρα του αλλά και την προσωπικότητα του συνολικά. Ελαττώματα δεν υπάρχουν. Αλλά και η άλλη η έκθεση την οποία εντοπίσαμε σε δική μας έρευνα, για το Ι εξάμηνο του 1937 είναι το ίδιο θετική. Σε πολλές περιπτώσεις, ο βαθμός των επιθέτων που χρησιμοποιείται παραπέμπει σε υπερθετικό. Έτσι, ο Βερσής προήχθη κατ' εκλογήν σε Ταγματάρχη με το ΒΔ 24-3-1938, Εγκ. 70/38.

Τα τελευταία τεκμήρια-εκθέσεις τα οποία επεξεργαζόμαστε για να συνθέσουμε την προσωπικότητα του Ταγματάρχη είναι αυτά του 1939. Το πρώτο, είναι το τελευταίο φύλλο πορείας που πήρε ο Βερσής προς το VIII Σύνταγμα Πυροβολικού Ιωαννίνων,

με την υπ. αρ., Ε.Π. 17973/2-8-39 ΔΙΣ. Εκεί τον βρήκε και το ξέσπασμα του πολέμου. Το δε δεύτερο, είναι η συνολική-συνοπτική έκθεση ολοκλήρου του έτους, αλλά και η τελευταία της ζωής του. Συντάσσεται (Ιωάννινα 20-12-1939) από τον Αντισυνταγματάρχη του VIII Συντάγματος Πυροβολικού Ιωάννη Χριστοβασίλη και παρουσιάζει έναν ικανό αξιωματικό. Από άποψη χαρακτήρα: «...Σοβαρός και πειθαρχικός, επιβλητικός, εργατικός, φιλόπονος, ευθύς, ειλικρινής, αξιοπρεπής...», από υπηρεσιακής προοπτικής, από διοικητικής ικανότητας, από επαγγελματικής μόρφωσης όλα αναφέροντα ως «Πολύ Καλά». Επίσης, όσον αφορά την αντίληψή του, την κρίση του, την κοινωνική του παράσταση, τις εγκυκλοπαιδικές του γνώσεις, τη γλωσσομάθειά του χρησιμοποιείται ενίοτε και υπερθετικός βαθμός. Επιπροσθέτως, η ικανότητά του προς εκστρατεία είναι πολύ καλή καθώς και η υγεία του, όπως αναφέρεται. Η κατακλείδα αυτής της τελευταίας έκθεσης είναι ότι έχει: «...εξαιρετικώς ανεπτυγμένον το στρατιωτικόν πνεύμα...».

Συμπεράσματα περιόδου

Η στρατιωτική καριέρα του Βερσή, όταν επαναπατρίστηκε από την αιχμαλωσία, κύλησε χωρίς εκπλήξεις. Οι εμπλοκές πολλών αξιωματικών με την πολιτική ηγεσία, δεν τον δελέασαν. Έμεινε απαρειγκλίτως πιστός μόνον στην πατρίδα: «...να φυλλάττω Πίστιν εις την Πατρίδα..., να υπερασπίζω με πίστιν και αφοσίωσιν, μέχρι της τελευταίας ρανίδος του αίματός μου, τας Σημαίας...». Οι εκθέσεις των ανωτέρων του περιγράφουν έναν Αξιωματικό ολοκληρωμένο. Άλλωστε, και η από μέρους μας κοινωνιολογική αποκρυπτογρά-

φηση των χαρακτηρισμών μάς οδηγεί στο ίδιο συμπέρασμα. Κατ' αρχήν, γαλουχημένος με εξαιρετικό αξιακό σύστημα, με παιδεία υψηλού επιπέδου, με πολύ καλή κοινωνικοποίηση, καθώς και με άριστη ανατροφή, είχε τις «βάσεις» όπου η ΣΣΕ «έχτισε». Στη συνέχεια, υπηρέτησε δύο φορές στο ΓΕΣ με τις καλύτερες εκθέσεις από τους Αρχηγούς. Τελείωσε τη σχολή της Αεροπορίας με την ειδικότητα του Επίκουρου Παρατηρητή, ενώ χρημάτισε και μεταφραστής (Γαλλικών) στη Σχολή Πολέμου από όπου αποκόμισε τον έπαινο του Γάλλου Στρατηγού. Τελείωσε με επιτυχία και υψηλή βαθμολογία και τις Σχολές Πυροβολικού, που είναι και το Όπλο του. Όλους τους εν εξελίξει βαθμούς του τους έπαιρνε πάντα: «προακτέος κατ' εκλογήν». Τέλος, χρησιμοποιώντας ένα απόσπασμα από την τελευταία προς αυτόν έκθεση, του 1939: «...Σοβαρός κ' πειθαρχικός, επιβλητικός, εργατικός, φιλόπονος, ευθύς, ειλικρινής, αξιοπρεπής...» υπερθεματίζουμε για έναν Αξιωματικό έτοιμο να υπερασπιστεί με αυτοθυσία το Χώμα, την Τιμή και τη Θρησκεία της Πατρίδας του.

ΣΟΒΑΡΟΣ ΚΑΙ
ΠΕΙΘΑΡΧΙΚΟΣ,
ΕΠΙΒΛΗΤΙΚΟΣ,
ΕΡΓΑΤΙΚΟΣ,
ΦΙΛΟΠΟΝΟΣ,
ΕΥΘΥΣ, ΕΙΛΙΚΡΙΝΗΣ,
ΑΞΙΟΠΡΕΠΗΣ...

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1940-1941 Η ΤΕΛΙΚΗ ΠΡΑΞΗ Οι «Μεσσιανικές» λύσεις...

Τα χαρακτηριστικά που αιτιολογούν το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στην Ευρώπη ήταν: μεγάλη αφαίμαξη ανθρώπινων πόρων, οικονομική κατάρρευση, ερείπια παντού, επισφαλής ειρήνη. Η αίσθηση που διακατείχε τον Ευρωπαίο πολίτη ήταν η ανασφάλεια. Οι Μεγάλες Χώρες εγκαινίασαν μια νέα εποχή αστάθειας. Η ανεργία, η οποία μαστίζε τους ευρωπαϊκούς πληθυσμούς, υποκίνησε την αμφισβήτηση των κυρίαρχων καθεστώτων και την προσχώρηση των χωρών σε ακραία σχήματα. Η ολοκληρωτική μορφή του κράτους εμφανίστηκε άλλοτε για απλή διόρθωση δυσλειτουργιών και αναζήτηση απόλυτης αυτάρκειας (φασιστικά κράτη), άλλοτε για διαχείριση ολόκληρης της οικονομικής και κοινωνικής ζωής (Σοβιετική Ρωσία) και άλλοτε για έλεγχο και διευθέτηση κάθε πλευράς της ανθρώπινης ζωής φιλοδομώντας να πλάσει έναν νέο άνθρωπο (χιτλερική Γερμανία). Έτσι, η «μεσσιανική» λύση της Γερμανίας, αφού ενέδωσε το έθνος με φυλετική υπεροχή και το κράτος με εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία, οδήγησε την Ευρώπη να ζήσει έναν νέο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η φρίκη του πολέμου που χτύπησε την πόρτα της Ευρώπης αντικατοπτρίζεται στη φράση του Karl Saller, όπως ειπώθηκε στη διάρκεια του Παγγερμανικού Συνεδρίου: «...το Γερμανικό Έθνος είναι το τελευταίο καταφύγιο της Αρίας φυλής.[...], εμπρός του κείται ο μεγαλύτερος στόχος της παγκοσμίου ιστορίας...».

Το Στράτευμα παραμονές του πολέμου

Αυτά, τα κατ' Ευρώπη. Τα καθ' ημάς ακόμα πιο δύσκολα. Πολιτικά, η δι-

κατάλληλης σύνθεσης των στρατιωτικών μονάδων, για την οργάνωση του στρατού εκστρατείας, που θα διέθετε μηχανοκίνητες αυτοδύναμες μονάδες με ευκινησία και αποτελεσματικότητα που απαιτούσαν οι νέες θεωρίες πολέμου. [...] Αντιθέτως ήταν προσκολλημένη στην απαρχαιωμένη προοπτική του αμυντικού πολέμου και των οχυρώσεων [...]». Ένα δεύτερο μελανό σημείο το οποίο στιγματίζει το στράτευμα εκείνη την εποχή είναι ο αποκλεισμός των βενιζελικών αξιωματικών από τον πόλεμο. Άκρως ατιμωτικό για αξιωματικούς! Άρα, το ρήγμα του 1917 και η περαιτέρω «αλλοίωση» που υπέστη διαχρονικά το στράτευμα, όπως έχουμε περιγράψει ανωτέρω, καλά κρατούσε, και έφτασε ως το μέτωπο.

Η VIII Μεραρχία της Στρατιάς Ηπείρου, Προμαχούσα...

Αν μελετήσουμε τα στρατιωτικά αρχεία της ΔΙΣ και δη την Επίτομη Ιστορία την οποία και θα επικαλεστούμε παρακάτω, θα διαπιστώσουμε ότι το αμυντικό δόγμα, όσον αφορά την προάσπιση των συνόρων μας, διέιπε τη στρατηγική της Ελλάδας το '40. Παράδειγμα, για τη Στρατιά Ηπείρου, (Α΄ Σώμα Στρατού Διοικητής Αντιστράτηγος Δεμέστιχας Π.) η VIII Μεραρχία που υπηρετούσε ο Βερσής είχε εντολή να υποχωρήσει έως τον Άραχθο όπου εκεί θα έδινε και την τελική μάχη. Έπραξε όμως άλλως. Πιο αναλυτικά: Η Μεραρχία αυτή ήταν η μόνη από τις μεγάλες μονάδες που υπερασπιζόταν στην πρώτη φάση του πολέμου την τιμή και την εδαφική ακεραιότητα της χώρας απέναντι σε υπέρτερες δυνάμεις. Παρά τις εντολές του Αρχιστρατήγου Παπάγου για υποχώρηση και κάλυψη της κεντρικής Ελλάδας (Ιωάννινα - Ζυγός Μετσόβου), ο Διοικητής

της VIII Μεραρχίας, Υποστράτηγος Χαράλαμπος Κατσιμήτρος τον αγνόησε και υπερασπίστηκε το ελληνικό έδαφος χωρίς να εγκαταλείψει την προωθημένη αμυντική γραμμή. Την δε 1η Νοεμβρίου η Πυροβολαρχία του Βερσή έδωσε σκληρές μάχες στην περιοχή Ελαία Καλαμά Ιωαννίνων. Κατά τις μαρτυρίες του Υποστρατήγου Χ. Κατσιμήτρου, η Μοίρα τού Βερσή ήταν αυτή που στις 3 Νοεμβρίου αντιστάθηκε σθεναρά στο Καλπάκι, στη Σαμαρίνα, στη Βωβούσα, με αποτέλεσμα ο εχθρός να εκκενώσει τις ήδη κατειλημμένες θέσεις. Ο Βερσής και η Μοίρα του Βερσή μάχονταν ηρωικά στις δύο πρώτες φάσεις του πολέμου εναντίον τριών εχθρών: των Ιταλών που, παρά την αριθμητική υπεροχή τους, τους αντιμετώπισαν, όπως αποδείχθηκε, σαν Λεωνίδες και Διάκοι, και του απρόβλεπτου εχθρού, το κρύο! Στα χιόνια θάφτηκαν όχι μόνον άνθρωποι αλλά και τα σχέδια ανώτατων διοικητών και στρατηγών. Τα νοσοκομεία γέμισαν με ακρωτηριασμένους στρατιώτες. Ο αγώνας προάσπισης μετατράπηκε σε αγώνα επιβίωσης. Το πολικό κρύο, η λάσπη, η βρωμιά και η ψείρα, τα παγωμένα πτώματα ανδρών και ζώων και τέλος οι ακρωτηριασμοί και ο αργός θάνατος αποτέλεσαν τον πιο σημαντικό εχθρό της Πίνδου. Τέλος, είχαν να αντιμετωπίσουν τις διαφωνίες μεταξύ Στρατιωτικής Μητρόπολης (Αρχιστρατήγου Αλ. Παπάγου) και των Σωματαρχών των μετώπων, όχι μόνον περί της διεξαγωγής του πολέμου αλλά και στη συνέχεια, της διαχείρισης της ήττας από τους Γερμανούς και της σύμπτυξης-υποχώρησης.

Όπως αποδείχθηκε ο πρώτος εχθρός που ξεκίνησε τον πόλεμο ήταν και ο πιο «εύκολος» για αξιωματικούς και

στρατιώτες, παρά την υπέρτερη δύναμη. Η φιλοπατρία, τα ιδανικά, η ιστορία της ελληνικής φυλής, ο ηρωισμός, η αυτοθυσία οδήγησαν στις νίκες του Αλβανικού Έπους εναντίον των Ιταλών. Ο Ταγματάρχης Κ. Βερσής, πολεμάει τους δύο πρώτους προαναφερθέντες εχθρούς με ηρωισμό και αυτοθυσία. Η αναφορά του Αντιστρατήγου Τσολάκογλου για τον ηρωισμό του Πυροβολικού, στα απομνημονεύματά του λέει: «...Θα ήτο μεγίστη παράλειψις εάν δεν εμνημόνευον ενταύθα την αυτοθυσίαν, την προθυμοποίησιν δια πάσαν επιχείρησιν και την τολμηράν όσον και εύστοχον δράσιν του Πυροβολικού μας παντός διαμετρήματος. Οι φιλόξενοι και σεμνοί αξιωματικοί του πυροβολικού επέδειξαν πρωτοβουλίαν και ακριβή αντίληψιν των τακτικών αναγκών. Ένεκα τούτου ίδρυον πολλάκις παρατηρητήριον εις τας πρώτας γραμμάς.[...], Το δε πεδινόν Πυροβολικόν τολμηρώς προωθηθέν ανάκοψεν την σφοδράν επιθετικήν στροφήν του εχθρού και παρέσχεν τον υλικόν χρόνον εις το ελάχιστον πεζικόν μας [...] να προπαρασκευάσουν την εξόρμησιν προς εκδίωξιν του εχθρού [...]» .

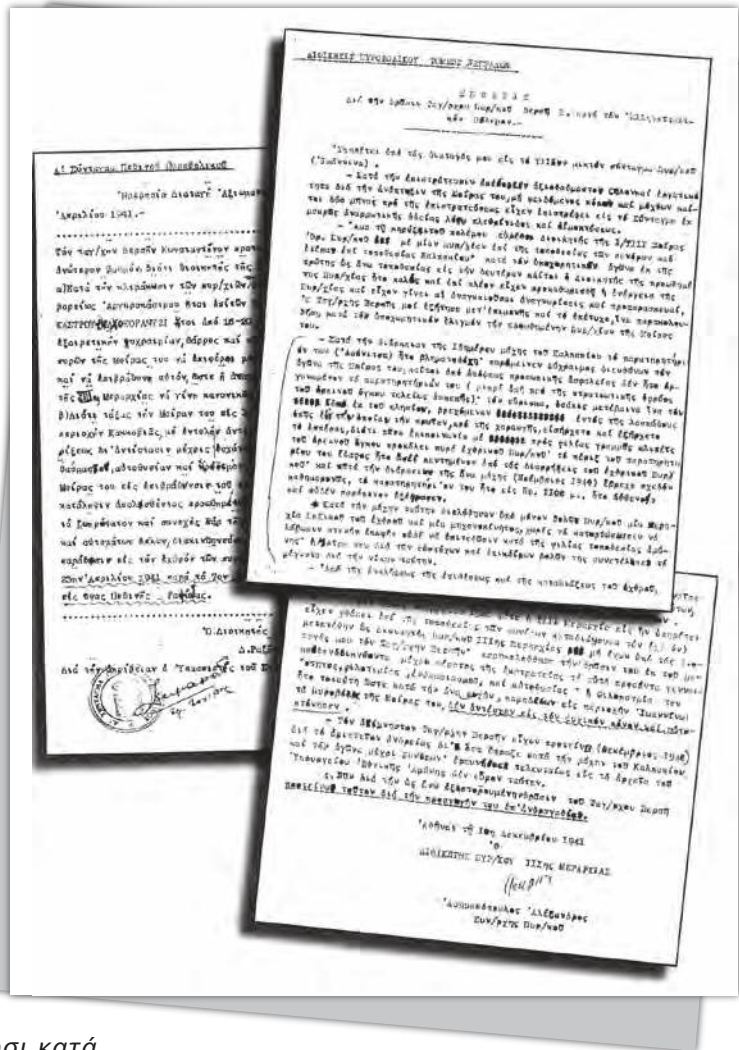
Ο Βερσής ανήκει στους παραπάνω μαχητές. Οι μαρτυρίες αλλά και οι εκθέσεις των ανωτέρων του μας σκιαγραφούν έναν αξιωματικό ο οποίος προασπίζει το «μετερίζι του», πρώτος αυτός, αλλά και διασφαλίζει τους φαντάρους του: «φιλότιμος και γενναίος αξιωματικός διοίκησε άριστα την Μονάδα ταύτην, καθ' όλην την διάρκειαν του εξαμήνου αγώνος...». «Αγνοεί» το σοβαρό πρόβλημα υγείας, αρνείται τη ζεστασιά των ασφαλών γραφείων στα επιτελεία και μάχεται στην πρώτη γραμμή. Ο Αντιστράτηγος Χαράλαμπος Κατσιμήτρος αναφέρει συγκεκριμένα για το παραπάνω:

«...Η Μεραρχία έχοντας υπ' όψιν της ότι ο άριστος ούτος κατά πάντα αξιωματικός έπασχεν εξ ανιάτου νοσήματος και δεν ηδύνατο να ανθέξη εις τας σκληράς δοκιμασίας χειμώνος, κατ' επανάληψιν τον εκάλεσε να υπηρετήσει εις το Επιτελείον αυτής. Ούτος όμως ανένδοτος δεν εδέχθη τούτο και παρέμεινεν εις την μονάδα του, αχώριστος συμμαχητής των ανδρών του, παρέχων ούτω υπέροχον παράδειγμα αυταπαρνήσεως και αυτοθυσίας...». Και συνεχίζει πολεμώντας πρώτος Αυτός, μπροστά Αυτός, όπως οι Λεωνίδες της ελληνικής Ιστορίας. Τα δύο αποσπάσματα από εκθέσεις ανωτέρων του, τα οποία παρατίθενται στη συνέχεια, αποτελούν τεκμήρια από ιδιωτικά αρχεία. Τα παραστατικά της έκθεσης και της Ημερήσιας Διαταγής ανευρέθησαν στο βιβλίο του Γιώργου Μακαρόνα, το δε κείμενο από τον Παγκύπριο Σύνδεσμο Εφέδρων Πυροβολικού. Έτσι, αναφέρουμε αποσπάσματα από την έκθεση του Διοικητή Πυροβολικού της VIII Μεραρχίας Αντισυνταγματάρχη Αλέξανδρου Ασημακόπουλου, η οποία συντάσσεται στις 10 Δεκεμβρίου και εκθειάζει τον Ταγματάρχη: «...Κατά την διάρκειαν της 15ήμερου μάχης του Καλπακίου, το παρατηρητήριον του (Ασονίτσα) ήτο βληματοδόχη. Παρέμεινε ψύχραιμος, διευθύνων τον αγώνα της μοίρας του, καίτοι από απόψεως προσωπικής ασφαλείας δεν ήτο οργανωμένον το παρατηρητήριόν του (μικρά οπή προ της στρατιωτικής οφρύος του ορεινού όγκου τελείως ασκεπής). Τον έβρισκα, οσάκις μετέβαινα ίνα τον ίδω εκ του πλησίον, βρεχόμενον εντός της λασπώδους οπής εις την οποίαν την πρωίαν προ της χαραυγής, εισήρχετο και εξήρχετο το εσπέρας, διότι πάσα επικοινωνία με, προς φίλιας γραμμάς, κλιτύς του ορεινού όγκου προκάλει πυρά του εχθρικού πυροβολικού. Το περίξ του παρατηρητηρίου

του έδαφος ήτο
 ωσει κεντημένον
 από τας διαρρή-
 ξεις του εχθρικού
 πυροβολικού και
 κατά την διάρκεια
 της ως άνω μάχης
 (Νοέμβριος 1940)
 έβρεχε σχεδόν κα-
 θημερινώς. Το πα-
 ρατήριόν του ήτο
 εις ύψος 1.100
 μ. Ο Βερσής ήτο
 ασθενής αλλά
 ουδέν παράπο-
 νον εξέφραζεν.
 Κατά την μάχην
 ταύτην διελύθη-
 σαν, υπό μόνον
 των βολών του
 πυροβολικού,
 μία μεραρχία
 πεζικού του
 εχθρού και
 μία μηχανοκί-
 νητος, χωρίς
 να κατορθώσωσι να
 λάβωσι στε-
 νήν επαφήν,

ουδέ να επιτεθώσι κατά
 της φιλίας τοποθεσίας αμύνης. Η μοίρα
 του δια των ευστόχων και επικαίρων βο-
 λών, συνετέλεσε τα μέγιστα εις την νίκην
 ταύτην. Από της αναλήψεως της επιθέ-
 σεως και της καταδίωξεως του εχθρού,
 η μοίρα ην διοικούσε, πρώτη εξήλθε
 της φιλίας τοποθεσίας και ο γενναίος
 ενθουσιώδης πατριώτης Ταγματάρχης
 Βερσής διεκινδύνευσε μεταξύ των πρώ-
 των, ζωντανόν παράδειγμα αφοσιώσεως
 εις το καθήκον...».

Και στην Ημερήσια Διαταγή

Αξιωματικών του ΑΣΠΠ, της
 25ης Απριλίου 1941 (μετά την αυτο-
 κτονία), ο Διοικητής του Συντάγματος,
 Αντισυνταγματάρχης Δ. Ραζής προτεί-
 νει τον Βερσή να προαχθεί εις ανώτερο
 βαθμό, διότι όπως αναφέρει: «...α) κατά
 την κλιμάκωσιν των πυροβολαρχιών
 του από του 17ου χιλιόμετρον βορειώς
 του Αργυροκάστρου, ήτοι επί των θέ-
 σεων Παλιοκάστρας-Αργυροκάστρου-
 Βλαχοκοράντζι, από 16 έως 20 Απριλίου
 1941, επεδείξατο εξαιρετικήν ψυχραιμί-

αν, θάρρος και αυτοθυσίαν, συντελέσας δια των πυρών της Μοίρας του να επιφέρη μεγάλας απωλείας εις τον εχθρόν και να επιβραδύνει αυτό, ώστε η απαγκίστρωσις των Συνταγμάτων της VIII Μεραρχίας να γίνη κανονικώς και άνευ απωλειών. β) Διότι, τάξας την μοίρα του εις λίαν προωθημένην θέσιν εις περιοχήν Κακαβιάς, με εντολήν αντιαρματική και αμέσου υποστηρίξεως, δια αντίστασιν μέχρις εσχάτων, επεδείξατο ψυχραιμίαν αξιοθαύμαστον, αυτοθυσίαν και ηρωισμόν, συντελέσας δια των πυρών της Μοίρας του εις επιβράδυνσιν του προελαύνοντος εχθρού και ανακατάληψιν απολεσθέντος σημείου στηρίξεως, παρά το ζωηρότατον και συνεχές πυρ της εχθρικής αεροπορίας, πυροβολικών και αυτομάτων όπλων, διακινδυνεύσας πολλάκις...».

Από τα παραπάνω στρατιωτικά έγγραφα διαπιστώνουμε ότι ο Ταγματάρχης Κωνσταντίνος Βερσής αγωνίστηκε μέχρις εσχάτων για ό,τι μπορεί να συμπεριλαμβάνει για την ελληνική φυλή η λέξη Πατρίδα. Συγκροτημένος Αξιωματικός, καταρτισμένος στο Όπλο του, ψυχραιμος την ώρα της μάχης και των αποφάσεων, υπερβάλλοντας εαυτόν, εξαιτίας της υγείας του, έδωσε το παράδειγμα στους στρατιώτες του. Πολέμησε στην πρώτη γραμμή, ΠΡΩΤΟΣ. Νίκησε τους Ιταλούς. Αναχαίτησε με επιτυχία τις επιθέσεις τους. Βρισκόταν ολημερίς στο παρατηρητήριό του και έδινε εντολές. Πρωτοστάτησε και έσωσε την VIII Μεραρχία στο Καλπάκι, συνεπικουρούμενος από τον Συνταγματάρχη Πυροβολικού Παναγιώτη Μαυρογιάννη. Νίκησε και το κρύο, τις κακουχίες, τις ψείρες, την πείνα ενίοτε, τα κρουσπαγήματα. Ήξερε από κακουχίες. Είχε πάρει

το βάπτισμά του σ' αυτές στη Μικρά Ασία, γι' αυτό και τις «διαχειριζόταν».

Ήταν συνειδητά στην Αλβανία. Ήταν συνειδητά στην πρώτη γραμμή. Ήξερε ότι αν νικηθεί δεν θα υπήρχε αύριο. Αμύνθηκε στη Μητρόπολη των ιδανικών του: Την ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΟΥ. Γι' αυτό έφτασε έως το ΤΕΡΜΑ.

Η συνθηκολόγηση...

«Πάσι δε ανεπίφθονον την προσήκουσαν σωτηρίαν εκπορίζεσθαι»

Θουκιδίδης κεφ. VI, παρ. 81

Πριν αναφερθούμε στην Τελική Πράξη του Κ. Βερσή, πιστεύουμε ότι είναι επιβεβλημένο για την τελική μας απόφαση να αναφερθούμε στην περιρρέουσα στρατιωτική και πολιτική ατμόσφαιρα, παραμονές της συνθηκολόγησης. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η περίοδος από την αρχή της συμπτώξεως του Ελληνικού Στρατού έως και την αναχώρηση της κυβέρνησης και της παραίτησης του Αρχιστρατήγου Παπάγου ήταν από τις τραγικότερες περιόδους της ελληνικής ιστορίας με βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες συνέπειες. Από τη στιγμή που το μέτωπο της Γιουγκοσλαβίας κατέρρευσε και οι Γερμανοί υπερνίκησαν τη γραμμή Μεταξά, τα πράγματα δυσκόλεψαν για την ΤΣΔΜ, αλλά περισσότερο για την ΤΣΗ, που βρέθηκε ανάμεσα σε δύο εχθρούς. Σ' αυτό το σημείο θα αναφερθούμε στην πολιτική κατάσταση και το ηθικό του στρατεύματος της Στρατιάς Ηπείρου στην οποία ανήκε και πολεμούσε από την πρώτη ημέρα του πολέμου, ο Βερσής.

Όταν η κυβέρνηση και ο Αρχιστράτηγος Παπάγος αντέταξαν το δεύτερο ΟΧΙ, η ψυχραιμη άποψη των αξιωματικών του Α' και Β' Σώματος της

Στρατιάς Ηπείρου, οι οποίοι γνώριζαν από την πρώτη γραμμή την κατάσταση, ήταν ότι ο Ελληνικός Στρατός δεν θα έπρεπε να μπει σε μια νέα χωρίς αποτέλεσμα πολεμική περιπέτεια. Στη συνέχεια, η πτώση της Θεσσαλονίκης, η συνθηκολόγηση του ΤΣΑΜ, η ραγδαία κατάρρευση της νότιας Σερβίας και η είσοδος των Γερμανών στη Φλώρινα απογοήτευσαν τα στελέχη και τους οπλίτες. Ο Αρχιστράτηγος Παπάγος, εν όψει αυτής της κατάστασης, προβαίνει την 6ην Απριλίου σε αποστρατεύσεις, θεωρώντας υπεύθυνους τους αντιστρατήγους του μετώπου. Αλλά εις μάτην. Έτσι, η αδικαιολόγητη καθυστέρηση της διαταγής για σύμπυξη του Ελληνικού Στρατού είχε σοβαρές συνέπειες στο μέτωπο. Στη συνέχεια, θα παρατεθούν κάποια από τα αποσπάσματα εκθέσεων και τηλεγραφημάτων των Σωματαρχών για να αντιληφθούμε δύο πράγματα: πρώτον, το ηθικό του στρατεύματος και την κοινή άποψη των Σωματαρχών περί συνθηκολογήσεως και δεύτερον, τη στάση της Αθήνας σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο.

Απόσπασμα έκθεσης Υποστράτηγου Μπάκου Διοικητού του Α΄ Σώματος Στρατού, Μ. Παρασκευή 18 Απριλίου 1941: «...τα γεγονότα εξελίσσονται ραγδαίως. Μία και μόνη σκέψις εβασάνιζεν τους πάντας. Να ευρεθώσι εντεύθεν των συνόρων [...]. Οι διαρροές είχαν αρχίσει παντού. Οι αξιωματικοί είχαν μεταβληθή εις αγρονόμους προσπαθόντες να συγκρατήσωσι τους φεύγοντας. Ο Στρατηγός Ρουσσόπουλος ανέφερεν την διαρροήν, ετόνιζεν ότι μετεβλήθη εις αγροφύλακα. Ο Ταγματάρχης του Πυροβολικού Σχοινιάς προσελθών μοι ανέφερε, ότι η διαρροή επεκτείνεται

άνευ προηγουμένως. Το Απόσπασμα Γιαννακόπουλου απεδείχθη ότι διελύθη ουχί υπό την πίεσιν του εχθρού, αλλά λόγω φυγής των Ανδρών [...]. Η κατάσταση από στιγμής εις στιγμήν καθίσταται φρικώδης.[...]. Οι στρατιώται επιτίθενται κατά των αξιωματικών, ών αρπάζουσι τας αποσκευάς μετά των κτηνών και τρέπονται προς τας εστίας των.[...]. Εις το 16ον και 19ον Συντάγματα ομοίαι ανταρσΐαι. Εις τα 50όν και 33ον αυτόμολοι και φυγάδες.[...]. Εις το 8ον Σύνταγμα δηλώσεις: «δεν πολεμάμε τους Γερμανούς». Οι διάφορι φυγάδες καταλαμβάνουν την κεντρικήν οδόν και διεσπείρουν εμπόδια. Ο εφοδιασμός καθίσταται προβληματικός μέχρις ανυπαρξίας [...].»

Έτσι, διαμορφωνόταν η κατάσταση ανάμεσα στο στράτευμα. Μάταια οι Σωματάρχαι του μετώπου ανέμεναν την τελική απόφαση του Αρχιστρατήγου, όπως περιώσουν το γόητρο ενός νικητή στρατού. Η δραματική κατάσταση των λιποταξιών τούς έκανε να αναλαμβάνουν και εκνόμους πρωτοβουλίες: «...IV. Όσον αφορά τέλος το ηθικόν, δια την συγκράτησιν τούτου, εις επίπεδον ό επιβάλλει η τιμή και το συμφέρον του Έθνους και του Στρατεύματος, το Σώμα Στρατού οφείλει να λάβη δρακόντεια μέτρα, καταδικάζον παραδειγματικώς πάσαν πράξιν ασυμβίβαστον προς την πειθαρχίαν...». Ο Αντιστράτηγος Μπάκος, όπως διαβάζουμε στα Απομνημονεύματα του Αντιστρατήγου Γ. Τσολάκογλου (1959), εκτέλεσε αρκετούς αξιωματικούς και άνδρες προς συγκράτηση του ηθικού, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Το τηλεγράφημα δε, το οποίο στέλλουν οι Σωματάρχαι της Σ.Η. προς την Μητρόπολη των Αθηνών απευθυνόταν και έλεγε:

ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΝ, ΥΠΟΥΡΓΟΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΩΝ

Κατάστασις Στρατού δεν εγγυάται περαιτέρω συνέχισιν πολέμου, ούτε καν αμυντικού. Επράξαμεν πάν το ανθρωπίνως δυνατόν δια την νίκην και τελευταίως δια την πρόληψιν πλήρους διαλύσεως. Επανειλημμένοι εκκλήσεις μας δεν έτυχον απαντήσεως. Προς πρόληψιν ατιμώσεως ενδόξου Στρατού δια διαλύσεως και παραδόσεως εις τους Ιταλούς, ών μέχρι χθές ήτο νικητής, προς πρόληψιν αναρχίας και κρατικής διαλύσεως εις περίπτωσιν αποσυνθέσεως του Στρατού, ήτις επίκειται από ώρας εις ώραν, επιβάλλεται όπως κατάστασις λυθή δια προτάσεως συνθηκολογήσεως προς τους Γερμανούς. Τούτο απαιτεί δι' ημών σύσσωμος Στρατός Ηπείρου. Εν πλήρει επιγνώσει της σημασίας και σοβαρότητος του ανωτέρω διαβήματος, επιβεβλημένου υπό της καταστάσεως, παρακαλούμε προλάβετε επερχομένην καταστροφήν. Εν εναντία περιπτώσει Στρατός Ηπείρου θα αναλάβη ιστορικήν ευθύνην ενώπιον Θεού και Πατρίδος.

Μεγάλη Παρασκευή (18 Απριλίου) 1941

Στρατηγοί Σωματάρχαι

Π. Δεμέστιχας – Γ. Μπάκος

Για την κατάσταση του στρατεύματος παρατίθεται, τέλος, ένα μικρό απόσπασμα από έκθεση του ΤΣΗ προς την κυβέρνηση:

Αριθ. Π. 9415/1407

Πρόεδρον Κυβερνήσεως

Αρχιστράτηγον

Λαμβάνω την τιμήν ν' αναφέρω τα ακόλουθα: «...III Αυτή είναι η κατάσταση του Στρατού σήμερα και ούτω προβλέπεται να εξελιχθή. Τα αίτια του καταντήματος τούτου είναι πολλαπλά [...]. Κατά την Μικρασιατικήν καταστροφήν διεπεραιώθησαν και Μονάδες συντεταγμένοι, τώρα υπάρχει φόβος να μη παρουσιασθή το φαινόμενον τούτο ουδόλως [...].

Τ.Τ. 197, τη 19 Απριλίου 1941

Αντιστράτηγος ΠΙΤΣΙΚΑΣ

Και:

Αριθ. Π. 11121/1569/475

Αρχιστράτηγον Αθήνας

«Δημιουργηθείσα κατάστασις θα επιφέρη αναποφεύκτως αιχμαλωσίαν, ατίμωσιν, και άδοξον τέλος Στρατού, ών δεν είναι άξιος. Άπασα η ιεραρχία του Σώματος Στρατού προτείνει συνθηκολόγησιν [...]. Σας εξορκίζω εν ονόματι Θεού, εν ονόματι ενός Στρατού, ο οποίος έφθασε εις τον κολοφώνα της Δόξης του, να λάβετε αποφάσεις, διότι θα κλαύσωμεν ερείπια χειρότερα της Μικράς Ασίας».

Α' Σώμα Στρατού (Φρουραρχείον Δ. Α.)

Αντιστράτηγος Δεμέστιχας

Διερωτώμεθα όμως τι περίμεναν ο Αρχιστράτηγος στην Αθήνα και η κυβέρνηση. Σίγουρα η ευθύνη μιας συνθηκολόγησης για έναν νικηφόρο Στρατό είναι μεγάλη. Η κυβέρνηση όμως ετοίμαζε τις βαλίτσες της μετά του βασιλέως για ασφαλές μέρος, παρά τη στάση που εκδηλώθηκε από τους άνδρες του Ναυτικού στα αντιτορπιλικά, οι οποίοι ηρνούσαν να «μετακινήσουν» τους πολιτικούς ενώ η Ελλάδα βρισκόταν σε κίνδυνο. Ο δε Αρχιστράτηγος Παπάγος, παρά τις εκκλήσεις των Σωματαρχών του για συνθηκολόγηση, μεριμνούσε διά άλλα τινά, όπως για την ασφαλή μεταφορά των Βρετανικών Στρατευμάτων από τις πολεμικές περιοχές, διότι όπως έλεγε, κατά τις μαρτυρίες τού Τσολάκογλου: *«...Τυχάνων Αρχιστράτηγος όχι μόνον των Ελληνικών αλλά και των Βρετανικών Στρατευμάτων και δεν δύναμαι να προβώ εις λήψιν αποφάσεως συνθηκολογήσεως τουλάχιστον προ της πλήρους αποχωρήσεως των Βρετανικών Στρατευμάτων εξ Ελλάδος...»*. Και:

«...Την πρωίαν της 17ης Απριλίου έκρινα καθήκον μου να ανακεφαλαιώσω άπασαν την τακτικήν κατάστασιν και να αναφέρω την ωμήν αλήθειαν αυτοπροσώπως εις τον Αρχιστράτηγον [...], τω όντι συνεδέθην και ανέπτυσσον την κατάστασιν. Αλλά αύτη εφαινετο ότι δεν τον ενδιέφερε, διότι με διέκοπτε δια να ερωτήση αν έφυγον εκ Καλαμπάκας οι Βρετανοί, αν ο καιρός ήτο συννεφώδης δια να ευκολύνονται οι Άγγλοι εις την σύμπτυξιν χωρίς να ενοχλώνται από τα εχθρικά αεροπλάνα [...]». Τέλος περί της συνθηκολογήσεως παρά του ότι ήταν πεπεισμένος ότι έπρεπε να γίνει άμεσα, αποφάινεται: *«...διατί δεν το κάμουν (την ανακωχήν) μόνοι των οι*

εκεί στρατηγοί; [...]».

Ο Βερσής όμως πολέμουσε. 16-21 Απριλίου. Μάχη ηρωική, με σκοπό να προασπίσει την σύμπτυξη των Συνταγμάτων της VIII Μεραρχίας. Παρά τα παραπάνω συμβαίνοντα, είχε πάει εκεί για να προασπίσει το παρατηρητήριό του και μέσα από αυτό την Πατρίδα του. Δεν τον αφορούσαν τα παρασκήνια του πολέμου. Για το μόνο που νοιαζόταν ήταν για το Ελληνικό Χώμα και ό,τι αυτό «μετέφερε» από την αρχαιότητα. Όμως μάθαινε και ανησυχούσε. Εδώ και πολύ καιρό, είχαν αρχίσει να περνάνε από μπροστά του κάποιες άλλες πολεμικές εικόνες, εκείνες του 1923, πριν από δεκαεπτά χρόνια.

Και μετά η συνθηκολόγηση. Ο Αντιστράτηγος Τσολάκογλου, μετά από σύμφωνη γνώμη και των υπόλοιπων Σωματαρχών, ανέλαβε να σηκώσει το βάρος της «Ιστορίας», αφού η πολιτική και στρατιωτική ηγεσία της Αθήνας δεν μπόρεσε. Αλλά και εκεί η υπόθεση δεν ήταν εύκολη. Οι όροι οι οποίοι υπογράφηκαν κατ' αρχάς την 20ήν Απριλίου στα Ιωάννινα από τον Αντιστράτηγο Γ. Τσολάκογλου και τον Υποστράτηγο Νήτριχ, Διοικητή της Σωματοφυλακής SS Αδόλφος Χίτλερ, ήταν άκρως ευνοϊκοί για τον Ελληνικό Στρατό. Για τους αξιωματικούς δε, πιο πολύ. Δεν τους θεωρούσε αιχμαλώτους πολέμου. Διατήρησαν τα ξίφη των. Οι στρατιώτες παραδόθηκαν σ' αυτούς. Διαχειρίζονταν τα στρατόπεδα. Η συνέχεια όμως, μετά το διάγγελμα του Βασιλέως: *«...αμύνης μέχρις εσχάτων...»* άλλαξε τα πράγματα. Στο νέο πρωτόκολλο της 21ης Απριλίου, που υπογράφηκε πάλι στα Ιωάννινα από τον Αντιστράτηγο Γ. Τσολάκογλου,

ως αιχμάλωτο πολέμου πια, και τον Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου των εν Ελλάδι Γερμανικών Στρατευμάτων Γκράϊφεμπεργκ, αθετήθηκαν κάποιοι προσυμφωνηθέντες όροι και μεταβλήθηκαν προς το χειρότερο. Όμως, αρχικά δεν θίχτηκαν ούτε η τιμή ούτε τα όπλα των Ελλήνων αξιωματικών. Ανησυχία όμως υπήρχε όσον αφορά την ασφάλεια των στρατευμάτων στα Ιωάννινα από τους Ιταλούς. Οι ασαφείς όροι περί καταπαύσεως του πυρός μεταξύ Ελλάδος και Ιταλίας ανησύχησαν και δημιούργησαν πανικό στους αξιωματικούς και οπλίτες, οι οποίοι βρίσκονταν στην περιοχή Ιωαννίνων. Οι εχθροπραξίες καλά κρατούσαν. Η δραματική όμως πλέον έκβαση των πραγμάτων ήταν μήπως ελληνικά συγκροτημένα τμήματα Στρατού περιέλθουν αιχμάλωτα στους Ιταλούς, οι οποίοι προωθούνταν στα πρόθυρα των Ιωαννίνων. Από το απόγευμα της 22ας Απριλίου, τα νέα διαπέρασαν όλα τα τμήματα του Ελληνικού Στρατού. Δημιουργήθηκε απερίγραπτη σύγχυση και πανικός. Οι αξιωματικοί και οι οπλίτες, χρησιμοποιώντας κάθε μέσο μεταφοράς, κατευθύνονταν προς τον Νότο αφήνοντας τον οπλισμό τους, που θεωρείτο πλέον λεία πολέμου των Ιταλών. Ο Έλληνας Αντιστράτηγος ειδοποιήθηκε και ως αιχμάλωτος πολέμου μετέβη με γερμανικό στρατιωτικό αεροπλάνο στη Θεσσαλονίκη όπου υπογράφηκε το τελικό πρωτόκολλο συνθηκολόγησης. Το υπέγραψαν από ελληνικής πλευράς ο Αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου, από γερμανικής ο Στρατάρχης Γιόντλ, Επιτελάρχης της Ανώτατης Διοίκησης των Γερμανικών Ενόπλων Δυνάμεων και από ιταλικής ο Στρατηγός Φερέρο.

Η τελευταία Πράξη

Ίσως πολλές φορές οι λέξεις δεν μπορούν να αποδώσουν το περιεχόμενο μιας τραγικής ή ηρωικής πράξης. Γι' αυτό συνήθως η αναγγελία τους γίνεται με τις ακριβώς απαραίτητες λέξεις. Τούτο έγινε με την τελευταία Πράξη του Ταγματάρχη Κωνσταντίνου Βερσή, Διοικητή Μοίρας Πυροβολικού στη Ραψίστη Ιωαννίνων. Τα πολεμικά ανακοινωθέντα ήταν λιτά και ετεροχρονισμένα.

Έκθεση Αντιστράτηγου Παναγιώτη Δεμέστιχα:

«Ο Ταγματάρχης του Πυρ/κού ΒΕΡΣΗΣ διαταχθείς υπό των Γερμανών να παραδώση τα Πυροβόλα της Μοίρας του, αφού συνεκέντρωσε ταύτα και τοις απέδωσε τιμάς, ηυτοκτόνησε ενώ η Μοίρα του έψαλλε τον Εθνικόν Ύμνον...».

Επίσης, ο Αντιστράτηγος Χαράλαμπος Κατσιμήτρος αναφέρει:

«Ο αείμνηστος Ταγματάρχης Βερσής μετά την παράδοσιν των Πυροβόλων, συντετριμμένος ψυχικώς και με κατεσπαραγμένην την ευγενή καρδίαν του, συνεκέντρωσε περί αυτόν του Άνδρα του και ωμίλησεν εις αυτούς λίαν συγκεκρινημένος παρηγορών οιωνεί αυτούς δια τον αποχωρισμόν των από τα πυροβόλα των τα οποία τοσάκις κατεκεραύνωσαν τον αντίπαλον, εν τέλει δέ μετ' αυτών έψαλλον τον Εθνικόν Ύμνον. Μεθ' ό απομακρυνθείς ολίγον και εξαγών το περιστροφόν του εβλήθη εις την κεφαλήν και έπεσεν!! Αιωνία η μνήμη του Ταγματάρχου Βερσή Κ.!! Ας είναι ένα ευλαβές μνημόσυνον δια τον αδαμάντινον τούτον αξιωματικόν, αι ολίγαι αύται γραμμαί».

Τέλος ο Υποστράτηγος Ι. Βερνάρδος αναφέρει:

«Το V Σύνταγμα Πυροβολικού παρέδωσε τα πυροβόλα και τον οπλισμόν του εις το χωρίον Σταυράκι. Η ταχύπερος φήμη έφερε μέχρις ημών την νύκτα της επομένης, ότι ο Ταγματάρχης Πυροβολικού Κωνσταντίνος Βερσής, Διοικητής Μοίρας Πυροβολικού, επίμησεν, κατά τρόπον μεγαλειώδη, το υπερήφανον Όπλον του. Όταν, δηλαδή, έλαβε την διαταγήν να παραδώση τα πυροβόλα του, συνεκέντρωσεν τους άνδρας της Μοίρας του με μέτωπον προς Νότον, προς την αιωνίαν Ελλάδα. Διέταξεν και πάντες έψαλλαν τον Εθνικόν μας Ύμνον, και κατόπιν, αφού ησπάσθη τα πυροβόλα του, έδωσεν διαταγήν και τα συνέτριψαν με δυναμίτιδα. Και ενώ ακόμη το έδαφος εσειέτο από τας εκρήξεις ο Βερσής, στηρίζας το περίστροφόν του εις τον δεξιόν του κρόταφον ηυτοκτόνησε».

Συμπεράσματα Περιόδου

Το Έπος του '40 έχει μείνει ως ο μεγαλύτερος στρατιωτικός άθλος της νεότερης Ελληνικής Ιστορίας. Περιδιαβαίνοντας τα στρατιωτικά άδυτα εκείνης της περιόδου και κάνοντας μια σύγκριση με προγενέστερους αγώνες της φυλής, διαπιστώνουμε ότι στο ύψος των περιστάσεων για την προάσπιση της πατρίδος «στέκονται» μόνον οι στρατιωτικοί της πρώτης γραμμής, αψηφώντας άλλοι τον θάνατο, και άλλοι τη μομφή της Ιστορίας. Στην παρούσα περίοδο, γνωρίσαμε όλα τα είδη πρωταγωνιστών:

- Αυτούς που σαν Λεωνίδες αρνούνται να παραδώσουν, όπως ο Ταγματάρχης Βερσής
- Αυτούς που θυσιάζουν την προσωπική τους υστεροφημία, έχοντας επίγνωση της ευθύνης των τριακοσίων

χιλιάδων στρατιωτών τους, όπως ο Ανστράτηγος Τσολάκογλου

• Αυτούς οι οποίοι αποφασίζουν επί τη βάσει των πολιτικών συμφερόντων και από την ασφάλεια της Μητρόπολης των Αθηνών. Ο πόλεμος δεν ακούγεται εκεί! Είναι μακριά γι αυτούς, σε κάποιο ύψωμα της Ραφίστης Ιωαννίνων! Δεν τους αφορά. Και αυτός είναι ο Αρχιστράτηγος Παπάγος.

Οι Ήρωες όμως караδοκούν και υπερνικούν τον φόβο, τη σύγχυση, τον πανικό. Κλείνουν τα αυτιά τους στις σειρήνες της διχόνοιας και προχωρούν μπροστά. Τραβούν αυτοί για το αντάμωμα του χάρου. Δεν παίρνουν τον δρόμο της αιχμαλωσίας, όπως κάποτε εκείνος ο νέος Ανθυπολοχαγός στη Μικρά Ασία. Εκεί στην Αλβανία και στην τελευταία στροφή του δρόμου γυρίζουν Νότια, κοιτάνε την Αιώνια Πατρίδα μπορεί και τη σύντροφό τους Σοφία και τον γιό τους Σωτήρη. Αγκαλιάζονται όμως με τον θάνατο και μένουν εφ' ώ ετάχθησαν, να φυλάνε Θερμοπύλες, μαζί με όλους τους άλλους ήρωες!

«...γυρίζει Νότια,
κοιτάει
την αιώνια
Πατρίδα και
αγκαλιάζεται
με τον
θάνατο...»

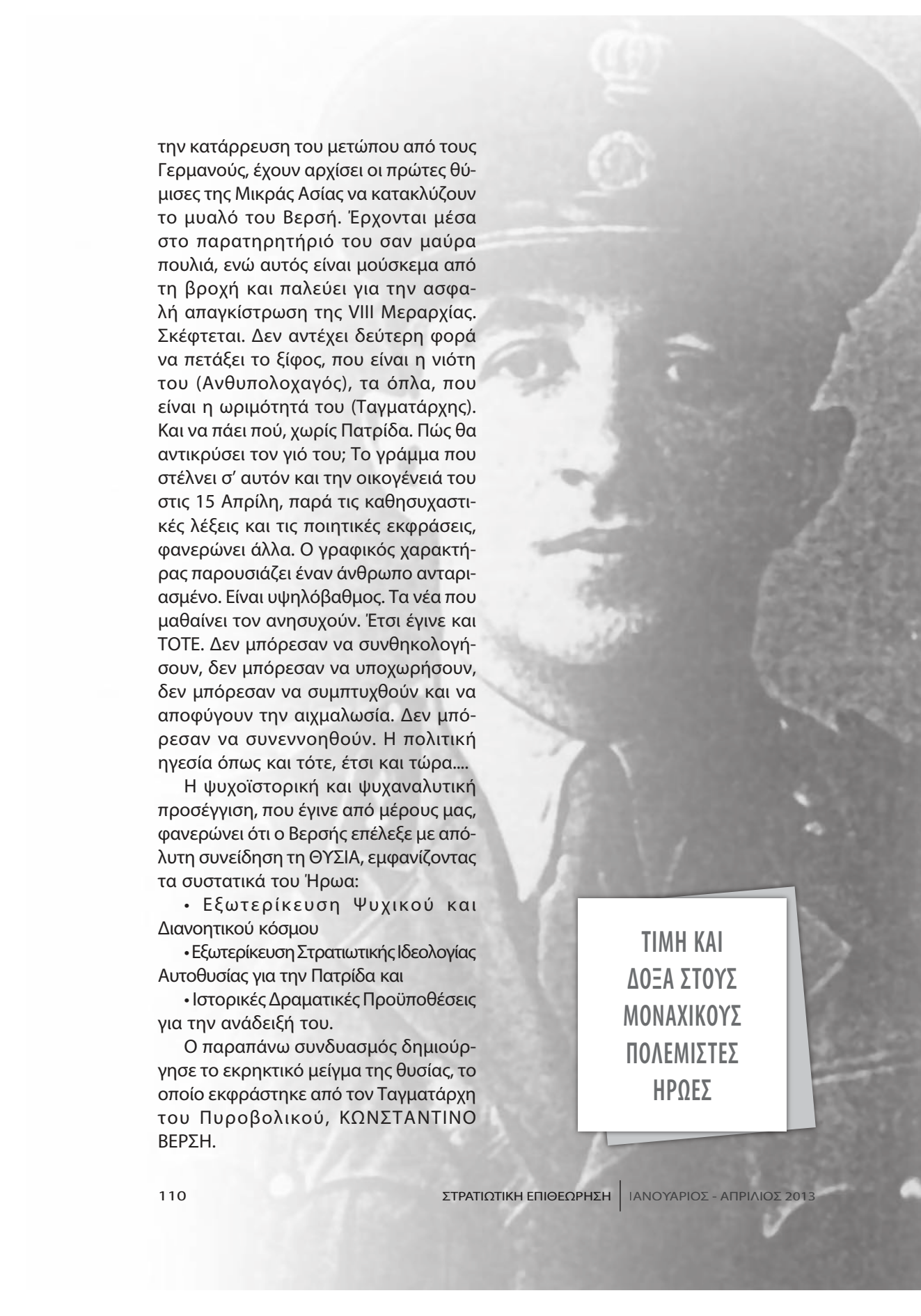
Ψυχαναλυτική και Ψυχοϊστορική προσέγγιση

Το τελευταίο κομμάτι της εργασίας μας πιστεύουμε ότι είναι άκρως απαραίτητο όσον αφορά τον Ήρωα Αυτόν. Όταν πήραμε στα χέρια μας κάποιο αρχειακό υλικό, κάποιοι απεφάνθησαν «περί τυχαίου ή τελευταίου γεγονότος της στιγμής, χωρίς πατριωτική συνείδηση». Αυτό μας έκανε να προβούμε σε μεγαλύτερη έρευνα, ανάλυση και παράθεση στρατιωτικών αρχείων, με σκοπό να αποδείξουμε την «χωρίς παρέκκλιση προς το όφελος της πατρίδας» στρατιωτική συνείδηση του Ήρωα. Έτσι, η παρούσα μεθοδολογική ανάλυση, ψυχοϊστορική και ψυχαναλυτική επιζητεί να υπερθεματίσει για την παραπάνω άποψή μας. Σίγουρα το υλικό, αρχειακό ή μη, το οποίο προέρχεται από τον ίδιο τον Ήρωα και που εμείς κρατάμε στα χέρια μας, δεν είναι αρκετό για να τον τοποθετήσουμε σε κάποιο θεωρητικό μοντέλο ή τυπολογία, που σκοπό έχει την κατανόηση του γεγονότος. Την έλλειψη αυτή ως ένα βαθμό μπορούν όμως να αναπληρώσουν αφενός οι Εκθέσεις των ανωτέρων Του και οι Ημερήσιες Διαταγές των Μονάδων του και αφετέρου η περιρρέουσα ιστορική, πολιτική και στρατιωτική ατμόσφαιρα.

Υπό την προοπτική της ψυχοϊστορικής προσέγγισης, στα χρόνια που έζησε ο Βερσής συντρέχουν όλες οι κοινωνικοϊστορικές συνθήκες για να οδηγήσουν τον στρατιωτικό να γίνει Ήρωας. Ο Βερσής αντιλαμβάνεται το ιστορικό, πολιτικό και στρατιωτικό δράμα της χώρας που ζει, και αυτό εκφράζεται μέσα από το μεγάλο γεγονός της Θυσίας. Επιδιώκει να μπει στο πλαίσιο της κρίσης που ζητάει λύση (δράση στην Αλβανία παρά την ανίατη ασθένειά

του). Έχει γαλουχηθεί για μια Ελλάδα που η φυλή διαχρονικά αγωνίστηκε να είναι Λεύτερη. Η οικογένεια, κατ' αρχάς, η Σχολή Ευελπίδων στη συνέχεια, καθώς και η αγωνία της ίδιας της Πατρίδας να «ξαναφτάσει» τα σύνορά της όπως στις ένδοξες μέρες της, σφυρηλατούν έναν αξιωματικό που το μόνο που βλέπει στο αδιέξοδο είναι η Θυσία. Αυτή μόνο έχει μάθει ότι «λειτουργεί» σαν φάρος για τις επόμενες γενιές. Λεωνίδας, Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, Διάκος, Παύλος Μελάς, Τέλος Άγρας. Αυτούς βλέπει. Αυτοί τον οδηγούν. Και όπως αυτοί, έτσι και ο Βερσής, όταν αντιλήφθηκε ότι το Σώμα της Πατρίδας ψυχορραγεί, αποφάσισε συνειδητά να τη συνοδεύσει στην Αχερουσία.

Στη συνέχεια, η ψυχαναλυτική επιστήμη συνήθως «ψάχνει να βρει» στην εμπειρία του ατόμου ένα τραυματικό γεγονός το οποίο και ευθύνεται για μετέπειτα δραματικές πράξεις. Η «ταυτότητα» του Βερσή και το στάδιο της «κρίσης ταυτότητας» που θα του διαμορφώσει κατεύθυνση ζωής σφυρηλατείται μέσα στη ΣΣΕ: Πατρίδα, Ιδανικά Φυλής, Πατρίδα. Η φοίτηση του Βερσή στη ΣΣΕ, σύμφωνα με το αρχειακό υλικό, σκιαγραφεί έναν ενθουσιώδη νέο, ανυπότακτο, επαναστάτη, χαρούμενο, έμπιστο, συνειδητοποιημένο και με τάσεις διάκρισης. Έτσι, αντιλαμβανόμαστε ότι το στάδιο «της κρίσης ταυτότητας», υπό την προοπτική της στρατιωτικής ιδεολογίας, είναι καθοριστικό. Και το «τραυματικό γεγονός» έρχεται ακριβώς σ' αυτήν την «ολοκλήρωση»: 'Ηττα και Αιχμαλωσία από τον προαιώνιο εχθρό της Ελλάδος, τον Τούρκο. Ένα εξαιρετικά τραυματικό γεγονός στη ζωή ενός νεαρού Ανθυπολοχαγού με όνειρα για την πατρίδα. Εδώ στην Αλβανία μετά

την κατάρρευση του μετώπου από τους Γερμανούς, έχουν αρχίσει οι πρώτες θύμισες της Μικράς Ασίας να κατακλύζουν το μυαλό του Βερσή. Έρχονται μέσα στο παρατηρητήριό του σαν μαύρα πουλιά, ενώ αυτός είναι μούσκεμα από τη βροχή και παλεύει για την ασφαλή απαγκίστρωση της VIII Μεραρχίας. Σκέφτεται. Δεν αντέχει δεύτερη φορά να πετάξει το ξίφος, που είναι η νιότη του (Ανθυπολοχαγός), τα όπλα, που είναι η ωριμότητά του (Ταγματάρχης). Και να πάει πού, χωρίς Πατρίδα. Πώς θα αντικρύσει τον γιό του; Το γράμμα που στέλνει σ' αυτόν και την οικογένειά του στις 15 Απρίλη, παρά τις καθησυχαστικές λέξεις και τις ποιητικές εκφράσεις, φανερώνει άλλα. Ο γραφικός χαρακτήρας παρουσιάζει έναν άνθρωπο ανταριασμένο. Είναι υψηλόβαθμος. Τα νέα που μαθαίνει τον ανησυχούν. Έτσι έγινε και ΤΟΤΕ. Δεν μπόρεσαν να συνθηκολογήσουν, δεν μπόρεσαν να υποχωρήσουν, δεν μπόρεσαν να συμπτυχθούν και να αποφύγουν την αιχμαλωσία. Δεν μπόρεσαν να συνεννοηθούν. Η πολιτική ηγεσία όπως και τότε, έτσι και τώρα....

Η ψυχοϊστορική και ψυχαναλυτική προσέγγιση, που έγινε από μέρους μας, φανερώνει ότι ο Βερσής επέλεξε με απόλυτη συνείδηση τη ΘΥΣΙΑ, εμφανίζοντας τα συστατικά του Ήρωα:

- Εξωτερίκευση Ψυχικού και Διανοητικού κόσμου
- Εξωτερίκευση Στρατιωτικής Ιδεολογίας Αυτοθυσίας για την Πατρίδα και
- Ιστορικές Δραματικές Προϋποθέσεις για την ανάδειξή του.

Ο παραπάνω συνδυασμός δημιούργησε το εκρηκτικό μείγμα της θυσίας, το οποίο εκφράστηκε από τον Ταγματάρχη του Πυροβολικού, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ ΒΕΡΣΗ.

**ΤΙΜΗ ΚΑΙ
ΔΟΞΑ ΣΤΟΥΣ
ΜΟΝΑΧΙΚΟΥΣ
ΠΟΛΕΜΙΣΤΕΣ
ΗΡΩΕΣ**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☛ Βερνάρδος, Ι. Α., *Τρεμπεσίνα*, Αλκιώτης και Υιοί, Αθήνα. χ.χ.
- ☛ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Η Εκστρατεία εις Μικράν Ασίαν 1912-1922. Τα Προ της Τουρκικής Επιθέσεως Γεγονότα, Σεπτέμβριος 1921- Αύγουστος 1922*, τομ. 6ος, , Αθήνα 1960.
- ☛ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία, Ο Ελληνοϊταλικός και Ελληνογερμανικός Πόλεμος 1940-1941*, Αθήνα.
- ☛ Γιανουλόπουλος, Ν. Γ., «Η ευγενής μας τύφλωσις...», *Εξωτερική Πολιτική και Εθνικά Θέματα από την Ηττα Του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή*, 2η, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999. 382.
- ☛ Erikson, H. Erik, *Young Man Luther, A study in psychoanalysis and history*, New York 1962.
- ☛ *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ*, Νεώτερος Ελληνισμός από το 1913-1941, τομ. ΙΕ΄, Συλλογικό έργο, ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ, Αθήνα 1970.
- ☛ Κατσιμήτρος, Χ., Αντιστράτηγος, «Η Ήπειρος Προμαχούσα», *Η Δράσις της VIII Μεραρχίας στον Πόλεμο 1940-1941*, ΓΕΣ, Αθήνα 1982.
- ☛ Κολιόπουλος, Ι., *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος. 1935-1941. Ο Βρετανικός Παράγοντας στην Ελλάδα*, Εστία 1985.
- ☛ Κουτσούκης, Κ., *Η Πολιτική Ηγεσία Θεωρία, Συγκριτική έρευνα και Ανάλυση*, Αναστασίου, Αθήνα 1990.
- ☛ Μακαρόνα, Γ., *Η Πινακοθήκη των Αφανών Ηρώων*, Κύκλος Πρώτος, ΡΕΩ, Λάρισα 2009.
- ☛ Μουσαφά, Ρ., Κέι Φ., *ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΕΣ*, επιμ., Κουτσούκης Κ., μτφ. Παπαδημητρίου Α., ΦΙΛΙΣΤΩΡ, Αθήνα 1999.
- ☛ Πολιτοπούλου, Α., «Η έννοια του αθλητισμού, ως εργαλείο μαζικής κουλτούρας για την εξάλειψη των κοινωνικών διαφορών και ως εκπαιδευτικό μέσο εθνοτικής φυλετικής ταυτότητας στην Εθνικοσοσιαλιστική Ιδεολογία του Χίτλερ», *Πρακτικά Β΄ Συνεδρίου Ιστορίας και Φιλοσοφίας*, επιμ. Μουρατίδης Ι., Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη, 2003. σσ. 97-10.
- ☛ Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, Εγκόλπιο Ευέλπιδος, χ.χ.
- ☛ Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, *Συνοπτική Ιστορία της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων*, Βάρη Αττικής, χ.χ.
- ☛ Τρικούπης, Ν., Αντιστράτηγος, *Αναμνήσεις Επεισοδίων και Γεγονότων εκ των Πολέμων μας*, Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα 2002.
- ☛ Τσολάκογλου, Κ. Σ. Γ., Αντιστράτηγος, *ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ*, ΓΕΣ, Αθήνα 1959.
- ☛ Τσολάκογλου Κ. Σ. Γ., Αντιστράτηγος, *ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ*, Έκδοσις ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ, Αθήνα 1959.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ-ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ-ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ

- ☛ *ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ*, «Οι Νεκροί του Στρατού Ξηράς κατά τη Διάρκεια του Ελληνοϊταλικού Πολέμου μέσα από τα Αρχεία της Δις», Αντ/γος Κωνσταντόπουλος Π., Δ/ντής ΔΙΣ/ΓΕΣ, τευχ. 5, Σεπ.-Οκτ. 2006, Αθήνα, 14-33.
- ☛ *ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ*, 29.4.1941, «Δια την Ιστορίαν», 1η, αποσπ. από 6/στηλο.
- ☛ ΥΣΑ, Πρωτογενές αρχειακό υλικό από τα Αρχεία της ΣΣΕ για το διάστημα 1917-1921, περίοδο φοίτησης του Ευέλπιδος Κωνσταντίνου Βερσή.
- ☛ ΥΣΣ, ΓΕΣ, Αρχειακό υλικό από τον προσωπικό φάκελο μεταβολών τού Ταγματάρχη Κωνσταντίνου Βερσή, για το διάστημα 1923-1941.

Οι δυνατότητες
Στρατιωτικής
& Πολιτικής
συνεργασίας της
Ελλάδας
με τα Αραβικά Κράτη
μετά την
Αραβική Άνοιξη

ΚΕΙΜΕΝΟ: Ταχχος Δημήτριος Κουτρουμάνης

Οι ιστορικές σχέσεις μεταξύ Ελλήνων και Αράβων ξεκίνησαν από την εποχή της κατάληψης της ανατολικής Μεσογείου από τον Μ. Αλέξανδρο. Από τότε ο ελληνικός πολιτισμός διατηρεί την ύπαρξή του σε αυτή την περιοχή μέχρι σήμερα, παρά τις επιθέσεις και τις καταστροφές που υπέστη από άλλους λαούς, όπως των Μογγόλων το 1258 μ.Χ. Ο ελληνικός πολιτισμός διαδόθηκε σε όλα τα κράτη του κόσμου χάρη στους Άραβες, διότι μετέφρασαν τα ελληνικά κείμενα των Ελλήνων στοχαστών και φιλοσόφων στην αραβική γλώσσα.

Η Ελλάδα για δεκαετίες ήταν και είναι αρωγός του αραβικού κόσμου, υποστήριζε τα δίκαια εθνικά αιτήματά του στους διεθνούς οργανισμούς, αναγνώριζε το δικαίωμα των αραβικών λαών στην αυτοδιάθεση, σύναψε στενές πολιτικές, πολιτιστικές, οικονομικές και επιχειρηματικές σχέσεις με το σύνολο των αραβικών κρατών στην απέναντι πλευρά της Μεσογείου. Ο αραβικός κόσμος, που ήταν υπό οθωμανική κυριαρχία από το 1516 έως το 1918, ξεχώριζε την Ελλάδα από όλες τις χώρες του κόσμου και στήριζε τα εθνικά θέματά της, όπως στο κυπριακό ζήτημα το 1964 και το 1973, όταν τα αραβικά κράτη ψήφισαν υπέρ της Κύπρου και κατά της μουσουλμανικής Τουρκίας στον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ). Οι Άραβες και οι Έλληνες ήταν θύματα των μεγάλων δυνάμεων σε διαφορετικές χρονικές περιόδους και αυτό αποτελούσε κίνητρο προσέγγισης μεταξύ των δύο εθνών.

Η Ελλάδα, εξαιτίας της γεωπολιτικής της σημασίας και του πολιτισμού της, θεωρείται ιδανικός τόπος για τη Μεσογειακή συνεργασία, διότι αποτελεί συνδυαστικό κρίκο μεταξύ τριών ηπείρων (Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής). Η Ελλάδα, μετά την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) το 1980, μπορεί να αξιοποιήσει τη θέση της ως πλήρους μέλους αλλά και γέφυρας μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Η στρατηγική θέση της Ελλάδας έχει τη δυνατότητα να συμβάλλει στην εξεύρεση κοινών σημείων ενδιαφέροντος και επιδιώξεων, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να δώσει την ευκαιρία στο μέλλον να επωφεληθούν οι δύο λαοί μέσα στο δύσκολο και μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον. Επιπλέον, η ανταγωνιστική σχέση με την Τουρκία επιβάλλει στην Ελλάδα να δραστηριοποιείται πολιτικά και οικονομικά στον αραβικό κόσμο. Η συνεργασία, με βάση τα γεωπολιτικά συμφέροντα της Ελλάδας, θα μπορούσε να επικεντρωθεί στον τομέα της ενέργειας, στο ζήτημα της Κύπρου, στην ελληνική διασπορά και στα ελληνορθόδοξα πατριαρχία, καθώς επίσης και στο εμπόριο.

Όμως, οι αραβικές εξεγέρσεις που ξεκίνησαν στις αρχές του έτους 2011 στις χώρες της Τυνησίας, της Αιγύπτου, της Λιβύης, της Συρίας και της Υεμένης υποβοήθησαν την Τουρκία στο να ενεργοποιηθεί δυναμικά και αποτελεσματικά στις σχέσεις της με τους Άραβες, επισκιάζοντας την όποια ελληνική πρωτοβουλία. Ο ελληνικός ρόλος στον χώρο της Μέσης Ανατολής γενικά και τον αραβικό κόσμο ειδικά έχει περιοριστεί σε κάποιους τομείς, όπως τον οικονομικό, ενώ στον πολιτικό οι διακρατικές σχέσεις είναι ισχυρές και θα μπορούσαν να ανακτήσουν το χαμένο έδαφος σε σχέση με τη Τουρκία.

ΠΕΔΙΑ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στο πεδίο της πολιτικής συνεργασίας, η Ελλάδα ήταν από τα πρώτα κράτη του κόσμου που αναγνώρισαν τα νέα σύγχρονα αραβικά κράτη, μετά την ανεξαρτησία τους από τις δύο μεγάλες δυνάμεις, τη Γαλλία και τη Μ. Βρετανία, το 1945. Από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου μέχρι τις αρχές του 1990, οι σχέσεις μεταξύ αραβικού και ελληνικού έθνους ήταν θερμές και αναπτυσσόμενες. Η ένταξη της Ελλάδας στη ΕΕ και η επένδυσή της στην ευρωπαϊκή ταυτότητα είχε ως συνέπεια την αποδυνάμωση των δεσμών της με τις αραβικές χώρες, εξαιτίας της συμμόρφωσης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής με τις πολιτικές της ΕΕ. Επίσης, η επικράτηση των αυταρχικών καθεστώτων σε ορισμένα αραβικά κράτη συνέβαλε στην αποδυνάμωση των σχέσεων με το δημοκρατικό καθεστώς της Αθήνας.

Ο ρόλος της Ελλάδας σε αυτή τη νέα εποχή, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απαιτεί, μετά την πτώση ορισμένων δικτατορικών καθεστώτων, όπως του Καντάφι, μεγαλύτερη ελληνική διπλωματική δραστηριότητα, για την εμπέδωση της σταθερότητας και την προώθηση της συνεργασίας και της ειρήνης στην περιοχή. Η Ελλάδα, σε αντίθεση με άλλες χώρες, έχει μεγαλύτερη δυνατότητα να δραστηριοποιείται, στο πλαίσιο της οικονομικής και πολιτιστικής συνεργασίας, κυρίως στους τομείς του εμπορίου, της βιομηχανίας, της γεωργίας, της τεχνολογίας, του τουρισμού, της ακαδημαϊκής συνεργασίας και των κοινών και αμοιβαίων επενδύσεων στην Ελλάδα και τον αραβικό κόσμο. Τέλος, στον στρατιωτικό τομέα, υπάρχουν τεράστιες δυνατότητες συνεργασίας, εξαιτίας της μεγάλης αραβικής αγοράς και της ανάγκης των Αράβων σε στρατιωτικό εξοπλισμό αμυντικού τύπου.

Πολιτικές Συνεργασίες

Το περιφερειακό περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από αστάθεια, ρευστότητα και συγκρουσιακή δυναμική. Η σταθερότητα και η δυναμική που θα επέλθει στη Μέση Ανατολή όταν θα εμπεδωθεί η πολιτική Αραβική Άνοιξη, θα έχει ευεργετικές επιδράσεις σε όλα τα ζητήματα της περιοχής και κατ' επέκταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελλάδας. Ως το μόνο μέλος της ΕΕ στην περιοχή, επωμίζεται τον βαρύ ρόλο της συνεχούς προσπάθειας διατήρησης της σταθερότητας και της ειρήνης κυρίως στο θέμα της αραβοϊσραηλινής διένεξης. Ως εκ τούτου, η ελληνική κυβέρνηση καταβάλλει προσπάθειες, το τελευταίο διάστημα, για την προσέγγιση Ισραηλινών και Παλαιστινίων στο πλαίσιο της ειρηνευτικής διαδικασίας. Στην πρόσφατη κρίση της Λιβύης, η Ελλάδα προχώρησε σε πρωτοβουλίες επίλυσης της κρίσης, που ωστόσο δεν εισακούστηκαν από άλλες δυνάμεις και ετέρους. Συμμετείχε, επίσης, με ήπιο τρόπο στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ για την εφαρμογή της απόφασης του ΟΗΕ, με σκοπό την επιβολή ζώνης απαγόρευσης πτήσεων του καθεστώτος του Καντάφι.

Η ύπαρξη των ελληνορθόδοξων Πατριαρχείων της Αλεξάνδρειας, της Αντιόχειας και των Ιεροσολύμων επιβάλλει στην Ελλάδα να έχει αποτελεσματική παρουσία στην αραβική περιοχή, με σκοπό την ενίσχυση του Ελληνισμού απέναντι στις άλλες χριστιανικές ομάδες που ανταγωνίζονται τους ελληνοορθόδοξους. Σε αρκετές χώρες της Μέσης Ανατολής, εντοπίζονται ολιγάριθμες μεν, πλην ιστορικές και αρκετά δραστήριες στην οικονομική και κοινωνική ζωή των τοπικών κοινωνιών ελληνικές κοινότητες. Τέτοιες κοινότητες υπάρχουν στην Αίγυπτο, τον Λίβανο, την Ιορδανία, τη Συρία και αλλού, γεγονός που επιβάλλει την ηθική συμπαράσταση εκ μέρους της Ελλάδας απέναντι σε κάθε ελληνικό στοιχείο και κάθε ελληνικό συμφέρον.

Η συνεχιζόμενη κρίση του παλαιστινιακού ζητήματος και το αδιέξοδο στη Μέση Ανατολή εμπεριέχουν τον κίνδυνο μιας ευρύτερης σύγκρουσης, που θα αποσταθεροποιήσει όχι μόνο τις λεπτές ισορροπίες στη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, αλλά θα έχει σοβαρές συνέπειες και για την ίδια την Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη μέλη της. Η εμφάνιση του φαινομένου του ισλαμικού φονταμεναλισμού και του μεταναστευτικού ζητήματος είναι από τις συνέπειες της κρίσης στη Μέση Ανατολή.¹

Τα ζωτικά συμφέροντα της Ελλάδας στην ανατολική Μεσόγειο επιβάλλουν στην Αθήνα να διαδραματίσει έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην προώθηση της ειρήνης και της σταθερότητας στην περιοχή, αναλαμβάνοντας διαμεσολαβητικές πρωτοβουλίες καθώς και συμμετέχοντας ενεργά στη διαμόρφωση και τον σχεδιασμό της εξωτερικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αξιοποιώντας τους φιλικούς δεσμούς και ιστορικές σχέσεις με τους λαούς της περιοχής. Η τυχόν απουσία του ελληνικού ρόλου περιορίζει τα πεδία δράσης της Ελλάδας σε αυτόν τον χώρο και χαρίζει στην Τουρκία τη δυνατότητα να δρα ανενόχλητη, με σκοπό την αύξηση της σφαιράς επιρροής της και ελέγχου της περιοχής. Η γεωπολιτική θέση της Ελλάδας επιβάλλει τη διαμόρφωση περιφερειακών συνθηκών ασφαλείας με όλες τις χώρες της περιοχής, μέσω της μετατροπής της Αθήνας σε κεντρικό σταθεροποιητικό παράγοντα τόσο στον χώρο των Βαλκανίων όσο και στις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου.²

¹ *Greece's New Geopolitics*, Rand- National Security Research Division Kokkalis Foundation. Rand 2001, 27.

² Για περισσότερες πληροφορίες βλ. *Greece's New Geopolitics*, ό.π. 25-31.

Η νέα προσέγγιση Ελλάδας-Ισραήλ, που προέκυψε μετά την ανακάλυψη νέων κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην ΑΟΖ του Ισραήλ, και με δεδομένη την επιθυμία της ισραηλινής πλευράς να συνεργαστεί με την Ελλάδα για τη μεταφορά του φυσικού αερίου προς την Ευρώπη, δεν πρέπει να είναι εις βάρος των σχέσεων της Ελλάδος με τους Άραβες. Η Ελλάδα πρέπει να αξιοποιεί τις νέες ενισχυμένες σχέσεις της με το Τελ Αβιβ, με σκοπό την επίλυση του παλαιστινιακού ζητήματος. Αν καταφέρει η Αθήνα να συμβάλει ουσιαστικά στην επίλυση του μεσανατολικού ζητήματος, εκμεταλλευόμενη τις πολιτικές συγκυρίες σήμερα, αυτό θα ήταν η μεγαλύτερη διπλωματική επιτυχία όλων των εποχών για την ελληνική εξωτερική πολιτική, διότι θα κατάφερνε αυτό που δεν κατάφεραν εδώ και 60 χρόνια ο ΟΗΕ, η ΕΕ, οι ΗΠΑ και η Τουρκία.

Οικονομικές και Εμπορικές Συναλλαγές

Οι σημαντικές οικονομικές και εμπορικές σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και αραβικών χωρών διαμορφώθηκαν κατά τη δεκαετία του '80 όπου ο όγκος των συναλλαγών ξεπέρασε τα 25 δις. εκ. \$ ετησίως. Ο αραβικός κόσμος ήταν ο δεύτερος οικονομικός συνέταιρος της Ελλάδας, μετά την ευρωπαϊκή αγορά. Πολλοί είναι οι λόγοι της πτώσης του επιπέδου της οικονομικής συνεργασίας ανάμεσα στους Έλληνες και τους Άραβες, οι σημαντικότεροι των οποίων είναι οι εξής: πρώτον, η ανάδειξη νέων οικονομικών δυνάμεων με φθηνότερες αγορές, όπως η Κίνα. Δεύτερον, η στασιμότητα της ανάπτυξης των ελληνικών βιομηχανιών σχετικά με την παραγωγή ανταγωνιστικών προϊόντων. Τρίτον, η ανάπτυξη των αραβικών βιομηχανιών και η παραγωγή των ίδιων προϊόντων που παράγονται στην Ελλάδα. Τέταρτον, οι νέοι περιορισμοί στην οικονομική και εξωτερική πολιτική της Ελλάδας, εξαιτίας της ένταξης στην ΕΕ και της συμμόρφωσής της με ενιαίες ευρωπαϊκές πολιτικές.

Παρά ταύτα, υπάρχουν σημαντικές προοπτικές περαιτέρω ενίσχυσης της εμπορικής και οικονομικής συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας και αραβικών χωρών. Τα τελευταία χρόνια καταβάλλονται ιδιαίτερες προσπάθειες μεταξύ των δύο πλευρών για την άρση των υφιστάμενων περιορισμών και εμποδίων στο εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών και στην είσοδο και εγκατάσταση αλλοδαπών επιχειρήσεων. Η έμφαση στη διμερή συνεργασία δίδεται στο εμπόριο και τις επενδύσεις, σε τομείς όπως οι τηλεπικοινωνίες, οι μεταφορές, οι ναυτιλιακές υπηρεσίες, ενέργεια και ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, δημόσια έργα και κατασκευές, τουρισμός, υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης.³

Η βασική περιοχή προορισμού των ελληνικών εξαγωγών προς τις αραβικές χώρες είναι οι χώρες της Β. Αφρικής (42,9% του συνόλου το 2008),⁴ ενώ σημαντικότερη περιοχή προέλευσης των ελληνικών εισαγωγών οι λοιπές χώρες της Μ. Ανατολής (λόγω εισαγωγών πετρελαιοειδών), που αντιπροσώπευαν το 2008 το 38,8% των εισαγωγών της χώρας μας από αραβικές χώρες. Το υψηλότερο εμπορικό έλλειμμα το 2008 (2,13 δις. €, 41,5% του συνολικού με τις αραβικές χώρες) ήταν με τις λοιπές

³Σημειώνεται ότι κατά την 1η Αραβική Οικονομική Σύνοδο Κορυφής (Ιανουάριος 2009, Κουβέιτ) επανασυμφωνήθηκε η δημιουργία τελωνειακής ένωσης των αραβικών κρατών έως το 2010, καθώς και παναραβικού ενεργειακού και σιδηροδρομικού δικτύου, ενώ ανακοινώθηκε η ίδρυση Αραβικού Αναπτυξιακού Ταμείου με κεφάλαιο 2 δις. δολ., προς παροχή δανείων και αρωγής σε κοινά αραβικά προγράμματα.

⁴Έκθεση περί Διμερών Οικονομικών Σχέσεων Ελλάδος Αραβικών Κρατών της Β3, Δ/ση Οικονομικών Σχέσεων, Απρίλιος 2009.

χώρες Μ. Ανατολής (και πάλι εξαιτίας εισαγωγών πετρελαιοειδών). Σημαντικότερος αποδέκτης των ελληνικών εξαγωγών μεταξύ των αραβικών χωρών το 2008 ήταν τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (απορρόφησαν το 22,9% του συνόλου), ακολουθούσε η Αίγυπτος (13,6%), η Αλγερία (13,1%), και η Σ. Αραβία (6,4%). Σημαντικότερη χώρα προέλευσης των ελληνικών εισαγωγών από τις χώρες της περιοχής το 2008 ήταν από τη Λιβύη (27,2%) και τη Σ. Αραβία (21,8%), λόγω των εισαγωγών πετρελαιοειδών και των αυξήσεων των διεθνών τιμών αυτών. Το μεγαλύτερο υπέρ της χώρας μας εμπορικό πλεόνασμα το 2008 παρατηρείται με τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (157,26 εκατ. €).

Η Ευρύτερη Αραβική Ζώνη Ελεύθερου Εμπορίου (Greater Arab Free Trade Area - GAFTA) ιδρύθηκε στο πλαίσιο του Αραβικού Συνδέσμου (Arab League), με στόχο τη δημιουργία μιας ισχυρής οικονομικής ένωσης, διεθνώς ανταγωνιστικής. Στη Ζώνη, η συμφωνία για τη δημιουργία της οποίας τέθηκε σε ισχύ τον Ιανουάριο του 2005, συμμετέχουν 18 αραβικές χώρες (από το σύνολο των 22 συμμετεχουσών στον Αραβικό Σύνδεσμο): η Ιορδανία, Ενωμένα Αραβικά Εμιράταβ (ΗΑΕ), το Μπαχρέϊν, η Σαουδική Αραβία, το Ομάν, το Κατάρ, το Μαρόκο, η Συρία, ο Λίβανος, το Ιράκ, η Αίγυπτος, η Παλαιστίνη, το Κουβέϊτ, η Τυνησία, η Λιβύη, το Σουδάν, η Υεμένη και από το 2009 η Αλγερία, αποτελώντας μια αγορά 300 εκατομμυρίων περίπου. Η Συμφωνία προβλέπει την πλήρη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου αγαθών, μέσω της κατάργησης των τελωνειακών δασμών, με μια πρόβλεψη για σταδιακή προσαρμογή σε αυτή των λιγότερο αναπτυγμένων κρατών, ήτοι του Σουδάν και της Υεμένης, της κατάργησης αδειών εισαγωγής, καθώς και των λοιπών μη δασμολογικών εμποδίων. Στο πλαίσιο της περαιτέρω ενδυνάμωσης της οικονομικής τους συνεργασίας, οι αραβικές χώρες μελετούν την απελευθέρωση των υπηρεσιών και των επενδύσεων.

Επίσης, ένα άλλο είδος οικονομικής συνεργασίας είναι η Συμφωνία Σύνδεσης μεταξύ Συρίας⁵ και Ευρωπαϊκής Ένωσης που προβλέπει την άμεση κατάργηση των εισαγωγικών περιορισμών και σταδιακή μείωση των δασμών εντός 12ετίας και

⁵Μελέτη του Γραφείου Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων της Πρεσβείας της Ελλάδος στη Δαμασκό, Ιούλιος, 2010.

μέχρι την πλήρη εξάλειψή τους, τόσο για τα βιομηχανικά όσο και για τα αγροτικά προϊόντα, καθώς και τα είδη διατροφής. Στο πλαίσιο αυτό της απελευθέρωσης της συριακής αγοράς, που όπως προβλέπεται ενδέχεται να εξελιχθεί σε πλατφόρμα περιφερειακού εμπορίου όπου θα παράγονται ή/και θα διατίθενται τόσο ευρωπαϊκής όσο και αραβικής προέλευσης καταναλωτικά αγαθά, ενδείκνυται η εξεύρεση από την Ελλάδα και η εξασφάλιση μακρόπνοων εμπορικών συνεργασιών με τη Συρία. Κατά πόσο θα επιταχυνθούν οι εξελίξεις στο πρόγραμμα, αν έχουμε πτώση του καθεστώτος Ασαντ, μένει να αποδειχθεί.

Οι ελληνικές επενδύσεις στις χώρες της Μέσης Ανατολής μόνο αμελητέες δεν είναι. Σημαντικότερη εκ των αραβικών χωρών για τα ελληνικά επιχειρηματικά συμφέροντα είναι η Αίγυπτος. Μόνο στην Αίγυπτο, οι ελληνικές επενδύσεις πλησιάζουν το ποσό του

1 δις ευρώ, ενώ σημαντικές είναι οι ελληνικές επενδύσεις και η παρουσία ελληνικών εταιρειών στη Λιβύη, τις χώρες του Κόλπου, τη Συρία και την Ιορδανία. Περισσότερες από 40 εταιρείες ελληνικών συμφερόντων λειτουργούν στα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα. Οι δραστηριότητές τους αφορούν τις τεχνικές κατασκευές, το εμπόριο, τη ναυτιλία, την παραγωγή προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών κ.ά.

Στο Μπαχρέιν, το Ομάν, την Υεμένη, το Ιράκ και την Παλαιστίνη απουσιάζουν οι ελληνικές επενδύσεις. Κύρια αίτια για το πενιχρό ελληνικό επενδυτικό ενδιαφέρον στις ανωτέρω χώρες είναι γραφειοκρατικοί, διοικητικοί, δασμολογικοί και τελωνειακοί περιορισμοί, καθώς και η πολιτική ρευστότητας και ο συνεπαγόμενος πολιτικός κίνδυνος και η ελλιπής ασφάλεια που επικρατεί σε ορισμένες εξ αυτών. Η προοπτική της παραπέρα οικονομικής ανάπτυξης μέσω της Ελλάδας αποτελεί το μεγαλύτερο πλεονέκτημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης που μπορεί να προσφέρει στις χώρες της περιοχής.

Πολιτιστική Συνεργασία

Στις περισσότερες αραβικές χώρες υπάρχουν σήμερα αρχιτεκτονικά λείψανα και αναρίθμητα ελληνικά ευρήματα της εποχής του Αλεξάνδρου και του Βυζαντίου. Στο Κουβέιτ, στους αρχαιολογικούς χώρους και τα μουσεία που βρίσκονται στο νησί του Φαίλακα,⁶ υπάρχουν ευρήματα, όπως αγγεία, κεφαλές του Αλεξάνδρου, αγαλματίδια της Αφροδίτης, από την εποχή του Νεάρχου, Ναυάρχου του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Υπάρχει, επίσης, ο ναός της Αρτέμιδος. Το κέντρο αυτό του ελληνικού πολιτισμού καλύπτει, επίσης, εδάφη του Τουρκμενιστάν, Τατζικιστάν, Ουζμπεκιστάν, Αφγανιστάν και Πακιστάν. Ένα από τα ευρήματα είναι νόμισμα του Βασιλιά Ευκρατίδη και ψηφιδωτό με το έμβλημα της Μακεδονικής δυναστείας. Η Ελλάδα και τα αραβικά κράτη, κυρίως η Αίγυπτος,⁷ έχουν υποστεί αφαίρεση σημαντικότητας αρχαιολογικών ευρημάτων από τα εδάφη τους από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Σε αυτό το πλαίσιο, η Αίγυπτος και η Ελλάδα συνεργάζονται διεθνώς για την επιστροφή των πολιτιστικών τους κληρονομιών.

Πέρα απ' αυτό, μπορούν ν' αναπτυχθούν και άλλες πολιτιστικές συνεργασίες σε διμερές επίπεδο, όπως αυτή του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού.⁸ Τον Δεκέμβριο του 2010 οργανώθηκε έκθεση για το Βυζάντιο και τους Άραβες, με επίκεντρο τις σχέσεις του αραβικού κόσμου με τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, από ιστορική, πολιτιστική και καλλιτεχνική άποψη.

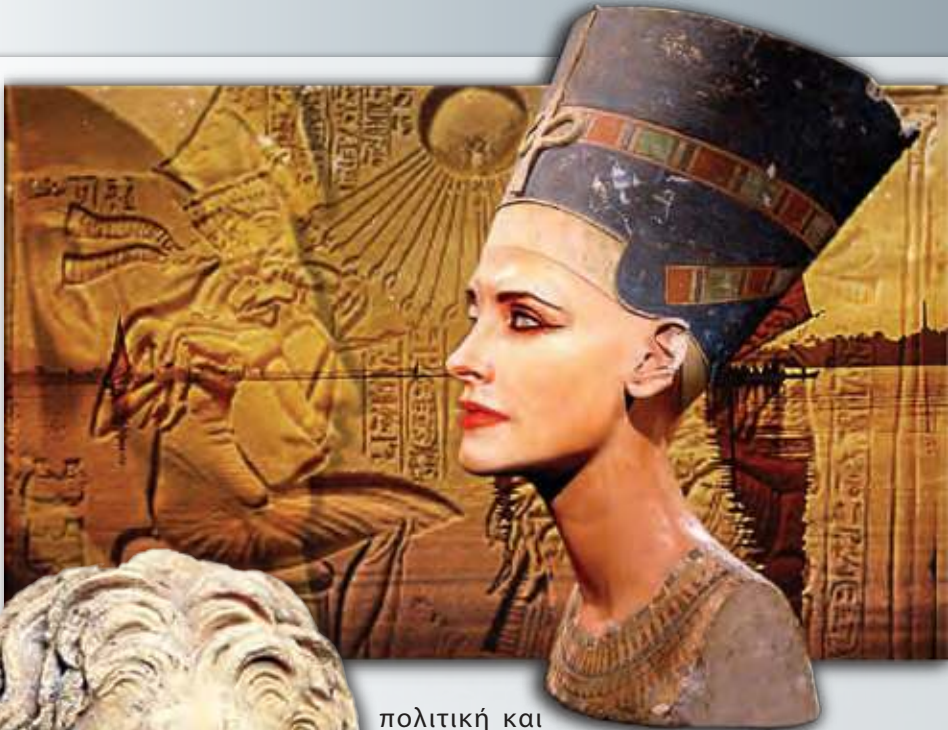

Η Ελλάδα, μέχρι σήμερα, δεν έχει θεσμοθετήσει την επιστημονική γνώση των χωρών της Μ. Ανατολής στα ελληνικά πανεπιστήμια, παρά το γεγονός ότι υπάρχουν ειδικοί τόσο εντός όσο και εκτός Ελλάδας. Η απουσία αυτού του επιστημονικού κλάδου στην Ελλάδα μεταφράζεται πρακτικά σε άγνοια για τον πολιτισμό και την πολιτική-οικονομική πραγματικότητα των χωρών των Αράβων. Έτσι, η Αθήνα δεν είναι σε θέση να αυξήσει τον ρόλο της μακροπρόθεσμα σε μια περιοχή όπου παραδοσιακά έχει ισχυρά ερείσματα. Ωστόσο, οι ιστορικές συγκυρίες και το γεωπολιτικό πλαίσιο, όπως προαναφέρθηκε, είναι πάντοτε ευνοϊκές για την ανάδειξη του ελληνισμού σε καίρια

⁶Η πλαστογράφηση της Ιστορίας της Μακεδονίας του Νικόλαου Μάρτη, εκδόσεις Μαλλιάρης Παιδεία, Ιούλιος 2007.

⁷Το ΒΗΜΑ της Κυριακής της 17ης Μαΐου 2009.

⁸Το «Πρώτο Θέμα» της 25 Ιανουαρίου 2011.

πολιτική και οικονομική δύναμη στην περιοχή της Μ. Ανατολής.⁹

Επίσης, σήμερα, η Ελλάδα και κυρίως η Αίγυπτος,¹⁰ έχοντας υποστεί επί αιώνες τη διαρπαγή του πολιτιστικού πλούτου τους, καλούνται, με βάση τη λογική των λεγόμενων μεγάλων «εγκυκλοπαιδικών» μουσείων του κόσμου, να δώσουν άφεση αμαρτιών σε αυτούς που διέπραξαν αδικήματα εναντίον της πολιτιστικής κληρονομιάς τους. Ζητείται, επίσης, η ανοχή τους στο ζήτημα της διακίνησης πολιτιστικών αγαθών, κι ας είναι προϊόντα αρχαιοκαπηλίας. Αλλά και κάτι ακόμη ειρωνικό: Θα πρέπει να χαιρέται κανείς που ελληνικές και αιγυπτιακές αρχαιότητες βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο, στο Λούβρο, στο μουσείο του Βερολίνου, για παράδειγμα, αντί στην ίδια τη χώρα τους. Διότι, κατά την αντίληψή τους, στο Βρετανικό Μουσείο θαυμάζουν πολύ περισσότεροι επισκέπτες τα γλυπτά του Παρθενώνα από όσους αν αυτά βρίσκονταν στην Αθήνα. Ασφαλώς, πρόκειται για χιλιοειπωμένο επιχείρημα, πρώτα από το ίδιο το Βρετανικό Μουσείο και τους διευθυντές του, διάτρητο για πολλούς λόγους, ένας εκ των οποίων είναι η απροκάλυπτη παραδοχή μιας περίεργης αντίληψης, η οποία δεν

⁹Για τη σημασία του γεωπολιτικού ελληνικού ρόλου βλ. *Η Γεωπολιτική και Ελλάδα, Η θέση της Ελλάδας στο παγκόσμιο γίγνεσθαι και η σχέση της με τα διεθνή κέντρα εξουσίας*, Εκδόσεις Εσοππρόν, Αθήνα 2001, 47-110.

¹⁰Φύλλο της Κυριακής 17 Μαΐου 2009 της Εφημερίδας *ΤΟ ΒΗΜΑ*.

αποδέχεται το δικαίωμα της κυριότητας των λαών, όσον αφορά την κληρονομιά τους. Το πρόβλημα της επιστροφής αρχαιοτήτων είναι ένα σοβαρό ζήτημα, που έχει απασχολήσει όλη την υφήλιο. Η Ελλάδα είναι από τις χώρες που έχουν πληγεί από την κλοπή αρχαιοτήτων από την Τουρκοκρατία μέχρι και σήμερα. Εκτός από την Ελλάδα όμως, τα αραβικά κράτη αιμορραγούν ακόμα και σήμερα από την αφαίρεση σημαντικότερων αρχαιοτήτων από τα εδάφη τους.

Εδώ και χρόνια, η Αίγυπτος, όπως και η Ελλάδα, έχει φτιάξει μια λίστα με αρχαιότητες που ζητά να επιστραφούν. Από τα πρώτα έργα τέχνης που φιγουράρουν στη λίστα είναι μια υπέροχη προτομή της Νεφερτίτης. Ένα γλυπτό 3.300 χρόνων, το οποίο βρήκε Γερμανός αρχαιολόγος το 1912 στην Αίγυπτο και το φυγάδευσε στη Γερμανία. Στο Βερολίνο, το Πρωσικό Πολιτιστικό Ίδρυμα της Γερμανίας απέρριψε την αίτηση του ανώτατου Συμβουλίου Αρχαιοτήτων της Αιγύπτου για επιστροφή της προτομής που φιλοξενείται στο Neus και την βλέπουν πάνω από ένα εκατομμύριο επισκέπτες τον χρόνο στη γερμανική πρωτεύουσα. Οι Γερμανοί ισχυρίζονται ότι δεν μπορούν να δεχτούν την αίτηση της Αιγύπτου γιατί, σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, «η Νεφερτίτη παραμένει ο “πρέσβης” της Αιγύπτου στη Γερμανία», αλλά και γιατί «δεν είναι ακόμα επίσημη η αίτηση της Αιγύπτου, εφόσον δεν έχει την υπογραφή του πρωθυπουργού της χώρας». Η Αίγυπτος έχει στείλει αιτήματα και στο παρελθόν και παράλληλα αγωνίζεται να πάρει πίσω και την πασίγνωστη Rosetta Stone, που βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο.

Στρατιωτική Συνεργασία

Η ύπαρξη εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας διέπεται, εκ των πραγμάτων, από στρατηγικά, πολιτικά, οικονομικά και τεχνικά κριτήρια, με αποτέλεσμα να δύναται

να παράσχει το βέλτιστο αποτέλεσμα προϊόντος. Το επίπεδο της αμυντικής τεχνολογίας, οι κατηγορίες προϊόντων που προσφέρουν, οι κατασκευαστικοί τομείς που κρίνονται ως εθνικά κρίσιμοι για τις ανάγκες της χώρας και η δυνατότητα αρμονικής συνεργασίας μεταξύ της ζήτησης και προσφοράς είναι παράγοντες που επηρεάζουν την πορεία της εξέλιξης της εθνικής στρατιωτικής βιομηχανίας της χώρας.

Σήμερα, η οικονομική κρίση της Ελλάδας επιβάλλει στην αμυντική στρατιωτική βιομηχανία να διαδραματίσει έναν ρόλο «ατμομηχανής» για την υπόλοιπη οικονομία. Αυτό το επιχείρημα ενισχύεται από το γεγονός ότι από τις 80 εταιρείες αυτού του χώρου παγκοσμίως, όπως προκύπτει από σχετική μελέτη, περίπου το 74% αυτών των εταιρειών εξαγουν μέρος της παραγωγής τους, ενώ για το 28% από αυτές, οι εξαγωγές αποτελούν περισσότερο από το 25% των πωλήσεών τους. Μάλιστα για το 11,5% των εταιρειών αυτών, οι εξαγωγές αποτελούν περισσότερο από το 80% των πωλήσεών τους.¹¹ Επίσης, ένας άλλος παράγοντας που επιβάλλει την ανάπτυξη των αμυντικών στρατιωτικών βιομηχανιών είναι οι τεράστιες στρατιωτικές δαπάνες. Όλα τα επίσημα στοιχεία του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας της Ελλάδας δείχνουν ότι οι εθνικές δαπάνες είναι σε ανοδική πορεία και αυτό αποδεικνύεται από τα στοιχεία της δεκαετίας του '80 και του '90.¹² Όπως είναι γνωστό, οι ελληνικές στρατιωτικές δαπάνες αποτελούν το 5% του ΑΕΠ το 2000 και θεωρείται από τα υψηλότερα στην ΕΕ.¹³

¹¹ *Οι προοπτικές της Ελληνικής Αμυντικής Βιομηχανίας*, (Γενική Γραμματεία οικονομικού σχεδιασμού και αμυντικών επενδύσεων με τη συνεργασία του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών-Κέντρο Χρηματοοικονομικών Ερευνών, Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, Αθήνα 2003, 13.

¹² Βλ. Τους επίσημους καταλόγους στη μελέτη του Παναγιώτη Χούχουλου, *Οι Αμυντικές δαπάνες της εικοσαετίας (1980-2000)*, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Εξάντας, 2000.

¹³ Παναγιώτης Χούχουλος, *Οι Αμυντικές δαπάνες της εικοσαετίας (1980-2000)*, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Εξάντας, 2000, 35.

Η αραβική αγορά είναι από τις μεγαλύτερες αγορές εισαγωγής αμυντικών στρατιωτικών εξοπλισμών, εξαιτίας των πολλών διενέξεων που σαρώνουν την περιοχή.¹⁴ Η Ελλάδα, εξαιτίας της γεωπολιτικής της θέσης, θα πρέπει να δραστηριοποιείται στον χώρο της εξαγωγής αμυντικών όπλων, αλλά όχι όπλων μαζικής καταστροφής. Οι Άραβες θα προτιμούσαν να συνεργαστούν με τους Έλληνες παρά με άλλες χώρες, αλλά δυστυχώς η Αθήνα δεν διαθέτει την τεχνολογία ούτε την τεχνογνωσία παραγωγής ανταγωνιστικών στρατιωτικών αμυντικών εξοπλισμών, ώστε να είναι ελκυστική για την αραβική αγορά.

Για να έχει η Ελλάδα μια πετυχημένη στρατιωτική αμυντική βιομηχανία, θα πρέπει να ληφθούν μέτρα για:

- τη βελτίωση των χαρακτηριστικών τιμής-ποιότητας-παραγόμενης ποσότητας και συσκευασίας
- την απόκτηση δυνατότητας παραγωγής καινούργιων ή διαφοροποιημένων προϊόντων στο μέλλον
- την επίτευξη ενός τεχνολογικού άλματος που θα επιτρέψει στην επιχείρηση να εκσυγχρονιστεί με τη χρήση νέων τεχνολογιών
- την επίτευξη άλματος σε έναν νέο κλάδο παραγωγής (radical diversification).
- δημιουργία νέας αγοράς
- αποτελεσματικότερη και εξειδικευμένη διοίκηση
- την εκμετάλλευση διαφόρων κινήτρων που παρέχονται από κρατικούς φορείς
- τον περιορισμό ή την εκμηδένιση όλων των προβλημάτων παραγωγής (bottlenecks)¹⁵
- τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα, κυρίως όσον αφορά την χρηματοδότηση, σε συνεργασία με τον δημόσιο τομέα.

Η εφαρμογή των παραπάνω μέτρων θα βοηθήσει τη χώρα να ανταγωνίζεται τις άλλες ξένες αμυντικές βιομηχανίες. Η επιτυχία στην απόκτηση ενός μεριδίου της ξένης αγοράς, κυρίως της αραβικής των 22 κρατών, σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες, όπως της καλής επικοινωνίας, της συνεργασιακής εταιρικής κουλτούρας, της εμπιστοσύνης και της συμβατότητας μεταξύ των εταιρών και της συνεργασιακής εμπειρίας, θα ανοίξει τον δρόμο σε άλλη μορφή συνεργασίας μεταξύ Αράβων και Ελλήνων.

Επιπλέον, για την επιτυχία της εθνικής αμυντικής βιομηχανίας, ο σκοπός της πολιτικής ηγεσίας θα πρέπει να είναι η παραγωγή προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας (δηλ. σχετικά υψηλής τεχνολογίας) και όχι η παραγωγή κάποιων τμημάτων ή απαρτίων χαμηλής προστιθέμενης αξίας, οι οποίες θα είναι σύμφωνες με τις τρέχουσες τεχνολογικές ικανότητες των εταιρειών του χώρου.

Υπάρχουν και άλλες μορφές στρατιωτικής συνεργασίας με τις αραβικές χώρες, αλλά είναι στο πλαίσιο της Ατλαντικής Συμμαχίας. Ο σκοπός της

¹⁴Η Ρωσία εξάγει όπλα σε 80 χώρες στον κόσμο εκ των οποίων η Συρία, το Ιράκ και η Λιβύη είναι από τις πρώτες πέντε χώρες, και αυτό δείχνει τη σημασία της αγοράς αυτής για την Ελλάδα.

¹⁵Οι προοπτικές της Ελληνικής Αμυντικής Βιομηχανίας, 12-13.

πρωτοβουλίας του NATO υπό την ονομασία “NATO’s Istanbul Cooperation Initiative”, η γνωστή με την συντομογραφία ICI,¹⁶ που ξεκίνησε κατά τη σύνοδο κορυφής στην Κωνσταντινούπολη τον Ιούνιο του 2004, είναι να συνεισφέρει μακροπρόθεσμα στην παγκόσμια και περιφερειακή ασφάλεια, σε συνεργασία με τα κράτη της Μέσης Ανατολής. Η συνεργασία αυτή επικεντρώνεται πρακτικά στον αμυντικό τομέα. Με τα σημερινά δεδομένα, η ελληνική κυβέρνηση έχει τη δυνατότητα να κινηθεί στο εσωτερικό της Συμμαχίας, προκειμένου να αναπτύξει πρωτοβουλίες για στρατιωτικές συνεργασίες. Τα τέσσερα κράτη του Συμβουλίου Συνεργασίας του Κόλπου (Gulf Cooperation Council) το Μπαχρέιν, το Κουβέιτ, το Κατάρ, και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα συμμετέχουν ήδη σε αυτή τη συνεργασία¹⁷ ενώ η Σαουδική Αραβία και το Ομάν έχουν δείξει ενδιαφέρον για μελλοντική συνεργασία. Ταυτόχρονα, το NATO επιμένει στη συμμετοχή και άλλων κρατών της Μέσης Ανατολής.

Η παραπάνω πρωτοβουλία δίδει τη δυνατότητα συνεργασίας σε έξι επιμέρους τομείς:

➔ Συνεργασία για αναδιαρθρώσεις στον αμυντικό τομέα, τον αμυντικό προϋπολογισμό, τη σχεδίαση και την πολιτικοστρατιωτική συνεργασία

➔ Στρατιωτική συνεργασία για την επίτευξη διαλειτουργικότητας μέσω στρατιωτικών ασκήσεων, καθώς και σχετικών συνεκπαιδεύσεων και επιμορφωτικών προγραμμάτων, ώστε να υπάρξει στο μέλλον δυνατότητα κοινής δράσης των στρατιωτικών μονάδων σε επιχειρήσεις

➔ Συνεργασία στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας, μέσω της ανταλλαγής πληροφοριών σε στρατιωτικό επίπεδο

➔ Συνεργασία στην καταπολέμηση και πρόληψη της εξάπλωσης των όπλων μαζικής καταστροφής

➔ Συνεργασία που σχετίζεται με τη διασφάλιση των συνόρων σε σχέση με τη διακίνηση ελαφρών όπλων και λοιπών παράνομων διακινήσεων

➔ Σχεδίαση πολιτικό-στρατιωτικής συνεργασίας για την αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών.

Παράλληλα με την Ευρωμεσογειακή Συνεργασία, εξελίσσεται και ο Ευρωμεσογειακός διάλογος του NATO, που καλύπτει το σημαντικό κομμάτι της ασφάλειας στην περιοχή της Μεσογείου. Ο Ευρωμεσογειακός διάλογος του NATO είναι ένα σχήμα συνεργασίας που δρα επικουρικά στην περιοχή της Μεσογείου, έχοντας μια εποικοδομητική επίδραση στις σχέσεις των μεσογειακών κρατών, αντισταθμίζοντας τα προβλήματα που αναφύονται στη συνεννόηση των μεσογειακών κρατών για ζητήματα ασφαλείας. Η άποψη των μεσογειακών κρατών δεν διακρίνεται από μεγάλη εμπιστοσύνη για τις προθέσεις των Ευρωπαίων εταίρων τους σε κάθε περίπτωση. Σε αυτό το σημείο, η ελληνική θέση θα μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ NATO και Αράβων.

¹⁶NATO Istanbul Cooperation Initiative (ICI) <http://www.nato.int>

¹⁷Η συμμετοχή του Κατάρ και των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων στην επιβολή ζώνης απαγόρευσης πτήσεων στο πλαίσιο του NATO ήταν χρήσιμη για τα άλλα ευρωπαϊκά μέλη, για να μην αντιμετωπιστούν με καχυποψία από την αραβική κοινή γνώμη.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι πολιτικές σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και αραβικού κόσμου είναι αρκετά καλές, ενώ οι οικονομικές και εμπορικές σχέσεις δείχνουν μια πτώση σε σύγκριση με τις δεκαετίες του '80 και του '90, και αυτό οφείλεται στη στασιμότητα της ανάπτυξης των ελληνικών βιομηχανιών, την επιτυχία των Αράβων να παράγουν τα ίδια ανταγωνιστικά προϊόντα που παράγει η Ελλάδα, την εμφάνιση νέων οικονομικών δυνάμεων με χαμηλότερο κόστος παραγωγής και συνεπώς σε καλύτερες τιμές, όπως η Κίνα, και τέλος την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΕ, που την ανάγκασε να συμμορφωθεί με την ενιαία ευρωπαϊκή πολιτική εις βάρος της εθνικής. Οι θερμές σχέσεις, σε πολιτικό επίπεδο, μπορεί να συνδράμουν στην ενίσχυση των σχέσεων και σε άλλους τομείς, όπως της ενέργειας, του τουρισμού, της γεωργίας και των αμυντικών στρατιωτικών βιομηχανιών.

Η οικονομική κρίση της Ελλάδας θα μπορούσε να βρει διέξοδο σε πολλές χώρες της Μέσης Ανατολής που καταγράφουν σημαντικά ποσοστά οικονομικής ανάπτυξης, προσφέροντας εξαιρετικές επενδυτικές ευκαιρίες σε ελληνικές εταιρείες. Ο προσανατολισμός της ελληνικής επιχειρηματικότητας προς αυτή την κρίσιμη περιοχή του πλανήτη είναι αναγκαίος. Η κίνηση της Ελλάδας να θέσει ως στόχο την προσέλκυση αραβικών επενδύσεων στην ελληνική αγορά ήταν ορθή, αλλά θα πρέπει να βελτιωθούν οι ελληνικές υποδομές, όπως η τροποποίηση του επενδυτικού νόμου, ώστε να είναι η χώρα πιο ελκυστική για τις ξένες επενδύσεις γενικά και τις αραβικές ειδικά¹⁸.

Η ίδρυση των μεσανατολικών σπουδών θα έχει πολλαπλά πλεονεκτήματα με πρώτο την ισχυροποίηση της Ελλάδας προκειμένου να αποκομίσει οφέλη σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Η εφαρμογή της γνώσης του πολιτισμού και της σκέψης των λαών της Μ. Ανατολής στον πολιτικό και οικονομικό χώρο θα ανοίξει νέους ορίζοντες οικονομικής συνεργασίας.

Η Ελλάδα θα έπρεπε να αναλάβει τον ρόλο που προσπαθεί να παίξει η Τουρκία, δηλαδή αυτόν του έντιμου διαμεσολαβητή. Οι παραδοσιακά καλές σχέσεις που έχει η Ελλάδα με τις δυνάμεις του πολιτικού Ισλάμ μπορούν να συμβάλλουν εποικοδομητικά σε έναν διάλογο, σε μια δυτική στρατηγική προσέγγισης του πολιτικού Ισλάμ, που επιπλέον, μπορεί να αποτελέσει την απαρχή για την περιθωριοποίηση τρομοκρατικών οργανώσεων του ριζοσπαστικού Ισλάμ.¹⁹

Η Ελλάδα θα έπρεπε να παίξει καθοριστικό ρόλο στην ειρηνευτική διαδικασία στη Μέση Ανατολή για την επίλυση του παλαιστινιακού ζητήματος, με σύναψη συναντήσεων εκπροσώπων των Ισραηλινών και Παλαιστινίων, καθώς και Συρίας. Η επίτευξη αυτού του στόχου θα χάριζε ένα άλμα στην εξωτερική ελληνική πολιτική μπροστά σε άλλες χώρες ή οργανισμούς, όπως ΟΗΕ, ΕΕ, ΗΠΑ και Τουρκία. Επίσης, αναγκαίες είναι οι συντονισμένες προσπάθειες των αραβικών και ελληνικών εταιρειών και επενδυτών, με σκοπό να αυξηθούν οι

¹⁸Τα κρατικά και τα ιδιωτικά επενδυτικά Funds χωρών της Μέσης Ανατολής είναι από τα μεγαλύτερα παγκοσμίως και συχνά πραγματοποιούν επενδύσεις δισεκατομμυρίων, η προσέλκυση των οποίων στην Ελλάδα θα έδινε μία ισχυρή τονωτική ένεση στην ελληνική οικονομία και θα δημιουργούσε αρκετές νέες θέσεις εργασίας. Βλ. Κώστας Τάλλιος Strategy Report.

¹⁹Βενέτης Ευάγγελος, 10 Μαρτίου, ΕΛΙΑΜΕΠ.

εμπορικές συναλλαγές στο μέλλον. Αυτό θα επιφέρει αύξηση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών υπέρ της Ελλάδος, που αποτελεί σοβαρό παράγοντα ανάκαμψης της οικονομίας της.

Σήμερα, η Ελλάδα ξεχωρίζει από άλλες χώρες με τη σταθερή πολιτική κατάσταση που διαθέτει ως κράτος πλήρες μέλος της ΕΕ. Η προϋπόθεση αυτή είναι αναγκαία και βασική για την ανάπτυξη εθνικής αμυντικής στρατιωτικής βιομηχανίας. Επίσης, η οικονομική κρίση της Ελλάδας επιβάλλει στην αμυντική στρατιωτική βιομηχανία να διαδραματίσει έναν ρόλο «ατμομηχανή» για την υπόλοιπη οικονομία. Ο έλεγχος της αραβικής αγοράς, που είναι από τις μεγαλύτερες του κόσμου, θα έπρεπε να είναι ο στρατηγικός στόχος της ελληνικής στρατιωτικής αμυντικής βιομηχανίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία

- ☞ *Greece's New Geopolitics*, Rand-National Security Research Division Kokkalis Foundation. Rand 2001.
- ☞ *Η Γεωπολιτική και Ελλάδα, Η θέση της Ελλάδας στο παγκόσμιο γίνεσθαι και η σχέση της με τα διεθνή κέντρα εξουσίας*, Εκδόσεις Έσοπτρον, Αθήνα 2001.
- ☞ Χούχουλος, Παναγιώτης, *Οι Αμυντικές δαπάνες της εικοσαετίας (1980-2000)*, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Εξάντας, 2000.
- ☞ *Οι προοπτικές της Ελληνικής Αμυντικής Βιομηχανίας*, (Γενική Γραμματεία οικονομικού σχεδιασμού και αμυντικών επενδύσεων, με τη συνεργασία του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών-Κέντρο Χρηματοοικονομικών Ερευνών, Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, Αθήνα 2003.
- ☞ *Η πλαστογράφηση της Ιστορίας της Μακεδονίας* του Νικόλαου Μάρτη, εκδόσεις Μαλλιάρης Παιδεία, Ιούλιος 2007.
- ☞ Μελέτη του Γραφείου Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων της Πρεσβείας της Ελλάδος στη Δαμασκό, Ιούλιος 2010.
- ☞ Έκθεση περί Διμερών Οικονομικών Σχέσεων Ελλάδος Αραβικών Κρατών της Β3, Δ/ση Οικονομικών Σχέσεων, Απρίλιος 2009.
- ☞ Σημειώσεις Παραδόσεων στη ΣΕΘΑ κ. Άρεφ Αλομπέιντ, Δρ. Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Καθηγητού ΣΣΕ.

Διαδίκτυο και Περιοδικός Τύπος

- ☞ Ελληνοαραβικό Επιμελητήριο <http://www.arabgreekchamber.gr>
- ☞ NATO Istanbul Cooperation Initiative (ICI) <http://www.nato.int>
- ☞ ΕΛΙΑΜΕΠ, Βενέτης Ευάγγελος 10 Μαρτίου10 <http://blogs.eliamep.gr/author/venetis>
- ☞ Κώστας Τάλλιος Strategy Report <http://www.strategyreport.gr>
- ☞ Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ της Κυριακής της 17ης Μαΐου 2009. <http://www.tovima.gr>
- ☞ Εφημερίδα Πρώτο Θέμα της 25ης Ιανουαρίου. 2011. <http://www.protothema.gr>
- ☞ Travel Daily News, της 9ης Δεκεμβρίου 2010. <http://www.traveldailynews.gr>

Συντελεστές Ισχύος ενός κράτους θεωρητική προσέγγιση & απόψεις διεθνώς

Ποιοι δύναται να καθορισθούν ως
συντελεστές ισχύος για τη χώρα μας;

Παράγοντες όπως η ελληνική
διασπορά, η ελληνική ναυτιλία,
ο τουρισμός, η πολιτισμική κληρονο-
μιά, μπορούν να θεωρηθούν
ως τέτοιοι & αν ναι πώς;

ΚΕΙΜΕΝΟ: Σχης (ΠΖ) Κίμων Κωστής

Η ισχύς ενός κράτους κατέχει κεντρική θέση στην ανάλυση της πολιτικής επιστήμης και των διεθνών σχέσεων και έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες από τους μελετητές οριοθέτησης της έννοιας και των συντελεστών της, γεγονός που φανερώνει την πολυδιάστατη έκφραση και τον σύνθετο χαρακτήρα της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Α»

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΕΙΣ ΔΙΕΘΝΩΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΙΣΧΥΟΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΩΝ ΤΗΣ

Προσεγγίσεις της Έννοιας της Ισχύος

Διαχρονικό σημείο αναφοράς θεωρείται ο Θουκυδίδης, που πρώτος ανέλυσε τον ρόλο της ισχύος στις διεθνείς σχέσεις και σύνδεσε τη δικαιοσύνη με την ισχύ, δηλαδή με την ικανότητα αυτοπροστασίας του κράτους, η οποία λειτουργεί ως ανασχετικός μηχανισμός στην επιθετικότητα του αντιπάλου και εξασφαλίζει την επιβίωση.

Ο Hans Morgenthau, ο οποίος στο έργο του Πολιτική μεταξύ των Εθνών διατύπωσε τις αρχές του κλασικού ρεαλισμού, ορίζει ότι ισχύς είναι οτιδήποτε εδραιώνει και διατηρεί τον έλεγχο ενός κράτους πάνω σ' ένα άλλο είτε με καταναγκαστικό είτε με συνεργατικό τρόπο, ενώ εξισώνει το εθνικό συμφέρον με την αναζήτηση της ισχύος. Διακρίνει την ισχύ από την επιρροή και τη δύναμη¹ και τη θεωρεί μέσο και σκοπό.²

Ο Kenneth Waltz, που διαμόρφωσε τον δομικό ρεαλισμό ή νεορεαλισμό, που αποτελεί εξέλιξη του ρεαλισμού, πιστεύει ότι πρώτον οι διεθνείς θεσμοί εκφράζουν τους συσχετισμούς ισχύος στο παγκόσμιο σύστημα και, όπως στον ρεαλισμό, αποτελούν εργαλεία των ισχυρών³ και δεύτερον τα κράτη υποχρεώνονται, από τη δομή του συστήματος, να επιζητούν τη σχετική ισχύ, για να επιτύχουν την επιβίωση.⁴ Ερμηνεύει τις έννοιες του εθνικού συμφέροντος και της ισχύος «πολυλειτουργικώς», δηλαδή όχι μόνο με πολιτικές και στρατιωτικές παραμέτρους, αλλά και με οικονομικές και κοινωνικοπολιτισμικές.⁵

Ο θεωρητικός του επιθετικού ρεαλισμού John Mearsheimer αναφέρει ότι υπάρχουν διάφοροι τρόποι ορισμού της ισχύος, η ορθότητα των οποίων εξαρτάται από τη θεωρία που αναπτύσσει ο κάθε μελετητής.⁶ Ο ίδιος ορίζει την ισχύ με στρατιωτικούς όρους, διότι κατά τη θεωρία που προσβέυει, η βία είναι η ultima ratio (ύστατη κύρωση) της διεθνούς πολιτικής. Διακρίνει την ισχύ στη δυνητική,

¹Θ. Α. Κουλουμπής – Τζ. Γουλφ, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις. Εξουσία και Δικαιοσύνη*, 110, 146.

²Ηλίας Δ. Καλλιώρας, *Διεθνής Πολιτική Οικονομία. Θεωρητικές προσεγγίσεις ισχύος και πλούτου σε διεθνικό επίπεδο*, 41-43.

³Ηλίας Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, 64, 66.

⁴John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, 46, 90-92.

⁵Ιωάννης Μάζης, *Γεωπολιτική προσέγγιση για ένα νέο Ελληνικό Αμυντικό Δόγμα*, 19.

⁶John J. Mearsheimer, *ό.π.*, Υποσημείωση 1, 128.

που βασίζεται κυρίως στο μέγεθος του πληθυσμού και στο επίπεδο του πλούτου και στην πραγματική, που συνίσταται στη στρατιωτική δύναμη, με σημαντικότερη τη χερσαία.⁷ Επισημαίνει τη σημασία των μη υλικών παραγόντων, όπως η έξυπνη στρατηγική, που επιτρέπει σε κράτη λιγότερα ισχυρά να νικούν.⁸

Εκτιμάται ότι ο πληρέστερος και πιο επίκαιρος ορισμός της ισχύος είναι αυτός που αναφέρεται από τον Καθηγητή Ιωάννη Μάζη, σύμφωνα με τον οποίο η ισχύς είναι θεμελιώδες στοιχείο της εθνικής ασφάλειας και της αμυντικής πολιτικής, ορίζεται δε «ως η ικανότητα ενός εθνο-κρατικού παίκτη/δρώντος να καθιστά τους λοιπούς παίκτες/δρώντες του διεθνούς συστήματος ή υποσυστήματος έτοιμους ή πρόθυμους να συναινούν με τις επιλογές του, μέσω της άμεσης ή υπονοούμενης χρήσεως συγκεκριμένων δυνατοτήτων αυτού».⁹

Προσδιορισμός των Συντελεστών Ισχύος

Ο Καθηγητής Ηλίας Κουσκουβέλης αναφέρει ότι οι συντελεστές κατηγοριοποιούνται σε υλικούς ή αντικειμενικούς, όπως γεωγραφία (έκταση, μορφολογία, γειννίαση, κλίμα), πληθυσμός, πηγές πλούτου και ΕΔ, σε λειτουργικούς, όπως πολιτικό σύστημα, διοίκηση, ικανότητα στρατιωτικής κινητοποίησης και θέση του κράτους στο διεθνές σύστημα, και σε υποκειμενικούς, όπως ηγεσία και διεθνές κύρος.¹⁰ Κατά τον Παναγιώτη Κονδύλη οι τρεις πρώτοι από τους υλικούς συσχετίζονται με τον τέταρτο και συγκροτούν την έννοια του «γεωπολιτικού δυναμικού» ενός κράτους.¹¹ Αντίστοιχα, οι Καθηγητές Κουλουμπής και Γούλφ κατηγοριοποιούν τα στοιχεία της ισχύος σε απτά: πληθυσμός, εδαφικότητα, στρατιωτική δύναμη και

⁷Αντίθετα ο Αμερικανός Ναύαρχος Alfred Thayer Mahan υποστηρίζει ότι η θαλάσσια ισχύς καθορίζει το αποτέλεσμα ενός πολέμου, ενώ ο Ιταλός Στρατηγός Giulio Douhet η εναέρια, 180-181.

⁸John J. Mearsheimer, *ό.π.*, 41-42, 105, 127-129 και 133.

⁹Ιωάννης Μάζης, *ό.π.*, 26-27.

¹⁰Ηλίας Κουσκουβέλης, *ό.π.*, 147-186.

¹¹Παναγιώτης Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, 383-393.

δυνατότητα κινητοποίησης, φυσικοί πόροι και βιομηχανική ικανότητα, αγροτική ικανότητα και σε απροσδιόριστα: ηγεσία και προσωπικότητα, αποδοτικότητα γραφειοκρατίας και οργανισμών, είδος κυβέρνησης, κοινωνική συνεκτικότητα, υπόληψη, εξωτερική υποστήριξη και εξάρτηση, τυχαία γεγονότα.¹²

Ο Hans Morgenthau καθορίζει οκτώ συντελεστές: γεωγραφία, φυσικές πηγές πλούτου, βιομηχανική ικανότητα, στρατιωτική προετοιμασία, πληθυσμό, εθνική ομοιογένεια, φρόνημα και ποιότητα διπλωματίας. Ο Nicolas Spykman δίνει δέκα συντελεστές: έκταση, φύση των συνόρων, πληθυσμό, πρώτες ύλες, οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη, νομισματική ισχύ, εθνική ομοιογένεια, κοινωνική συνοχή, πολιτική σταθερότητα και εθνικό φρόνημα, ενώ ο Raymond Aron τους κατατάσσει σε συντελεστές χώρου, δυναμικού και οργάνωσης. Ο Κουσκουβέλης εκτιμά ότι οι θεωρίες προβάλλουν ορισμένους τύπους ισχύος, η εφαρμογή των οποίων περιορίζεται σε συγκεκριμένους τομείς, όπως η ασφάλεια, η οικονομία, ο πολιτισμός.¹³

Ο Ιωάννης Μάζης διακρίνει τις διαστάσεις ισχύος σε οικονομική, τεχνολογική, στρατιωτική, πολιτιστική, πολιτική, γεωγραφική και ανθρώπινη. Πιστεύει ότι όσο λιγότερες διαστάσεις ισχύος διαθέτει μια χώρα, τόσο περισσότερο υπόκειται στην επιρροή άλλων χωρών και πιο ευάλωτη γίνεται σε μεταβολές του γεωστρατηγικού status quo. Τονίζει ότι η αλληλεπίδρασή τους καθορίζει το είδος και το μέγεθος της ισχύος.¹⁴ Ομοίως, ο Αχμέτ Νταβούτογλου θεωρεί τις παραμέτρους ισχύος ως δυναμικά στοιχεία αλληλοεπηρεαζόμενα με νέες λειτουργίες, που πρέπει να συζητάζονται με παράγοντες όπου υπεισέρχεται το ανθρώπινο στοιχείο.¹⁵

Ο Joseph Nye τονίζει τον ρόλο της ήπιας ισχύος, την οποία προσθέτει στη στρατιωτική και την οικονομική. Ορίζει ως ήπια ισχύ το να κάνει μια χώρα τις άλλες να θέλουν τα αποτελέσματα που θέλει χωρίς εξαναγκασμό, αξιοποιώντας το κύρος της. Πιστεύει ότι η επανάσταση της πληροφορίας μεταβάλλει την ιεράρχηση των παραγόντων ισχύος και συντελεί ώστε στο μέλλον η ήπια ισχύς να καταστεί η σημαντικότερη. Όμως αξιοποιείται πιο δύσκολα, λόγω δυσχερειών ελέγχου των πηγών της, οι οποίες είναι κυρίως η κουλτούρα της χώρας, οι πολιτικές αξίες της και η εξωτερική πολιτική, που λειτουργούν κυρίως έμμεσα και απαιτούν μεγάλο χρονικό διάστημα για να επιφέρουν αποτελέσματα. Ο συνδυασμός της σκληρής με την ήπια ισχύ συνιστά την έξυπνη δύναμη.¹⁶

Προσπάθειες Μέτρησης της Ισχύος

Οι περισσότεροι μελετητές διατυπώνουν την άποψη ότι είναι πολύ δύσκολο να μετρηθεί η ισχύς ενός κράτους, κυρίως λόγω της ύπαρξης ποιοτικών μη μετρήσιμων χαρακτηριστικών.

Οι Κουλουμπής και Wolfe θεωρούν ότι μία από τις πιο αξιόλογες προσπάθειες μέτρησης της ισχύος είναι του Karl Deutsch, ο οποίος κλιμακώνει τα κράτη με βάση τις διαστάσεις της ισχύος: επικράτεια, εμβέλεια/ένταση και πεδίο. Ομοίως

¹²Θ. Α. Κουλουμπής - Τζ. Γουλφ, ό.π., 125-137.

¹³Ηλίας Κουσκουβέλης, ό.π., 144-145.

¹⁴Ιωάννης Μάζης, ό.π., 26-27 και 121-122.

¹⁵Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας*, 47-48.

¹⁶Joseph S. Nye, *Ηπια ισχύς. Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*, 14, 43 και 193.

οι Καθηγητές κατατάσσουν τα κράτη σύμφωνα με τις παραπάνω διαστάσεις και με κριτήριο τον πληθυσμό, την έκταση, το ΑΕΠ, τη βιομηχανική ικανότητα και αυτάρκεια, την ένοπλη δύναμη και δυνατότητα κινητοποίησης, τονίζουν όμως ότι η απουσία ποιοτικών στοιχείων που δεν μπορούν να συγκριθούν μεταξύ τους οδηγεί στην αδυναμία μέτρησης της ισχύος.¹⁷ Ο Martin Wight αναφέρει ότι η σχετική ισχύς δεν μπορεί να μετρηθεί και συνεπώς να διαπιστωθεί η κατανομή της.¹⁸

Εξισώσεις Ισχύος και τα Στοιχεία τους

Έχουν προταθεί μόνο δύο εξισώσεις για την εκτίμηση της ισχύος ενός κράτους και συγκεκριμένα: Ο Ray S. Cline, το 1980, πρότεινε για την εκτίμηση της διαθέσιμης προς χρήση ισχύος ενός κράτους τον τύπο: $P = (C + E + M) \times (S + W)$, όπου P =θεωρητική ισχύς, C =κριτική μάζα: έκταση και πληθυσμός, E =οικονομικές δυνατότητες, M =στρατιωτικές δυνατότητες, S =στρατηγικές σκοπιμότητες, W =θέληση για να ακολουθηθεί η εθνική στρατηγική.¹⁹ Ο Αχμέτ Νταβούτογλου, το 2001, παρουσίασε μια εξίσωση ισχύος, που τη θεωρεί χρήσιμη για τον στρατηγικό σχεδιασμό: $I = (\Sigma\Delta + \Delta\Delta) \times (\Sigma N \times \Sigma\Sigma \times \Pi B)$ όπου ορίζει ως σταθερά δεδομένα ($\Sigma\Delta$): την ιστορία ($I\sigma$), τη γεωγραφία (Γ), τον πληθυσμό ($\Gamma\lambda$), τον πολιτισμό ($\Pi\sigma$) και ως δυναμικά δεδομένα ($\Delta\Delta$): την οικονομική ($O\iota$), την τεχνολογική ($T\iota$) και τη στρατιωτική ικανότητα ($\Sigma\iota$). Το ΣN αντιστοιχεί στη στρατηγική νοοτροπία, το $\Sigma\Sigma$ στον στρατηγικό σχεδιασμό και το ΠB στην πολιτική βούληση.²⁰

Συμπεράσματα

Εκτιμάται ότι ο ρεαλισμός είναι η θεώρηση (paradigm) εκείνη που απαντά με έναν ολοκληρωμένο τρόπο στον ρόλο της ισχύος ενός κράτους στο άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον. Οι συντελεστές ισχύος ενός κράτους αποτελούν τις συνιστώσες που συνθέτουν τη συνολική εθνική ισχύ, η οποία είναι η συνισταμένη των δυνάμεων αυτών. Οι συνιστώσες αυτές συμπλέκονται με έναν δυναμικό τρόπο, η δε συνισταμένη τους δεν είναι απλά μια δύναμη που προκαλεί τα ίδια αποτελέσματα με το άθροισμα των επιμέρους δυνάμεων, αλλά μια νέα δύναμη, που εξαρτάται από τον συνδυασμό των συντελεστών, όπως σε μια χημική αντίδραση, η αμοιβαία επίδραση μεταξύ ουσιών παράγει νέες ουσίες διαφορετικές και η προσθαφαίρεση άλλων ουσιών προκαλεί κάθε φορά διαφορετικά αποτελέσματα. Συνεπώς, πρωτεύων στόχος για τη μεγιστοποίηση της εθνικής ισχύος είναι όχι μόνο η επιμέρους αξιοποίηση του κάθε συντελεστή, αλλά και ο ιδανικός συνδυασμός τους, για την επίτευξη της βέλτιστης δυναμικής αλληλεπίδρασής τους.

¹⁷Θ. Α. Κουλουμπής - Τζ. Γουλφ, ό.π., 115-139.

¹⁸Martin Wight, *Διεθνής θεωρία: Τα τρία ρεύματα σκέψης*, 211.

¹⁹Ηλίας Δ. Καλλιώρας, ό.π., 42-43.

²⁰Αχμέτ Νταβούτογλου, ό.π., 48.

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΕΞΙΣΩΣΗ-ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΙΣΧΥΟΣ ΕΝΟΣ ΚΡΑΤΟΥΣ

Εισαγωγή

Ο μεγάλος αριθμός συντελεστών ισχύος, η ύπαρξη άυλων συντελεστών, το άπειρο των συνδυασμών τους, σε συνάρτηση με το τυχαίο και το απροσδιόριστο των διεθνών σχέσεων οδηγούν στην εκτίμηση ότι θα ήταν ουτοπικό να επινοηθεί ένας πολυπαραγοντικός αλγεβρικός τύπος, με τον οποίο να υπολογίζεται με ακρίβεια η ισχύς ενός κράτους και να προσδιορίζεται η συμβολή κάθε συντελεστή σε αυτόν. Παρ' όλα αυτά θα ήταν χρήσιμο να προταθεί μια εξίσωση-υπόδειγμα, η οποία να συμβάλει σε μία σύγχρονη εκτίμηση της ισχύος, στην κατάδειξη και κατανόηση των συντελεστών της, καθώς και του τρόπου που συσχετίζονται και αλληλεπιδρούν.

Για τη δημιουργία της εξίσωσης εντοπίστηκαν οι συντελεστές με τη μεγαλύτερη βαρύτητα και ερευνήθηκαν διάφοροι τρόποι συνδυασμού τους, με κριτήριο το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασής τους στη συνολική ισχύ του κράτους.

Ανάλυση Συντελεστών Ισχύος Εξίσωσης-Υποδείγματος

➔ Γεωγραφία (ΓΕΩ) – Περιβάλλον (ΠΕΡ): Η Γεωγραφία εμπλουτίζεται με το Περιβάλλον, διότι οι περιβαλλοντικές μεταβολές, εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής και της υπερθέρμανσης του πλανήτη, αποκτούν εξαιρετική σημασία και ωθούν στην επανεξέταση πολλών ζητημάτων, στην αξιοποίηση ευκαιριών και στην αντιμετώπιση απειλών.

➔ Πληθυσμός (ΠΛ): Θεωρείται από τους σημαντικότερους συντελεστές στην ποιοτική και ποσοτική του διάσταση, στον οποίο θα πρέπει να συνυπολογίζεται και η επίδραση των μεταναστευτικών κινήσεων.

➔ Πολιτική Ισχύς (ΠΟΛ. Ι): Διακρίνεται στην Πολιτική Ηγεσία (ΠΟΛ. ΗΓ), την Εξωτερική Πολιτική (ΕΞ. ΠΟΛ) και τον Δημόσιο Τομέα (ΔΗΜ. Τ).

➔ Οικονομική Ισχύς (ΟΙΚ. Ι): Είναι η κινητήριος δύναμη ενός κράτους σε όλους τους τομείς.

➔ Στρατιωτική Ισχύς (ΣΤΡ. Ι): Αποτελεί τη σκληρή μορφή ισχύος του κράτους και στηρίζεται όλο και περισσότερο στην τεχνολογία. Οι ασύμμετρες απειλές, η αποσταθεροποίηση σε ευαίσθητες περιοχές και οι περιβαλλοντικές μεταβολές θέτουν σε νέα διάσταση τη διεθνή ασφάλεια και καθιστούν αναγκαία τη μετεξέλιξη των ΕΔ, με σκοπό τη συμβολή τους στη διεθνή σταθερότητα. Στο πλαίσιο αυτό, η Στρατιωτική Διπλωματία με τις νέες ιδέες, προοπτικές και επιδιώξεις αποτελεί το νέο δυναμικό εργαλείο της εξωτερικής πολιτικής²¹ και παράδειγμα αλληλεπίδρασης.

²¹Πηχς Θ. Νικολαΐδης ΠΝ, *Στρατιωτική διπλωματία του 21ου αιώνα*, 20-23.

➔ **Ενέργεια (ΕΝ):** Αποτελεί βασική προϋπόθεση οικονομικής μεγέθυνσης. Εξαρτάται από την εκμετάλλευση των εθνικών φυσικών πόρων και ειδικά των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων, ενώ καθοριστικής σημασίας είναι η πρόσβαση σε ενεργειακές πηγές μέσω δικτύων.

➔ **Έρευνα – Τεχνολογία (ΕΡ-ΤΕΧΝ):** Στη σημερινή εποχή, είναι ο συντελεστής με τη μεγαλύτερη αλληλεπίδραση με τους άλλους συντελεστές.

➔ **Ιστορία (ΙΣΤ) – Πολιτισμός (ΠΟΛ) – Θρησκεία (ΘΡ):** Συνθέτουν έναν σημαντικό πολλαπλασιαστή ισχύος, ο οποίος επηρεάζει άμεσα το ηθικό, την εθνική συνείδηση, την παιδεία και έμμεσα την οικονομία και την εξωτερική πολιτική.

➔ **Ηθικό (ΗΘ):** Λογίζεται ως η ψυχική δύναμη και ανάταση του λαού, που πηγάζει από την εθνική συνείδηση, η οποία συμβάλλει καθοριστικά στην ενδυνάμωση της εθνικής ισχύος. Ο Bertrand Russell τονίζει ότι η εθνική υπερηφάνεια είναι το καλύτερο μέσο εξασφάλισης της κοινωνικής συνοχής, που είναι προϋπόθεση εθνικής ανεξαρτησίας,²² ενώ ο Αχμέτ Νταβούτογλου αναφέρει ότι κοινωνίες που έχουν φθείρει την εθνική τους συνείδηση «θέτουν σε κίνδυνο την ιστορική τους ύπαρξη».²³

➔ **Επιδράσεις (ΕΠΙΔΡ):** Διακρίνονται σε «Θετικές Επιρροές» και σε «Επιβαρύνσεις», που είναι στοιχεία ή γεγονότα, τα οποία ενισχύουν ή μειώνουν την ισχύ ενός κράτους, σε δεδομένο χρόνο και σ' έναν συγκεκριμένο τομέα που βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος, και το μέγεθός τους δεν έχει προβλεφθεί ή συνυπολογισθεί ή εκτιμηθεί ορθά, λόγω του μετασχηματισμού άλλων στοιχείων.

Στοιχεία για τη Διαμόρφωση της Εξίσωσης-Υποδείγματος

➔ Τρεις συντελεστές: «Γεωγραφία – Περιβάλλον», «Πληθυσμός» και «Ιστορία – Πολιτισμός – Θρησκεία» λαμβάνονται στο υπόδειγμα ως αμετάβλητοι σε μεσοπρόθεσμο επίπεδο. Οι υπόλοιποι θεωρούνται μεταβλητοί, με πολλαπλασιαστική επίπτωση, θετική ή αρνητική, στη συνολική ισχύ και γι' αυτό λαμβάνεται υπόψη το γινόμενο τους (πλην του συντελεστή «Επιδράσεις», ο οποίος προστίθεται). Ειδικά για τους συντελεστές της Πολιτικής, Οικονομικής και Στρατιωτικής Ισχύος, με τη χρήση του γινομένου, καταδεικνύεται ότι στην περίπτωση που ο ένας είναι μηδενικός επηρεάζεται καταλυτικά η εθνική ισχύς.

➔ Όσον αφορά τον συντελεστή «Γεωγραφία – Περιβάλλον», ενώ παραμένουν σταθερά βασικά στοιχεία του (π.χ. θέση, έκταση, όρια), η σημασία του μεταβάλλεται και μάλιστα σημαντικά, ανάλογα με τις γεωστρατηγικές εξελίξεις και τις περιβαλλοντικές μεταβολές, ιδιαίτερα αυτές που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή. Ως εκ τούτου κρίνεται αναγκαία η ύπαρξη μιας μεταβλητής που ορίζεται ως «Γεωστρατηγική Αξία» (ΓΕΩΣΤΡΑΤ. ΑΞ), η οποία να αξιολογεί και να σταθμίζει αυτές, καθώς και τις τυχόν επιδράσεις τους στην άμυνα και την ασφάλεια ενός κράτους. Στη συνέχεια, προστίθεται ο συντελεστής «Πληθυσμός».

²²Bertrand Russell, *Ισχύς*, 160-161.

²³Αχμέτ Νταβούτογλου, *ό.π.*, 68.

➔ Ο συντελεστής «Ιστορία – Πολιτισμός – Θρησκεία», παρά το ότι θεωρείται αμετάβλητος, η αξία του επενεργεί πολλαπλασιαστικά και γι αυτό υπολογίζεται ως πολλαπλασιαστής στην εξίσωση. Είναι ιδιαίτερα σημαντικός τόσο σε κράτη του δυτικού πολιτισμού, όπως η χώρα μας όπου η αξιοποίησή του δίνει σημαντική προστιθέμενη αξία, όσο και του ανατολικού, όπως η Κίνα και το Ιράν, με ιστορικό πολιτισμό και έντονα θρησκευτικά χαρακτηριστικά. Η χρήση του συντελεστή εμπλουτίζει την εξίσωση και διευρύνει την εφαρμογή της παγκοσμίως.

➔ Ο συντελεστής «Πολιτική Ισχύς» είναι ο σημαντικότερος διότι: πρώτον, η πολιτική ηγεσία εμπνέει την κοινωνία και προσθέτει κύρος στο κράτος με την πολιτική και τις αποφάσεις της, δεύτερον, η εξωτερική πολιτική μέσω της διπλωματίας υλοποιεί τους εθνικούς στόχους και τρίτον, ο δημόσιος τομέας είναι ο μηχανισμός εφαρμογής της πολιτικής. Η πολιτική ηγεσία είναι αναγκαίο να συνεκτιμά τους συσχετισμούς δυνάμεων και ισορροπιών, να σταθμίζει καταστάσεις, να θέτει προτεραιότητες, να δημιουργεί συμμαχίες και να καθορίζει τον ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η χώρα, λαμβάνοντας υπόψη τις δυνατότητες και τους περιορισμούς των συντελεστών ισχύος, χωρίς να δημιουργεί πολλά μέτωπα συγχρόνως.

➔ Ο συντελεστής «Επιδράσεις» υπολογίζει, πρώτον, την επενέργεια στοιχείων που λειτουργούν ως «Θετικές Επιρροές» ή «Επιβαρύνσεις», δεύτερον

κάνει ακριβέστερη την εκτίμηση της ισχύος, σταθμίζοντας παράγοντες, όπως ο ανθρώπινος, που μετασχηματίζουν τα χαρακτηριστικά των συντελεστών και μεταβάλλουν τη συνολική ισχύ και τρίτον, λαμβάνει υπόψη την αβεβαιότητα και το μη προβλέψιμο. Με αυτό τον τρόπο, συμπληρώνεται σε ικανοποιητικό βαθμό η πληρότητα του υποδείγματος και διευρύνονται τα πεδία εφαρμογής του σε διάφορους τομείς δραστηριοτήτων. Στην ανάλυση των συντελεστών και στον στρατηγικό σχεδιασμό, πρέπει να αξιοποιούνται οι αβεβαιότητες και να αναζητούνται οι παράγοντες που ενώ φαίνονται αρχικά ασήμαντοι, αποκτούν τελικά πρωταρχική σημασία.

➔ Η εξίσωση-υπόδειγμα, όπως και όλα τα υποδείγματα, βασίζεται σε ορισμένες απλουστευτικές παραδοχές, διότι δεν είναι δυνατόν να αποτυπωθεί με ακρίβεια η διαρκώς μεταβαλλόμενη πραγματικότητα. Οι παραδοχές τής προτεινόμενης εξίσωσης είναι ότι: οι συντελεστές ισχύος που επιλέχθηκαν είναι οι πιο σημαντικοί· τρεις από αυτούς θεωρούνται ως αμετάβλητοι και η πολλαπλή συσχέτισή τους θεωρείται η πλέον κατάλληλη κατά την τρέχουσα περίοδο.

Προτεινόμενη Εξίσωση-Υπόδειγμα Ισχύος ενός Κράτους

Εκτιμάται ότι η ισχύς ενός κράτους ή Εθνική Ισχύς (Ε.Ι) είναι:

Εθνική Ισχύς = {[Γεωγραφία-Περιβάλλον x Γεωστρατηγική Αξία) + Πληθυσμός] x Πολιτική Ισχύς x Οικονομική Ισχύς x Στρατιωτική Ισχύς x Ενέργεια x Έρευνα-Τεχνολογία x Ιστορία-Πολιτισμός-Θρησκεία x Ηθικό} + Επιδράσεις (1)

Επιπλέον: Πολιτική Ισχύς (ΠΟΛ.Ι.) = Πολιτική Ηγεσία (ΠΟΛ.ΗΓ) + Εξωτερική Πολιτική (ΕΞ.ΠΟΛ) + Δημόσιος Τομέας (ΔΗΜ.Τ) (2)

Αντικαθιστώντας την ισότητα (2) στην (1), συνεπάγεται ότι η εξίσωση της εθνικής ισχύος ενός κράτους είναι:

$$E.I = \{[(GEO-ΠΕΡ \times GEΩΣΤΡΑΤ.ΑΞ) + ΠΛ]\} \times (ΠΟΛ.ΗΓ + ΕΞ.ΠΟΛ + ΔΗΜ.Τ) \times ΟΙΚ.Ι \times ΣΤΡ.Ι \times ΕΝ \times ΕΡ-ΤΕΧΝ \times ΙΣΤ-ΠΟΛ-ΘΡ \times ΗΘ\} + ΕΠΙΔΡ.$$

Συμπεράσματα

Δεν αποτελούν συντελεστές ισχύος: η ύπαρξη τυχαίων γεγονότων, αλλά στοιχείο στη λήψη αποφάσεων και το ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο αποτελεί παράγοντα και βάση ανάπτυξης των συντελεστών ισχύος.

Η εξίσωση-υπόδειγμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί πρώτον, ως εργαλείο για τη μελέτη, ανάλυση και κατανόηση της έννοιας της ισχύος ενός κράτους και των συντελεστών της και δεύτερον, για τον σχεδιασμό της εθνικής στρατηγικής, με την οποία θα επιτευχθεί τόσο η βελτίωσή τους, όσο και η συσχέτισή τους για την αύξηση της προστιθέμενης αξίας και την επίτευξη των εθνικών στόχων.

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΙΣΧΥΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΧΩΡΑ ΜΑΣ

Ανάλυση των Συντελεστών Ισχύος της Χώρας μας

➔ Γεωγραφία-Περιβάλλον και Γεωστρατηγική Αξία:

Το βασικό πλεονέκτημα της Ελλάδας είναι η γεωγραφική της θέση, η οποία της προσδίδει στρατηγική αξία. Αντίθετα, μειονέκτημα συνιστά το μήκος των βορείων συνόρων της, που σε σημαντικό τμήμα τους έχουν περιορισμένο βάθος και ο μεγάλος αριθμός των νησιών, που απέχουν από την ηπειρωτική χώρα. Τα γεγονότα στις χώρες της Βορείου Αφρικής και της Μέσης Ανατολής δημιουργούν κατάσταση έντονης ρευστότητας, αυξάνοντας την αξία της μεταβλητής «Γεωστρατηγική Αξία» για τη χώρα μας, η οποία αποτελεί παράγοντα ασφάλειας και σταθερότητας στο εγγύς περιβάλλον, ενώ ταυτόχρονα αναβαθμίζουν τη στρατηγική σημασία της βάσης της Σούδας. Όσον αφορά το Περιβάλλον ιδιαίτερη σημασία έχει η επίδρασή του στην ποιότητα ζωής και τον τουρισμό, ο οποίος αποτελεί μοχλό οικονομικής ανάπτυξης, με θετικό αντίκτυπο στην απασχόληση.

➔ Πληθυσμός

Ένα από τα σημαντικότερα εθνικά προβλήματα είναι το δημογραφικό, λόγω της υπογεννητικότητας και της γήρανσης του πληθυσμού, το οποίο θεωρείται ότι δεν είναι αναστρέψιμο στο άμεσο μέλλον.

➔ Πολιτική Ισχύς

Είναι γενικά παραδεκτό ότι η οικονομική κρίση της χώρας έχει πλήξει σοβαρά το κύρος της σε διεθνές επίπεδο, ενώ είναι αναγκαίο να αντιμετωπιστούν τα ζητήματα και να αξιοποιηθούν οι ευκαιρίες, προκειμένου να ανακτηθεί η εκτίμηση και η αξιοπιστία της. Η συμμετοχή της Ελλάδας στην ΕΕ των 27 κρατών και των 500 εκατομμυρίων κατοίκων δίνει σημαντικές προοπτικές.

➔ Οικονομική Ισχύς

Η οικονομική κρίση που αντιμετωπίζει η χώρα μας είναι η σοβαρότερη μεταπολεμική, με άμεσες επιπτώσεις στα εθνικά μας συμφέροντα. Το αίσθημα της αδικίας, που είναι διάχυτο στην ελληνική κοινωνία, σε συνδυασμό με την ανεργία, ιδίως στους νέους και την επέκταση του φαινομένου της φτώχειας, οδηγεί σε καταστάσεις «κατάθλιψης», στην περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Αυτό μπορεί να διασπείρει την κοινωνική συνοχή και να οδηγήσει σε ανεξέλεγκτες καταστάσεις. Γι' αυτό πρέπει να αντιμετωπισθούν άμεσα τα οικονομικά προβλήματα, πριν εξελιχθούν σε κοινωνικά και εθνικά. Είναι αναγκαία η εφαρμογή πολιτικών για την Οικονομική, Περιφερειακή και Τοπική ανάπτυξη, που θα αυξήσουν την προστιθέμενη αξία του συντελεστή στην συνολική εθνική ισχύ.

➔ Στρατιωτική Ισχύς

Η κύρια αποστολή των ΕΔ είναι η άμυνα και η ασφάλεια της χώρας, καθώς και η ενεργή συμμετοχή της στις ειρηνευτικές αποστολές του NATO και της ΕΕ. Οι ΕΔ αποτελούν πρώτον, τον σημαντικότερο συντελεστή ισχύος για την υπεράσπιση του εθνικού χώρου, δεύτερον, προαπαιτούμενο για την ειρηνική συνύπαρξη των λαών στην ευαίσθητη περιοχή της ΝΑ. Ευρώπης, τρίτον παράγοντα ισορροπίας στη στρατιωτική ισχύ της Τουρκίας, που συνεχώς κλιμακώνει την ένταση και αποθρασύνεται στις διεκδικήσεις της. Το μείζον είναι να συνειδητοποιήσει η ελληνική κοινωνία ότι ο πόλεμος θα είναι η έσχατη λύση, η οποία όμως δεν μπορεί να αποκλειστεί στην περίπτωση που οι προκλήσεις ξεπεράσουν κάθε όριο.

➔ Ενέργεια

Εθνικός στόχος είναι η ενεργειακή ασφάλεια, με την παραγωγή εναλλακτικών μορφών ενέργειας από διαφορετικές πηγές, ενώ αναγκαία είναι η ορθολογική

χρήση και η εξοικονόμηση της ενέργειας. Η χώρα μας έχει το πλεονέκτημα ότι μπορεί να χρησιμοποιεί πολλές μορφές Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ) (αιολική, ηλιακή, υδροηλεκτρική, βιοκαύσιμα, γεωθερμία, κ.ά.), στα πλαίσια της πράσινης ανάπτυξης. Το υπέδαφος της χώρας μας, παρά την κρατούσα αντίληψη, είναι πλούσιο και πρέπει να αξιοποιηθεί κατάλληλα.

➔ Έρευνα-Τεχνολογία

Η ανάπτυξη του συντελεστή επικεντρώνεται σε δύο αλληλένδετα ζητήματα: πρώτον, στην έλλειψη εξειδικευμένου επιστημονικού προσωπικού, που οφείλεται κυρίως στην απορρόφηση των περισσότερων Ελλήνων ερευνητών από χώρες της ΕΕ και της Β. Αμερικής και στην απουσία κατάλληλου περιβάλλοντος (οικονομικού, νομικού) για την προσέλκυση ξένων ερευνητών και δεύτερον, στην έλλειψη κεφαλαίων, υλικοτεχνικής υποδομής και εγκαταστάσεων. Θεωρείται ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο η χώρα μας να λειτουργήσει ανταγωνιστικά σ' αυτόν τον τομέα στο διεθνές περιβάλλον, διότι είναι μια περιφερειακή χώρα της ΕΕ, σε οικονομική κρίση, που αδυνατεί να προσφέρει ευκαιρίες για έρευνα, δεν έχει σαφώς ιεραρχήσει τις προτεραιότητές της και δεν έχει θέσει συγκεκριμένους στόχους.

➔ Ηθικό

Το «ηθικό» θεωρείται η ψυχική ανάταση, το σθένος, η δύναμη, το θάρρος που χαρακτηρίζει τον ελληνικό λαό. Πηγάζει από την εθνική συνείδηση και την παιδεία, σε μια «πυρακτωμένη» ένωση με την ιστορία, τον πολιτισμό και τη θρησκεία και κινητοποιεί τα εθνικά συναισθήματα και αντανακλαστικά. Βέβαια, είναι απαραίτητη η συνύπαρξη και των άλλων συντελεστών ισχύος, όπως η πολιτική, η οικονομική και στρατιωτική ισχύς, διότι από μόνο του το υψηλό ηθικό, χωρίς το αναγκαίο υπόβαθρο, πολύ γρήγορα μπορεί να λειτουργήσει ανασταλτικά.

➔ Επιδράσεις (Θετικές Επιρροές και Επιβαρύνσεις)

Η χώρα μας έχει στοιχεία που μπορούν να αποτελέσουν «Θετικές Επιρροές», ειδικά σε συγκεκριμένους τομείς. Παράδειγμα αποτελεί το ότι η Ελλάδα γέννησε τον Ολυμπισμό και αναβίωσε τους Ολυμπιακούς Αγώνες με την τέλεσή τους στην Αθήνα το 1896, γεγονός το οποίο επέδρασε στην ανάθεσή τους το 2004.

Συμπεράσματα

Εκτιμάται ότι η Ελλάδα στηρίζει την εθνική της ισχύ σε περιορισμένο αριθμό συντελεστών, όπως είναι «Ιστορία – Πολιτισμός – Θρησκεία», «Στρατιωτική Ισχύς», «Γεωγραφία – Περιβάλλον» σε συνάρτηση με τη μεταβλητή «Γεωστρατηγική Αξία» και σε αρκετές περιπτώσεις οι «Επιδράσεις». Το ζήτημα αυτό, σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση, είναι απαραίτητο να αντιμετωπιστεί με την αξιοποίηση περισσότερων συντελεστών.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ, ΝΑΥΤΙΛΙΑ, ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΙΣΧΥΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΧΩΡΑ

Η Ελληνική Διασπορά

Ο Απόδημος Ελληνισμός υπολογίζεται ότι υπερβαίνει τα 4.000.000, με κυριότερες χώρες εγκατάστασης τις ΗΠΑ, Καναδά, Αυστραλία, Γερμανία, πρώην ΕΣΣΔ και Ν. Αφρική. Η κατανομή του ανά Ήπειρο είναι: Αμερική: 61%, Ευρώπη: 23%, Ωκεανία: 13% (Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία), Αφρική: 2% και Ασία: 1%.²⁴

Ο Παναγιώτης Κονδύλης αναφέρει ότι οι ελληνικές παροικίες των ΗΠΑ και της Αυστραλίας περισσότερο χρειάζονται την ενίσχυση του ελληνικού κράτους, προκειμένου να διατηρούν δεσμούς μαζί του, παρά είναι σε θέση να του δώσουν υλική ή πνευματική βοήθεια. Επίσης, αμφισβητεί τη δυνατότητα των Ελληνοαμερικανών να επηρεάσουν καθοριστικά τις ΗΠΑ υπέρ των ελληνικών συμφερόντων.²⁵ Την ίδια άποψη έχει και ο Καθηγητής Βασίλειος Μαρκεζίνης, που την αποδίδει στην αδυναμία των Ελλήνων να είναι ενωμένοι.²⁶ Εξαίρεση αποτελεί η επιτυχία του ελληνοαμερικανικού λόμπι, μετά την εισβολή στην Κύπρο το 1974, να πείσει το Κογκρέσο να απαγορεύσει την παροχή βοήθειας και την πώληση στρατιωτικού υλικού από τις ΗΠΑ στην Τουρκία, μέχρι αυτή να προβεί σε συμβιβασμό με την Ελλάδα.²⁷

Η Ελληνική Ναυτιλία

Για τη χρονική περίοδο 2000/8, οι ακαθάριστες εισπράξεις από υπηρεσίες θαλάσσιων μεταφορών ισοδυναμούσαν με το 6,3% του ΑΕΠ και κάλυπταν το 23% του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου, ενώ οι καθαρές εισπράξεις αντιστοιχούσαν στο 3,5% του ΑΕΠ και κάλυπταν περίπου το 20% του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου. Τη δεκαετία 2000/9 ο ελληνόκτητος στόλος αντιστοιχούσε στο 17% του παγκόσμιου. Στους κλάδους των πλοίων μεταφοράς χύδην φορτίων και πετρελαιοφόρων παρουσίαζε υψηλό ποσοστό, 24% και 21% αντίστοιχα, ενώ μεταφοράς εμπορευματοκιβωτίων συγκέντρωνε μόνο 6%.²⁸

Ο Τουρισμός

Τη δεκαετία 1999-2008 οι εισπράξεις από ταξιδιωτικές υπηρεσίες αυξάνονταν με μέσο ετήσιο ρυθμό 2-3% και ήταν κατά μέσο όρο το 6% του ΑΕΠ. Για το 2008

²⁴«Γενικά Στοιχεία Διασποράς», <http://www.ggae.gr/frontoffice>, 13 Φεβ 2011.

²⁵Παναγιώτης Κονδύλης, *ό.π.*, 384-385.

²⁶Ο Αλέξανδρος Κιτροπέφ προσθέτει την έλλειψη πολιτικής και οργανωτικής συνοχής και τις «περίπλοκες σχέσεις με την Ελλάδα», που θέτουν υπό αμφισβήτηση την πορεία της ομογένειας. (Παναγιώτης Τσάκωνας, «Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική πολιτική», 420.)

²⁷Βασίλειος Μαρκεζίνης, *Μία νέα εξωτερική πολιτική για την Ελλάδα*, 203, 259 και 362-364.

²⁸Γεώργιος Οικονόμου, Ισαάκ Σαμπεθάι, Γεώργιος Συμιγιάννης, *Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Αιτίες Ανισορροπιών και Προτάσεις Πολιτικής*, 38, 221 και 227.

τα έμμεσα οφέλη από την τουριστική βιομηχανία ανήλθαν σε 17,2% του ΑΕΠ, ενώ η συνολική συμμετοχή της στη δημιουργία θέσεων εργασίας σε 20,9%.²⁹

Στα πλαίσια της πολιτικής της ΕΕ για τον τουρισμό προτείνονται πρωτοβουλίες, που αποσκοπούν στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς του. Ως δραστηριότητα που σχετίζεται με την πολιτιστική κληρονομιά, το φυσικό περιβάλλον, τους σύγχρονους πολιτισμούς και παραδόσεις των χωρών της ΕΕ καταδεικνύει την ανάγκη να συνδυαστεί η οικονομική με τη βιώσιμη ανάπτυξη.³⁰

Η Πολιτισμική Κληρονομιά

Ο Ηλίας Κουσκουβέλης θεωρεί ότι η Παιδεία και ο Πολιτισμός μπορούν να αξιοποιηθούν ως παράγοντες ισχύος, με σκοπό να αποτελέσουν συγκριτικό πλεονέκτημα, εφόσον προβληθούν με μια οργανωμένη στρατηγική.³¹ Ο Χρήστος Γιανναράς πιστεύει ότι η πολιτιστική διπλωματία αποτελεί μια ρεαλιστική πρακτική για την άσκηση πολιτικής διεθνών σχέσεων.³² Ο Νίκος Κοτζιάς εκτιμά ότι η χώρα μας μπορεί να αναπτύξει επαφές με χώρες με «ιστορικό πολιτισμό», όπως η Κίνα. Σε αυτό θα συμβάλλει η πολιτιστική διπλωματία, η οποία συνδέεται με την οικονομική, όπως έκανε η Γαλλία θεωρώντας τα πολιτιστικά αγαθά εξαγωγίμο μέγεθος.³³ Ο Βασίλειος Μαρκεζίνης προτείνει να μελετηθεί το πώς ο Τούρκος Πρόεδρος Οζάλ άρχισε την ανασυγκρότηση της χώρας του, στηριζόμενος στο παρελθόν της, εφαρμόζοντας τη γαλλική ρήση «ασκούμε πολιτική μέσω της κουλτούρας».³⁴

Ακολουθώντας, επισημαίνεται μια σειρά από πεδία όπου η μεθοδική δραστηριοποίηση δύναται να συμβάλει στην άμεση αξιοποίηση του συντελεστή:

➔ Οι αρχαιολογικές ανασκαφές, η συντήρηση και προστασία μνημείων με παγκόσμια ακτινοβολία, που αποτελούν πεδία έρευνας. Πολλά κράτη έχουν ιδρύσει στην Αθήνα αρχαιολογικές σχολές και ινστιτούτα, που ασχολούνται με ανασκαφές στη χώρα μας, ενώ προβάλλουν το ερευνητικό τους έργο στο εξωτερικό.

➔ Η ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων και η προβολή των ευρημάτων μέσω των μουσείων όπου παρέχεται γνώση και υψηλής ποιότητας ψυχαγωγία στον επισκέπτη μέσα από διαδραστικές υπηρεσίες. Σημειώνονται τα θετικά σχόλια στο εξωτερικό για την επιτυχημένη ολοκλήρωση του Μουσείου Ακροπόλεως και για την επανένωση του γλυπτού διακόσμου του Παρθενώνα.

➔ Η υψηλή ποιότητα και πρωτοτυπία της αρχαίας ελληνικής σκέψης, όπως εκφράζεται στη φιλοσοφία, την ποίηση, το θέατρο, την πολιτική επιστήμη και γενικότερα στη στροφή προς την επιστήμη και την έρευνα με κέντρο τον άνθρωπο και αντικείμενο τις δομές των κοινωνιών του.

➔ Η μοντέρνα πολιτιστική παραγωγή, που έτυχε διεθνούς αναγνώρισης με τα

²⁹Γεώργιος Οικονόμου, Ισαάκ Σαμπεθά, Γεώργιος Συμιγιάννης, ό.π., 205, 207-208 και 211-213.

³⁰Ανακοίνωση της Επιτροπής «Η Ευρώπη, ο πρώτος τουριστικός προορισμός στον κόσμο – ένα νέο πλαίσιο πολιτικής για τον ευρωπαϊκό τουρισμό» COM (2010) 352, 1, 7 και 12.

³¹Ηλίας Κουσκουβέλης. «Μια ολιστική προσέγγιση στην εξωτερική πολιτική», <http://www.kouskou.velis.gr/site/blog/item/92.html>, 3 Ιαν 2011.

³²Χρήστος Γιανναράς, *Πολιτιστική Διπλωματία. Προθεωρία ελληνικού σχεδιασμού*, 35.

³³Νίκος Κοτζιάς, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική, πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, 147-150.

³⁴Βασίλειος Μαρκεζίνης, ό.π., 70, 206 και 235-237.

Νόμπελ λογοτεχνίας στο πρόσωπο των Γιώργου Σεφέρη και Οδυσσέα Ελύτη, αλλά και η παγκόσμια εκτίμηση στο έργο των Κωνσταντίνου Καβάφη, Νίκου Καζαντζάκη, στη μουσική των Μάνου Χατζιδάκη, Μίκη Θεοδωράκη, Βαγγέλη Παπαθανασίου, στον κινηματογράφο των Θόδωρου Αγγελόπουλου, Μιχάλη Κακογιάννη.

Τα παραπάνω μπορούν να διοχετευθούν στην εκπαίδευση, με στόχο τη βελτίωση της ποιότητάς της σε όλες τις βαθμίδες και τη δια βίου μάθηση, χωρίς αυτό να συνεπάγεται απαραίτητα υψηλό κόστος, καθώς η εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί να συνεχίζεται και έξω από την αίθουσα διδασκαλίας. Η στόχευση: η τέχνη στον άνθρωπο αντί ο άνθρωπος στην τέχνη, εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο δράσης που αφορά τη διάχυση της παραγόμενης γνώσης προς το σύνολο της κοινωνίας, ανεξαρτήτως οικονομικής ή κοινωνικής διαστρωμάτωσης.

Η πολιτισμική μας κληρονομιά, η ιστορία και η ορθοδοξία ως παράδοση συμπλέκονται τόσο στενά και σε βάθος χρόνου, που είναι δύσκολο να αναζητηθούν τα σαφή όριά τους. Οι μεταξύ τους επιρροές και ο τρόπος που αλληλεπιδρούν για να διεκδικήσουν δυναμικό ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας του νεοέλληνα δημιουργούν μια αστείρευτη πηγή άντλησης δύναμης και δημιουργίας.

Συμπεράσματα

Ο τουρισμός και η ναυτιλία αποτελούν τους βασικούς πυλώνες της ελληνικής οικονομίας, με βάση τη σημαντική συμβολή τους στο ΑΕΠ και στο εμπορικό ισοζύγιο. Η ελληνική διασπορά είναι δίαυλος επικοινωνίας μεταξύ της «μητέρας πατρίδας» και των άλλων κρατών και μπορεί να διαδραματίσει αξιόλογο ρόλο στην εξωτερική πολιτική, που ανήκει στον συντελεστή της Πολιτικής Ισχύος. Η πολιτισμική κληρονομιά, στη διευρυμένη της έννοια «Ιστορία – Πολιτισμός – Θρησκεία», καθίσταται ο κορυφαίος συντελεστής ισχύος για τη χώρα μας.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Γενικά Συμπεράσματα

Από την έρευνα και ανάλυση που πραγματοποιήθηκε κατά την εκπόνηση της παρούσας μελέτης, μπορούν να διατυπωθούν τα παρακάτω γενικά συμπεράσματα:

➔ Η εφαρμογή της ισχύος αρκετές φορές επικεντρώνεται σε συγκεκριμένους τομείς δραστηριοτήτων, διότι τα στοιχεία της δεν είναι το ίδιο αποτελεσματικά σε όλους. Διαπιστώνεται όμως ότι όσο περισσότερους συντελεστές αξιοποιεί ένα κράτος τόσο αποτελεσματικότερα δρα στο σύνολο των τομέων. Ειδικά, οι θεωρούμενες ως Μεγάλες Δυνάμεις έχουν μια συνολική ισχύ, που τις περισσότερες φορές υπερκαλύπτει υστερήσεις σε επιμέρους τομείς.

➔ Οι διάφοροι τρόποι ποσοτικού υπολογισμού της ισχύος, όπως του Karl Deutsch ή των Κουλουμπή και Γούλφ, υπό τη μορφή κατάταξης των κρατών σε πίνακες με βάση ορισμένους παράγοντες, όπως ο πληθυσμός, η έκταση, το ΑΕΠ, κ.λπ., δεν είναι δυνατόν να μετρήσουν τη συνολική ισχύ ενός κράτους, ούτε να καταρτίσουν μια ενιαία κλίμακα κατάταξης των κρατών με βάση τους πίνακες, διότι αφενός δεν συμπεριλαμβάνουν τους άυλους συντελεστές και αφετέρου οι πίνακες δεν μπορούν να συγκριθούν μεταξύ τους.

➔ Το ζήτημα υπολογισμού της ισχύος είναι ακόμη πιο πολύπλοκο, με δεδομένο ότι ακόμα και στους συντελεστές που είναι σχετικά εύκολη η μέτρησή τους υπάρχουν ποιοτικά χαρακτηριστικά που η μεταβολή τους επηρεάζει διαφορετικά τους λοιπούς συντελεστές. Είναι μάλιστα δύσκολο να προσδιοριστεί όχι μόνο το πόσο αυτοί επηρεάζονται, αλλά ακόμα και το εάν είναι θετική ή αρνητική η μεταβολή τους, η οποία εξαρτάται από τα εκάστοτε στοιχεία και δεδομένα. Συνεπώς, είναι δύσκολο να υπολογιστεί αν αυτή η μεταβολή αυξάνει ή μειώνει τη συνολική ισχύ και πόσο.

➔ Η οικονομική κρίση της χώρας μας αποκάλυψε με τον πιο ανάγλυφο τρόπο ότι η νοοτροπία και ο τρόπος αντιμετώπισης όλων των θεμάτων μέχρι σήμερα περιγράφουν μια πραγματικότητα που μπορεί να παραλληλιστεί με μια «αυτοάνοση»³⁵ κατάσταση. Γεγονός είναι ότι δεν αξιοποιούνται οι δυνατότητες και τα πλεονεκτήματα που διαθέτει η χώρα μας σε όλους τους τομείς, ώστε να βελτιστοποιηθούν οι συντελεστές ισχύος.

➔ Το κοινώς λεγόμενο «η κρίση πρέπει να μετατραπεί σε ευκαιρία» είναι

³⁵Νόσημα που προκαλείται όταν ο οργανισμός αναπτύσσει αντισώματα κατά των συστατικών του.

ανάγκη να γίνει πραγματικότητα. Θα πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι δεν αξίζει η πατρίδα μας να θεωρείται αρνητικό παράδειγμα. Σε αυτή την κατεύθυνση, θα πρέπει η κοινωνία να λειτουργήσει όχι με ατομικά κριτήρια, αλλά με συλλογικά. Αυτό πρώτα από όλα προϋποθέτει την αλλαγή της νοοτροπίας, της επικρατούσας αντίληψης και της ιεράρχησης των κοινωνικών αξιών.

➔ Για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης, είναι αναγκαίο να εξαιρεθούν τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, ώστε να δημιουργηθεί ένα υγιές αναπτυξιακό πρότυπο και να διασφαλιστεί ότι στο μέλλον δεν θα επαναληφθούν παρόμοιες καταστάσεις.

Προτάσεις

Για την ενίσχυση και τον συνδυασμό των συντελεστών ισχύος της χώρας μας, με στόχο τη μεγιστοποίηση της εθνικής ισχύος, προτείνονται:

➔ Η εφαρμογή ενός μακροπρόθεσμου στρατηγικού σχεδιασμού, ο οποίος: πρώτον, θα καθορίζει συγκεκριμένους στόχους ανά τομέα πολιτικής, που θα τους επιτυγχάνει μέσω της συνοχής, συνάφειας και συνέργειας των πολιτικών, προγραμμάτων και δράσεων και δεύτερον, θα επιδιώκει τον ποιοτικό μετασχηματισμό και την ποσοτική αναβάθμιση των συντελεστών και θα αναζητά τους κατάλληλους συνδυασμούς τους.

➔ Για την αύξηση της οικονομικής ισχύος προϋπόθεση αποτελεί η ανάπτυξη, που θα πραγματοποιηθεί μέσω της ενίσχυσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και της υλοποίησης διαρθρωτικών αλλαγών. Ειδικότερα:

✓ Να αξιοποιηθούν τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα σε όλους τους τομείς παραγωγής. Ειδικά στον πρωτογενή, να ενισχυθεί η παραγωγή προϊόντων με Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης (ΠΟΠ) και βιολογικών, με στόχο την ταύτιση των ποιοτικών αγροτικών προϊόντων με τα ελληνικά. Να επιτευχθεί εξειδίκευση σε συγκεκριμένα αγαθά και υπηρεσίες και να δοθεί εξαγωγικός προσανατολισμός στην οικονομία. Με αυτόν τον τρόπο, θα υπάρξει βιώσιμη και αιφόρος οικονομική ανάπτυξη, με σεβασμό στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και τις τοπικές κοινωνίες, που θα ζωντανέψει την «ερημοποιημένη» ελληνική ύπαιθρο και θα υλοποιήσει το όραμα της ισόρροπης και αποκεντρωμένης Περιφερειακής και Τοπικής ανάπτυξης, που τόσο έχει ανάγκη η χώρα.

✓ Να ενισχυθεί η αναπτυξιακή διαδικασία της τουριστικής βιομηχανίας και ναυτιλίας, που αποτελούν τους κεντρικούς πυλώνες της οικονομίας:

➔ **Τουριστική βιομηχανία:**

Να ληφθούν μέτρα για την προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος. Να επιτευχθούν ανταγωνιστικές τιμές με ταυτόχρονη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών. Να συνδυαστεί η επιχειρηματικότητα στον αγροτουρισμό

και στον αγροτοδιατροφικό κλάδο με έμφαση στην προώθηση της ελληνικής παράδοσης. Να προβληθεί η ελληνική γαστρονομία με τις τοπικές της ιδιαιτερότητες. Να προωθηθούν ιδιαίτερες μορφές τουρισμού, όπως ο συνεδριακός, ο χειμερινός και ο θρησκευτικός. Οι προτάσεις στοχεύουν στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, στην αύξηση των διανυκτερεύσεων και της μέσης κατά κεφαλήν δαπάνης των τουριστών.

➔ Ναυτιλία:

Να επιτευχθεί η μεγέθυνσή της με τη νηολόγηση πλοίων υπό ελληνική σημαία, να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της εγκατάλειψης του ναυτικού επαγγέλματος, να αναβαθμιστεί η ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού με την κατάλληλη ναυτική εκπαίδευση, να αναπτυχθούν οι συμπληρωματικές υπηρεσίες –ειδικά όσες σχετίζονται με χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες– να γίνει εκσυγχρονισμός των λιμενικών υποδομών και ιδιαίτερα των λιμενικών ευκολιών σκαφών αναψυχής, καθώς και αναβάθμιση των υπάρχουσών ναυπηγοεπισκευαστικών ζωνών, που θα έχουν πολλαπλό όφελος για την ελληνική οικονομία, όπως ενίσχυση των δημοσίων εσόδων δια του εισρέοντος συναλλάγματος, προσέλκυση επενδύσεων, αύξηση της απασχόλησης, κ.ά. Να υλοποιηθεί η μεταφορά του ναυτιλιακού «City» στον Πειραιά, ο οποίος να αποτελέσει αφετηρία για κρουαζιέρες στη Μεσόγειο, όπως η Βαρκελώνη, ενώ ελληνικά λιμάνια να συμπεριλαμβάνονται στους προορισμούς των διεθνών εταιρειών διοργάνωσης κρουαζιέρας.

✓ Να εξαλειφθούν οι στρεβλώσεις του αναπτυξιακού προτύπου για την ενεργοποίηση εγχώριων κεφαλαίων και την προσέλκυση ξένων επενδύσεων από τις αναπτυσσόμενες αγορές (BRICS),³⁶ την Ευρώπη και τον αραβικό κόσμο.

➔ Η χώρα μας είναι δυνατόν να διαδραματίσει ρόλο διαμεσολαβητή στις διεθνείς σχέσεις και να έχει ενεργή συμμετοχή στους διεθνείς οργανισμούς, στις διμερείς συμμαχίες και συνεργασίες με την αξιοποίηση των χαρακτηριστικών της και ειδικά του ανθρώπινου δυναμικού της.

➔ Απαραίτητη είναι η αξιοποίηση του ελληνο-αμερικανικού λόμπι, για να προβάλλει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα ελληνικά συμφέροντα στις ΗΠΑ. Μετά τη βελτίωση των σχέσεων της χώρας μας με το Ισραήλ, ενδιαφέρον έχει η ταυτόχρονη προσέγγιση του ισραηλινού λόμπι και των Αρμενίων. Θα είναι χρήσιμο να μελετηθούν τόσο ο τρόπος οργάνωσης της εβραϊκής κοινότητας, όσο και η πολιτική της Γαλλίας και της Τουρκίας σχετικά με το θέμα.

➔ Για να ενισχυθεί ο συντελεστής «Ιστορία – Πολιτισμός – Θρησκεία» ενδείκνυται πρώτον η προβολή και αξιοποίηση της πολιτισμικής μας ταυτότητας, μέσω της πολιτιστικής διπλωματίας, και η μελέτη αντίστοιχων πρακτικών

³⁶Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, Κίνα, Νότια Αφρική. Αντιπροσωπεύουν το 40% του πληθυσμού, το 18% του εμπορίου και το 45% της ανάπτυξης παγκοσμίως.

άλλων χωρών, για να αντληθούν ιδέες, που θα προσαρμοστούν στις δυνατότητές μας, δεύτερον η ανάδειξη της ανταγωνιστικής πτυχής του πολιτισμού, που θα αποτελέσει στάση ζωής και τρόπο αναζωογόνησης της οικονομίας και τρίτον η αναβάθμιση της παιδείας, διότι αυτή αφενός αποτελεί *sine qua non* ανάγκη του σύγχρονου αποτυπώματος της Ελλάδας στον κόσμο και αφετέρου διαμορφώνει υψηλής ποιότητας ανθρώπινο δυναμικό. Να τεθεί ως στόχος ορισμένα ελληνικά πανεπιστήμια να συγκαταλέγονται μεταξύ των εκατό καλύτερων του κόσμου.

➔ Για την επίλυση του δημογραφικού προβλήματος, να εφαρμοστούν οι κατάλληλες πολιτικές για την ενθάρρυνση των γεννήσεων και για την αφομοίωση των μεταναστών, οι οποίοι να αντιμετωπιστούν ως ευκαιρία και όχι ως απειλή.

➔ Αναγκαίο είναι να προωθηθούν οι ΑΠΕ για την προστασία του περιβάλλοντος και την αειφόρο ανάπτυξη, καθώς και να επιδιωχθεί η διέλευση από το έδαφος της χώρας μας αγωγών που συνδέουν τα κοιτάσματα υδρογονανθράκων της Κασπίας και της Βόρειας Αφρικής με τα ενεργοβόρα κέντρα της Ευρώπης.

➔ Να προωθηθεί η «Έρευνα – Τεχνολογία», κυρίως σε δύο περιοχές δραστηριοποίησης: πρώτον, στην αγροτοβιομηχανία και τις ΑΠΕ, που αποτελούν πεδία για καινοτομία και

νέες τεχνολογίες και δεύτερον, στη δημιουργία επιχειρήσεων καινοτομίας, οι οποίες θα αποτελέσουν τμήματα έρευνας και ανάπτυξης (R&D) άλλων επιχειρήσεων που δεν έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν τέτοια τμήματα. Οι επιχειρήσεις αυτές μπορούν να συνεργαστούν με Ανώτατα και Ανώτερα Ιδρύματα, με εταιρείες προώθησης καινοτομίας και φορείς χρηματοδότησης και να συγκεντρωθούν σε μια περιοχή της Ελλάδας δημιουργώντας την ελληνική Silicon Valley.

➔ Στον δημόσιο τομέα, να υλοποιηθούν οι απαραίτητες διοικητικές μεταρρυθμίσεις, με στόχο την αναδιάρθρωσή του και με κατευθύνσεις τη μείωση της γραφειοκρατίας, τον περιορισμό της πολυνομίας και την κατάργηση των συναρμοδιοτήτων μεταξύ κεντρικής διοίκησης και τοπικής αυτοδιοίκησης.

➔ Να διευρυνθεί η εφαρμογή της Διακλαδικότητας στην εκπαίδευση με τη συγχώνευση των Σχολών Διοίκησης και Επιτελών των Κλάδων όπου θα εφαρμόζεται τόσο διακλαδική όσο και κλαδική εκπαίδευση. Ταυτόχρονα, να ενισχυθεί η σύζευξη της ΑΔΙΣΠΟ και της ΣΕΘΑ τόσο μεταξύ τους όσο και με τα ελληνικά Πανεπιστήμια, ώστε να αποτελέσουν «δεξαμενές σκέψης» σε θέματα άμυνας και εθνικής ασφάλειας.

Η παρότρυνση «αἰὲν ἀριστεύειν» είναι ανάγκη να εισακουσθεί. Κατά την παρούσα χρονική συγκυρία, η «ευφυΐα» και οι δυνατότητές μας ως έθνους δεν πρέπει να αναλώνονται σε «νομιμοφανείς» συμπεριφορές και αδιέξοδες επιλογές.

Τέλος, είναι αναγκαίο να αποκατασταθεί μια γόνιμη και διαδραστική σχέση με την ιστορία και τον πολιτισμό μας, για να ενισχυθεί η εθνική αυτοπεποίθηση και να δημιουργηθεί μια σύγχρονη και ανταγωνιστική Ελλάδα αντάξια του ιστορικού της ρόλου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Boniface, Pascal, *Οι πόλεμοι του αύριο*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, μτφ. Βίκυ Ιακώβου, πρόλ. Βύρων Θεοδωρόπουλος, εισαγ.-επιμ. Σωτήρης Ντάλης.
- ☞ Bull, Hedley, *Η άναρχη κοινωνία. Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2001, μτφ. Ηρακλεία Στροϊκού, επιμ. Ηλίας Κουσκουβέλης, πρόλ. Stanley Hoffmann, εισαγ. σημ.-ευρετ. όρων και εννοιών Παναγιώτης Ήφαιστος.
- ☞ Carr, Edward H., *Η εικοσαετής κρίση 1919-1939. Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2001, μτφ. Ηρακλεία Στροϊκού, επιμ. - εισαγ. σημ. Ηλίας Κουσκουβέλης, ευρετ. όρων και εννοιών Παναγιώτης Ήφαιστος, Β' έκδοση.
- ☞ Gilpin, Robert, *Η Πολιτική Οικονομία των Διεθνών Σχέσεων*, Gutenberg, Αθήνα 1995, τόμ. Α', μτφ. Νικηφόρου Σταματάκη, επιμ. Διονύσης Γράβαρης - Κάτια Φωτεινοπούλου.
- ☞ Gleick, James, *Χάος. Μια νέα επιστήμη*, Κάτοπτρο, Αθήνα 1990, μτφ. Μανώλης Κωνσταντινίδης.
- ☞ Huntington, Samuel P., *Η Σύγκρουση των Πολιτισμών και ο Ανασχηματισμός της Παγκόσμιας Τάξης*, Terzo Books, Αθήνα 2001, 3η έκδοση.
- ☞ Huntington, Samuel P., *Ποιοί είμαστε: Η αμερικανική ταυτότητα στην εποχή μας*. Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη, Αθήνα 2005, μτφ. Αριάδνη Αλαβάνου.
- ☞ Inbar, Efraim, *Ο Ράμπιν και η Ισραηλινή εθνική ασφάλεια*, Εκδοτικός Οίκος Α.Α Λιβάνη, Αθήνα 2010, τελ. μτφ. και επιστ. επιμ. Ιωάννης Μάζης.
- ☞ Μακιαβέλλι, Νικολό, *Ο Ηγεμόνας*, Εκδόσεις Καζαντζάκη, Αθήνα 2006, μτφ. Νίκου Καζαντζάκη.
- ☞ John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, Εκδόσεις Ποιότητα-W.W. Northon & Company, Αθήνα 2007, μτφ. Κωνσταντίνου Κολιόπουλου, εισαγ. σημ. Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, επιστ. επιμ. Παναγιώτης Ήφαιστος - Ηλίας Κουσκουβέλης, ευρετ. επιστ. όρων, εννοιών και ονομάτων Παναγιώτης Ήφαιστος.
- ☞ Νταβούτογλου, Αχμέτ, *Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010, 11η έκδοση, μτφ. Νικολάου Ραπτόπουλου, επιστ. επιμ. Νεοκλής Σαρρής.
- ☞ Nye, Joseph S., Jr., *Ήπια ισχύς. Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005, μτφ. Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος, πρόλ. Θεόδωρος Κουλουμπής.
- ☞ Peat, F. David, - Briggs, John, *Μια αιρετική άποψη για το χάος στην καθημερινή μας ζωή*, Εκδόσεις Τραυλός, Αθήνα, 2001, μτφ. Ιωάννα Μουζακίτη.
- ☞ Russell, Bertrand, *Ισχύς. Μια νέα κοινωνική ανάλυση*, Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα, 2001, μτφ.-επιμ. Γιώργος Κυριακόπουλος.
- ☞ Wight, Martin, *Διεθνής θεωρία: Τα τρία ρεύματα σκέψης*, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 1998, επιμ. Gabriele Wight και Brian Porter, εισαγ. δοκ. Hedley Bull, μτφ. Ηρακλεία Στροϊκού, επιμ.-εισαγ. σημ. Παναγιώτης Ήφαιστος.
- ☞ Γιανναράς, Χρήστος, *Πολιτιστική Διπλωματία. Προθεωρία ελληνικού σχεδιασμού*, Ίκαρος, 2003.
- ☞ Θουκυδίδου, *Ιστορία του Πελοποννησιακού πολέμου*, Εστία, Αθήνα 1998, μτφ. Άγγελου Βλάχου.
- ☞ Καλλιώρας, Ηλίας Δ., *Διεθνής Πολιτική Οικονομία. Θεωρητικές προσεγγίσεις ισχύος και πλούτου σε διεθνικό επίπεδο*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1998.
- ☞ Κονδύλης, Παναγιώτης, *Θεωρία του Πολέμου*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, 3η έκδοση.
- ☞ Κοτζιάς, Νίκος, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21ο αιώνα. Για μια νέα, ενεργητική, δημοκρατική,*

πατριωτική στρατηγική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2010.

☞ Κουλουμπής, Θ. Α., – Γουλφ, Τζ., *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις. Εξουσία και Δικαιοσύνη*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1981, μτφ. Σπ. Κ. Θεοδωρόπουλου.

☞ Κουσκουβέλης, Ηλίας Ι., *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2004. Β' έκδοση.

☞ Λίτσας, Σπυρίδων Ν., *Πόλεμος και Ορθολογισμός. Θεωρητικές προεκτάσεις και στρατηγικές εφαρμογές*, Εκδόσεις Ποιότητα, Βάρη 2010.

☞ Μάζης, Ιωάννης Θ., *Γεωπολιτική προσέγγιση για ένα νέο Ελληνικό Αμυντικό Δόγμα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2006.

☞ Μαρκεζίνης, Βασίλειος, *Μία νέα εξωτερική πολιτική για την Ελλάδα. Στα πλαίσια της βαθμιαίας ανεξαρτητοποίησης της Ευρώπης από τις ΗΠΑ*, Εκδοτικός Οίκος Α.Α Λιβάνη, Αθήνα 2010.

☞ Σέκερης, Γεώργιος Ε., *Η Ελλάδα στη «Νέα Τάξη»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004.

Έγγραφα και Εκδόσεις Οργανισμών

☞ Ανακοίνωση της Επιτροπής «Η Ευρώπη, ο πρώτος τουριστικός προορισμός στον κόσμο – ένα νέο πλαίσιο πολιτικής για τον ευρωπαϊκό τουρισμό», COM (2010) 352.

☞ Γεώργιος Οικονόμου, Ισαάκ Σαμπεθά, Γεώργιος Συμιγιάννης (επιμέλεια), *Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Απίτες Ανισορροπιών και Προτάσεις Πολιτικής*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα Ιούλιος 2010.

Άρθρα

☞ Θανάσης Αντωνίου, «Νέοι και επιχειρείν», *Οικονομική Επιθεώρηση*, Φεβρουάριος 2011.

☞ Αγγελική Καλή, «Τριετία ανακατατάξεων στην ποντοπόρα ναυτιλία», *Οικονομική Επιθεώρηση*, Ιανουάριος 2011.

☞ Πηχης Θεόφιλος Νικολαΐδης ΠΝ, «Στρατιωτική διπλωματία του 21ου αιώνα: Νέες ιδέες-προοπτικές-επιδιώξεις», *Διακλαδική Επιθεώρηση*, Οκτ/Φεβ 2011.

Διαδίκτυο

☞ Όλγα Κατσαρδή – Hering, «παροικιακός ελληνισμός», <http://www.ime.gr/projects / migration /15-19/gr/v4/index.html>, 17 Μαρ 2011.

☞ Παναγιώτη Κονδύλη, «Γεωπολιτικές και στρατηγικές παράμετροι ενός ελληνοτουρκικού πολέμου», http://library.antibaro.gr/text/Kondylhs/_Kondylhs_.pdf, 8 Απρ 2011.

☞ Ηλίας Κουσκουβέλης, «Μια ολιστική προσέγγιση στην εξωτερική πολιτική», <http://www.kouskouvelis.gr/site/blog/item/92.html>, 3 Ιαν 2011.

☞ Ιωάννης Μάζης, «Γ' ΜΕΡΟΣ: Προτεινόμενη μεθοδολογία γεωπολιτικής ανάλυσης», <http://www.geo-mazis.gr>, 8 Νοε 2010.

☞ «Τουρισμός», http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/promoting-eu-tourism/european-tourism-forum/index_en.htm, 5 Ιαν 2011.

☞ «Πρόσφατα στατιστικά στοιχεία», <http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE>, 12 Φεβ 2011.

☞ «Γενικά Στοιχεία Διασποράς», <http://www.ggae.gr>, 13 Φεβ 2011.

☞ «Λόγος και Τέχνη», <http://www.athensdialogues.org/el/conference-3/thematic-session/word-art>, 1 Μαρ 2011.

ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΡΟΚΑΣ

(1869-1947)

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ:

Μ. Λχίας (ΠΒ) Χαράλαμπος Ανανιάδης,
Α' Βραβείο ΣΜΥ

Ο Οπλαρχηγός Νικόλαος Ρόκας (Κολιός)
με τη στολή του Μακεδονομάχου

Ο Αντιστράτηγος Νικόλαος Ρόκας γεννήθηκε το 1869 στη Μάνδρα Μεγάρων. Ήταν απόγονος του Στρατηγού Ζερβονικόλα (Ν. Ρόκα), που πολέμησε και έπεσε στη Νεάπολη της Κρήτης. Μετά την αποπεράτωση των μαθημάτων τού τότε Σχολαρχείου, γράφτηκε στο Πρώτο Γυμνάσιο αρρένων στην Αθήνα και ακολούθως φοίτησε στην προπαρασκευαστική Στρατιωτική Σχολή Κέρκυρας και κατατάχθηκε στο Πεζικό με τον βαθμό του Λοχία.

Έλαβε μέρος στον πόλεμο του 1897 και στη συνέχεια εισήλθε στη Στρατιωτική Σχολή Υπαξιωματικών¹ απ' όπου αποφοίτησε με τον βαθμό του Ανθυπολοχαγού Πεζικού, το έτος 1902.

Έλαβε μέρος στον Μακεδονικό Αγώνα στις περιοχές Ολύμπου-Πιερίων και των διαμερισμάτων Βοδενών-Ναούσης, ως αρχηγός του αντάρτικου σώματος μέχρι το 1907 που υπηρέτησε στην Κρήτη, λαμβάνοντας μέρος στους πολέμους 1912-1913 ως Διοικητής του Λόχου Κρητών Σπουδαστών. Διακρίθηκε ιδιαίτερα στην πολιορκία του Μπιζανίου.

Στη συνέχεια, έλαβε μέρος στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο στο Μακεδονικό μέτωπο ως Ταγματάρχης και στη συνέχεια ως Αντισυνταγματάρχης και Συνταγματάρχης Διοικητής του 1ου Συντάγματος Πεζικού στην εκστρατεία της Ουκρανίας στη μάχη για την απελευθέρωση της φρουράς της Χερσώνας και στις μάχες της Μπρεζόφκας-Οδησσού.

Μετά τη λήξη της παραπάνω εκστρατείας έλαβε μέρος στη Μικρασιατική Εκστρατεία, από την αρχή έως το τέλος, διατελώντας Διοικητής του 31ου και 33ου Συνταγμάτων Πεζικού, Αρχηγός

Μεραρχιακού Πεζικού, Διοικητής της V Μεραρχίας και Διοικητής του Β' Σώματος Στρατού κατά τη σύμπυξη του μετώπου. Ως Διοικητής συντάγματος, υπήρξε από τους κυριότερους συντελεστές της εποποιίας του Καλέγκροτο, Τουμλού-Μπουρνάρ, Τσαούσ-Τσιφλίκ, Ουτσ-Σεράι και στη συνέχεια, ως Διοικητής της V Μεραρχίας, έσωσε από την πλήρη διάλυση όχι μόνο ολόκληρη τη Μεραρχία αλλά δύναμη 40.000 ανδρών από την αιχμαλωσία, μετά την κατάρρευση του Συγκροτήματος της Νοτίου Στρατιάς.

Αποστρατεύτηκε το 1923. Επανεθλών προήχθη στον βαθμό του Υποστρατήγου, στις 2 Ιουνίου 1927. Κατά τον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο 1940/41, ανακλήθηκε εκ νέου στην ενεργό υπηρεσία, διετέλεσε Διοικητής Ε' Ανωτέρας Στρατιωτικής Διοικήσεως της Αλεξανδρούπολης και συνέβαλε αποφασιστικά στην οργάνωση των εφεδρειών.

Τιμήθηκε με το χρυσό Αριστείο Ανδρείας μετά πολλαπλών διαμνημονεύσεων, τα μετάλλια των Βαλκανικών Πολέμων 1912/13, τον Πολεμικό Σταυρό, το μετάλλιο Στρατιωτικής Αξίας, το μετάλλιο Εξαιρέτων Πράξεων, το χρυσό Σταυρό του Σωτήρος, τον Ταξιάρχη του Φοίνικος, τον Γαλλικό Πολεμικό Σταυρό, το μετάλλιο Διακεκριμένων Υπηρεσιών (Βρετανικό), της Λεγεώνας της Τιμής (Γαλλικό), το Μετάλλιο Μακεδονικού Αγώνα, τον Σερβικό Πολεμικό Σταυρό και με αναμνηστικό Πολέμου 1940/41.

Η ιδιαίτερή του πατρίδα θέλοντας να τον τιμήσει αφιέρωσε στη μνήμη του την κεντρική οδό της γενέτειράς του Μάνδρας.

¹Την περίοδο από 1897-1912 λειτουργούσε κάτω από ενιαία διοίκηση μαζί με τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων (ΣΣΕ) στο πεδίο του Άρεως. Οι επιτυχόντες απόφοιτοι από τη ΣΣΥ προβιβάζονταν σε ανθυπολοχαγούς και τοποθετούνταν στο αριστερό των εξερχομένων από τη ΣΣΕ, κατά το ίδιο έτος, αξιωματικών.

ΜΗΤΡΩΟ ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΡΟΚΑ

ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Τόπος Γεννήσεως: Μάνδρα Ελευσίνας, Έτος γεννήσεως: 1869, Οικογενειακή κατάσταση: Έγγαμος

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ

Στρατιωτικό Σχολείο Υπαξιωματικών

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ

Απόφοιτος Στρατιωτικής Σχολής Υπαξιωματικών

ΞΕΝΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

Γαλλικά

ΠΡΟΑΓΩΓΕΣ

ΒΑΘΜΟΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΠΡΟΑΓΩΓΗΣ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ-ΔΡΑΣΗ
Ανθυπολοχαγός	29 Αυγούστου 1902	Αρχηγός Ανταρτικού Σώματος Μακεδονικός Αγώνας – Οργάνωση Στρατού (Κρήτη)
Υπολοχαγός	30 Ιανουαρίου 1910	Διοικητής Λόχου Κρητών Σπουδαστών Βαλκανικοί Πόλεμοι
Λοχαγός	21 Μαΐου 1913	Διοικητής Τάγματος Βόρεια Ήπειρο
Ταγματάρχης	22 Σεπτεμβρίου 1915	Βόρεια Ήπειρο
Αντισυνταγματάρχης	13 Δεκεμβρίου 1917	Διοικητής 1ου-16ου Συνταγμάτων Πεζικού Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος – Εκστρατευτικό Σώμα στη Μεσημβρινή Ρωσία
Συνταγματάρχης	1 Οκτωβρίου 1919	Διοικητής 31ου-33ου Συνταγμάτων Πεζικού Αρχηγός Μεραρχιακού Πεζικού Διοικητής V Μεραρχίας Πεζικού Διοικητής Β΄ Σώματος Στρατού Μικρασιατική Εκστρατεία
Υποστράτηγος	2 Ιουνίου 1927	
Αντιστράτηγος		

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ

Ο Αντιστράτηγος Νικόλαος Ρόκας έζησε σε μια από τις πιο δύσκολες περιόδους του Ελληνικού Κράτους από της συστάσεώς του, από την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα μέχρι και το πρώτο μισό του 20ού αιώνα.

Κατά την περίοδο 1897-1922, σημαντικότερα γεγονότα επιδρούν με τρόπο καθοριστικό στην πορεία της Ελλάδας και συντελούν αποφασιστικά στη δια-

μόρφωσή της ως σύγχρονου κράτους.

Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897 ή διαφορετικά, ο πόλεμος των τριάντα ημερών ή και Μαύρο '97 ήταν πόλεμος μεταξύ του Βασιλείου της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ως απόρροια της τότε έκβασης του Κρητικού προβλήματος. Ο πόλεμος κατέληξε σε ταπεινωτική ήττα της Ελλάδας και επιβολή διεθνούς οικονομικού ελέγχου.

Από το 1903 δημιουργείται ένταση

στον χώρο της Μακεδονίας με την προσπάθεια των Βουλγάρων να ενσωματώσουν σε αυτήν τον γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας.

Οι νικηφόροι Βαλκανικοί Πόλεμοι (Α΄ και Β΄) προσέδωσαν στην Ελλάδα τα εδάφη της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Κρήτης και την κυριαρχία στα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου. Στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Ελλάδα προσπάθησε να επιτύχει τα μεγαλύτερα δυνατά κέρδη από την καταρρέουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αναλήφθηκε τότε η Μικρασιατική Εκστρατεία στην προσπάθεια της Ελλάδος να εκπληρώσει τις επιδιώξεις της. Με τη βραχύβια Συνθήκη των Σεβρών, η Ελλάδα απέκτησε για λίγο τη μεγαλύτερη έκτασή της, κερδίζοντας τα Δωδεκάνησα, τη Θράκη και μια ζώνη στη δυτική Μικρά Ασία γύρω από τη Σμύρνη. Η «Μεγάλη Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών» έγινε για ένα ελάχιστο διάστημα πραγματικότητα. Το εγχείρημα της Μικρασιατικής Εκστρατείας κατέληξε στην οριστική αποχώρηση του ελληνικού στοιχείου από τις εστίες του στη Θράκη, τον Πόντο και τη Μικρά Ασία.

Συνολικά, στη δεκαετία 1912/22, η Ελλάδα διπλασίασε την έκτασή της από 64.786 τετραγωνικά χιλιόμετρα σε 108.606 τετραγωνικά χιλιόμετρα και ο πληθυσμός της από 2.666.000 αυξήθηκε σε 4.363.000, αποκτώντας τα οριστικά της σύνορα πλην των Δωδεκάνησων, τα οποία έμειναν στην ιταλική κυριαρχία ως το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΡΟΚΑ ΣΤΟΥΣ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Η συμμετοχή του Αντιστρατήγου στους αγώνες του Έθνους από την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα και

μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν ανακλήθηκε και πάλι στην ενεργό υπηρεσία για να προσφέρει τις υπηρεσίες του στο Έθνος, ήταν πολύτιμη και σημαντική. Ήταν παρών σε κάθε κάλεσμα της πατρίδος.

Έλαβε μέρος στον πόλεμο του 1897. Ως Ανθυπολοχαγός πήρε μέρος στο Μακεδονικό Αγώνα με το ψευδώνυμο «Κολιός» και αργότερα βρέθηκε στην Κρήτη μαζί με άλλους αξιωματικούς βοηθώντας την οργάνωση των πρώτων στρατιωτικών τμημάτων. Συμμετείχε στους Βαλκανικούς Πολέμους, ως Διοικητής του Λόχου Κρητών Σπουδαστών. Στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο βρέθηκε στο Μακεδονικό Μέτωπο, ως Ταγματάρχης, και εν συνεχεία ως Αντισυνταγματάρχης, Διοικητής του 16ου Συντάγματος Πεζικού και του 1ου Συντάγματος Πεζικού. Ακολούθως, ως Διοικητής του 1ου Συντάγματος Πεζικού, έλαβε μέρος στην εκστρατεία στη Μεσημβρινή Ρωσία. Στη Μικρασιατική Εκστρατεία διατέλεσε Συνταγματάρχης, Διοικητής των 31ου και 33ου Συνταγμάτων Πεζικού και ακολούθως Διοικητής της V Μεραρχίας Πεζικού και του Β΄ Σώματος Στρατού. Αποστρατεύθηκε το 1922.

ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1897

Την 26η Μαρτίου ελληνικά αντάρτικα σώματα δυνάμεως 2.000 ανδρών εισχώρησαν στο τουρκικό έδαφος με σκοπό να εξεγείρουν τον ελληνικό πληθυσμό και να δράσουν στα μετόπισθεν του Τουρκικού Στρατού. Η όλη προσπάθεια έγινε αντιληπτή, αφού φανερώθηκαν οι προσπάθειες του Ελληνικού Στρατού, με τη συγκέντρωση δυνάμεων στα σύνορα, και μετά τη διακοπή των διπλωματικών προσπαθειών άρχισαν οι πολεμικές επιχειρήσεις, την 6η Απριλίου.

Τα αποτελέσματα αυτού του ατυχού πολέμου δεν υπήρξαν ανεπανόρθωτα, αλλά στον οικονομικό τομέα η Ελλάδα υποχρεώθηκε να καταβάλει στην Τουρκία το ποσό των 4.000.000 λιρών Τουρκίας και της επιβλήθηκε ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος (ΔΟΕ) για την επίβλεψη της τήρησης της συμφωνίας προς τους ξένους πιστωτές, επί το πλείστον Γερμανούς.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

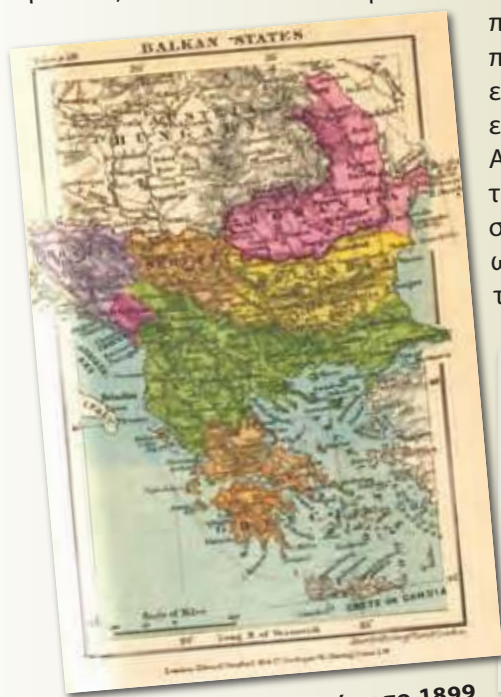
Ο Ελληνικός Στρατός απροετοίμαστος σε οργάνωση, εκπαίδευση και εξοπλισμένος με παλαιό υλικό δεν είχε καμία τύχη σε αυτήν την πολεμική αναμέτρηση που έληξε με την παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων, στις 7 Μαΐου, αφού οι Τούρκοι είχαν καταλάβει τη Θεσσαλία. Η ειρήνη υπογράφηκε στις 6 Σεπτεμβρίου, σε προσωρινή συνθήκη, μετά από πεντάμηνες διαπραγματεύσεις των Μεγάλων Δυνάμεων με το Οθωμανικό κράτος (την Υψηλή Πύλη). Η τελική συνθήκη υπογράφηκε στις 22 Νοεμβρίου 1897. Είναι ο πρώτος πόλεμος όπου παίρνει μέρος ο Αντιστράτηγος Νικόλαος Ρόκας. Ο πόλεμος του 1897 αποτέλεσε την πρώτη πολεμική εμπλοκή της Ελλάδας, κατά την οποία και δοκιμάστηκε σε εκστρατεία τόσο ο τότε πολεμικός μηχανισμός της όσο και το πολεμικό δυναμικό της, 67 χρόνια μετά την απόκτηση της ανεξαρτησίας της.

Το Μακεδονικό ζήτημα δημιουργήθηκε στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα από την προσπάθεια των ιδρυθέντων τριών Βαλκανικών κρατών –της Ελλάδας, της Σερβίας και της Βουλγαρίας– να προσεταιριστούν τους πληθυσμούς η κάθε μία για λογαριασμό της. Με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου το 1878, δημιουργείται σιγά-σιγά η Μεγάλη ιδέα της επέκτασης της Βουλγαρίας προς τον Νότο μέχρι το Αιγαίο. Έτσι, ξεκινά ένα προπαγανδιστικό και τρομοκρατικό σχέδιο με κύριο στόχο τον αφανισμό του ελληνικού στοιχείου της Μακεδονίας και της Θράκης. Γίνεται η πραξικοπηματική προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας το 1885 από τους Βουλγάρους, και από το 1903 ξεκινάει η προσπάθειά τους δια των όπλων, καθώς επίσης και με εξοπλισμένες ομάδες κομιτατζήδων προς τη βίαιη λύση του Μακεδονικού Ζητήματος.

Ο διαφαινόμενος κίνδυνος ξυπνά τον Ελληνισμό μετά τον ατυχή πόλεμο του 1897, και ξεκινά η οργάνωση του Αγώνα με δυσχέρειες και κινδύνους. Η διεξαγωγή του αγώνα αποτέλεσε έργο των γενναίων αντάρτικων Σωμάτων, επικεφαλής των οποίων ήταν Έλληνες αξιωματικοί και υπαξιωματικοί. Η είσοδος στη Δυτική Μακεδονία του πρώτου αντάρτικου Σώματος, τον Αύγουστο του 1904, με τον Ανθυπολοχαγό Παύλο Μελά, σήμανε την ανεπίσημη και αποφασιστική επέμβαση του ελληνικού κράτους στις μακεδονικές εξελίξεις. Ο Μακεδονικός Αγώνας θεωρείται ότι έληξε με την επανάσταση των Νεότουρκων το 1908.

Την άνοιξη του 1905, κατόπιν πρωτοβουλίας του Μακεδονικού Κομιτάτου

και με υποστήριξη της Κυβέρνησης, εγκαταστάθηκε στη Βουλιαγμένη ειδικό κέντρο συγκρότησης και εκπαίδευσης των προοριζομένων για τη Μακεδονία Σωμάτων. Ως Ανθυπολοχαγός, ο Νικόλαος Ρόκας συγκροτεί σώμα στην περιφέρεια του Ολύμπου, την 25η Οκτωβρίου, με το ψευδώνυμο «Κολιός» και παραμένει μέχρι τον Ιούλιο του 1906, οπότε αντικαθίσταται από τον Ανθυπασιστή Υλικού Πυροβολικού Μιχαήλ Αναγνωστάκο (Ματαπάς). Το σώμα συγκροτήθηκε από δύναμη 20 ανδρών με περιοχή δράσης όλη την περιφέρεια του Ολύμπου-Πιερίων μέχρι Βέροιας και Ρουμλουκίου (Καμπανίας). Οι αποστολές του συνίσταντο στην οργάνωση των ελληνόφωνων χωριών και την επαναφορά στον ελληνισμό των παρασυρθέντων από την ρουμανική προπαγάνδα κατοίκων, όπως και στην εξασφάλιση επικοινωνίας μεταξύ των ελληνικών συνόρων και των πέραν του Αλιάκμονος σλαβόφωνων διαμερισμάτων, προς ελεύθερη διάβαση ένοπλων σωμάτων και μεταφοράς πολεμοφοδίων. Επίσης, είχε ως αποστολή να αποτελέσει εφεδρική δύναμη, με δυνατότητα

Χάρτης των Βαλκανίων το 1899

Η σφραγίδα του Νικολάου Ρόκα²

² Η χρήση της σφραγίδας επιβλήθηκε από την ανάγκη πιστοποίησης της αυθεντικότητας ενός εγγράφου, και είχε θέμα από την αρχαιότητα.

επέμβασης, σε πρώτη ανάγκη, προς τις περιοχές των Γιαννιτών και Εδέσσης. Η ανάγκη αυτή παρουσιάζοταν αρκετά συχνά, λόγω των δυσχερειών και της βραδύτητας της προπαρασκευής των σωμάτων στην ελεύθερη Ελλάδα· κλήθηκε δε επανειλημμένα να αντικαταστήσει ή να ενισχύσει απερχόμενα σώματα. Κατά την εκτέλεση των παραπάνω αποστολών, το Ελληνικό Σώμα συνάντησε δύο μεγάλα εμπόδια, τα οποία προέρχονταν από τη ρουμανική προπαγάνδα και τη ληστεία. Στην περιοχή του Ολύμπου, υπήρχαν πολλά κακοποιά στοιχεία και ληστές, λόγω της γειννίας με τα τουρκικά σύνορα.

Το φθινόπωρο του 1905 πολλοί από τους ληστές κατετάγησαν πρώτα στο Σώμα του Μαζαράκη, Γαρέφη και μετέπειτα στο Σώμα του Ρόκα. Επειδή όμως δεν ήταν συνηθισμένοι στην πειθαρχία και τους καθημερινούς κινδύνους, εγκατέλειψαν το Σώμα Ρόκα, τον Ιανουάριο του 1906, και επανήλθαν πάλι στον ληστρικό βίο. Έκτοτε, το Σώμα Ρόκα καταδίωξε αμείλικτα πολλούς από αυτούς· άλλους σκότωσε και άλλους απομάκρυνε.

Τα Ελληνικά Σώματα πέτυχαν να εκκαθαρίσουν πλήρως την περιοχή του Ολύμπου από τους διάφορους ληστές και τη ρουμανική προπαγάνδα. Στην Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία, από την άνοιξη του 1906, σημείωσαν αξιόλογες επιτυχίες.

Τον Ιούλιο του 1906 και μέχρι τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους μετατίθεται από την περιοχή του Ολύμπου στην περιοχή της Νάουσας όπου αντικαθιστά τον Ανθυπολοχαγό Κατεχάκη, που τραυματίστηκε στο χέρι, μετά από μάχη εκτός Ναούσης, με τμήμα του Τουρκικού Στρατού. Το 1907 με-

τατίθεται στην Κρήτη. Ο πολύχρονος Μακεδονικός Αγώνας, παρά τις θυσίες σε αίμα και χρήμα, ήταν πολύτιμος για τον ελληνισμό. Χάρis στους αγωνιστές διασώθηκε η Μακεδονία από τη σλαβική απειλή. Ανυψώθηκε το φρόνημα του ελληνικού λαού, το οποίο είχε καταπέσει μετά τον ατυχή πόλεμο του 1897. Δόθηκε η ευκαιρία σε πολλούς Έλληνες αξιωματικούς να γνωρίσουν τον εδαφικό χώρο της Μακεδονίας και τον ελληνισμό της, με τον οποίο συνδέθηκαν στενά. Αλλά και πέραν αυτών, προπαρασκεύασε το έδαφος των θριάμβων του Ελληνικού Στρατού κατά τους Βαλκανικούς Αγώνες του 1912/13 και ιδιαίτερος κατά τον ελληνοβουλγαρικό πόλεμο του 1913.

Α΄ & Β΄ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι διεξήχθησαν κατά τη διάρκεια των ετών 1912/13. Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος ξεκίνησε με τη διακοίνωση που επιδόθηκε στην Πύλη εκ μέρους των τεσσάρων χριστιανικών κρατών Ελλάδα, Σερβίας, Μαυροβούνιου και Βουλγαρίας, με την οποία ζητούσαν τη διασφάλιση των υπηκόων τους, και ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος διεξήχθη μεταξύ της Ελλάδας, Σερβίας, Μαυροβουνίου αφενός και Βουλγαρίας αφετέρου, λόγω των επιθετικών ενεργειών και βλέψεων της Βουλγαρίας εναντίον των πρώην συμμάχων της.

Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος

Η Ελλάδα εκδηλώθηκε επιθετικά με δύο διαφορετικές στρατιές. Τη στρατιά της Ηπείρου στη δυτική Ελλάδα, με Διοικητή τον Αντιστράτηγο Κων. Σαπουντζάκη και τη στρατιά της Θεσσαλίας, στην Ανατολική Ελλάδα,

Η είσοδος του Αρχιστρατήγου Διαδόχου Κωνσταντίνου στα Ιωάννινα

που οδηγούσε τον κύριο όγκο του στρατού. Με την έναρξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου ο Υπολοχαγός Νικόλαος Ρόκας βρίσκεται ως διοικητής του Λόχου Κρητών Σπουδαστών. Δημιουργείται Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητών υπό τον Αντισυνταγματάρχη Πεζικού Λάμπρο Συνανιώτη, και αναχωρεί τη 16η Οκτωβρίου από Λευκάδα με πλοία προς Βόνιτσα και από εκεί προωθείται προς την Άρτα, την 17η Οκτωβρίου. Ακολουθώντας, κινείται προς το χ. Παντάνασσα και αντικαθιστά τμήματα του 15ου Συντάγματος Πεζικού. Το Αρχηγείο, στις 23 Οκτωβρίου, καθορίζει την οργάνωση των μονάδων του σε δύο τομείς (δεξιό και αριστερό) με την ονομασία «φάλαγγες» προκειμένου

Κρήτες εθελοντές σε περιοχή του Μετσόβου

να συνεχίσει τις επιθετικές του ενέργειες. Στις 21 Οκτωβρίου το Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητών υπάγεται στο Β΄ Μικτό Απόσπασμα και συμμετέχει στη Μάχη των Πεστών και από 1ης Δεκεμβρίου στην προετοιμασία για την επίθεση και κατάληψη της οχυρωμένης τοποθεσίας του Μπιζανίου, με σκοπό την κατάληψη των Ιωαννίνων.

Η αναμονή ενισχύσεων και ο βαρύς χειμώνας αναγκάζουν τον Αρχηγό του Στρατού Ηπείρου να διατάξει, στις αρχές Νοεμβρίου, να ανασταλούν οι

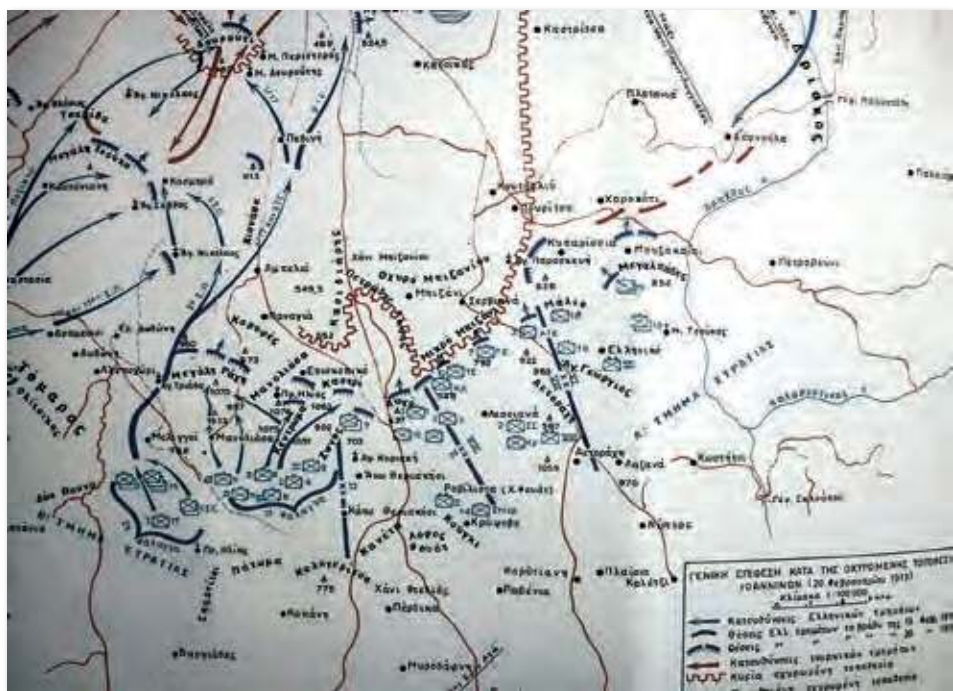
επιθετικές ενέργειες και να ληφθούν μέτρα με τα οποία θα εξασφαλιζονταν οι θέσεις των τμημάτων. Την 21η Νοεμβρίου ανασυγκροτούνται οι δυνάμεις του Στρατού με το Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητών υπό το Β΄ Μικτό Αποσπάσμα, που βρίσκεται στο κέντρο της κυρίας προσπάθειας, με αποστολή την απασχόληση του εχθρού, έτσι ώστε να μην έχει τη δυνατότητα να αποσύρει τις δυνάμεις του.

Το υψίπεδο Ιωαννίνων, στο κέντρο του οποίου βρίσκεται η ομώνυμη λίμνη και η ελώδης περιοχή, περιβάλλεται από δυσπρόσιτους ορεινούς όγκους. Μεταξύ των ορεινών όγκων, υπάρχουν τα εκ φύσεως οχυρά υψώματα Δουρούτι (780), Μανολιάσα (834), Αυγό (638), Μπιζάνι (864) και Καστρίτσα (757). Η αμυντική ισχύς του υψιπέδου Ιωαννίνων είχε επαυ-

ξηθεί από την τουρκική διοίκηση με τεχνητή οχύρωση, με πολλά μόνιμα και ημιμόνιμα έργα.

Την 22η Δεκεμβρίου γίνεται ανασυγκρότηση των δυνάμεων, μετά από ενίσχυσή τους, και η σύνθεση της Στρατιάς Ηπείρου ήταν όπως παρακάτω: οι ΙΙ, VI, IV Μεραρχίες και η Μεραρχία Ηπείρου όπου υπαγόταν το 1ο Σύνταγμα Κρητών. Η εγκατάσταση των τμημάτων στις θέσεις τους, πρό της τελικής επίθεσης, θα γινόταν μέχρι την 1η Ιανουαρίου 1913.

Στις 08:00 της 7ης Ιανουαρίου ξεκινάει η επίθεση με βολές προπαρασκευής του πυροβολικού εναντίον του Οχυρού Συγκροτήματος Μπιζανίου, εξαναγκάζοντας τον εχθρό σε σύμπτυξη. Την επομένη έχουμε καθήλωση των ελληνικών δυνάμεων και του Συντάγματος Κρητών, λόγω της δραστηκής βολής

Επίθεση κατά της οχυρωμένης τοποθεσίας των Ιωαννίνων

του τουρκικού πυροβολικού, παραμένοντας σε απόσταση ενός χιλιομέτρου από τις εχθρικές θέσεις.

Από τη 16η Ιανουαρίου και μέχρι την 15η Φεβρουαρίου έχουμε αναστολή των επιθετικών ενεργειών και προπαρασκευή για την τελική επίθεση κατά της οχυρωμένης τοποθεσίας των Ιωαννίνων. Ένα τάγμα του Συντάγματος Κρητών διατίθεται μαζί με τρία τάγματα Ευζώνων, για την εκτέλεση πυρών κατά του εχθρού σε πρώτο κλιμάκιο. Τα άλλα δύο τάγματα παρέμειναν σε εφεδρεία πίσω από το αριστερό της VII Μεραρχίας. Την 20ή Φεβρουαρίου ξεκινάει γενική επίθεση κατά των φρουρίων των Ιωαννίνων. Μετά από την ορμητική επίθεση του Ελληνικού Στρατού, στις 05:50 της 21ης Φεβρουαρίου, γίνεται η παράδοση του Τουρκικού Στρατού. Το 3ο Τάγμα του Συντάγματος Κρητών παραμένει στο Λεσκοβίκι-Κολώνια, με σκοπό τη φύλαξη αιχμαλώτων, και κατόπιν διατίθεται στον Στρατιωτικό Διοικητή Κορυτσάς, ενώ τα άλλα δύο Τάγματα, κατόπιν διαταγής του Γενικού Στρατηγείου, μεταφέρονται με την VII Μεραρχία στη Θεσσαλονίκη. Ο Λοχαγός Νικόλαος Ρόκας παραμένει μαζί με το 3ο Τάγμα, που εξακολουθεί να βρίσκεται στην Κορυτσά. Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος έληξε με τη Συνθήκη του Λονδίνου στις 30 Μαΐου του 1913.

Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος

Ακολούθησε ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος, ο ελληνοβουλγαρικός όπως λέγεται, στον οποίο οι Έλληνες, οι Σέρβοι και οι Ρουμάνοι συμμαχίσαν για να επιτεθούν εναντίον των Βουλγάρων, προκειμένου να διευ-

θετήσουν τα μεταξύ τους σύνορα. Η Βουλγαρία εκδηλώθηκε επιθετικά πρώτη στην περιοχή της Νιγρίτας και του Παγγαίου συγχρόνως. Σε αυτή απάντησε ο Ελληνικός Στρατός στις 19 Ιουνίου 1913.

Ο Ελληνικός Στρατός με πίστη και αποφασιστικότητα ανέλαβε τον υπέρ πάντων αγώνα, τον οποίο έφερε επιτυχώς σε πέρας εντός 30 ημερών, παρά την πεισματώδη αντίσταση του εχθρού, τον ανυπόφορο καύσωνα και την επιδημία χολέρας. Η Ανατολική Μακεδονία και η Δυτική Θράκη απελευθερώθηκαν με αλληπάλληλες φονικές μάχες και τεράστιες απώλειες: Κιλκίς-Λαχανάς (21 Ιουνίου), Δοϊράνη (23 Ιουνίου), οροσειρά Κερκίνης (Μπέλες) (26 Ιουνίου), Στενά Κρέσνας (10 Ιουλίου), Τζουμαγιά (11 Ιουλίου), Πρέντελ-Χαν (17 Ιουλίου) ήταν πεδία μαχών όπου ο απaráμιλλος ηρωισμός των ελληνικών στρατευμάτων, παρά τις στερήσεις και κακουχίες, είχε ως αποτέλεσμα την απώθηση του εχθρού.

Στις 18 Ιουλίου η Βουλγαρία, μετά τις συνεχείς ήττες της, επιζήτησε ανακωχή. Ο πόλεμος τερματίστηκε με την υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου 1913), μετά από επίμονες διαπραγματεύσεις, κατά τις οποίες κυριάρχησε η διπλωματική δεινότητα του Πρωθυπουργού της Ελλάδας Ελευθερίου Βενιζέλου.

Ο Λοχαγός Νικόλαος Ρόκας παραμένει μαζί με το 3ο Τάγμα στην Κορυτσά, καθ' όλη τη διάρκεια του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου.

Για την Ελλάδα οι πόλεμοι αυτοί είχαν ως αποτέλεσμα να διπλασιαστεί η έκτασή της και από 63.210 τετ. χλμ. να γίνει 120.308 τετ. χλμ. και να αυξηθεί

Σκηνές από τη πορεία προς το Σιδηρόκαστρο

ο πληθυσμός της από 2.700.000 σε 5.500.000 περίπου κάτοικους. Στις πολύνεκρες μάχες έλαβαν μέρος 129.000 πεζοί και 1.000 ιππείς. Έχασαν τη ζωή τους 304 αξιωματικοί και 7.428 οπλίτες ενώ έμειναν τραυματίες 628 αξιωματικοί και 42.185 οπλίτες.

Σκηνές από τη διάβαση των Στενών Κρέσνας

Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΟΝ Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ (ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ)

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν μια γενικευμένη σύγκρουση των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων, που διήρκεσε από τον Αύγουστο του 1914 ως τις 11 Νοεμβρίου 1918. Οι Ενωμένες Δυνάμεις της Αντάντ (τριπλή συνεννόηση: Αγγλία-Γαλλία-Ρωσία και από το 1917 και οι

ΗΠΑ) νίκησαν τις Κεντρικές Δυνάμεις (Γερμανία, Αυστροουγγαρία, Οθωμανική Αυτοκρατορία και Βουλγαρία).

Στις 28 Ιουνίου 1914 δίνεται η αφορμή για την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου με τη δολοφονία στο Σαράγιεβο της Βοσνίας του Διαδόχου του Αυστροουγγρικού θρόνου Αρχιδούκα Φραγκίσκου Φερδινάνδου και της συζύγου του.

Ο Ελ. Βενιζέλος επεδίωκε την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο, στο πλευρό της Αντάντ. Το παλάτι εναντιώθηκε και ξέσπασε διχασμός, διαιρώντας την Ελλάδα σε δύο παρατάξεις φιλοβασιλικών και φιλοβενιζελικών. Στις 16 Αυγούστου 1916 γίνεται το Κίνημα της Εθνικής Αμύνης με τον Βενιζέλο επικεφαλής στη Θεσσαλονίκη. Το υποστηρίζει ο Συμμαχικός Στρατός, που έχει στο μεταξύ αποβιβαστεί στη Θεσσαλονίκη.

Η Ελλάδα, το 1916, είχε κοπεί στα δύο: Από τη μια μεριά το κράτος της Θεσσαλονίκης και από την άλλη μεριά η κυβέρνηση των Αθηνών. Στις 24 Νοεμβρίου 1916 η Προσωρινή Κυβέρνηση κήρυξε τον πόλεμο στις Κεντρικές Δυνάμεις, αφού ο Βασιλιάς εκδιώχθηκε από την Ελλάδα.

Το Μακεδονικό μέτωπο δημιουργήθηκε λόγω της δυσμενούς θέσης των Συμμαχικών δυνάμεων στο δυτικό μέτωπο, με την απόβαση στη Θεσσαλονίκη, το 1915, αγγλικών και γαλλικών δυνάμεων προς αντιπερισπασμό από αυτό.

Ο Αντισυνταγματάρχης Νικόλαος Ρόκας βρίσκεται ως Δκτής του 16ου ΣΠ, με έδρα το Σιδηρόκαστρο, μαζί με το στρατηγείο της VI Μεραρχίας. Η Ελλάδα τελεί σε ουδετερότητα ακόμη. Στις 26 Μαΐου 1916 οι γερμανοβούλγαροι εισέβαλαν στην κοιλάδα του Στρυμόνα και κατέλαβαν, μετά από μικρή αντίσταση, το οχυρό Ρούπελ, με αποτέλεσμα οι σχέσεις Ελλάδος και συμμάχων να διαταραχθούν.

Η κατάσταση του Δ' Σώματος Στρατού στην Καβάλα ήταν τραγική. Διέθετε, συνολικά, 600 αξιωματικούς και 8.500 οπλίτες. Ο Διοικητής του Δ' Σώματος Στρατού, που είχε ενημερωθεί από την VI Μεραρχία, δίνει διαταγή το 16ο ΣΠ να επιστρέψει στις Σέρρες.

Στην Ανατολική Μακεδονία, στις 3 Σεπτεμβρίου 1916, η γενική κατάσταση είχε ως εξής: Η V ΜΠ στη Δράμα και το 16ο ΣΠ της VI ΜΠ στις Σέρρες ήταν κυκλωμένα από τους Βουλγάρους. Η VI ΜΠ συμπύσσεται προς Καβάλα, για να αποφύγει την αιχμαλωσία, ενώ το 16ο ΣΠ διατάσσεται να παραμείνει στις Σέρρες.

Το Δ' Σώμα του Ελληνικού Στρατού, το οποίο κινδύνευε να αιχμαλωτιστεί από τους Βουλγάρους, παραδίδεται στον Γερμανικό Στρατό μαζί με το υλικό του, αξίας πολλών εκατομμυρίων, και μεταφέρεται σιδηροδρομικώς, μεταξύ 15ης και 27ης Σεπτεμβρίου, από τη Δράμα στη Γερμανία στην πόλη Γκέρλιτς της Σιλεσίας όπου οι αξιωματικοί έμειναν σε ενοικιαζόμενα σπίτια ενώ οι οπλίτες σε στρατώνες. Το Σώμα παρέμεινε εκεί μέχρι το τέλος του πολέμου.

Το 1918 βρίσκει τον Σχη Νικόλαο Ρόκα Διοικητή του 1ου ΣΠ, με έδρα την Αθήνα, υπαγόμενο στην II ΜΠ, συγκροτούμενο από εφέδρους. Μέχρι το τέλος Απριλίου 1918, τέσσερις Μεραρχίες (I, II, IX και XIII) με επιστράτευση και μετά σύντομη εκπαίδευση προωθήθηκαν σταδιακά στο μέτωπο. Οι I, II και XIII Μεραρχίες αποτέλεσαν το Α' Σώμα Στρατού με Διοικητή τον Αρχιστράτηγο Λεωνίδα Παρασκευόπουλο. Τον Απρίλιο το 1ο ΣΠ μετακινείται σιδηροδρομικώς μέχρι τη Λάρισα και μετά οδικώς μέχρι Πετρανά ανατολικά της Κοζάνης. Ακολούθως, τον Μάιο μετακινείται στο Στρατόπεδο Νάρες όπου και παραμένει για εκπαίδευση. Στις 18-22 Ιουνίου αντικαθιστά στο μέτωπο του Στρυμόνα με τα υπόλοιπα Συντάγματα της II ΜΠ την 28η Βρετανική Μεραρχία, επί της γραμμής Γενίκιοι (Προβατάς)-Λοζίστα

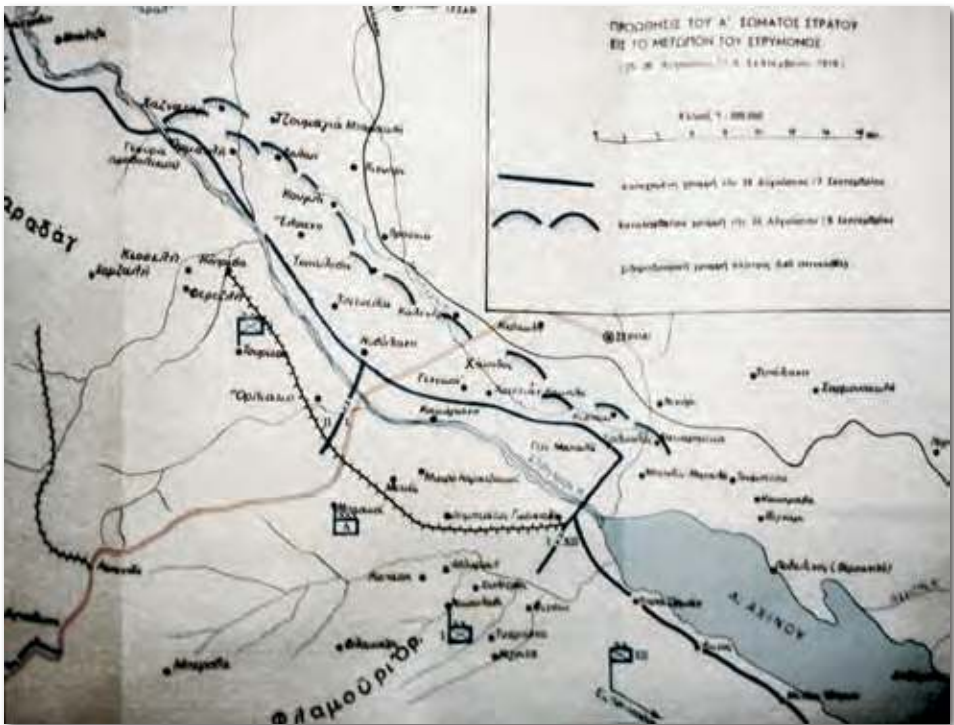
(Μεσόλοφος) και καταλαμβάνει το δυτικό άκρο αυτής με ανάπτυξη 25 χιλιομέτρων. Στο τέλος του μήνα, όλο το Α΄ Σώμα βρίσκεται στο μέτωπο του Στρυμόνα.

Ο Στρατηγός Φρανσέ ντ' Εσπεραί, μετά τις απαραίτητες αναγνωρίσεις στις οποίες είχε προβεί, επινόησε το δικό του σχέδιο γενικής επιθέσεως. Στον Στρυμόνα θα ενεργούσαν κατά κύριο λόγο οι εκεί ελληνικές δυνάμεις ενισχυόμενες με διάφορα γαλλικά τμήματα. Το Α΄ Σώμα Στρατού, σε πρώτη φάση, θα καθήλωνε τις απέναντι εχθρικές δυνάμεις και σε δεύτερη, θα ενεργούσε επιθετικά προς τα βόρεια, με σκοπό να καταλάβει τη στενωπό Ρούπελ.

Την 26η Αυγούστου το 1ο ΣΠ προωθείται μαζί με τη II Μερραρχία επί της γραμμής Κουμλή (Αμμουδιά)-Δολάπ Τσιφλίκ (Σαρακατσανέικα)-Ορμανλή

(Δασοχώρι)-Χαζνατάρ (Χρυσοχώραφα). Κατά την κίνησή τους, δεν συνάντησαν ουδεμία αντίσταση από τον εχθρό, παρότι κινήθηκαν τη νύχτα. Οι αποστολές που ανατίθεντο ήταν η συγκράτηση επί του μετώπου των εχθρικών δυνάμεων και η εκτέλεση επιθετικών εγχειρημάτων συγχρόνως με τη δράση του πυροβολικού, ώστε να αποφευχθεί η μεταφορά εχθρικών δυνάμεων σε άλλους τομείς του Μακεδονικού μετώπου, δίνοντας την εντύπωση ότι επίκειται γενική επίθεση σε όλο τον τομέα του Α΄ ΣΣ.

Την 30ή Σεπτεμβρίου υπογράφεται ανακωχή με τη Βουλγαρία. Το Α΄ ΣΣ, σύμφωνα με την απόφαση του Αρχιστρατήγου Φρανσέ ντ' Εσπεραί, μετά την υπογραφή της ανακωχής, θα ανακαταλάμβανε την ανατολική Μακεδονία.

Πρώθηση του Α΄ Σώματος Στρατού στο μέτωπο του Στρυμόνα (26 Αυγούστου-8 Σεπτεμβρίου 1918)

Επιθετικά Εγχειρήματα του Α΄ Σώματος Στρατού (27-28 Σεπτεμβρίου 1918)

Την 6η Οκτωβρίου προωθείται το 1ο ΣΠ μαζί με όλη τη II Μεραρχία στην περιοχή Βέτρινα (Νέο Πετρίτσι)-Ρούπελ-Κρούσοβο (Αχλαδοχώρι)-Ανω

Βροντού-Κάτω Βροντού-Στάρτιστα (Περιθώρι)-Τοπόλνιτσα.

Η φρούρηση της ελληνοβουλγαρικής μεθορίου ανατίθεται στη Μεραρχία Κρήτης, και το 1ο ΣΠ συγκεντρώνεται, την 10η Οκτωβρίου, στην περιοχή Βρασνών-Κρούσοβου (Κερδύλλια)-Τσάγεζι (Ηρακλείτσα) και μέχρι τις εκβολές του Στρυμόνα ποταμού.

Το Σώμα Στρατού Εθνικής Άμυνας παρέμεινε στην ανατολική Μακεδονία ως στρατηγική εφεδρεία. Ο Στρατηγός Μίλν, Διοικητής των Βρετανικών δυνάμεων, διέταξε το Α΄ Σώμα Στρατού να παραμείνει στις θέσεις του, για να επισκευάσει το τηλεπικοινωνιακό δίκτυο, έργο με το οποίο ασχολήθηκε μέχρι το τέλος Νοεμβρίου 1918. Προς το τέλος Νοεμβρίου, αποφασίστηκε η συμμετοχή του Α΄ Σώματος Στρατού στο Συμμαχικό Εκστρατευτικό Σώμα κατά της μεσημβρινής Ρωσίας και η αντικατάστασή του από το Σώμα Στρατού Εθνικής Άμυνας. Ταυτόχρονα οι Μεραρχίες του Α΄ Σώματος Στρατού συγκεντρώθηκαν, στις 30 Νοεμβρίου, στα λιμάνια επιβίβασής τους, η I στις Ελευθερές, η II στο Σταυρό και η XIII στην Καβάλα. Οι ελληνικές απώλειες, κατά τη γενική συμμαχική επίθεση του Σεπτεμβρίου 1918, ανήλθαν σε 834 νεκρούς και 3.790 τραυματίες. Ο αριθμός αυτός αντιστοιχεί στο 50% των νεκρών των συμμάχων, σε αυτή την περίοδο.

Το μέγεθος και η αξία της ελληνικής συμβολής εγκωμιάστηκε από τους στρατιωτικούς ηγέτες των συμμαχικών δυνάμεων, όπως ανέφερε και ο Αρχιστράτηγος Φρανσέ ντ' Εσπεραί σε τηλεγράφημά του προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο: «Η ανδρεία των Ελληνικών στρατευμάτων επαξίως κατέκτησε πανταχού τους επαίνους των συμμάχων. Τα τέκνα υπήρξαν αντάξια των προγόνων τους» και ο Στρατηγός Μίλν, Διοικητής των Βρετανικών δυνάμεων: «Άνευ της βοήθειας των Ελληνικών Στρατευμάτων θα ήτο αδύνατον να επιτευχθεί η σημερινή νίκη».

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑ

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος τελείωσε, τυπικά, στις 11 Νοεμβρίου του 1918,

αφού συντέλεσε σε αυτό και η Ελλάδα, με την καθοριστική και ουσιαστική συμμετοχή της στο Ανατολικό Μέτωπο, από το οποίο προήλθε η κατάρρευση της Γερμανίας. Μετά τη λήξη του πολέμου, το 1919, οι Σύμμαχοι νικητές του πολέμου αποφάσισαν να εκστρατεύσουν κατά των Μπολσεβίκων της Νοτίου Ρωσίας και ειδικότερα κατά της Ουκρανίας. Τις επιχειρήσεις αυτές διέυθυναν οι Γάλλοι και οι εκστρατευτικές δυνάμεις αποτελούνταν από:

- ❶ Ρωσικές αντιμπολσεβίκικες δυνάμεις
- ❷ Τμήμα Πολωνικής Μεραρχίας
- ❸ 1η Γαλλική Ομάδα Μεραρχιών
- ❹ Ελληνικό Α΄ Σώμα Στρατού ενισχυμένο από βοηθητικούς σχηματισμούς.

Οι γαλλικές δυνάμεις ήταν παρούσες στην περιοχή από τις 5 Δεκεμβρίου του 1918. Ο Γάλλος Πρωθυπουργός Κλεμανσό ζήτησε από τον ομόλογό του Ελευθέριο Βενιζέλο τη συμμετοχή ελληνικών δυνάμεων στις επιχειρήσεις, αποβλέποντας στην απελευθέρωση και προσάρτηση στην Ελλάδα της Ανατολικής Θράκης και της περιοχής της Σμύρνης, στη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων. Η ελληνική κυβέρνηση το πέτυχε αυτό χάρις στην αποστολή του ΕΕΣ στη Μεσημβρινή Ρωσία. Το αντίτιμο που καταβλήθηκε, όσον αφορά τις απώλειες, δεν υπήρξε βαρύ. Υπήρξε βαρύ μόνο όσον αφορά τον ελληνικό πληθυσμό που διαβιούσε στη Ρωσία από τα αντίποινα που ακολούθησαν σε βάρος του, με δολοφονίες, καταστροφές, διωγμούς, εκτοπίσεις κ.λπ. Η συμμετοχή της Ελλάδος στην εκστρατεία αυτή αποφασίστηκε από τον ίδιο τον Έλληνα Πρωθυπουργό Ελ. Βενιζέλο και προσφέρθηκε να συμμετάσχει με τρεις μεραρχίες.

Την αποστολή θα έφερνε σε πέρας το Α΄ Σώμα Στρατού υπό τη διοίκηση του Υποστρατήγου Κωνσταντίνου Νίδερ, που μόλις είχε ολοκληρώσει την αποστολή αποκατάστασης της ελληνικής κυριαρχίας στην Ανατολική Μακεδονία. Η μεταφορά των ελληνικών δυνάμεων (II και XIII Μεραρχία) άρχισε στις 2 Ιανουαρίου 1919 ενώ η I Μεραρχία παρέμεινε στην Καβάλα αναμένοντας διαταγές.

Οι πρώτοι Έλληνες στρατιώτες άρχισαν να αποβιβάζονται στην Οδησό στις 8 Ιανουαρίου, οι τελευταίοι στις 20 Μαρτίου. Στο διάστημα αυτό, το εκστρατευτικό σώμα αριθμούσε 23.351 άνδρες.

Η ελληνική συμμετοχή στην ουκρανική εκστρατεία ξεκινά στις 21 Ιανουαρίου του 1919 στην Οδησό με την απόβαση του 34ου Συντάγματος Πεζικού από τα πλοία «Νορμανδία» και «Τίγρις».

Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα Ουκρανίας Α΄ Σώμα Στρατού

Διοικητές:

- ① Υποστράτηγος Κώστας Νίδερ
- ② Υποστράτηγος Ιάκωβος Νεγρεπόντης, από τον Ιούνιο 1919.

Έδρες:

- ① Καβάλα, στις 25 Οκτωβρίου 1918
- ② Οδησός Ουκρανίας, 13 Μαρτίου 1919
- ③ Γαλάζιο Ρουμανίας, 28 Μαρτίου 1919
- ④ Λάιψινγκ Βεσσαραβίας, 14 Μαΐου 1919
- ⑤ Γαλάζιο Ρουμανίας, 15 Ιουνίου 1919
- ⑥ Μαγνησία Μικράς Ασίας 26 Ιουλίου 1919.

II Μεραρχία

Διοικητής:

Υποστράτηγος Νίκος Βλαχόπουλος

Έδρες:

- ① 2 Δεκεμβρίου 1918, Σκάλα Σταυρού Χαλκιδικής
- ② 17 Φεβρουαρίου 1919, Οδησός Ουκρανίας
- ③ 23 Μαρτίου 1919, Γιόζεφσταλ Ουκρανίας
- ④ 27 Μαρτίου 1919, Παλάγκας Βεσσαραβίας
- ⑤ 30 Μαΐου 1919, Αϊνχάιμ Βεσσαραβίας
- ⑥ 24 Ιουνίου 1919, Γαλάζιο Ρουμανίας
- ⑦ 30 Ιουνίου 1919, Μικρά Ασία.

1ο Σύνταγμα Πεζικού

Διοικητής:

Άνχης (ΠΖ) Νικόλαος Ρόκας.

Οι ελληνικές δυνάμεις τέθηκαν αμέσως υπό τη διοίκηση της Α΄ Συμμαχικής ομάδας μεραρχιών, δυνάμει 70.000 ανδρών, την οποία διοικούσε ο Γάλλος Στρατηγός Ντ' Ανσέλμ. Οι Έλληνες ήταν το πιο αξιόμαχο τμήμα της συμμαχικής δύναμης. Εναντίον του συμμαχικού εκστρατευτικού σώματος, οι Σοβιετικοί διέθεσαν τρεις στρατιές, με δύναμη 217.000 ανδρών.

Την 18η και 20ή Φεβρουαρίου αναχωρεί από τη Θεσσαλονίκη με το ατμόπλοιο «Τίγρις» το 1ο Σύνταγμα Πεζικού, με Διοικητή τον Αντισυνταγματάρχη Νικόλαο Ρόκα. Την 22α Φεβρουαρίου φθάνει στην Οδησό και, χωρίς να αποβιβαστεί, μεταφέρεται εκ νέου στην Χερσόνα με τα ατμόπλοια «Ποτέμκιν» και «Άννα Δ΄», για την απελευθέρωση της φρουράς της που πολιορκούνταν από τους Μπολσεβίκους.

Στη Χερσόνα είχαν μεταφερθεί ένα

ελληνικό τάγμα πεζικού (εκ του 34ου Συντάγματος), που συγκροτούνταν από 23 αξιωματικούς και 853 οπλίτες και έναν γαλλικό λόχο με 2 πυροβόλα των 65 χιλ., συνολικής δύναμης 145 ανδρών, που τελούσαν όλοι υπό τις διαταγές του Γάλλου Ταγματάρχη Ζανσόν.

Η πρώτη μάχη με την εμπλοκή ελληνικών δυνάμεων δόθηκε στις 24 Φεβρουαρίου, όταν το 1ο Σύνταγμα Πεζικού, υπό τον Αντισυνταγματάρχη Νικόλαο Ρόκα, απελευθέρωσε τη φρουρά της Χερσώνας, η οποία εξαναγκάστηκε να καταφύγει στο φρούριο της πόλης, και την οποία πολιορκούσε ο Κόκκινος Στρατός. Μετά την επιτυχή απελευθέρωση της φρουράς της πόλης, εισήλθαν σε αυτήν τμήματα της 17ης Μεραρχίας των Σοβιέτ, δυνάμει 7.600 ανδρών με πυροβολικό. Τα πρώτα αυτά τμήματα του 1ου Συντάγματος των Σοβιέτ που εισήλθαν στην πόλη προέβησαν σε σφαγές του

Η Άμυνα της Χερσώνας (22-25 Φεβρουαρίου 1919)

ελληνικού πληθυσμού, εκδικούμενοι την πρωτοβουλία των κατοίκων να καλέσουν στη Χερσώνα τους Συμμάχους για την εξασφάλιση της τάξης.

Μέρος των οπλιτών, που δεν μπόρεσε να επιβιβαστεί, θανατώθηκε κατά τον πιο φρικιαστικό ατιμωτικό τρόπο. Ο Στρατηγός Ντ' Ανσέλμ, Διοικητής των Συμμαχικών δυνάμεων εξήρε, δια της ημερησίας διαταγής, την αυτοθυσία και το θάρρος των ελληνικών λόχων που έλαβαν μέρος στην άμυνα και εκκένωση της Χερσώνας, καθώς επίσης και τη λαμπρή διαγωγή που επέδειξαν, και συνεχάρη τον Διοικητή Αντισυνταγματάρχη Νικόλαο Ρόκα.

Κατόπιν ανατίθενται τα καθήκοντα της Διοίκησης των εν Μπερεζόβκα Συμμαχικών Δυνάμεων στον Αντισυνταγματάρχη Νικόλαο Ρόκα. Στη συνέχεια, τμήματα των Ελληνικών Δυνάμεων του 1ου Συντάγματος Πεζικού υποχωρούν προς την Οδησό, αφήνοντας μέρος των τραυματιών στον σιδηροδρομικό σταθμό, λόγω της εξαφάνισης των Ρώσων μηχανοδηγών και της μη λειτουργίας του σιδηροδρομικού δικτύου. Η τύχη των τραυματιών ήταν προδιαγεγραμμένη: θανατώνονται με άγριο τρόπο. Τη νύχτα της 27/28 Μαρτίου, με υποδειγματική πειθαρχία, τα ελληνικά τμήματα διαβαίνουν τον Δνεϊστερο ποταμό, παρατάσσονται στη δυτική όχθη του και συγκεντρώνονται στη Βεσσαραβία (σημερινή Μολδαβία), αναλαμβάνοντας καθήκοντα φύλαξης του από τις επιθέσεις του Κόκκινου Στρατού.

Οι απώλειες του 1ου Συντάγματος Πεζικού ανήλθαν σε 8 αξιωματικούς και 19 οπλίτες και οι συνολικές απώλειες του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος στη Μεσημβρινή Ρωσία σε 398 νεκρούς και 657 τραυματίες.

Κρίσεις επί της Εκστρατείας

Η πραγματική κατάσταση στη Μεσημβρινή Ρωσία, την εποχή κατά την οποία άρχισε η αποστολή του ΕΕΣ, ήταν άγνωστη στο Σώμα Στρατού. Παρατηρήθηκε όμως ότι η αποστολή του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος έγινε αφενός μεν βεβιασμένα, αφετέρου δε με πολύ παράδοξο τρόπο. Κατ' αρχάς, δεν υπήρχε οργάνωση μεταφοράς, αλλά ούτε και προγραμματισμός αποστολής. Έτσι, η αποστολή του γινόταν κατά τμήματα από τον λιμένα της Θεσσαλονίκης, με γαλλικά μεταγωγικά κυρίως, χωρίς τον βαρύ οπλισμό, πυροβόλα κ.ά., τα οποία στέλνονταν στη συνέχεια με μεταγωγικά και φορτηγά πλοία. Δεν υπήρχε, επίσης, ελληνική διοίκηση αυτού του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος, αλλά με την άφιξη των τμημάτων του στην Κριμαία, περιέρχονταν υπό τις διαταγές Γάλλων διοικητών και διασκορπίζονταν ανά μικρότερες μονάδες, τάγματα και λόχους χωρίς μεταξύ τους συνοχή. Αλλά και οι Γάλλοι δεν είχαν κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο επιχειρήσεων, εκτός από το «βλέποντας και κάνοντας». Δεν υπήρχαν πληροφορίες περί του εχθρού, και η άγνοια του εδάφους, οι δυσμενείς κλιματολογικές συνθήκες, η δυσκολία εφοδιασμού, η έλλειψη δυνάμεων, το επισφαλές των συγκοινωνιών, η εχθρότητα του πληθυσμού και πολλοί άλλοι παράγοντες κατέστησαν εξαιρετικά δύσκολο το έργο των Ελληνικών Δυνάμεων.

Παρά ταύτα, η ισχυρή συνοχή, η πειθαρχία, η πολεμικότητα, ο ηρωισμός των Ελληνικών Δυνάμεων και η αξία των ελληνικών στελεχών ενίσχυσαν τις αντιλήψεις των συμμάχων για την υψηλή αξία του Ελληνικού Στρατού να αναλάβει νέες

αποστολές όχι σε απομακρυσμένα εδάφη αλλά σε νέες περιοχές που να επικοινωνούν με τις ελληνικές θάλασσες και να καλύπτονται από τον γαλανό ουρανό.

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

Η Μικρασιατική Εκστρατεία ξεκίνησε στις 2 Μαΐου 1919 και τέλειωσε στις 6 Σεπτεμβρίου 1922. Είχε ως σκοπό την απελευθέρωση των ελληνικών πληθυσμών που ζούσαν στο δυτικό τμήμα της ασιατικής ηπείρου, που λεγόταν Μικρά Ασία. Με την ανακωχή του Μούδρου, την 17η Οκτωβρίου 1918, τέθηκε τέρμα στις πολεμικές επιχειρήσεις μεταξύ Τουρκίας και Συνεννόησης. Η Τουρκική Αυτοκρατορία βρισκόταν στα πρόθυρα ολοσχερούς κατάρρευσης.

Το πρωί της 2ας Μαΐου το Ελληνικό εκστρατευτικό Σώμα με την Ι Μεραρχία αποβιβάζεται θριαμβευτικά στο λιμάνι της Σμύρνης. Από την πρώτη στιγμή η ελληνική κατοχή αντιμετώπισε σκηνοθετημένες συκοφαντίες και κακοήθεις ενέργειες αλλοεθνών, που αποσκοπούσαν στη δυσφήμιση του Ελληνικού Στρατού.

Συγκροτείται η Στρατιά Κατοχής Μικράς Ασίας που περιλαμβάνει το Α΄ Σώμα Στρατού και το Σώμα Στρατού Σμύρνης. Στο ΣΣ Σμύρνης υπάγεται η Μεραρχία Κυδωνίων που συγκροτήθηκε από τα 31ο, 32ο και 33ο Συντάγματα Πεζικού. Το 31ο Σύνταγμα Πεζικού μεταφέρεται από το Κιλκίς, και τη διοίκησή του αναλαμβάνει ο Συνταγματάρχης Νικόλαος Ρόκας μέχρι τα τέλη Μαρτίου του 1921.

Οι σοβαρότερες πολεμικές επιχειρήσεις έλαβαν μέρος τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 1921. Η στρατιά της Μικράς Ασίας αποτελούνταν από το Νότιο και Βόρειο τμήμα Στρατιών.

Γενικός σκοπός των επιχειρήσεων ήταν η κατάληψη του Εσκή Σεχίρ, κέντρου εφοδιασμού των τουρκικών δυνάμεων, η συντριβή τους και η καταδίωξή τους. Το δίμηνο Απριλίου-Μαΐου δεν σημειώθηκαν σοβαρές ενέργειες του εχθρού, παρά μόνο μικροσυμπλοκές και τοπικές επιθέσεις.

Το 33ο ΣΠ –ονομασία την οποία παίρνει από τις 7-2-1920 το Σύνταγμα Φρουράς Σμύρνης– υπό τις διαταγές του Συνταγματάρχη Νικολάου Ρόκα από 1ης Απριλίου 1921, έχει αποστολές φρουρήσεως και ασφάλειας της ενδοχώρας. Την 8η Απριλίου και με τη δύση του ηλίου, 440 περίπου άτακτοι επιτέθηκαν κατά της φρουράς του κέντρου αντιστάσεως Μπιγαντής, του οποίου η δύναμη ήταν 37 άντρες του 33ου ΣΠ. Την επομένη μέρα το πρωί, η φρουρά αντεπιτέθηκε και με τις λόγχες απώθησε τους άτακτους, οι οποίοι άφησαν στα χαρακώματα 30 νεκρούς. Την 27η Μαΐου το 33ο ΣΠ βρίσκεται βορείως του Ουσάκ, με αποστολή την εκπαίδευση και την προπαρασκευή για τις επιχειρήσεις Ιουνίου-Ιουλίου 1921, και μετασταθμεύει το 2ο δεκάημερο Ιουνίου στον χώρο μεταξύ Τσαρική και Ορτά κιοή.

Έτσι, το καλοκαίρι του 1921 αρχίζει η ελληνική επίθεση από τέσσερα σημεία με απώτερο στόχο την κατάληψη της Άγκυρας. Ο Ελληνικός Στρατός θα προχωρήσει ως την Κιουτάχεια, με την ελπίδα να περικυκλώσει εκεί τον Τουρκικό Στρατό, που αποσύρθηκε στα ενδότερα. Στη σύσκεψη στην Κιουτάχεια, την 16η Ιουλίου 1921, υπό την προεδρία του Κωνσταντίνου και με συμμετοχή της πολιτικής ηγεσίας, αφού ακούστηκαν σοβαροί ενδοιασμοί για τη σκοπιμότητα και τη

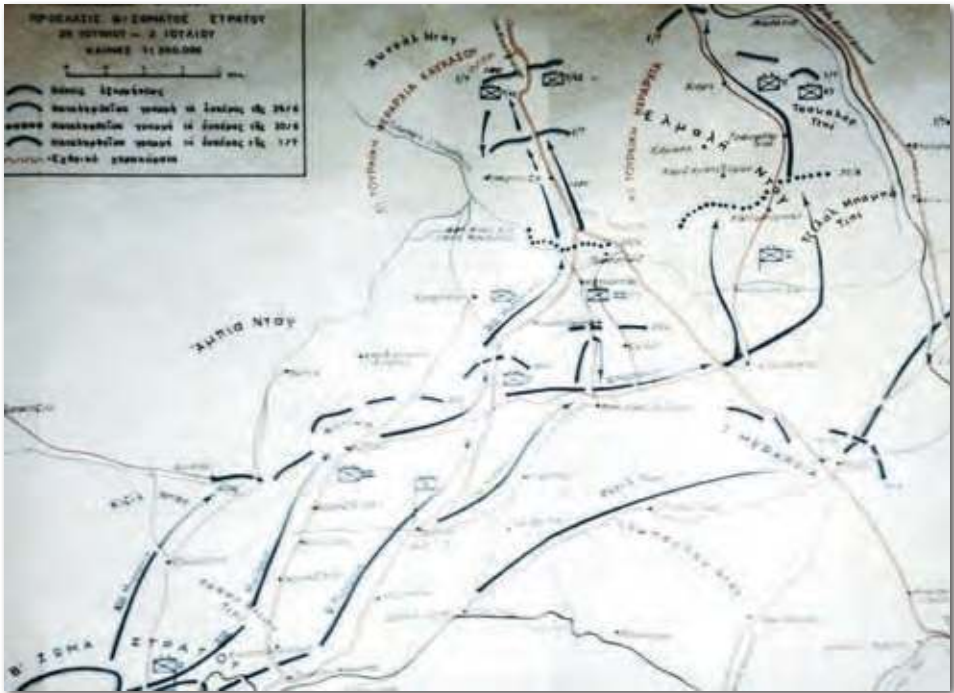
δυνατότητα της παραπέρα προέλασης, καθώς και για τις δυσχέρειες ανεφοδιασμού, αποφασίστηκε περαιτέρω προέλαση, παρά τις αντίθετες υποδείξεις και συστάσεις. Ο Ελληνικός Στρατός προχώρησε και έφτασε έως τον Σαγγάριο ποταμό. Η πολύνεκρη μάχη του Σαγγαρίου ανέκοψε οριστικά την επιθετική πορεία του Ελληνικού Στρατού, ο οποίος τελικά συμπτύχθηκε στη γραμμή Εσκή Σεχίρ-Κιουτάχεια-Αφιόν Καραχισάρ όπου και καθηλώθηκε για έναν χρόνο, κατέχοντας μια ζώνη 100.000 περίπου τετραγωνικών χιλιομέτρων. Ο Κεμάλ είχε καταφέρει να παρασύρει τον Ελληνικό Στρατό μακριά από τις πηγές ανεφοδιασμού του, κάνοντας όλο και πιο εύθραυστο το μέτωπό του σε περίπτωση επίθεσης.

Την 29η Ιουνίου ξεκινάει η προέλαση της V ΜΠ σε 2 φάλαγγες εκ των οποίων μία μεικτού αποσπάσματος υπό τη διοίκηση του Συνταγματάρχη Νικόλαου Ρόκα, που αποτελούνταν από το 33ο ΣΠ και τμήματα της V Μεραρχίας, από το χωριό Σαλ κιοή προς Ντερέ κιοή και Μπας Καρης Εγιούκ. Την 30ή Ιουνίου το 33ο ΣΠ βρίσκεται στο Καντιμουρσάλ και την 1η Ιουλίου νοτίως του Τσαούς Τσιφλίκ. Η V ΜΠ ξεκίνησε την προέλασή της στις 06:00 της 2ας Ιουλίου. Από αναγνώριση στα υψώματα του Τσαούς Τσιφλίκ, διαπιστώθηκε η αμυντική οργάνωση του εχθρού και διατάχθηκε το 33ο ΣΠ να προσβάλει τους εκατέρωθεν του Τσαούς Τσιφλίκ δυο λόφους, Γιουμρού Τσάαλ και Τσατάλ Τσεπέ. Συνεχίζοντας την προέλασή του, εισήλθε στη ζώνη των πυρών πεζικού στις 07:15, αφού κατείχε τα οργανωμένα υψώματα του Τσαούς Τσιφλίκ. Υποστηριζόμενο από

πυρά πυροβολικού, το σύνταγμα επιτέθηκε κατευθυνόμενο προς τα υψώματα Ισμήτζι κιοή. Στις 08:15, κατόπιν πεισματώδους αντίστασης, κατέλαβε τα υψώματα με έφοδο και εκτόπισε τον εχθρό δια της λόγχης. Δέχθηκε ισχυρή αντεπίθεση, υποστηριζόμενη από πυρά πυροβολικού την οποία και απέκρουσε. Οι τουρκικές αντεπιθέσεις επαναλήφθηκαν, αλλά δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα. Στις 15:00, προωθήθηκε βορειοανατολικά, καταλαμβάνοντας τις εχθρικές θέσεις.

Το Β΄ Σώμα Στρατού διέταξε από την 2α Ιουλίου όπως η V ΜΠ παραμείνει στις θέσεις της από την επομένη, 3 Ιουλίου. Την 05:45 της 3ης Ιουλίου οι Τούρκοι με τις 4η, 23η και 5η ΜΠ ενήργησαν σφοδρότατη επίθεση σε ολόκληρο το μέτωπο της V Μεραρχίας, ιδιαίτερα στο αριστερό της, κατόπιν ισχυρότατης προπαρασκευής πυροβολικού. Το 33ο ΣΠ, ενώ κάμφθηκε στην αρχή, ανασυγκροτήθηκε και ενήργησε με μεγάλη ορμητικότητα αντεπίθεση κατά του αντιπάλου προς ανατροπή του. Τον ανέτρεψε και οι επιτιθέμενοι συμπράχθηκαν ΒΔ. στα υψώματα Τσαούς Τσιφλίκ. Το απόγευμα της 3ης Ιουλίου το 33ο ΣΠ στάθμευσε στην περιοχή Τσαούς Τσιφλίκ. Οι απώλειες της V Μεραρχίας ανήλθαν σε 13 νεκρούς και 34 τραυματίες αξιωματικούς και 198 νεκρούς και 1.030 τραυματίες οπλίτες.

Την 6η Ιουλίου το Β΄ Σώμα Στρατού διατάχθηκε να συνεχίσει την προέλασή του προς Σειντί Γαζή, για να αποκόψει την τουρκική υποχώρηση προς Άγκυρα. Την 7η Ιουλίου το Β΄ Σώμα Στρατού διέταξε την V ΜΠ να συντρέξει τον αγώνα της XIII Μεραρχίας. Η V ΜΠ κινήθηκε από 04:30 προς

Προέλαση του Β' Σώματος Στρατού (29 Ιουνίου-2 Ιουλίου)

Ουτς Σεράι. Το 33ο ΣΠ βρέθηκε ως εφεδρεία της Μεραρχίας και πλησίον του σταθμού διοίκησης αυτής. Διεξήγαγε σκληρές μάχες κατά των αμυνόμενων στην περιοχή Ουτς Σεράι τουρκικών τμημάτων, τα εκτόπισε δια της λόγχης και τα καταδίωξε. Την επομένη κάλυψε τα πλευρά της V ΜΠ που προέλαυσε και συμμετείχε με τη δεξιά πλαγιοφυλακή του Κιζίλ Τεπέ. Την 9η Ιουλίου καταδίωξε τους υποχωρούντες Τούρκους και στις 10 Ιουλίου βρέθηκε εγκατεστημένη στην καμπή του Σεγίντη ποταμού.

Την 10η Ιουλίου η Στρατιά Μικράς Ασίας ανέστειλε την καταδίωξη του Τούρκικου Στρατού. Τα Σώματα Στρατού παρέμειναν στις θέσεις που βρίσκονταν. Η Ελληνική Στρατιά κατά τις επιχειρήσεις Ιουνίου-Ιουλίου 1921 είχε εξαιρετο ηθικό και εμπνεόταν

από επιθετικό πνεύμα και αποφασιστικότητα για την τελική νίκη. Τα επιτευχθέντα αποτελέσματα από τις επιχειρήσεις ήταν:

- ❶ Η κατάληψη των σιδηροδρομικών κόμβων Εσκή Σεχίρ-Κιουτάχειας-Αφιόν Καραχισάρ και αρκετού βάθους εδάφους, που εξασφάλιζε την κατοχή των παραπάνω πόλεων και την οργάνωση νέων βάσεων
- ❷ Η διαπίστωση της ικανότητας του Ελληνικού Στρατού στους αγώνες ορεινών περιοχών
- ❸ Η αποκάλυψη της οργάνωσης του Τούρκικου Στρατού.

Εν τούτοις φαινόταν καθαρά η επιθυμία όλων να τερματιστεί το ταχύτερο ο πόλεμος για να επανέλθουν όλοι στα σπίτια τους, δεδομένου ότι η Ελλάδα βρισκόταν σε εμπόλεμη κατάσταση από τον Οκτώβριο του

1921 και οι παλαιότεροι έφεδροι υπη-
ρετούσαν στις τάξεις του στρατού επί
μια δεκαετία.

Στη συνέχεια, αποφασίστηκε από
τη διοίκηση της Στρατιάς Μικράς
Ασίας η συνέχιση των επιχειρήσεων
προς την κατεύθυνση της Άγκυρας.
Σοβαρό πρόβλημα που απασχολούσε
τη διοίκηση ήταν οι μεγάλες αποστά-
σεις μεταξύ των μαχόμενων τμημάτων
και των βάσεων ανεφοδιασμού. Η
διοίκηση της Στρατιάς έλπιζε να πα-
ρακάμψει τις δυσχέρειες αυτές, υπο-
λογίζοντας στη δυνατότητα χρησιμο-
ποίησης της σιδηροδρομικής γραμμής
από Εσκή Σεχίρ προς Άγκυρα, για την
αποκατάσταση της οποίας διέθεσε
όλα τα μέσα.

Ο Συνταγματάρχης Νικόλαος Ρόκας
ανέλαβε από 1ης Αύγουστου έως 31
Αυγούστου 1922, τη διοίκηση της V
ΜΠ. Την 1η Αυγούστου 1922 η Στρατιά
Μικράς Ασίας αποτελούνταν από τα
Α΄, Β΄ και Γ΄ Σωμάτα Στρατού και την
Ανωτέρα Στρατιωτική Διοίκηση και
κατείχε γραμμή που ξεκινούσε από
τις ακτές της Προποντίδος, διερχόταν

ανατολικά του Εσκή Σεχίρ και Αφιόν
Καραχισάρ και κατέληγε στις εκβολές
του Μαιάνδρου ποταμού. Η V ΜΠ υπό
το Α΄ Σώμα Στρατού (Υπγος Νικόλαος
Τρικούπης) κατείχε τον τομέα Μπορντί
μήκους 50 χιλιομέτρων με δύναμη 9
ταγμάτων πεζικού, 30 πυροβόλα και
½ ίλη ιππικού.

Στις 6 και 11 Αυγούστου πραγμα-
τοποιήθηκαν παραπλανητικές τουρκι-
κές επιθέσεις εναντίον των ελληνικών
δυνάμεων, ενώ η Ελληνική Διοίκηση,
υποτιμώντας τις πληροφορίες που
είχε για τη σχεδιαζόμενη επίθεση, δεν
έλαβε τα κατάλληλα μέτρα. Στις 04:00
της 13ης Αυγούστου ο Κεμάλ μετέβη
στο παρατηρητήριό του, στο Κοτζά
Τεπέ. Από εκεί μπορούσε, χωρίς καν
κιάλια, να παρατηρεί τις ελληνικές
θέσεις και τις κινήσεις των τμημάτων
ενισχύσεως. Στις 04:30 το τουρκικό
πυροβολικό άρχισε να βάλλει. Η βολή
ήταν κυρίως βολή καταστροφής των
συρματοπλεγμάτων και των άλλων ορ-
γανώσεων εδάφους των αμυνομένων.
Παραλλήλως, πλήγηκαν και θέσεις, εκ
των προτέρων αναγνωρισμένες, των

Ο Ελληνικός Στρατός κατά την προέλαση προς την Άγκυρα

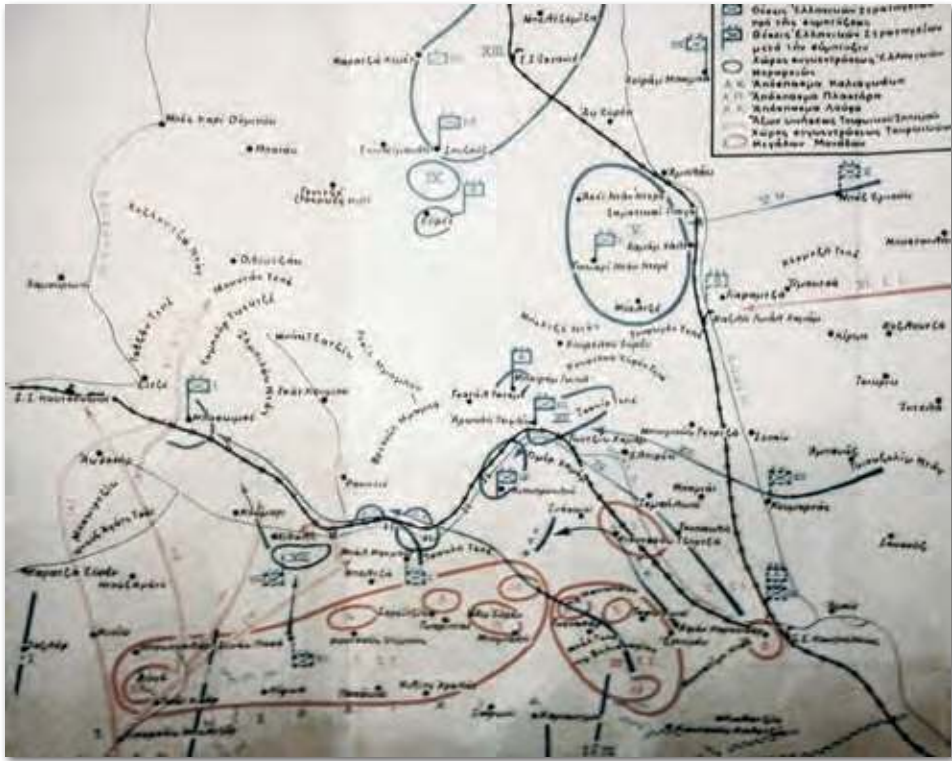
ελληνικών εφεδρειών και πεδινού πυροβολικού. Στις 06:00 το τουρκικό πυροβολικό μετέφερε τη βολή του στο εσωτερικό της τοποθεσίας και το τουρκικό πεζικό εξόρμησε εναντίον της Ι ΜΠ. Στις 08:30 το Α΄ Σώμα Στρατού, το οποίο παρακολουθούσε την εξέλιξη της κατάστασης, έθεσε την V ΜΠ που κατείχε μέτωπο 40 χιλιομέτρων χωρίς να διαθέτει επαρκείς εφεδρείες, υπό τη διοίκηση του Β΄ Σώματος Στρατού.

Την 14η Αυγούστου, στις 15:00, στον τομέα της V ΜΠ, εκδηλώθηκε επίθεση ισχυρών τουρκικών δυνάμεων εναντίον του κέντρου αυτής, οι οποίες αποκρούστηκαν με την επέμβαση εφεδρικών δυνάμεων. Τις απογευματινές ώρες, κατόπιν αιτήσεως της V ΜΠ προς το Β΄ Σώμα Στρατού, διατάχθηκε η XII ΜΠ, στο μέτωπο της οποίας επικρατούσε ηρεμία, να μετακινήσει ένα εφεδρικό τάγμα στον δεξιό τομέα της V ΜΠ. Την 13η Αυγούστου, στις 23:00, το Β΄ Σώμα Στρατού με την V ΜΠ ανέλαβε την επίθεση αρχικώς προς Μπορντί και εν συνεχεία προς Χαμιδιέ-τσάι. Η V ΜΠ δεν αντιμετώπισε το πρωινό της 14ης Αυγούστου επιθετική ενέργεια αξίας λόγου. Την νύχτα της 14ης και περί ώρα 23:00 αποφασίστηκε η σύμπτυξη επί της γραμμής Μπελντζέ-Γιοκαρί-Νταγ ντερέ-Ασαι Νταγ ντερέ. Την 15η Αυγούστου εγκαταστάθηκε τις μεσημβρινές ώρες στη θέση Ρεσίλ Μπαμπού, χωρίς να αντιμετωπίσει σοβαρά επεισόδια. Την 16η Αυγούστου περί την 08:00, η XII ΜΠ πιεζόμενη από τους επιτιθέμενους ζήτησε από την V ΜΠ ενίσχυση για την εκκαθάριση του Ιλμπουλάκ από τα τουρκικά τμήματα, για να καταστεί

δυνατή η συνέχιση της πορείας των δυο Μεραρχιών.

Η V ΜΠ ανταποκρίθηκε, και τα υπόλοιπα τμήματά της διέρρευσαν προς δυσμάς. Ο αγώνας στον οποίο είχε εμπλακεί κατέστη σφοδρότερος, και κατόπιν των ανωτέρω ο Στρατηγός Τρικούπης εξέδωσε διαταγή να κινηθεί η V ΜΠ τις βραδινές ώρες προς Κιουτσούκ Ασλανά. Στο Χαμούρ κιοή και δυτικά αυτού, με την έλευση του σκότους, είχαν συγκεντρωθεί σχηματισμοί ελληνικών δυνάμεων οι οποίοι, λόγω του περιορισμένου χώρου, αναμείχτηκαν και έτσι έπαψαν οι οργανικοί δεσμοί μεταξύ τους, κάνοντας να επικρατήσει κατάσταση πανικού. Η σύμπτυξη της V ΜΠ έγινε υπό την πίεση του εχθρού με αταξία, σπουδή, με αποτέλεσμα τμήματά της να αποκοπούν και να αιχμαλωτιστούν. Η V ΜΠ ανασυντάχτηκε, βάδισε προς Χαμούρ κιοή και συγκεντρώθηκε νοτιοδυτικά του, την 23:00. Τα περισσότερα τμήματά της, λόγω του σκοταδιού, του δασωμένου εδάφους και της πίεσης του εχθρού, είχαν υποχωρήσει ατάκτως. Κατά τη μάχη αυτή, η Μεραρχία αγωνίστηκε σκληρά εναντίον υπέρτερων δυνάμεων. Κατά την πορεία της, συνάντησε τμήματα διαφόρων μεραρχιών και μη μεραρχιακών σωμάτων, που υποχωρούσαν σε πλήρη αταξία και σύγχυση.

Αποτέλεσμα όλων αυτών η χαλάρωση των οργανικών δεσμών και η εκμηδένιση της πειθαρχίας. Την αυγή της 17ης Αυγούστου κατέφθασε στο Σαλ κιοή, μετά από ολονύκτια πορεία επί μιας και μόνης οδού, με αποτέλεσμα την ανάμειξη των τμημάτων και τη μείωση του ηθικού των ανδρών. Το πρωί της 18ης Αυγούστου η φάλαγγα έφτασε

Η σύμπτυξη των Α΄ - Β΄ Σωμάτων Στρατού (14 Αυγούστου 1922)

στην κοιλάδα του Γκουμούς κιοή. Ο Διοικητής της Μερραρχίας διέταξε όλες τις μονάδες να σταθμεύσουν και να ανασυνταχθούν.

Οι φάλαγγες αναχώρησαν από την περιοχή Αλή Βεράν προς δυσμάς, αφού πρώτα προηγήθηκε η V Μερραρχία, η οποία δεν είχε λάβει μέρος στη μάχη της 17ης Αυγούστου και κινήθηκε εγκαίρως, κατορθώνοντας να διαφύγει του τουρκικού κλοιού. Στον νότο είχαν σχηματιστεί δύο Σώματα Στρατού, του Αθανασίου Φράγκου και του Νικολάου Τρικούπη. Στις 17 Αυγούστου ο στρατός του Νικολάου Τρικούπη περικυκλώθηκε από τους Τούρκους και σταδιακά διασπάστηκε, με αποτέλεσμα στις 20 Αυγούστου και περί ώρας 17:00 ο Τρικούπης και η φά-

λαγγά του, η οποία συμπεριλάμβανε τους Στρατηγούς Διοικητές των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού, τον Διοικητή της XIII ΜΠ, 190 αξιωματικούς και 4.400 οπλίτες, να αιχμαλωτιστούν.

Η Μερραρχία συνέχισε την οπισθοχώρησή της και τη νύχτα της 23ης προς 24η βρέθηκε στο Αχμετλί. Την 27η Αυγούστου και περί ώρας 11:00, εισέβαλαν στη Σμύρνη τα πρώτα τμήματα του Τούρκικου Στρατού. Την 31η Αυγούστου ξεκίνησε η επιβίβαση του νοτίου συγκροτήματος προς μεταφορά στα νησιά του Αιγαίου από το λιμάνι του Τσεσμέ. Προηγήθηκε η επιβίβαση του Β΄ Σώματος με την V ΜΠ. Η δύναμη της V Μερραρχίας που μεταφέρθηκε στη Χίο και Μυτιλήνη ανερχόταν σε 204 αξιωματικούς, 3.000 οπλίτες και 1.212 κτήνη.

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΗΓΕΤΙΚΑ, ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ. ΓΙΑΤΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΤΟΝ ΜΙΜΗΘΟΥΜΕ ΚΑΙ ΣΕ ΠΟΙΑ ΣΗΜΕΙΑ. ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΑΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣ ΑΠΟΦΥΓΗΝ;

Από τα εξετασθέντα στοιχεία, όπως προκύπτουν από ιστορικά στοιχεία, κυρίως της ΓΕΣ/ΔΙΣ και άλλων συγγραμμάτων, φανερώνεται σε όλο το μέγεθος η αξία και φιλοπατρία του Έλληνα Αξιωματικού Αντιστρατήγου Νικόλαου Ρόκα. Διέθετε όλα τα απαραίτητα προσόντα που πρέπει να έχει κάθε στρατιωτικός ηγέτορας. Υπηρέτησε στον Ελληνικό Στρατό, ξεκινώντας από τις μικρότερες βαθμίδες της ιεραρχίας, και εξελίχθηκε μέχρι τα ανώτερα κλιμάκιά της. Βρισκόταν στο πεδίο της μάχης όταν το απαιτούσε η πατρίδα, για την εκπλήρωση των ανιδιοτελών ιδανικών του που πήγαζαν από την αγάπη προς αυτήν. Ήταν παρών σε κάθε κάλεσμα της πατρίδος: το 1897, στον Μακεδονικό Αγώνα, στους Βαλκανικούς Πολέμους 1912/13, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στο Εκστρατευτικό Σώμα στη Ρωσία 1919, στη Μικρασιατική Εκστρατεία 1919-1922. Διέθετε θάρρος και αποφασιστικότητα στις δύσκολες στιγμές. Ιδιαίτερα, κατά τη διάσπαση του μετώπου κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία, ως διοικητής της V Μεραρχίας, κατάφερε να περισώσει όχι μόνο ολόκληρη τη Μεραρχία από την αιχμαλωσία αλλά και δύναμη 40.000, μετά την κατάρρευση του Συγκροτήματος της Νοτίου Στρατιάς.

Κληθείς από την Πατρίδα, συνέχισε να προσφέρει τις υπηρεσίες του, παρότι είχε αποστρατευτεί, αφού ανακλήθηκε, τοποθετούμενος ως διοικητής στην Ε΄ Ανωτέρα Στρατιωτική Διοίκηση Αλεξανδρουπόλεως.

Υπήρξε παράδειγμα προς μίμηση προς όλους τους υφισταμένους του και θα αποτελεί παράδειγμα σε όλους εμάς που βρισκόμαστε στα πρώτα βήματα της στρατιωτικής μας δύσκολης πορείας, φάρος που θα μας οδηγεί με μοναδικό γνώμονα την αγάπη για την πατρίδα.

Φτάνοντας στο τέλος αυτού του σύντομου ιστορικού οδοιπορικού στη ζωή, την προσφορά και τους αγώνες του Αντιστρατήγου Νικολάου Ρόκα σε όλα τα πεδία των μαχών που έδρασε και δοξάστηκε και αναλύοντας την πορεία της στρατιωτικής του σταδιοδρομίας, συναντάμε το μεγαλείο της ελληνικής ψυχής και λεβεντιάς. Ο ελληνικός λαός από το 1897 και μέχρι το τέλος της Μικρασιατικής καταστροφής βρισκόταν σε πόλεμο, με μικρά διαστήματα ειρήνης. Παρ' όλα αυτά όμως κατάφερε μαζί με τον ένδοξο Ελληνικό Στρατό, ως άξια τέκνα όλοι μαζί των αρχαίων Ελλήνων, να δοξασθεί το Ελληνικό Έθνος για άλλη μια φορά και να διπλασιαστεί η έκταση της τότε Ελλάδας, αποκτώντας σχεδόν τα σημερινά της όρια. Εμείς οι νεότεροι ορκιζόμαστε να τη διατηρήσουμε ακέραια κι αν χρειαστεί να θυσιάσουμε και την ίδια μας τη ζωή σε όποιον την επιβουλεύει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Διαταγή. ΣΜΥ (Βιογραφικό).
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, Αθήνα 1967 (Ανατύπωση 1987).
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Επιχειρήσεις προς Άγκυρα 1921 (Μέρος Πρώτο)*, Αθήνα 1965, (Ανατύπωση 1988).
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Επιχειρήσεις Ιουνίου-Ιουλίου 1921*, Αθήνα 1964, (Ανατύπωση 1987).
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Υποχωρητικοί Αγώνες των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού*, Αθήνα 1965, (Ανατύπωση 1987).
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Η Συμμετοχή της Ελλάδος στον Πόλεμο 1918*, Τόμος Β΄, Αθήνα 1961, (Ανατύπωση 1988).
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Η Ελλάς και ο Πόλεμος εις τα Βαλκάνια 1914-1918*, Αθήνα 1958, (Ανατύπωση ΤΥΕΣ 1987).
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα 1987.
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκην Γεγονότα*, Αθήνα 1979, (Ανατύπωση 1993).
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα εις Μεσημβρινή Ρωσίαν (1919)*, Αθήνα 1955.
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913*, Τόμος Α΄, Αθήνα 1998.
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913*, Τόμος Β΄, Αθήνα 1991.
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913*, Τόμος Γ΄, Αθήνα 1992.
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913*, Τόμος Δ΄, Αθήνα 1992.
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Επίτομη Ιστορία της Συμμετοχής του Ελληνικού Στρατού στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. 1914-1918*, Αθήνα 1993.
- ☞ *Θέματα Στρατιωτικής Ιστορίας*, Αθήνα 2004.
- ☞ «Ο Μακεδονικός Αγώνας Απομνημονεύματα», *Αρχείο Μακεδονικού Αγώνα Πηνελόπης Δέλτα*, Π. Παπατζανατάς, (Θεσσαλονίκη 1984).
- ☞ «Ο Μακεδονικός Αγών. Αναμνήσεις», *Απομνημονεύματα Α. Ζάννας*, (Θεσσαλονίκη 1984).
- ☞ *Μεγάλη Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια*, Τόμος Ε΄.
- ☞ Καραμπάτη, Γ., *Μαχόμενα Σύμβολα. Οι Σφραγίδες των Μακεδονομάχων Αγωνιστών*, Περσεφόνη, Θεσσαλονίκη 2000.
- ☞ «Μακεδονικός Αγώνας (1903-1908)», *Ιστορικό Αρχείο του Κουντουριώτη Οπλαρχηγού Βαγγέλη Κοροπούλη*.
- ☞ Χρήστος Νεράντζης, *Εγκυκλοπαίδεια Το Έπος της Μικράς Ασίας 1912-1922*, Τόμος Α΄, .
- ☞ *Ιστορικό Αρχείο Δήμου Μάνδρας*.
- ☞ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Βιογραφικό Αντιστρατήγου Νικόλαου Ρόκα*.
- ☞ *Υπηρεσία Στρατιωτικών Αρχείων (ΥΣΑ)*.
- ☞ Τούντα-Φρεγάδη, Αρετή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας 1912-1941*, Αθήνα 2005.

Έννοια & Εξέλιξη των
Ειρηνευτικών
Επιχειρήσεων του

ΟΗΕ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Σχης (ΣΣΝΣ) Κωνσταντίνος Σολκίδης

Οι Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις των Ηνωμένων Εθνών αναπτύχθηκαν στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου σαν μια νέα τεχνική αντιμετώπισης των συγκρούσεων, λόγω της αδυναμίας του Συμβουλίου Ασφαλείας, την εποχή εκείνη, να κάνει χρήση των εκτεταμένων αρμοδιοτήτων που έχει, σύμφωνα με τον Χάρτη του ΟΗΕ για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, οι απαιτήσεις προς τον ΟΗΕ αυξήθηκαν κατακόρυφα και ο Οργανισμός ανταποκρίθηκε αρχίζοντας από την προσπάθεια πρόληψης των συγκρούσεων, πολλαπλασιάζοντας τις Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις του, καθώς και τις προσπάθειες για την εμπέδωση της ειρήνης και την ανθρωπιστική του παρουσία.

ΟΡΙΣΜΟΣ ΕΙΡΗΝΕΥΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Με τον όρο «Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις» καλύπτεται ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων που δημιουργούν ή στηρίζουν προϋποθέσεις διατήρησης της ειρήνης σε μια ενδοκρατική ή διακρατική σύγκρουση (intra-state or interstate conflict).¹ Είναι πολυλειτουργικές επιχειρήσεις στις οποίες συμμετέχουν διπλωματικές αντιπροσωπείες, στρατιωτικές δυνάμεις και ανθρωπιστικές οργανώσεις και οι οποίες διεξάγονται αμερόληπτα, για να υποστηρίξουν έναν διεθνή οργανισμό όπως είναι ο ΟΗΕ ή ο ΟΑΣΕ. Συμπεριλαμβάνουν την επιβολή και τη διατήρηση της ειρήνης, καθώς επίσης την αποτροπή συγκρούσεων, τη δημιουργία συνθηκών ειρήνης και ασφάλειας και την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας, με ή χωρίς τη συγκατάθεση (χρήση βίας) τουλάχιστον ενός εκ των εμπλεκόμενων μερών.²

Ο κλασικός ορισμός του ΟΗΕ είναι ο εξής: «Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις είναι οι επιχειρήσεις που αναλαμβάνονται από τα Ηνωμένα Έθνη προκειμένου να διατηρηθεί ή να αποκατασταθεί η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια στην περιοχή της σύγκρουσης. Είναι εθελοντικές επιχειρήσεις, βασίζονται στη συναίνεση και τη συνεργασία και, αν και χρησιμοποιούν στρατιωτικό προσωπικό, επιτυγχάνουν τους αντικειμενικούς τους σκοπούς, όχι απαραίτητα με τη δύναμη των όπλων».³

Ο ορισμός του NATO⁴ είναι ο εξής: «Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις είναι πολυεθνικές

¹JCS (Joint Chiefs of Staff). JP 3-07.3 "Joint Tactics, Techniques, and Procedures for Peace Operations". Washington, DC: US Government Printing Office, 1999, 8.

²Σύμφωνα με τον πρώην ΓΓ ΟΗΕ Μπούτρος-Μπούτρος Γκάλι, «Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις είναι η ανάπτυξη στο πεδίο της μάχης δυνάμεων του ΟΗΕ, μέχρι τούδε με τη συγκατάθεση των αντιπάλων». Βλ. Warner, Daniel, *New Dimensions of Peacekeeping*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 1995, 3.

³White, N. D., *Keeping the Peace* (The United Nations and the Maintenance of International Peace and Security), Second edition, Manchester: Manchester University Press, 1997, 207 καθώς και White, N. D., *The Blue Helmets: A Review of United Nations Peace-Keeping*, 2nd. New York, NY: United Nations Department of Public Information, 1990, 4.

⁴NATO Military Committee. MC 327/2 NATO Military Policy for Non-Article 5 Crisis Response Operations. Brussels: NATO HQ, 29 August 2001.

επιχειρήσεις, διεξαγόμενες με αμεροληψία, προς υποστήριξη συγκεκριμένης εντολής (mandate) του ΟΗΕ ή του ΟΑΣΕ, με τη συμμετοχή στρατιωτικών δυνάμεων, διπλωματικών υπηρεσιών και οργανισμών ανθρωπιστικής βοήθειας, με σκοπό την πολιτική επίλυση μιας κρίσης ή τη δημιουργία άλλων συνθηκών που ρητά αναγράφονται στην εντολή».

ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ – ΓΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ/ΟΗΕ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΣΤΑΣΗ ΕΙΡΗΝΕΥΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, τα εκ διαμέτρου αντίθετα γεωστρατηγικά συμφέροντα των Μονίμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας και των συμμάχων τους δεν επέτρεψαν στο όργανο αυτό να θέσει σε εφαρμογή το σύστημα της συλλογικής ασφάλειας που θεμελιώνεται στο Κεφάλαιο VII του Χάρτη, το οποίο έχει σχεδιαστεί από αυτούς που συνέταξαν το καταστατικό κείμενο του Οργανισμού για την αποτροπή ενός μελλοντικού πολέμου.⁵ Σύμφωνα με το σύστημα αυτό, η ειρήνη και η ασφάλεια κάθε κράτους είναι ευθύνη όλων των άλλων κρατών, και το Συμβούλιο είναι το πανίσχυρο όργανο που καλείται να υλοποιήσει τον στόχο αυτό. Οι ευρύτερες εξουσίες που διαθέτει για τον σκοπό αυτό και οι οποίες θεμελιώνονται στις διατάξεις του Κεφαλαίου VII του Χάρτη του επιτρέπουν να παίρνει μέτρα εξαναγκαστικά εναντίον των κρατών μελών, εφόσον όμως αποφασίσει προηγουμένως ότι συντρέχει διατάραξη της ειρήνης και της ασφάλειας ή πράξη επίθεσης⁶ και ότι οι περιστάσεις απαιτούν την επιβολή οικονομικών ή και στρατιωτικών κυρώσεων,⁷ προκειμένου να διατηρηθεί η διεθνής ειρήνη.

Η συνεχής όμως άσκηση του veto την εποχή του Ψυχρού Πολέμου από τα

⁵Gray, Christine, *International Law and the Use of Force*. Second Edition (fully updated). Edited by Foundation of Public International Law, New York, NY: Oxford University Press, 2004, New York, USA, 200-201.

⁶Άρθρο 39 του Χάρτη.

⁷Άρθρα 41 και 42 του Χάρτη.

μό-
νιμα
μέλη του
Συμβουλίου⁸ σε

ό,τι αφορά την εφαρμογή των κυρώσεων αυτών, ιδίως δε των στρατιωτικών μέτρων του άρθρου 42 του Χάρτη εναντίον του επιτιθέμενου ή του παραβιάζοντος την ειρήνη Κράτους, είχε σαν αποτέλεσμα να παραλύσει το Συμβούλιο Ασφαλείας για σαράντα πέντε περίπου χρόνια και να μην μπορεί να αντιδράσει ακόμα και στις πιο σοβαρές διεθνείς προκλήσεις της εποχής εκείνης.⁹ Οι βασικές αντιρρήσεις των κρατών για την εφαρμογή του συστήματος συλλογικής ασφάλειας του Κεφαλαίου VII εστίαζονταν κυρίως στην αποτυχία συνάψεως των ειδικών συμφωνιών που

⁸Κυρίως από την ΕΣΣΔ.

⁹Το δικαίωμα veto ασκήθηκε κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου 279 φορές. Βλ. Λινός-Αλέξανδρος Σισιλιάνος, *Η εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας για χρήση βίας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003, 18.

προβλέπει το άρθρο 43 του Χάρτη, βάσει των οποίων τα κράτη μέλη θα έθεταν στη διάθεση του Συμβουλίου στρατιωτικές δυνάμεις, για να μπορεί το όργανο αυτό να προβεί σε εξαναγκαστική δράση.¹⁰ Σύμφωνα με την ίδια άποψη, τα άρθρα 42 και 43 του Χάρτη είναι αλληλένδετα, και δεν μπορεί να υπάρξει στρατιωτική επέμβαση του Συμβουλίου κατά το άρθρο 42, χωρίς τον προβλεπόμενο στο άρθρο 43 του Χάρτη μόνιμο στρατό και τη βοήθεια της Επιτροπής Στρατιωτικού Επιτελείου (άρθρα 45-47).¹¹

Πάντως, τόσο η διεθνής πρακτική¹² όσο και η διεθνής νομολογία¹³ δεν δέχονται την ανωτέρω ερμηνεία, η οποία περιορίζει σημαντικά τις αρμοδιότητες του Συμβουλίου ως οργάνου που έχει ταχθεί για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Σημειώνεται ότι, όταν διεφάνη ότι δεν θα καταστεί δυνατή η σύναψη των συμφωνιών του άρθρου 43, ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ προσπάθησε να προωθήσει, ως εναλλακτική λύση, τη σύναψη συμφωνιών, για τη διάθεση οικειοθελώς από τα κράτη εθνικών στρατιωτικών δυνάμεων που θα είναι σε ετοιμότητα (troop standby agreements), σε περίπτωση ανάγκης. Τα μόνιμα όμως μέλη του Συμβουλίου αντέδρασαν αρνητικά στην πρόταση αυτή.¹⁴

Η επέμβαση του ΟΗΕ το 1950 στην Κορέα αποτελεί τη μόνη περίπτωση στρατιωτικής επέμβασης του Οργανισμού στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VII του Χάρτη την εποχή του Ψυχρού Πολέμου. Αυτό πάντως οφείλεται στη συνδρομή μιας σειράς εξαιρετικών περιστάσεων, όπως η πολύμηνη απουσία της Σοβιετικής Ένωσης από τις συνεδριάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας, γεγονός που επέτρεψε στο Συμβούλιο να υιοθετήσει μια σειρά αποφάσεων επί τη βάση του Κεφαλαίου VII. Η επιχείρη-

¹⁰Οι συμφωνίες αυτές που ουδέποτε συνήφθησαν στην πράξη, αν και σύμφωνα με το άρθρο 43 (3) έπρεπε να είχαν ήδη συναφθεί, είναι διμερείς συμφωνίες που συνάπτονται μεταξύ των κρατών μελών και του Συμβουλίου.

¹¹Οι υποστηρικτές της άποψης αυτής παραπέμπουν στη μεταβατική ρύθμιση του άρθρου 106 του Χάρτη, το οποίο κάνει ρητή αναφορά στα δύο αυτά άρθρα. Επίσης, αναφέρουν και την απόφαση 2734 (XXV) της 16ης Δεκεμβρίου του 1970 της Γενικής Συνέλευσης, που συνιστά στο Συμβούλιο Ασφαλείας τη λήψη μέτρων για τη σύναψη των συμφωνιών του άρθρου 43, προκειμένου να αναπτύξει πλήρως τις δυνατότητες δράσης του για την εφαρμογή των αποφάσεών του κατά το Κεφάλαιο VII του Χάρτη. Εντούτοις, κατά την αντίθετη άποψη, η διάταξη του άρθρου 42 δεν αποκλείει τη δυνατότητα χρήσης στρατιωτικής βίας από το Συμβούλιο και χωρίς την ύπαρξη στρατού κατά το άρθρο 43 του Χάρτη, κάτι που είναι σύμφωνο και με το σκοπό της διατάξεως αυτής του Χάρτη, τη διατήρηση δηλαδή της ειρήνης, η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί και με άλλα μέσα πέραν αυτών που προβλέπει το άρθρο 43. Βλ. Goodrich, L. M., E Hambro, and A. P. Simons. *The Charter of the United Nations*. 3rd ed. New York and London: Columbia University Press, 1969, σελ. 316 και Simma, Bruno, *The Charter of the United Nations: A Commentary*. Vol. I. New York, NY: Oxford University Press, 2002, 633-635.

¹²Πράγματι, η πρακτική από το 1945 και μετά δείχνει ότι όλες οι στρατιωτικές επεμβάσεις του ΟΗΕ στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VII του Χάρτη πραγματοποιήθηκαν χωρίς τις εν λόγω ειδικές συμφωνίες, αλλά με στρατιωτικές δυνάμεις που διαθέτουν τα κράτη μέλη προς το Συμβούλιο οικειοθελώς, και οι οποίες τίθενται υπό την εντολή του ή με στρατιωτικές δυνάμεις μεμονωμένων κρατών μελών, μετά από σχετική εξουσιοδότηση του Συμβουλίου.

¹³Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου στην υπόθεση «Certain Expenses of the United Nations» στην οποία το Δικαστήριο δεν δέχεται ότι η εφαρμογή του άρθρου 42 εξαρτάται από τη σύναψη των συμφωνιών του άρθρου 43. Βλ. Siekmann, Robert C.R. *Basic Documents on United Nations and Related Peace-keeping Forces*, second Enlarged Edition, The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1985, 113-133.

¹⁴Thomas, Frank, «The Security Council Unleashed? Post-Cold War U.N. Peacekeeping and Prospects of U.S. Participation.» *Trilateral Perspectives on International Legal Issues: relevance of domestic law and policy*, Irvington, NY. New York, NY: Translational Publishers, Inc., 1996, 485. Ο συγγραφέας αναφέρει ότι οι ΗΠΑ θεώρησαν ότι η πρόταση αυτή περιορίζει την εθνική τους κυριαρχία.

ση όμως αυτή δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αποτελεί πιστή εφαρμογή του συστήματος συλλογικής ασφάλειας, όπως το σύστημα αυτό το είχαν φανταστεί στο Σαν Φρανσίσκο οι συντάξαντες τον Χάρτη του ΟΗΕ. Πράγματι, στην Κορέα (όπως και στο Ιράκ μετά από πενήντα χρόνια), το Συμβούλιο Ασφαλείας ζήτησε από τα κράτη μέλη να συνεισφέρουν σε εθελοντική βάση στρατιωτικές δυνάμεις και άλλη βοήθεια και να θέσουν τις δυνάμεις αυτές υπό την ενιαία διοίκηση των ΗΠΑ.¹⁵ Έτσι, αν και η στρατιωτική αυτή επιχείρηση, στην οποία συμμετείχαν τα στρατεύματα δεκαπέντε κρατών, έφερε τη σημαία των Ηνωμένων Εθνών, ο έλεγχος και η εντολή αυτής ανετέθη εξ ολοκλήρου στις ΗΠΑ.¹⁶

Σε άλλες περιπτώσεις οι Δυτικές χώρες και, κυρίως, οι ΗΠΑ, προσπάθησαν να ξεπεράσουν την απραξία του Συμβουλίου, λόγω της χρήσης του veto, καταφεύγοντας στη Γενική Συνέλευση και στην απόφασή της «Ενωμένοι για την Ειρήνη» (Uniting for peace Resolution) της 3ης Νοεμβρίου 1950,¹⁷ η οποία προβλέπει τη δυνατότητα της Συνέλευσης να κάνει συστάσεις για τη λήψη συλλογικών μέτρων, σε περίπτωση που το Συμβούλιο Ασφαλείας αδυνατεί να λάβει απόφαση στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VII του Χάρτη.¹⁸ Η απόφαση αυτή αποτέλεσε τη βάση για την υιοθέτηση σειράς τέτοιων συστάσεων, οι οποίες μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις παρείχαν ακόμα και τη δυνατότητα χρήσης βίας.¹⁹

ΝΟΜΙΚΗ ΒΑΣΗ ΣΥΣΤΑΣΗΣ ΕΙΡΗΝΕΥΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Τα προβλήματα λειτουργίας του Συμβουλίου Ασφαλείας κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου δημιούργησαν την ανάγκη ανάπτυξης ενός νέου είδους ειρηνευτικής δράσης, που δεν θα εξαρτάτο από αποφάσεις που λαμβάνονταν με ομοφωνία, αλλά θα στηρίζονταν στη συγκατάθεση των κρατών μελών και στις συ-

¹⁵Η απόφαση 82/25 Ιουνίου 1950, στην οποία το Συμβούλιο αποφάνθηκε για «επίθεση» των Βορειοκορεατών, εκτός του ότι απαιτούσε την παύση των εχθροπραξιών και την απόσυρση των δυνάμεων αυτών, καλούσε τα κράτη μέλη να προσφέρουν βοήθεια στα Ηνωμένα Έθνη. Με την απουσία της ΕΣΣΔ, υιοθετήθηκαν και οι αποφάσεις 83/27 Ιουνίου 1950 και 84/7 Ιουλίου 1950, με τις οποίες τα κράτη μέλη καλούνταν να θέσουν τις ένοπλες δυνάμεις τους υπό τη διοίκηση των ΗΠΑ.

¹⁶Παρ' όλα αυτά η επιχείρηση είχε τη σημαία των Ηνωμένων Εθνών. Για τον αποκλειστικό ρόλο των ΗΠΑ, σε ό,τι αφορά την αποστολή αυτή, ανησυχίες είχαν εκφραστεί από τον τότε Γενικό Γραμματέα του Οργανισμού Trygve Lie.

¹⁷Η απόφαση της ΓΣ «Ενωμένοι για την Ειρήνη» άνοιξε το δρόμο για την επέμβαση στην Κορέα το 1950.

¹⁸Υπάρχει η άποψη ότι η απόφαση παραβιάζει την παράγραφο 1 του άρθρου 24 του Χάρτη, αφού παρέσχε στη Γενική Συνέλευση αρμοδιότητες που ανήκουν αποκλειστικά στο Συμβούλιο Ασφαλείας. Βλ. *Διεθνής Επέμβαση*, Ευστράτιος Β. Αλμπάνης, LIBRO ΕΠΕ, 2001, Αθήνα, 37 και 84.

¹⁹Με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης (ΓΣ), συνεστήθη η UNEF I (Ειρηνευτική Δύναμη του ΟΗΕ που εστάλη στο Σουέζ το 1956, για τη διασφάλιση της απόσυρσης των ξένων στρατευμάτων από τα αιγυπτιακά εδάφη και την επιτήρηση της νεκρής ζώνης μεταξύ Ισραήλ και Αιγύπτου). Επίσης, αποφάσεις της ΓΣ, στο πλαίσιο της διατήρησης της ειρήνης, έχουμε και στην περίπτωση του Κονγκό, λόγω του veto της ΕΣΣΔ και των δυσκολιών που αντιμετώπιζε η ΟΝUC [Ειρηνευτική Δύναμη του ΟΗΕ που συνεστήθη με απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας (ΣΑ) το 1960]. Αργότερα, με την απόσχιση της Κατάνγκα, η ΓΣ, με την απόφασή της 15ης Απριλίου του 1961, διηύρνε την εντολή χρήσης βίας που είχε λάβει η Ειρηνευτική Δύναμη με απόφαση του ΣΑ. Από το 1960 και μετά, τα Δυτικά Κράτη και, κυρίως, οι ΗΠΑ σταμάτησαν να φέρνουν τέτοια θέματα στη ΓΣ, εφόσον η σημαντική αύξηση του αριθμού των αδέσμευτων χωρών δεν εξασφάλιζε την αποδοχή των προτάσεών τους στο πλαίσιο του οργάνου αυτού. Η ΕΣΣΔ από την πλευρά της αντιδρούσε στην παραπομπή των θεμάτων αυτών στη ΓΣ, γιατί θεωρούσε ότι οι Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις μπορούν να αποφασίζονται μόνο από το ΣΑ. Πρόσφατα, πάντως, κατά την κρίση στη Βοσνία, τα μουσουλμανικά κράτη προέτρεψαν τη ΓΣ να προβεί σε λύσεις βάσει των ανωτέρω αρμοδιοτήτων της, εφόσον το ΣΑ είχε παραλύσει λόγω του veto.

νεισφορές τους. Έτσι, αναπτύχθηκαν οι πρώτες Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις των Ηνωμένων Εθνών, γνωστές ως «Peacekeeping», αν και ο Χάρτης του ΟΗΕ δεν κάνει ρητή αναφορά στις επιχειρήσεις αυτές.

Στη θεωρία, οι επιχειρήσεις αυτές κατατάσσονται άλλοτε στο Κεφάλαιο VI (ειρηνική επίλυση των διαφορών) και άλλοτε στο Κεφάλαιο VII (μέτρα εξαναγκασμού) του Χάρτη, με βάση την υποχρεωτική ή μη φύση της απόφασης που τις συνέστησε. Άλλοι, πάλι, θεωρούν ότι οι επιχειρήσεις αυτές δεν εμπίπτουν ούτε στο Κεφάλαιο VI, αλλά ούτε και στο Κεφάλαιο VII του Χάρτη, εφόσον δεν έχουν ως στόχο την επίλυση της διαφοράς στην οποία οφείλεται η σύγκρουση, αλλά ούτε και την καταστολή της επίθεσης ή την αποκατάσταση της ειρήνης. Οι τελευταίοι υποστηρίζουν ότι προορισμός των επιχειρήσεων αυτών είναι η στήριξη της ειρηνευτικής διαδικασίας και η δημιουργία κατάλληλου περιβάλλοντος, για την επίτευξη και τη διατήρηση της ειρήνης. Θεωρούν δε ότι οι πρωτοβουλίες αυτές βρίσκονται ανάμεσα στο Κεφάλαιο VI και VII του Χάρτη, και τις αποκαλούν επιχειρήσεις του Κεφαλαίου VI και μισό ή VI bis.²⁰

Ουσιαστικά οι Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις δημιουργήθηκαν μέσα από την πρακτική του ΟΗΕ, χωρίς την προβολή αντιρρήσεων από τα κράτη-μέλη για τη σύστασή τους παρά μόνο για το αρμόδιο όργανο σύστασής τους.²¹

²⁰Για ορισμένους, η χρήση του όρου αυτού υπονοεί την ύπαρξη μιας γκρίζας ζώνης μεταξύ του Κεφαλαίου VI και VII. Βλ. Thomas, Frank. «The Security Council Unleashed? Post-Cold War U.N. Peacekeeping and Prospects of U.S. Participation» *Trilateral Perspectives on International Legal Issues: relevance of domestic law and policy*, Irvington, NY. New York, NY: Translational Publishers, Inc., 1996, σελ. 484 και Λινός-Αλέξανδρος Σισιλιάνος, *Η εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας για χρήση βίας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003, 130-132.

²¹Gray, Christine, *International Law and the Use of Force*, Second Edition (fully updated), edited by Foundation of Public International Law. New York, NY: Oxford University Press, 2004, 201-202.

ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΕΙΡΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ (PEACEKEEPING) ΟΙ ΕΙΡΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΠΡΩΤΗΣ ΓΕΝΙΑΣ

Οι επιχειρήσεις αυτές διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: σε επιχειρήσεις στις οποίες μετέχουν στρατιωτικοί Παρατηρητές (military observers) και σε επιχειρήσεις που αποτελούνται από στρατιωτικές δυνάμεις του ΟΗΕ.²² Οι Παρατηρητές είναι συνήθως άοπλοι και έχουν ως κύρια αποστολή την επίβλεψη της συμφωνίας κατάπαυσης του πυρός, της συμπεριφοράς των εμπολέμων, αλλά και τη χάραξη οριοθετικών γραμμών.²³ Οι στρατιωτικές δυνάμεις του ΟΗΕ φέρουν ελαφρά όπλα και παρεμβάλλονται μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών.²⁴

Οι Παρατηρητές και οι στρατιωτικές δυνάμεις του ΟΗΕ αναπτύσσονται με τη συναίνεση των μερών στη διαφορά και στηρίζονται στη συνεργασία των τελευταίων.²⁵ Οι δυνάμεις που συμμετέχουν στις επιχειρήσεις δεν προέρχονται από τα μόνιμα μέλη του ΣΑ/ΟΗΕ ούτε από κράτη έχοντα ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην επίλυση της κρίσης²⁶ και δεν επιτρέπεται να κάνουν χρήση βίας, εκτός κι αν αυτή είναι αναγκαία για την ατομική άμυνα των μελών τους.²⁷

Η πρώτη Ειρηνευτική Επιχείρηση των Ηνωμένων Εθνών, η UNEF I, που αναπτύχθηκε το 1956 στην κρίση του Σουέζ, συγκέντρωνε τα ανωτέρω βασικά χαρακτηριστικά των Ειρηνευτικών Επιχειρήσεων και αποτέλεσε προηγούμε-

²²White, N. D., *The Blue Helmets: A Review of United Nations Peace-Keeping*, 2nd, New York, NY: United Nations Department of Public Information, 1990, 6-7.

²³Τέτοιες αρμοδιότητες είχαν και οι πρώτες ειρηνευτικές αποστολές UNEF I, UNEF II, οι παρατηρητές του ΟΗΕ στη Μέση Ανατολή κατά τον Αραβο-Ισραηλινό πόλεμο για την επίβλεψη των συμφωνιών του 1949 κ.ά.

²⁴Στην κατηγορία αυτή ανήκει η Ειρηνευτική Δύναμη του ΟΗΕ στην Κύπρο UNFICYP και η δύναμη επίτηρησης της νεκρής ζώνης στα σύνορα Συρίας-Ισραήλ στον Νότιο Λίβανο UNIFIL.

²⁵Η ανάγκη της συναίνεσης φάνηκε χαρακτηριστικά το 1967, όταν ο τότε ΓΓ ΟΗΕ Ου Θάντ, απέσυρε την UNEF I, μετά την απόσυρση της συναίνεσης για την παρουσία της από τον Πρόεδρο Νάσσερ της Αιγύπτου. Επίσης, χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της UNTAG (Namibia) που ενώ συνεστήθη το 1978, δεν λειτούργησε παρά μόνο 10 χρόνια αργότερα όταν εξασφαλίστηκε η συναίνεση της Νότιας Αφρικής που ήλεγχε την περιοχή.

²⁶Έτσι, στην UNEF I δεν συμμετείχαν δυνάμεις από τη Μ. Βρετανία και τη Γαλλία. Βλ. Weiss, Thomas G., and Sam Daws. *The Oxford Handbook on the United Nations*. New York, NY: Oxford University Press, 2007, 325.

²⁷NATO. *Bi-MNC Directive for NATO Doctrine for Peace Support Operations*. Brussels: NATO, 11 December 1995, 26-27.

νο για όλες τις μετέπειτα αποστολές του είδους αυτού.²⁸ Τα χαρακτηριστικά αυτά, τα οποία διατύπωσε ως αρχές των Ειρηνευτικών Επιχειρήσεων ο δεύτερος Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών Dag Hammarskjöld,²⁹ είναι τα εξής:³⁰

- ➔ Η αρχή της συναίνεσης των μερών στη διαφορά
- ➔ Η αρχή της μη χρήσης βίας παρά μόνο για την άμυνα των μελών της αποστολής
- ➔ Η αρχή της αμεροληψίας
- ➔ Η αρχή της οικειοθελούς συνεισφοράς στρατιωτικών δυνάμεων από μικρές και ουδέτερες χώρες
- ➔ Η αρχή της υπαγωγής των Ειρηνευτικών Επιχειρήσεων υπό τον έλεγχο του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ.

ΕΙΡΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΓΕΝΙΑΣ

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και ιδίως στο διάστημα 1989-1994, οι Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις των Ηνωμένων Εθνών εισέρχονται σε νέα φάση. Ο αριθμός τους αυξάνεται σημαντικά³¹ και διευρύνεται η εντολή τους. Εκτός από τα παραδοσιακά τους καθήκοντα, αναλαμβάνουν και νέες πρωτοβουλίες, όπως τη διανομή ανθρωπιστικής βοήθειας, τη διευκόλυνση της εποπτείας εφαρμογής ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την επίβλεψη δημοκρατικών εκλογών και γενικότερα τη στήριξη της διαδικασίας οικοδόμησης της ειρήνης εντός των εμπόλεμων κρατών.³² Γίνεται πλέον λόγος για Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις δεύτερης γενιάς ή για πολυδιάστατες (multidimensional) ή ευρύτερες (wider) Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις ή για επιχειρήσεις υποστήριξης της ειρήνης (peace-support operations).³³

Οι Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις δεύτερης γενιάς περιλαμβάνουν μηχανισμούς που προσδιορίζουν και υποστηρίζουν τις δομές που τείνουν να παγιώσουν την ειρήνη, να προωθήσουν μια αίσθηση εμπιστοσύνης και ευημερίας και να υποστηρίξουν την οικονομική ανοικοδόμηση.³⁴ Στις επιχειρήσεις αυτές βασικός στόχος είναι η ανάπτυξη κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ των πρώην εμπόλεμων πλευρών και η ανάπτυξη των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών υποδομών, προκειμένου να αποφευχθεί μελλοντική σύγκρουση. Ο ΟΗΕ εμπλέκεται στην εφαρμογή των συμφωνιών ειρήνης, αναζητά τις αιτίες της σύγκρουσης και επιδιώκει την εγκαθίδρυση σταθερών και νόμιμων κυβερνήσεων.

Έτσι, οι Ειρηνευτικές Δυνάμεις ανέλαβαν την παροχή βοήθειας σε πολιτικές

²⁸Ακολούθησαν η ΟΝΟΥC στο Κονγκό και η UNFICYP στην Κύπρο.

²⁹Ο οποίος αναφέρθηκε στον θεσμό με τον ονομασία «Chapter Six and a Half» of the Charter.

³⁰Fetherston, A. B., *Towards a Theory of United Nations Peacekeeping*. London and New York, NY: Macmillan (St. Martin's Press), 1994, 1-12.

³¹Περίπου δεκαοκτώ Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις αναπτύσσονται μόνο στο διάστημα αυτό.

³²Π.χ. η UNTAC στην Καμπότζη για διεξαγωγή δίκαιων εκλογών. Επίσης, οι αποστολές στη Ναμίμπια και στο Ελ Σαλβαδόρ. Βλ. Warner, Daniel. *New Dimensions of Peacekeeping*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 1995, 41-42 και 147-155.

³³Tomuschat, Christian, ed. *The United Nations at age fifty (a legal perspective)*. The Hague: Kluwer Law International, 1995, 129-130.

³⁴Weiss, Thomas G., and Sam Daws, *The Oxford Handbook on the United Nations*. New York, NY: Oxford University Press, 2007, 325.

διαδικασίες, την αναμόρφωση του δικαστικού συστήματος, την εκπαίδευση αστυνομικών δυνάμεων, τον αποπλισμό μαχητών και την επιστροφή προσφύγων.³⁵ Ιδιαίτερα η υποστήριξη της εκλογικής διαδικασίας γίνεται ολοένα και αυξανόμενη. Πρόσφατα ο ΟΗΕ βοήθησε στη διενέργεια εκλογών σε 7 χώρες (Αφγανιστάν, Μπουρούντι, Αιτή, Ιράκ, Λιβερία, Κονγκό και Τιμόρ-Λέστε).³⁶

Ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ, κ. Μπούτρος-Μπούτρος Γκάλι στο κείμενο του «An Agenda for Peace» (1992), χωρίς να απορρίπτει τον όρο «ειρηνευτικές επιχειρήσεις», κάνει χρήση και νέων όρων, όπως: «peacemaking, peace building, peace enforcement, humanitarian assistance», υπονοώντας ότι οι Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις του μέλλοντος, πέραν του παραδοσιακού τους ρόλου, θα επεκτείνονται και σε άλλες δραστηριότητες στήριξης της ειρήνης. Επίσης, στο κείμενο αυτό ο Γενικός Γραμματέας υπαινίσσεται ότι οι επιχειρήσεις αυτές θα μπορούν να αναπτύσσονται και χωρίς τη συναίνεση των μερών.³⁷ Επιχειρήσεις πάντως του ΟΗΕ με διευρυμένες αρμοδιότητες στήριξης της ειρηνευτικής διαδικασίας υπήρχαν και την εποχή του Ψυχρού Πολέμου, όπως η UNTAG στη Ναμίμπια. Η διαφορά τους όμως με τις διευρυμένες επιχειρήσεις της δεκαετίας του '90 είναι ότι στις περιπτώσεις εκείνες η συναίνεση των μερών στη διαφορά ήταν δεδομένη τόσο σε σχέση με τη σύναψη συμφωνίας κατάπαυσης των εχθροπραξιών όσο και με την εφαρμογή από την Ειρηνευτική Δύναμη των όρων της συμφωνίας αυτής.

Ένας άλλος παράγων που συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση των Ειρηνευτικών Επιχειρήσεων δεύτερης γενιάς είναι και η ιδιομορφία των νέων συγκρούσεων της δεκαετίας του '90, οι οποίες είναι στην πλειοψηφία τους εθνοτικές ή φυλετικές συρ-

³⁵NATO Defense College (NADEFCOL). «International Organizations». *Faculty/Course Member Guide, Senior Course 111, NADEFCOL, 24-28 September 2007*. Rome: NATO Defense College (NADEFCOL), 24-28 September 2007, 7-8.

³⁶Βλ. http://www.un.org/Depts/dpko/united_nations_peacekeeping/fact_sheet.

³⁷UN Secretary-General. *An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, peacekeeping and peacemaking: Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992 * A/47/277 - S/24111*. Report of the UN Secretary-General, UN, New York, NY: UN, 17 June 1992. Το κείμενο αυτό συμπληρώθηκε το 1995 με το UN Secretary-General. *Supplement to an Agenda for Peace - A/50/60 - S/1995/1*. New York: United Nations, 3 January 1995.

ράξεις (ενδοκρατικές συγκρούσεις) (intra-state conflicts). Οι νέες αυτές εστίες συγκρούσεων προέκυψαν κυρίως μετά την κατάρρευση των πρώην κομμουνιστικών καθεστώτων, αλλά και την αναβίωση των αιματηρών εμφύλιων πολέμων στην

Αφρικανική Ήπειρο.³⁸ Τα γεγονότα αυτά αύξησαν τη ζήτηση των Ειρηνευτικών Επιχειρήσεων, συγχρόνως όμως άλλαξαν και τις ανάγκες και τη φυσιογνωμία τους. Πράγματι, οι περισσότερες από τις συγκρούσεις αυτές, στις οποίες χρειάστηκε να αποσταλούν Ειρηνευτικές Δυνάμεις του ΟΗΕ, δεν έχουν καν τον χαρακτήρα διεθνούς διαφοράς, αλλά είναι εσωτερικές διενέξεις, χωρίς τακτικό στρατό και κεντρική κυβέρνηση, για να μπορεί να δώσει τη συγκατάθεσή της στην ανάπτυξη της Ειρηνευτικής Δύναμης ή να συνάψει συμφωνία κατάπαυσης των εχθροπραξιών. Επίσης, ορισμένες από τις εμφύλιες αυτές συγκρούσεις είναι ιδιαίτερα αιματηρές, και η επικράτηση της μιας εθνοτικής ή φυλετικής ομάδας σε βάρος της άλλης επιτυγχάνεται με τη διάπραξη σοβαρών εγκλημάτων, όπως η εθνοκάθαρση, κατάφωρες και μαζικές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων (πρώην Γιουγκοσλαβία, Αϊτή, Λιβερία), ή ακόμα και με γενοκτονία (Ρουάντα).

Από πρώτη όψη, δεν υπάρχει άλλος λόγος για την επέμβαση του ΟΗΕ στις ενδοκρατικές συγκρούσεις, εκτός από τον ανθρωπιστικό. Στην πλειοψηφία τους

³⁸Πολλές από τις συγκρούσεις της Ηπείρου αυτής, ενώ είχαν έρθει σε ένα τέλος, επαναλήφθηκαν λίγους μήνες μετά τις σχετικές συμφωνίες ειρήνης, λόγω ελλειπών μέτρων (π.χ. μέτρων ανοικοδόμησης της ειρήνης και μηχανισμών εφαρμογής των όρων των συμφωνιών ειρήνης κ.λπ.). Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Αγκόλα, αλλά και οι εμφύλιοι πόλεμοι στη Λιβερία και τη Σιέρα Λεόνε. Υπάρχουν όμως και άλλες περιπτώσεις όπου η ειρηνευτική διαδικασία ήταν επιτυχής, λόγω μεγαλύτερης εμπλοκής του ΟΗΕ στην εφαρμογή των όρων των συμφωνιών ειρήνης, όπως στη Ναμίμπια το 1978 και αργότερα στην Καμπότζη, το Ελ Σαλβαδόρ και τη Μοζαμβίκη.

οι συγκρούσεις αυτές εμπίπτουν στην εσωτερική δικαιοδοσία των κρατών όπου εκδηλώνονται, και συνεπώς η ρήτρα του άρθρου 2 (7) του Χάρτη αποκλείει την επέμβαση του ΟΗΕ. Στο νέο όμως διεθνές περιβάλλον, μια σειρά παραγόντων³⁹ οδήγησαν το Συμβούλιο Ασφαλείας στον επαναπροσδιορισμό τής νομικής έννοιας «απειλή για την ειρήνη», που παραδοσιακά συνδεόταν στενά με την έννοια της επιθετικής ενέργειας σε μια πιο ευρεία ερμηνεία της. Έτσι, περισσότερες καταστάσεις περιήλθαν στην παραπάνω έννοια, με αποτέλεσμα την μη εφαρμογή της ρήτρας του άρθρου 2 (7) σε ένα μεγάλο αριθμό περιπτώσεων.

Άρα, λοιπόν, εκείνα τα κράτη στα οποία υπήρχαν σοβαρά ζητήματα παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προβλήματα μειονοτήτων δεν μπορούν να καλυφθούν πίσω από τα θέματα της «κυριαρχίας».⁴⁰

Οι περιπτώσεις αυτές δεν μπορούσαν να αντιμετωπιστούν με τις παραδοσιακές

³⁹Κυρίως, η άποψη ότι η κυβερνητική νομιμότητα και η εθνική σταθερότητα συνδέονται άμεσα με την διεθνή ειρήνη και η επίδραση των μέσων μαζικής ενημέρωσης και του Τύπου είχαν σαν αποτέλεσμα την άσκηση πίεσης στις κυβερνήσεις να αναλάβουν κοινή δράση, για να θέσουν τέρμα στις αιματηρές συγκρούσεις.

⁴⁰Η διεθνής επέμβαση στα εσωτερικά ενός κράτους, το οποίο παραβιάζει συστηματικά τα ανθρωπίνω δικαιώματα επιμέρους πληθυσμού και μειονοτήτων είναι από τα πλέον «ομιχλώδη» θέματα των διεθνών σχέσεων. Πολλοί είναι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι δεν θα πρέπει οι διεθνείς οργανισμοί να επεμβαίνουν και να αλλοιώνουν την κρατική κυριαρχία (χωρίς βέβαια να απαντούν στο ερώτημα για το πώς θα αντιμετωπίζονται οι γενοκτονίες και οι εξαφανίσεις μειονοτικών πληθυσμών, ενώ πολλοί άλλοι υποστηρίζουν ότι νομιμοποιούνται αποφάσεις τύπου Κοσόβου, αφού η Παγκόσμια Διακήρυξη των δικαιωμάτων του Ανθρώπου είναι πιο ισχυρή από την κρατική κυριαρχία. Στη μεταψυχροπολεμική εποχή φαίνεται ότι ευνοούνται οι δεύτεροι.

αρμοδιότητες των Ειρηνευτικών Επιχειρήσεων, και ο ΟΗΕ έπρεπε να αναλάβει πολύπλοκη και πολυδιάστατη δράση, η οποία όμως κάθε άλλο παρά επιτυχής ήταν (ιδίως στη Βοσνία, τη Ρουάντα και τη Σομαλία). Το βέβαιο είναι, πάντως, ότι οι επιχειρήσεις αυτές έφεραν στην επιφάνεια τα τεράστια προβλήματα και τις επιχειρησιακές ελλείψεις των Ειρηνευτικών Δυνάμεων που βρίσκονται υπό τον έλεγχο και την εντολή του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ. Κυρίως όμως οι επιχειρήσεις αυτές έδειξαν ότι η διεθνής κοινότητα είναι έτοιμη να επέμβει για την αποτροπή μιας καταστροφής μόνον όταν υπάρχουν στενά εθνικά συμφέροντα των αναπτυσσόμενων κρατών.

Η Ρουάντα είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα της έλλειψης τέτοιου ενδιαφέροντος. Η ολιγωρία του ΟΗΕ και κυρίως του Συμβουλίου Ασφαλείας να αντιδράσει εγκαίρως αυξάνοντας τον αριθμό της Ειρηνευτικής Δύναμης, όταν χρειαζόταν, αλλά και η απροθυμία των Δυτικών κυρίως κρατών να προσφέρουν δυνάμεις στην Ειρηνευτική Δύναμη υπό την εντολή του ΟΗΕ,⁴¹ βοήθησε στη διάπραξη γενοκτονίας σε βάρος αθώων πολιτών στη χώρα αυτή. Λόγοι εθνικού συμφέροντος βρίσκονται εξάλλου και πίσω από το αίτημα της Γαλλίας για μονομερή επέμβαση, προκειμένου να εμποδίσει την επιδείνωση της κατάστασης, αίτημα όμως που υπεβλήθη αφού είχαν ήδη σφαιραισθεί μισό εκατομμύριο άνθρωποι.⁴²

Σήμερα, η συχνή ανάπτυξη τέτοιου είδους επιχειρήσεων δεν σημαίνει και τον παραμερισμό των Ειρηνευτικών Επιχειρήσεων της πρώτης γενιάς (επιχειρήσεις που προϋποθέτουν τη συναίνεση των μερών), οι οποίες εξακολουθούν και κατά την περίοδο αυτή να αποτελούν σημαντικό μέσο για τη διατήρηση της ειρήνης σε πολλές περιοχές συγκρούσεων (UNTAG, UNIIMOG, MINURSO, ONUCA, κ.λπ.).⁴³

Ένα από τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τις μεταψυχροπολεμικές Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις είναι ότι η νομική βάση για τη σύστασή τους είναι, κυρίως, το Κεφάλαιο VII του Χάρτη.⁴⁴ Αυτό διευκολύνει την ανάπτυξή τους στο έδαφος του κράτους της σύγκρουσης, ακόμα και χωρίς τη συγκατάθεση των αντίπαλων μερών. Το ζήτημα που τίθεται σε σχέση με τις επιχειρήσεις αυτές είναι αν μπορούν να κάνουν χρήση βίας για την επιβολή της ειρήνης. Ο ίδιος ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ το 1992, στο κείμενο «An Agenda for Peace», είχε ταχθεί υπέρ μιας τέτοιας εξέλιξης. Είναι δε σαφές ότι η βία την οποία υπονοούσε τότε δεν αφορούσε απλώς την άμυνα των

⁴¹Η Ειρηνευτική Δύναμη του ΟΗΕ, UNAMIR, η οποία εστάλη τον Αύγουστο του 1993, αποτελείται από 2000 μέλη, τα οποία δεν ήταν σε θέση να εμποδίσουν τη σφαγή χιλιάδων αθώων από τους Hutu, μετά την κατάρριψη του αεροπλάνου του Προέδρου J. Habyarimana στο Kigali. Η αποχώρηση των βελγικών στρατευμάτων την πιο κρίσιμη στιγμή και η απραξία των άλλων μελών της Δύναμης είχε σαν αποτέλεσμα την ολοκλήρωση της γενοκτονίας. Όταν το Σ.Α. αποφάσισε τον Ιούνιο του 1994, μετά από πολύμηνη καθυστέρηση, να αυξήσει τον αριθμό της UNAMIR σε 5.500 άνδρες, είχε ήδη συντελεστεί η καταστροφή. Αξίζει να σημειωθεί ότι όταν το ειδικό Τμήμα των Ειρηνευτικών Επιχειρήσεων του ΟΗΕ ζήτησε από τριάντα κράτη την αποστολή δυνάμεων, κανένα από αυτά δεν ανταποκρίθηκε.

⁴²Η επιχείρηση αυτή, γνωστή ως «Operation Turquoise», ετέθη υπό τον πλήρη έλεγχο της Γαλλίας και παράλληλα με αυτή αναπτύχθηκε και η Ειρηνευτική Δύναμη του ΟΗΕ.

⁴³Pellet, Alain, «The Road to Hell is Paved with Good Intentions. The United Nations as Guarantor of International Peace and Security: A French Perspective.» In *The United Nations at Age Fifty, A Legal Perspective*, edited by Christian Tomuschat. The Hague: Kluwer Law International, 1996, 129.

⁴⁴Την εποχή του Ψυχρού Πολέμου η σύσταση των Ειρηνευτικών Επιχειρήσεων (με εξαίρεση την UNEF I) έγινε από το Συμβούλιο Ασφαλείας σύμφωνα με το πνεύμα του Χάρτη και, ιδίως, τη διάταξη του άρθρου 24. Έτσι, οι Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις δεν είχαν εξαναγκαστική δράση, κατά το άρθρο 42 του Χάρτη.

μελών της αποστολής, αλλά και τη δυνατότητα επιβολής εξαναγκαστικών μέτρων (enforcement measures), στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VII του Χάρτη.⁴⁵

Θα πρέπει να σημειωθεί, πάντως, ότι οι συστάσεις εκείνες του Γενικού Γραμματέα δεν αποτελούσαν καινοτομία, εφόσον και την εποχή του Ψυχρού Πολέμου υπήρχαν ορισμένες Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις, οι οποίες ανέλαβαν δραστηριότητες με τα ανωτέρω χαρακτηριστικά. Έτσι, π.χ. η ΟΝΥΚ, εκτός από τις παραδοσιακές αρμοδιότητες, είχε ως εντολή και τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας του Κονγκό, εντολή που δημιούργησε και τότε προβλήματα σχετικά με τα όρια της βίας που είχε εξουσία να ασκήσει η επιχείρηση εκείνη για να επιτύχει τον σκοπό της.⁴⁶

Οι ανωτέρω όμως εξαγγελίες του Γενικού Γραμματέα διαψεύστηκαν από τη διεθνή πρακτική και τις εξελίξεις στη δεκαετία του '90. Αν εξαιρέσει κανείς την περίπτωση της Σομαλίας (περιορισμένη εξουσία χρήσης βίας κατά το Κεφάλαιο VII του Χάρτη), μόνο στο Ιράκ υπήρξε εφαρμογή του συστήματος της συλλογικής ασφάλειας του Χάρτη.⁴⁷ Αντιθέτως, αυτό που προκύπτει από την πρακτική της δεκαετίας του '90 είναι ότι όπου τα κράτη θέλησαν να επιβάλουν μέτρα εξαναγκασμού στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VII, επέλεξαν συνειδητά, για τον σκοπό αυτό, τη μονομερή επέμβαση από μεμονωμένα κράτη ή από συνασπισμό κρατών,⁴⁸ με ή χωρίς τη βοήθεια περιφερειακών οργανισμών και μετά από σχετική εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας (το τελευταίο δεν ίσχυσε, βεβαίως, στην περίπτωση του Κοσόβου).⁴⁹

Έτσι, ενώ το Συμβούλιο Ασφαλείας φάνηκε αρχικά έτοιμο να χρησιμοποιήσει τις Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις του ΟΗΕ και για τους δύο σκοπούς (peacekeeping-peace enforcement), εντούτοις, στη συνέχεια, και ιδίως μετά τα γεγονότα στη Σομαλία, περιόρισε τις Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις σε καθήκοντα επίβλεψης της ειρήνης (peacekeeping), ενώ την επιβολή των μέτρων εξαναγκασμού του Κεφαλαίου VII ανέλαβαν πλέον τα ισχυρά κράτη.

ΕΙΡΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΡΙΤΗΣ ΓΕΝΙΑΣ

Είναι επιχειρήσεις όπου ο ΟΗΕ εξασκεί κυριαρχικά δικαιώματα,⁵⁰ αναλαμβάνει τη «Διοίκηση» (administration) μιας ολόκληρης περιοχής και είναι υπεύθυνος για όλες τις λειτουργίες της περιοχής από την οικονομική διαχείριση και τις δικαστικές

⁴⁵Higgins, Rosalyn, "Second-Generation Peacekeeping." *ASIL (The American Society of International Law) Proceedings*. 89. Washington, DC: ASIL, 1995, 276. Η συγγραφέας θεωρεί ότι με την εξαγγελία αυτή παραμερίζεται η διαχωριστική γραμμή μεταξύ «peacekeeping και peace enforcement».

⁴⁶Simma, Bruno, *The Charter of the United Nations: A Commentary*. Vol. I. New York, NY: Oxford University Press, 2002, 589.

⁴⁷Βλ. απόφαση 678 (1990) του Σ.Α. Ανάλογη δράση έχουμε και στην περίπτωση της Κορέας την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου.

⁴⁸Και στις πέντε ειρηνευτικές επεμβάσεις του ΟΗΕ τη δεκαετία του '90 για διατάραξη της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας (που, όπως υποστηρίζεται από ορισμένους, υποκινήθηκαν από ανθρωπιστικούς λόγους), έχουμε μεν αποστολή Ειρηνευτικών Επιχειρήσεων, η στρατιωτική όμως επέμβαση για την αποκατάσταση της τάξεως γίνεται από μεμονωμένα κράτη (πρώην Γιουγκοσλαβία, Σομαλία, Ρουάντα, Αϊτή, Λιβερία).

⁴⁹Higgins, Rosalyn, «Second-Generation Peacekeeping.» *ASIL (The American Society of International Law) Proceedings*. 89. Washington, DC: ASIL, 1995, 276.

⁵⁰Simma, Bruno, *The Charter of the United Nations: A Commentary*. Vol. I. New York, NY: Oxford University Press, 2002, 683.

υποθέσεις μέχρι τις καθημερινές δημοτικές και κυβερνητικές υπηρεσίες, όπως η καθαριότητα των δρόμων και η διενέργεια τελωνειακών διατυπώσεων στα σύνορα. Συνεπώς ο ΟΗΕ έχει ανάγκη στις συγκεκριμένες επιχειρήσεις όχι μόνον από στρατιωτικούς ειδικούς αλλά και από ντόπιο πολιτικό εξειδικευμένο προσωπικό. Η διαφορά τους από τις επιχειρήσεις δεύτερης γενιάς είναι ότι σε εκείνες ο ΟΗΕ παρέχει τεχνική βοήθεια σε τέτοιες περιοχές και δεν αναλαμβάνει την πλήρη ευθύνη για αυτές.

Οι επιχειρήσεις «United Nations Interim Administration Mission in Kosovo-UNMIK» (Κόσοβο) και «United Nations Transitional Administration in East Timor-UNTAET» (Ανατολικό Τιμόρ) αποτελούν τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα της τρίτης γενιάς ειρηνευτικών επιχειρήσεων και δημιουργήθηκαν σύμφωνα με το Κεφάλαιο VII του Χάρτη.

United Nations Interim Administration Mission in Kosovo-UNMIK» (Κόσοβο)

Το Συμβούλιο Ασφαλείας με την Απόφαση 1244/10-6-1999 εξουσιοδότησε τον Γενικό Γραμματέα να εγκαταστήσει στο Κόσοβο μια διεθνή «πολιτική διοίκηση» (UNMIK), με σκοπό την παροχή ενδιάμεσης διοίκησης, με τη βοήθεια της οποίας «ο λαός του Κοσσυφοπέδιου» θα μπορεί να απολαύει «ουσιαστικής αυτονομίας» εντός της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας. Επίσης, η ίδια απόφαση επιβεβαιώνει μεν την κυριαρχία και την εδαφική ακεραιότητα της πρώην Γιουγκοσλαβίας, συγχρόνως όμως επιβεβαιώνει και καλεί «για σημαντική αυτονομία και αυτοδιοίκηση στο Κοσσυφοπέδιο».

Για την υλοποίηση των στόχων της επιχείρησης αυτής εμπλέκονται, σε ό,τι αφορά μεν την UNMIK, πλην της Γραμματείας του ΟΗΕ στην οποία ανήκει το τμήμα της προσωρινής διοίκησης, και άλλα όργανα και περιφερειακοί οργανισμοί, όπως ο Ύπατος Αρμοστής για τους Πρόσφυγες που ασχολείται με τα ανθρωπιστικά θέματα, ο ΟΑΣΕ που έχει τα θέματα της «εγκαθίδρυσης θεσμών» (institution building) και η ΕΕ που

έχει αναλάβει την «ανοικοδόμηση της περιοχής» (reconstruction), για δε τα θέματα ασφαλείας, η Πολυεθνική Δύναμη «Δύναμη Κοσσυφοπεδίου» (Kosovo Force-KFOR).

Τα κύρια καθήκοντα της UNMIK είναι η επιστροφή των προσφύγων, η επαναλειτουργία της οικονομίας, η εισαγωγή φορολογικού και τραπεζικού συστήματος, η αποκατάσταση της καθημερινής ομαλότητας, η λειτουργία των σχολείων και της δημόσιας τάξης, ο αφοπλισμός των ένοπλων ομάδων, η δημιουργία τοπικής διοίκησης με συμμετοχή Αλβανών και Σέρβων και η διεξαγωγή δημοτικών εκλογών. Επίσης, μεγάλη έμφαση δίδεται στην αποκατάσταση του κράτους δικαίου, και στη λειτουργία της δικαιοσύνης. Το μεγαλύτερο όμως πρόβλημα της UNMIK είναι η ασφάλεια και η καταστολή της καθημερινής βίας.

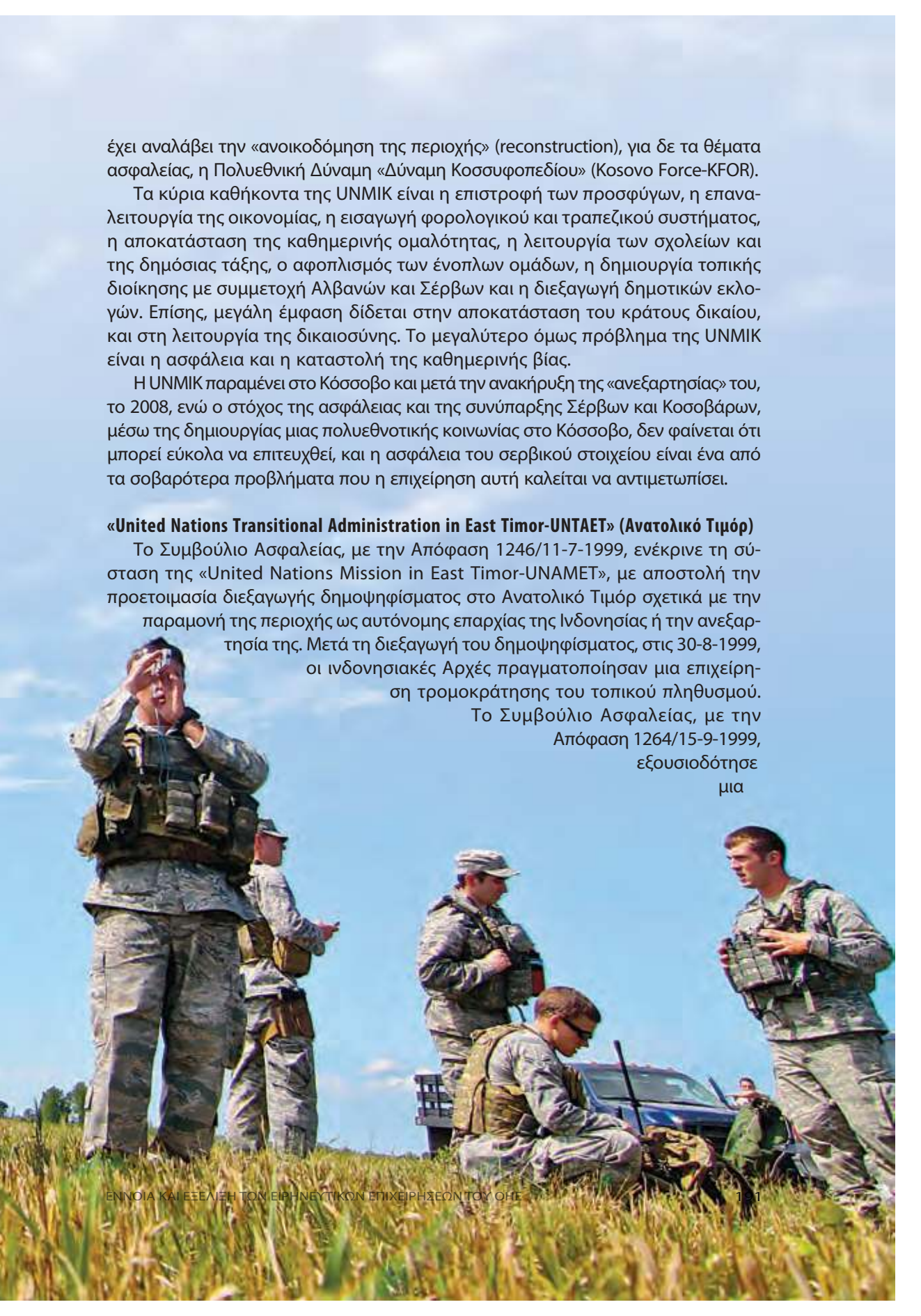
Η UNMIK παραμένει στο Κόσσοβο και μετά την ανακήρυξη της «ανεξαρτησίας» του, το 2008, ενώ ο στόχος της ασφάλειας και της συνύπαρξης Σέρβων και Κοσοβάρων, μέσω της δημιουργίας μιας πολυεθνотικής κοινωνίας στο Κόσσοβο, δεν φαίνεται ότι μπορεί εύκολα να επιτευχθεί, και η ασφάλεια του σερβικού στοιχείου είναι ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα που η επιχείρηση αυτή καλείται να αντιμετωπίσει.

«United Nations Transitional Administration in East Timor-UNTAET» (Ανατολικό Τιμόρ)

Το Συμβούλιο Ασφαλείας, με την Απόφαση 1246/11-7-1999, ενέκρινε τη σύσταση της «United Nations Mission in East Timor-UNAMET», με αποστολή την προετοιμασία διεξαγωγής δημοψηφίσματος στο Ανατολικό Τιμόρ σχετικά με την παραμονή της περιοχής ως αυτόνομης επαρχίας της Ινδονησίας ή την ανεξαρτησία της. Μετά τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος, στις 30-8-1999, οι ινδονησιακές Αρχές πραγματοποίησαν μια επιχείρηση τρομοκράτησης του τοπικού πληθυσμού.

Το Συμβούλιο Ασφαλείας, με την Απόφαση 1264/15-9-1999, εξουσιοδότησε μια

μια

πολυεθνική δύναμη (INTERFET) να αποκαταστήσει την ειρήνη και την ασφάλεια και αποφάσισε ότι αυτή η δύναμη θα αντικατασταθεί το συντομότερο δυνατό από μια ειρηνευτική δύναμη. Παρά τις προσπάθειες της INTERFET, στην περιοχή επικρατούσε χάος και το Συμβούλιο Ασφαλείας, με την Απόφαση 1272/25-10-1999, εγκαθίδρυσε την «United Nations Transitional Administration in East Timor-UNTAET» και την εξουσιοδότησε να αναλάβει την ευθύνη για τη διοίκηση του Ανατολικού Τιμόρ, την άσκηση της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας και τη λήψη όλων των απαραίτητων μέτρων για την εκπλήρωση της αποστολής της.⁵¹ Το 2000 η πολυεθνική δύναμη INTERFET μετέφερε τη στρατιωτική διοίκηση της περιοχής στην UNTAET, η οποία την παρέδωσε, όταν το Α. Τιμόρ έγινε ανεξάρτητο κράτος, τον Μάιο 2002, σε μια νέα ειρηνευτική δύναμη με περιορισμένο στρατιωτικό ρόλο, την UNMISSET.⁵²

ΥΒΡΙΔΙΚΕΣ ΕΙΡΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Σήμερα η συνεργασία δύο διεθνών Οργανισμών (Inter-institutional arrangements) αποτελεί αναπόφευκτη αναγκαιότητα για την κοινή αντιμετώπιση σύνθετων διεθνών προβλημάτων και την ανάπτυξη Ειρηνευτικών Επιχειρήσεων με πολυδιάστατο χαρακτήρα, ενοποιημένες διαδικασίες και κοινή «διοίκηση». Προβλήματα που απαιτούν επίλυση σε αυτές τις επιχειρήσεις είναι η κοινή σχεδίαση, ο συντονισμός και η συνεργασία του προσωπικού, οι χρηματοδοτικοί μηχανισμοί και κυρίως η καθιέρωση ενός κοινού πολιτικού πλαισίου δράσης.⁵³

⁵¹Simma, Bruno, *The Charter of the United Nations: A Commentary*. Vol. I. New York, NY: Oxford University Press, 2002, 680.

⁵²Gray, Christine, *International Law and the Use of Force*. Second Edition (fully updated). Edited by Foundation of Public International Law. New York, NY: Oxford University Press, 2004, 230-231.

⁵³Bah, Sarjoh A., and Bruce Jones, *Peace Operations Partnerships: Lessons and Issues from Coordination to Hybrid Arrangements*. Edited by Center on International Cooperation. New York, NY: New York University, May 2008, 2-7.

Χαρακτηριστικότερη περίπτωση είναι η «African Union-United Nations Mission in Darfur-UNAMID», μεταξύ ΟΗΕ και Αφρικανικής Ένωσης (ΑΥ), η οποία αντιπροσωπεύει την πρώτη Ειρηνευτική Επιχείρηση του είδους της και συγκροτήθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας, με την Απόφαση 1769/31-7-2007, στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VII του χάρτη Ηνωμένων Εθνών. UNAMID διαθέτει ενιαίο κέντρο διοίκησης και για τον στρατιωτικό και για τον πολιτικό βραχίονα της επιχείρησης, έχει «κυρίαρχο αφρικανικό χαρακτήρα» (κατά απαίτηση του Σουδάν), απαρτίζεται, δηλαδή, κυρίως από Αφρικανούς κυανόκρανους και έχει δικαίωμα χρήσης πυρός για αυτοπροστασία, προστασία αμάχων και ελεύθερη διακίνηση οργάνων αρωγής.⁵⁴

Ο ΟΗΕ έχει τον πλήρη έλεγχο και τη διοίκηση και η όλη επιχείρηση πραγματοποιείται σύμφωνα με τα στάνταρντ του ΟΗΕ, τις αρχές και τις πρακτικές του. Ο καθημερινός έλεγχος και η διοίκηση γίνεται με ευθύνη του UN/AU Joint Special Representative και του Force Commander, που αμφότεροι διορίστηκαν από κοινού από τον ΟΗΕ και την Αφρικανική Ένωση. Στην Αντις Αμπέμπα της Αιθιοπίας υπάρχει το Joint Support Coordination Mechanism (JSCM) με συνδέσμους του ΟΗΕ και της Αφρικανικής Ένωσης, που συντονίζεται και διαβουλεύεται με τους παραπάνω Οργανισμούς. Ο UN/AU Joint

Special Representative αναφέρει και στον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ και στον Πρόεδρο της Επιτροπής της Αφρικανικής Ένωσης.

Η UNAMID αποτελεί ένα πρότυπο μοντέλο πιθανής μελλοντικής συνεργασίας ΟΗΕ και Περιφερειακών Οργανισμών.

⁵⁴Βλ. [http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unamid/UNAMID Deployment.pdf](http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unamid/UNAMID%20Deployment.pdf).

Η πρακτική που αναπτύχθηκε τα τελευταία χρόνια στο πεδίο της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και των απειλών της, στην αντιμετώπιση κρίσεων με προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα, μέσα από την ιδιαίτερη δράση του ΟΗΕ και των περιφερειακών οργανώσεων, αναδεικνύει ασφαλώς ότι ο Χάρτης του ΟΗΕ παραμένει –ευτυχώς– σε κυρίαρχη θέση στην όλη αρχιτεκτονική των ειρηνευτικών και άλλων δράσεων των περιφερειακών οργανισμών. Τούτο έχει ιδιαίτερη σημασία όσον αφορά την ενδεχόμενη προσφυγή στην ένοπλη βία και την απόλυτη πρωτοκαθεδρία του Συμβουλίου Ασφαλείας σε αυτό. Οι πρόσφατες δοκιμασίες για τη διεθνή δικαιοταξία μονομερών ενόπλων επεμβάσεων χωρίς εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας (ΝΑΤΟ στη Γιουγκοσλαβία, ΗΠΑ στο Ιράκ) κατέδειξαν τα αδύναμα σημεία μιας πολιτικής που (πρέπει να) εκπορεύεται από τον ΟΗΕ, σε αρμονία με το Διεθνές Δίκαιο.

Στο πεδίο διαχείρισης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας από το Συμβούλιο Ασφαλείας, της επιβολής κυρώσεων ακόμη και της προσφυγής στη χρήση βίας –με μια διαρκώς διευρυνόμενη αντίληψη της έννοιας απειλή κατά της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας– διαπιστώνονται θεσμικά προβλήματα, πολιτικές αδυναμίες κι αγκυλώσεις, ιδίως ως προς την παθητικότητα αντιμετώπισης καταστάσεων μονομερούς στρατιωτικής δράσης και κατοχής και με την εξωθεσμική «παραχώρηση» αρμοδιότητας της (και ένοπλης) δράσης σε κράτη αλλά και περιφερειακές οργανώσεις.

Παρ' όλα αυτά ο θεσμός των Ειρηνευτικών Δυνάμεων, ο οποίος δεν είχε προβλεφθεί από τους συντάκτες του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, βραβεύθηκε με το Νόμπελ Ειρήνης το 1988, αφού στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου ήταν το μόνο μέσο για τη διαφύλαξη της ειρήνης και για την πρόληψη της επανάληψης των συγκρούσεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσσα βιβλία

📖 Ευστράτιος Β. Αλμπάνης, *Διεθνής Επέμβαση*, LIBRO ΕΠΕ, Αθήνα 2001.

📖 Λινός-Αλέξανδρος Σισιλιάνος, *Η εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας για χρήση βίας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003.

Ξενόγλωσσα βιβλία

📖 Bah, Sarjoh A., and Bruce Jones, *Peace Operations Partnerships: Lessons and Issues from Coordination to Hybrid Arrangements*, Edited by Center on International Cooperation. New York, NY: New York University, May 2008.

📖 Fetherston, A. B., *Towards a Theory of United Nations Peacekeeping*, London and New York, NY: Macmillan (St. Martin's Press), 1994.

📖 Goodrich, L. M., E Hambro, and A. P. Simons, *The Charter of the United Nations*, 3rd ed. New York and London: Columbia University Press, 1969.

- ☞ Gray, Christine, *International Law and the Use of Force*. Second Edition (fully updated). Edited by Foundation of Public International Law. New York, NY: Oxford University Press, 2004.
- ☞ Higgins, Rosalyn, *Second-Generation Peacekeeping ASIL* (The American Society of International Law) Proceedings. 89. Washington, DC: ASIL, 1995.
- ☞ JCS (Joint Chiefs of Staff). JP 3-07.3 *Joint Tactics, Techniques, and Procedures for Peace Operations*. Washington, DC: US Government Printing Office, 1999.
- ☞ NATO Defense College (NADEFCOL). «International Organizations» Faculty/Course Member Guide, Senior Course 111, NADEFCOL, 24-28 September 2007. Rome: NATO Defense College (NADEFCOL), 24-28 September 2007.
- ☞ NATO Military Committee. MC 327/2 NATO Military Policy for Non-Article 5 Crisis Response Operations. Brussels: NATO HQ, 29 August 2001.
- ☞ NATO. Bi-MNC Directive for NATO Doctrine for Peace Support Operations. Brussels: NATO, 11 December 1995.
- ☞ Pellet, Alain, *The Road to Hell is Paved with Good Intentions. The United Nations as Guarantor of International Peace and Security: A French Perspective*, In *The United Nations at Age Fifty, A Legal Perspective*, edited by Christian Tomuschat. The Hague: Kluwer Law International, 1996.
- ☞ Siekmann, Robert C.R., *Basic Documents on United Nations and Related Peace-keeping Forces*, Second Enlarged Edition. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1985.
- ☞ Simma, Bruno, *The Charter of the United Nations: A Commentary*. Vol. I. New York, NY: Oxford University Press, 2002.
- ☞ Thomas, Frank, "The Security Council Unleashed? Post-Cold War U.N. Peacekeeping and Prospects of U.S. Participation", *Trilateral Perspectives on International Legal Issues: relevance of domestic law and policy*, Irvington, NY. New York, NY: Translational Publishers, Inc., 1996.
- ☞ Tomuschat, Christian, ed. *The United Nations at age fifty (a legal perspective)*. The Hague: Kluwer Law International, 1995.
- ☞ UN Secretary-General. An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, peacekeeping and peacemaking: Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992 * A/47/277 - S/24111. Report of the UN Secretary-General, UN, New York, NY: UN, 17 June 1992.
- ☞ UN Secretary-General. Supplement to an Agenda for Peace – A/50/60-S/1995/1. New York: United Nations, 3 January 1995.
- ☞ United Nations. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. New York, NY: United Nations, Department of Public Information, January 1985.
- ☞ Warner, Daniel, *New Dimensions of Peacekeeping*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 1995.
- ☞ Weiss, Thomas G., and Sam Daws, *The Oxford Handbook on the United Nations*, New York, NY: Oxford University Press, 2007.
- ☞ White, N. D., *Keeping the Peace* (The United Nations and the Maintenance of International Peace and Security). Second edition. Manchester: Manchester University Press, 1997.
- ☞ White, N. D., *The Blue Helmets: A Review of United Nations Peace-Keeping*, 2nd. New York, NY: United Nations Department of Public Information, 1990.

Διαδίκτυο

- ☞ <http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unamid>.
- ☞ http://www.un.org/Depts/dpko/united_nations_peacekeeping/ fact sheet.

**ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ**

A/A	ΚΩΔΙΚΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ	ΤΙΤΛΟΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	ΑΞΙΑ €
1	70	Κατασκοπεία	1970	0.59
2	84	Ιστορία Σταυροφοριών - Τόμος Γ'	1976	0.88
3	92	Προβλήματα πολέμου στην Αρχαία Ελλάδα	1981	0.88
4	96	Ρόμμελ	1982	0.88
5	97	Ήπειρος Προμαχούσα	1982	0.88
6	99	Η Επανάσταση του 1821	1983	1.17
7	100	Γ' Παγκόσμιος Πόλεμος (Τζον Χάκκετ)	1983	1.17
8	107	Θεωρία και κείμενα Διεθνούς Δικαίου	1985	1.32
9	108	Ο επιτήδειος ουδέτερος	1985	1.17
10	109	Ο Μ. Αλέξανδρος και η ΔΜ του Μακεδονικού στρατού	1986	0.88
11	110	Παντουρκισμός	1986	0.88
12	111	Το δικαίωμα να είσαι άνθρωπος - Τόμος Γ'	1986	1.03
13	112	Εισαγωγή στη Στρατηγική	1987	0.44
14	113	Ιστορία Β' Παγκοσμίου Πολέμου - Τόμος Α'	1988	0.88
15	116	Διοίκηση και Ηγεσία (Δνση Μελετών ΓΕΣ)	1988	0.44
16	117	Πρακτικές Οδηγίες Δκσης Μικρών Κλιμακίων (Δνση Μελετών ΓΕΣ)	1988	0.15
17	118	Διοικητική	1988	0.29
18	121	Οι Γερμανικές Εκστρατείες στα Βαλκάνια (Κέντρο Ιστορίας των Η.Π.Α.) (Μετάφραση - Απόδοση Αντγου ε.α. Νικόλαου Κολόμβα)	1994	0.88
19	122	Προσωπικός Υπολογιστής (Τχη Παν. Βαχαβιόλου)	1989	0.29
20	124	Γεροντική ή Τρίτη Ηλικία (Χατζημπαλλή Ελευθ.)	1991	0.29
21	125	Οι Επικίνδυνοι Άνδρες - Τόμος Α' (Αντγου ε.α. Χρήστου Φωτόπουλου)	1994	2.93
22	126	Οι Επικίνδυνοι Άνδρες - Τόμος Β' (Αντγου ε.α. Χρήστου Φωτόπουλου)	1995	2.93
23	128	Το Ημερολόγιο μιας Καταστροφής (Μετάφραση Υπτγου ε.α. Κων'νου Κανακάρη)	1996	2.05
24	129	Στρατιωτική Επιθεώρηση 1883-1884	1995	1.47
25	130	Θεματικό Ευρετήριο Μελετών Στρατιωτικής Επιθεώρησης και Συγγραμάτων 1981-1995	1996	1.47
26	131	Στρατιωτική Επιθεώρηση - 1 ^ο τεύχος Μάιος/1883	1998	0.88
27	132	Διεθνείς Συμφωνίες, Συνθήκες και Συμβάσεις (Υπτγου Γεωργίου Γκορέζη)	2000	0.88
28	133	Ο Πόλεμος και οι Άνθρωποι (Στγου Dereney) Ανατύπωση Εκδόσεως της Στρατιωτικής Επιθεώρησης Ιουλίου 1939	1998	4.40
29	134	Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων 1828 - 1998 - Τόμος Α' (Αντγου ε.α. Χρήστου Φωτοπούλου)	1997	2.35
30	135	Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων 1828 - 1998 - Τόμος Β' (Αντγου ε.α. Χρήστου Φωτοπούλου)	1998	2.35
31	136	Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων 1828 - 1998 - Τόμος Γ' (Αντγου ε.α. Χρήστου Φωτοπούλου)	1998	2.35
32	137	Πακτωλός γνώσεων, παροιμιών και γνωμικών	2000	1.47
33	138	Εγχειρίδιο του Καλού Διοικητού (Αντγου ε.α. - Νομικού Θεοδώρου Λ. Γούλα)	2000	1.47
34	139	Θεματικό Ευρετήριο Μελετών (1991-2001) & Ευρετήριο Συμπληρωματικών Εκδόσεων (1991-2001)	2002	4.00
35	140	Αναμνήσεις ενός Ευέλπιδος του '40 (Υπτγου ε.α. Γεωργίου Μπερδεκλή)	2011	5.00
36	ΔΙΑΦ. 21	«Ωδές» του Α. Κάλβου	1992	7.34
37	ΔΙΑΦ. 29	Η Έμμεσος Στρατηγική (Β. Η. Liddell Hart)	2001	2.93

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΓΕΣ/ΔΙΣ

Α/Α	ΚΩΔΙΚΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ	ΤΙΤΛΟΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	ΑΞΙΑ €
1	1	Ο Μακεδονικός Αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη (1904-1908)	1988	3.52
2	2	Επιχ/σεις κατά των Τούρκων σε Μακεδονία και ν. Αιγαίου, 1912 (Α')	1988	2.35
3	3	Επιχειρήσεις κατά των Τούρκων στην Ήπειρο (1912-13) (Β')	1992	3.48
4	4	Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-14) (Γ')	1992	4.7
5	5	Επίτομη Ιστορία Βαλκανικών Πολέμων (1912-13)	1987	1.76
6	8	Η Ελλάς και ο Πόλεμος στα Βαλκάνια	1958	1.76
7	9	Η συμμετοχή της Ελλάδας στον Πόλεμο (1914-1918)	1961	1.76
8	10	Επίτομη Ιστορία της Συμμετοχής του Ελληνικού Στρατού στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο	1994	3.23
9	11	Το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα στη Μεσημβρινή Ρωσία (1919)	1955	7.44
10	13	Ο Ελληνικός Στρατός στη Σμύρνη	1957	2.49
11	14	Επιχειρήσεις Φιλαδέλφειας - Προύσης - Ουσάκ	1957	2.05
12	15	Επιχειρήσεις Φιλαδέλφειας - Προύσης - Ουσάκ (σχεδιαγράμματα)	1957	1.17
13	16	Επιθετικά Επιχειρήσεις Δεκ. 1920 - Μαρ. 1921	1957	9.61
14	17	Επιχειρήσεις Ιουνίου - Ιουλίου 1921	1964	2.35
15	18	Επιχειρήσεις προς Άγκυρα (Μέρος Α') 1921	1965	1.76
16	19	Επιχειρήσεις προς Άγκυρα (Μέρος Β') 1921	1965	1.76
17	20	Τα προ της Τουρκικής Επιθέσεως γεγονότα	1960	1.47
18	21	Το Τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας, Α' Τόμος (Υποχωρ. Αγώνες Α' και Β' Σ.Σ.)	1960	1.76
19	22	Το Τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας, Β' Τόμος	1962	2.05
20	23	Επιχειρήσεις εις Θράκη (1919-1923)	1969	9.75
21	27	Αίτια και Αφορμαί Ελληνοϊταλικού Πολέμου (1940-41)	1959	1.47
22	28	Ιταλική Εισβολή 1940	1959	1.76
23	29	Ελληνική Αντεπίθεση 1940	1963	2.05
24	30	Χειμερινά Επιχειρήσεις - Ιταλική Επίθεση 1941	1966	1.47
25	31	Αγώνες εις Ανατολική Μακεδονία και Θράκη (1940-41)	1956	1.76
26	32	Το Τέλος μιας Εποποιίας Απρίλιος 1941	1959	14.62
27	33	Η Μάχη της Κρήτης 1941	1961	2.20
28	34	Επίτομη Ιστορία Ελλ./Ιταλ.-Ελλ./Γερμ. Πολέμου (1940-1941)	1984	2.64
29	40	Το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα της Κορέας, 1950-65	1977	1.47
30	45	Η Υγειονομ. Υπηρεσία κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-22)	1966	2.05
31	46	Η προς Πόλεμον Προπαρασκευή του Ελληνικού Στρατού (1923-1940)	1969	10.96
32	47	Ανεφ/σμοί-Μεταφοραί κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-22)	1967	2.64
33	48	Εφοδ/μοί του Στρατού σε Όπλα και Πυρ/κά ΠΖ-ΠΒ (1940-41)	1982	1.17
34	49	Η Υγειον. Υπηρεσία κατά τον Πόλεμο 1940-41	1982	0.88
35	50	Ευρετήριο Πολεμικών Γεγονότων Ελληνικού Έθνους	1989	2.05
36	51	Αγώνες και Νεκροί του Ελληνικού Στρατού, 1940-45	1989	7.92
37	56	Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος 1897	1993	3.23
38	57	Η Ειρηνευτική Αποστολή στη Σομαλία	1996	2.49
39	58	Ο Ελληνικός Στρατός στη Μέση Ανατολή, 1941-45 (Ελ Αλαμείν-Ρίμνι-Αιγαίο)	1996	2.64
40	59	Αρχεία Εθνικής Αντίστασης (1941-1944), 8 τόμοι	1998	28.00

A/A	ΚΩΔΙΚΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ	ΤΙΤΛΟΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	ΑΞΙΑ €
41	60	Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου (1944-1949), 16 τόμοι	1998	52.00
42	61	Ιστορία του Ελληνικού Στρατού	1997	2.35
43	62	Η Ελληνική Δύναμη στην Αλβανία (ΕΛΔΑΛ) (Απρ.-Αυγ. 1997)	1998	2.35
44	63	A Concise History of the Balkan Wars 1912-1913	1998	2.93
45	64	An Index of Events in the Military History of Greek Nation	1998	2.93
46	65	An Abridged History of the Greek-Italian & Greek-German War, 1940-41	1997	2.93
47	66	Ο Βορειοηπειρωτικός Αγώνας	1997	2.93
48	67	An Abridged of the Hellenic Army Participation in the World War I	1999	3.37
49	68	History of the Hellenic Army 1821-1997	1999	4.25
50	69	Στρατιωτική Οργάνωση & Πολεμική Τέχνη των Αρχαίων Ελλήνων	1999	9.68
51	71	Η Συνοπτική Ιστορία του Γενικού Επιτελείου Στρατού (1901-2001)	2001	6.93
52	73	Επίτομη Ιστορία της Εκστρατείας στη Μικρά Ασία, 1919-1922	2002	8.65
53	74	The Battle Of Crete	2002	10.07
54	75	Η Υγειονομική Υπηρεσία κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, 1912-1913	2002	7.52
55	76	The struggle for Macedonia and the events in Thrace, 1904-1908	2003	6.40
56	77	A Concise History of the Campaign in M. Asia, 1919-22	2004	16.20
57	78	Ιστορικές Ονομασίες Ενεργών Συνταγμάτων και Ταξιαρχιών (ΠΖ-ΤΘ-ΕΔ)	2004	12.40
58	79	Ιστορία της Οργάνωσης του Ελληνικού Στρατού, 1821-1954	2006	11.00
59	80	Ο Οπλισμός του Ελληνικού Στρατού (1866-2004)	2008	5.48
60	81	Ευρετήριο Αρχείου Καποδιστριακής Περιόδου: Στρατιωτικά Τεκμήρια (1827-1833)	2007	1.27
61	82	Concise History of the Hellenic Army General Staff	2007	4.35
62	83	Η Σημασία των Ιστορικών Αρχείων στην Αντικειμενική Συγγραφή της Ιστορίας-Φορείς που τηρούν Ιστορικά Αρχεία-Διαδικασίες Πρόσβασης στο Αρχειακό Υλικό	2009	1.89
63	84	Οι Ελληνοαμερικανοί Εθελοντές στην Εθνική Αντίσταση	2005	12.50
64	85	Η Συμβολή της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο	2009	4.16
65	86	Οι πολιτικο-στρατιωτικές σχέσεις Ελλάδας – Γαλλίας	2011	1.20
66	87	Οι κυριότερες μάχες του Ελληνικού Στρατού (1897-1955)	2012	1.21
67	88	Μνήμες Πολέμου 1897-1974	2012	3.64
68	89	Επιχείρηση Καλάβρυτα	2012	0.72
69	301	The Northern Epirus Struggle	2002	6.79

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Τις παραπάνω εκδόσεις οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να τις προμηθευτούν ολό το έτος, εκτός από τους μήνες Ιανουάριο και Φεβρουάριο από τα παρακάτω σημεία:

- Το ΤΥΕΣ/Β΄ Δνση, ΣΤΓ 1020 (Στρατόπεδο Παπάγου), τηλ: 210-6552673, για τους μεν διαμένοντες στην Αττική, προσωπικά, κάθε **Τετάρτη από 09.00 έως 13.00 π.μ.**, για τους δε εκτός Αττικής, ταχυδρομικά, στέλνοντας το ακριβές αντίτιμο της αξίας τους, με ταχυδρομική επιταγή, στην παραπάνω διεύθυνση (μαζί με αριθμό τηλεφώνου).

- Το Γραφείο Ενημέρωσης Κοινού, Λ. Μεσογείων 227-231 (Υπουργείο Εθνικής Άμυνας) τηλ: 210-6598661, 210-6598666.

- Το ΕΚΕΜΣ Αθήνας (τηλ: 210-7652478, 210-7675495).

- Το Στρατιωτικό Πρατήριο 1ης Στρατιάς.

- Τα Στρατιωτικά Πρατήρια Α΄, Β΄, Γ΄ και Δ΄ Σωμάτων Στρατού.

Η τιμή διάθεσης των βιβλίων σε τρίτους, πλην του προσωπικού του ΥΕΘΑ, προσαυξάνεται κατά 40%.